

NURE

Харківський національний університет
радіоелектроніки

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
РАДІОЕЛЕКТРОНІКИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

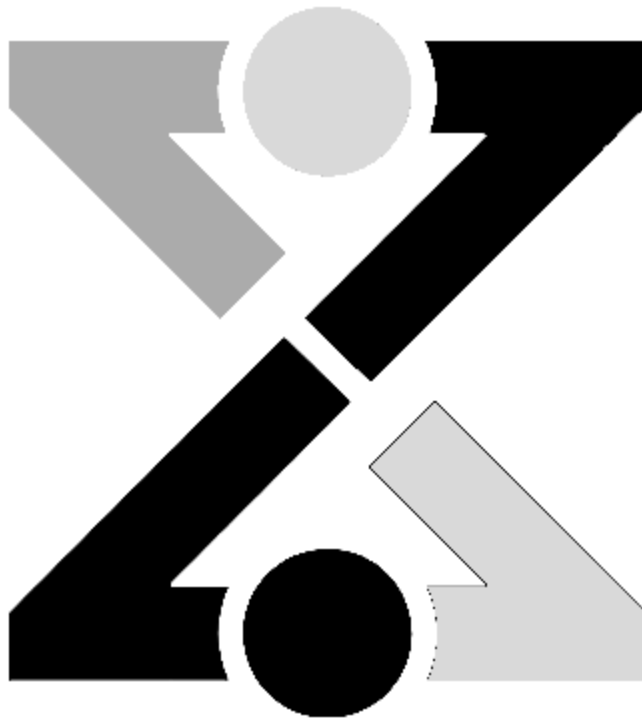
XIV Всеукраїнська науково-практична конференція

**«НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНА БОРОТЬБА
ТА СТАНОВЛЕННЯ І ЗБЕРЕЖЕННЯ
ДЕРЖАВНОСТІ УКРАЇНИ»**

(19–20 листопада 2020 року)

Харків – 2020

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
РАДІОЕЛЕКТРОНІКИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

XIV Всеукраїнська науково-практична конференція

**«НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНА БОРОТЬБА
ТА СТАНОВЛЕННЯ І ЗБЕРЕЖЕННЯ
ДЕРЖАВНОСТІ УКРАЇНИ»**

(19–20 листопада 2020 року)

Харків – 2020

Національно-визвольна боротьба та становлення і збереження державності України : зб. матеріалів XIV Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Харків, 19–20 листопада 2020 р. Харків : ХНУРЕ, 2020. 189 с.

Видання підготовлено
кафедрою українознавства
Харківського національного університету радіоелектроніки

61166, Харків, пр. Науки, 14, ХНУРЕ
тел.: (057) 702-14-98
e-mail: d_us@ukr.net

© Харківський національний
університет радіоелектроніки
(ХНУРЕ), 2020

ЗМІСТ

Секція 1

Історичний шлях становлення незалежності України

Бадєєва Л. І. Земельне питання в роки правління Центральної ради (1917–1918).....	7
Березовський Р. А. Періодизація Української національної революції 1648–1676 рр.	13
Ботуз В. В. Роль у національно-визвольній війні Тимоша Хмельницького.....	15
Головко О. В., Нікольченко Ю. М. Особливості міжнародного документування Гетьманщини (1649–1658).....	17
Гребенюк А. А. Психологія запорозького козака XVI–XVII ст.....	22
Дьякова О. В. Боротьба харківців проти гітлерівців.....	24
Заборовський В. В. Щодо питання управління бойовими діями ВПС Радянського союзу в роки Другої світової війни.....	28
Кальченко Ю. Р. Іван Богун – видатний козацькій полковник.....	30
Каракуця В. С. Дисидентський рух в Україні.....	33
Малютіна О. К., Малютін К. З. Уманський котел: трагедія літа 1941 р.....	35
Медяник Д. О. Нестор Махно: погляд з Гуляйполя сьогодні.....	39
Міносян А. С., Варипаєв О. М. Російський царизм та національно-культурна самосвідомість українського народу.....	41
Нестеренко В. В. Національне відродження XIX ст.....	43
Новіков Ю. Ю. Історичний шлях становлення незалежності України: пострадянський період.....	45
Салманова А. В. Козацько-селянські повстання.....	49
Салтикова М. Е. Постать Б. Хмельницького та його роль у визвольній війні.....	52
Самсонова М. А. Всеукраїнський референдум 1991 року.....	55
Семьонова В. В. Смертна кара на Січі через призму козацького звичаєвого права.....	57
Середа О. С. Видатні українські інженери і конструктори XX століття.....	59
Усенко Т. А. Державна символіка України та її історичне походження.....	61
Фаррахова Д. А. Холодноярська республіка як спроба становлення незалежної України.....	63
Хімич К. В. Вплив «шестидесятників» на процес розвитку суспільства.....	65
Шаповал Ю. О. Національно-культурне відродження України наприкінці XX – на початку XXI століття.....	67
Ярошенко Д. Р. Наукове товариства імені Шевченка.....	69

Секція 2

Відображення національного відродження в літературі та культурі.

Роль мови в процесі державотворення

Артеменко Р. А. Діяльність чутівської спілки письменників – складова частина літературного процесу України.....	72
Бабак О. В. Явище діалектів в українській мові.....	77
Бердник М. І. Значення мови у формуванні патріотизму й національної свідомості українського народу.....	79
Безденєжних М. І. Language as an element of culture and a factor of state formation.....	81
Большов Р. С. Лесь Курбас – геній режисури із кулею у серці.....	83

Бондаренко А. А. Мова і державотворення: випробування на консолідацію українського суспільства.....	85
Бондаренко О. Г. Роль Василя Стуса у відродженні української літератури в радянські часи.....	87
Гарбар М. А. Тема національного відродження у повісті «Потерчата» В. Рутківського.....	89
Гнатченко Є. В. Етапи українського національно-культурного відродження	91
Горошко М. О. Новий етап у розвитку українського кінематографу.....	93
Гребенюк А. А. Океан Ельзи як україномовний гурт.....	95
Долженко Є. О. Правнична лексика в писемних пам'ятках Київської Русі.....	97
Дужак О. В., Кабазова М. Г. Відображення національної самобутності з унікальною українською літерою «ї» в творчих та просвітницьких заходах з дітьми	99
Жеребний В. В. Розстріляне відродження: вплив мистецтва на суспільство та державу.....	102
Заворіна М. А. Формування антиутопії як відображення національної свідомості українців у літературі ХХ сторіччя.....	104
Зінченко Д. Р. Мова як чинник формування свідомості особистості.....	106
Іванюк О. А. Мова як елемент культури і чинник державотворення.....	108
Їжаченко Н. В., Явтушенко Ю. В. Трагедія української культури за часи сталінізму... ..	110
Казанцева В. В. З Батьківщиною в серці.....	112
Каракуця В. С. Фемінітиви як засіб гендерної толерантності	115
Кобилко Н. А. Система, яка нищить людей: радянська влада в романі Сергія Дзюби та Артемія Кірсанова «Заборонений».....	117
Ковальова М. І. Феміністичний рух на території України та його зображення у творах Ольги Кобилянської.....	119
Кудярова Е. В. Відображення національного відродження в літературі Василя Стуса.....	121
Медолазов К. О. Мова як чинник національної самоідентифікації.....	123
Медяник Д. О. Вхідження Сергія Пономаренка в український літературний процес..	125
Мікула В. Є. Розвиток культури в Україні в 1920-і роки.....	127
Мічурін І. В. Роль Івана Котляревського у відродженні національної літератури та культури.....	130
Павлов М. В. Український молодіжний сленг як мовне явище.....	132
Пересунько Є. І. Вплив театру корифеїв на відродження української культури.....	134
Погорелова Л. А. Внесок Пантелеймона Куліша у розвиток української художньої літератури.....	136
Проніна В. І. Питання українського державотворення в творчості Лесі Українки.....	138
Руцька С. П. Вплив української мови на суспільство	141
Савченко О. А. Проблема активного та пасивного існування людини в світі у творчості Пантелеймона Куліша.....	143
Сергієва А. В. Роль мовних формул у професійній діяльності технічних фахівців.....	146
Середа О. С. Розвиток українського словникарства у ХХ столітті.....	148
Собко Д. С. Втілення ідеї національного відродження у театральному, літературному житті та музиці ХІХ століття.....	150
Стукалова М. О. Іншомовні запозичення в українській правничій термінології на сучасному етапі.....	152
Стукалова М. О. Відображення війни на Сході України у мистецтві.....	154
Уваренко В. А. Комунікативні ознаки культури мовлення юриста.....	157
Хамінов І. О. Роль Тараса Шевченка в українському національному відродженні.....	159

Ходєєв Н. П. Використання невербальних засобів у процесі міжкультурної комунікації.....	161
Чучко О. О. Василь Стус як митець, що боровся за національне відродження України.....	163
Шкредова Є. Я. Вплив української мови на державотворчий процес.....	166
Явтушенко В. М. Культурницький етап національного відродження.....	168

Секція 3

Філософсько-політичні аспекти боротьби України за національну незалежність

Богдан А. С. Перший український фентезі-фільм «Сторожова застава»: чи залишилось хоч щось від оригінальної історії?.....	171
Варипаєв О. М., Міносян А. С. Культурологічний вимір проблематики «війна та харчування» на прикладі Гетьманщини та Запорізької січі у XVII–XVIII ст.	173
Долгий А. І. Генеза української ідентичності у філософії Дмитра Чижевського.....	175
Кісельгова М. Є. Розстріляне відродження – незабутній приклад боротьби за українську національну незалежність та культуру.....	177
Ластовець Н. О. Колективний портрет українського дипломата періоду революції 1917–1921 рр.: до постановки проблеми.....	179
Мякшин А. С. Філософсько-політичні аспекти боротьби України за національну незалежність.....	181
Уваренко В. А. Коліївщина як спроба національно-державницької реставрації.....	183
Філіпчук П. П. Ціна свободи.....	185
Ходєєв Н. П. Тоталітаризм як феномен ХХ ст.....	187

Секція 1
Історичний шлях становлення
незалежності України

ЗЕМЕЛЬНЕ ПИТАННЯ В РОКИ ПРАВЛІННЯ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ (1917-1918)

Постановка проблеми. Державотворчі процеси періоду 1917–1921 рр. є однією з найбільш досліджуваних і найбільш актуальних тем історії України. У період української державності 1917–1921 рр. земельне питання належало до найпекучіших проблем, що вимагали розв'язання, адже більшість населення становили селяни. Воно було зафіксовано як в низці політичних прокламацій, так і в законодавчих актах. Разом з тим важливість теми визначається і складністю історичних процесів 1917–1921 рр., переплетінням соціальної та національної революцій.

Аналіз актуальних досліджень. Фундаментом вітчизняних студій подій зазначеного часу стали твори, спогади, щоденники М. Грушевського [6], П. Христюка [9], Д. Дорошенка [7], І. Мазепи [8], В. Винниченка [4], Є. Чикаленка [10] та інших діячів і свідків української революції, які залишили по собі наукові дослідження з теми. Розуміння сутності боротьби українців під час революції неможливе без праці М. Грушевського «На порозі нової України: гадки і мрії» [5]. Після проголошення незалежності України розпочався новий період у вітчизняній історичній науці. У дослідженнях В. Солдатенка [17, 18,], В. Верстюка [11, 12, 13], О. Реєнта [15], Ф. Турченка [19], та ін. проаналізована поведінка різних соціальних сил у перший період революції – з березня 1917 по весну 1918 р.

Автор ставить **за мету** розглянути визначальну для долі Української революції тему вирішення аграрного питання, з яким було пов'язане життя більшості нації.

Виклад основного матеріалу. Як у кожній революції, в Українській революції головним було питання про владу. Керівництво УНР вбачало його вирішення через оволодіння існуючим державним механізмом. «Ми знали тільки одну державу – буржуазну, сучасну, – наголошував у «Відродженні нації» В. Винниченко, – ми вірили, що для того, щоб наше визволення було повним, ми повинні захопити ці апарати влади, зробити своїми» [4, ч.2, с. 108]. Разом з тим повноту визволення України можна було досягти, лише забезпечивши революційній владі селянську підтримку. Природно, що здобуття підтримки селян, які складали абсолютну більшість населення України, вимагало урахування їх інтересів і сподівань із земельного питання.

Перша світова війна викликала кризу у сільському господарстві. Війна відірвала від сільського господарства значну частину чоловічого населення. Без чоловічих рук залишилася третина господарств України [19, с. 164]. Основною на селі стала жіноча праця. Нестачу робочих рук намагалися подолати, використовуючи працю військовополонених. Наприклад, влітку 1915 р. Катеринославська губерньська управа отримала дозвіл на використання у сільському господарстві праці 8 тис. військовополонених.

За час війни у селян реквізували на потреби армії значну кількість коней. Наприклад, в 1917 р. у південній частині України було реквізовано: в Таврійській губернії 107 000 голів худоби, Херсонській – 187 000 і Катеринославській – 117 000 голів худоби [19, с. 104]. Значно погіршилося забезпечення селянських господарств сільськогосподарським реманентом. По-перше, у селян не було коштів на придбання нового реманенту; по-друге, припинився імпорт сільськогосподарських машин; по-третє, наявні в імперії сільськогосподарські заводи перейшли на випуск воєнної продукції. Наслідком переліченого стало скорочення посівних площ майже на третину.

Війна також призвела до зруйнування довоєнного механізму товарообміну і посилення державного втручання у сферу розподілу сільськогосподарської продукції. Нарешті, панічний страх царської влади перед самоорганізацією українців призвів у роки світової війни до заборони діяльності українських сільськогосподарських кооперативів, пов'язаних з роботою «Просвіти», яка також була заборонена. Саме діячі довоєнного кооперативного руху весною 1917 р. очолили організацію українського селянства. Зусиллями М. Стасюка, А. Степаненка, М. Осадчого у Києві на початку квітня (за старим календарним стилем) відбувся з'їзд «діячів українського села» – так назвав діячів кооперації П. Христюк [9, с. 24]. З метою організації селянства було ухвалено скликати Всеукраїнський селянський з'їзд. Було також вирішено домагатися вирішення земельного питання в межах законності на українському сеймі [9, с. 25]. З'їзд звернувся до Тимчасового уряду з необхідністю прийняття закону про заборону продажу, закладу, довгострокової оренди земель та лісів в очікуванні вирішення земельного питання згідно закону [9, с. 25]. Головною політичною силою, яка домогалася задоволення вимог селян, була партія українських соціалістів-революціонерів. У квітні 1917 р. партія, вийшовши з підпілля, провела свій установчий з'їзд. Увага з'їзда була зосереджена на організаційних питаннях і забезпечення умов зростання чисельності партійних лав. З аграрного питання установчий з'їзд заслухав і обміркував загальну схематичну доповідь М. Ковалевського. Як зауважив П. Христюк, у доповіді нічого не говорилося про плани конкретного проведення земельної реформи. Зазначалося, що в українських умовах важко реалізувати принцип соціалізації землі і що партія буде домогатись передачі всіх державних, кабінетних і приватних земель у єдиний Український Загальний Фонд, в якому землі будуть розподілятися серед селян через мережу громадських організацій. Питання імовірного відшкодування власникам було завуальовано фразою: «видатки на проведення реформи віднести за рахунок держави» [9, с. 37]. Як політичні партії, так і місцеві селянські організації розуміли взаємозалежність вирішення земельного питання і розвитку процесів державотворення. Згадуваний з'їзд діячів українського села, на якому були представлені 18 місцевих спілок, визначив основою руху дві головні ідеї: 1) змагатися за національно-територіальну автономію України; 2) вирішення земельного питання покласти на український сейм. Отже, обидва напрямки революційних змін узгоджувалися «в одне велике питання визволення працюючої людини з-під

великого гніту, з-під великої неволі» [9, с. 25]. Підсумовуючи організаційний період становлення українського селянського руху, часопис «Боротьба» відзначав, що «селяни виявили повну свідомість своїх інтересів та волю захищати народні права і боротися за проведення законним шляхом земельної реформи відповідно вимогам трудового люду» [11, с. 647].

Інша впливова політична сила – фракція есдеків у Центральній Раді, притримувалась ідей націоналізації і муніципалізації землі. Натомість партія соціалістів-федералістів залишалась без чіткої програми з аграрного питання. Представники партії есерів Є. Чикаленко і В. Леонтович разом з діячами УДХП уособлювали помірковану лінію у земельному питанні. Помірковані виступали за збереження приватної власності на землю, але обмеження великого землеволодіння. Для забезпечення землею малоземельних і безземельних селян програма УДХП пропонувала створити український земельний фонд за викуп на пільгових умовах. Основу фонду мали скласти казенні, удільні, монастирські та церковні землі. Право викупу землі та передачі її в національний земельний фонд надавалося державному земельному банку.

Про радикальний спосіб вирішення земельного питання йшлося у резолюціях Всеукраїнського селянського з'їзду, який працював з 28 травня по 2 червня 1917 р. у Києві. В обговоренні земельного питання взяли участь 80 делегатів з'їзду. Їх виступи продемонстрували складність земельного питання у соціальній та регіональній площині, наявність різних думок з приводу форм вирішення земельного питання на користь трудового селянства. Разом з тим резолюції з'їзду «Про землю», «Про Центральний Український земельний комітет» і «Про організацію селянства» були прийняті одноголосно [11, с. 23–24]. У резолюціях зазначалося, що ідеалом трудового селянства України є соціалістичний вибір, що приватна власність на землю має бути скасованою без викупу, що земля має бути віддана до рук тих, хто її обробляє. У прийнятій з'їздом резолюції «Про Центральний Український земельний комітет» було сформульовано кілька важливих вимог до Тимчасового уряду в аграрній сфері. По-перше, потрібно було видати закон, який би визначив, що компетенцією Українського земельного комітету є вирішення усіх земельних справ і що всі місцеві земельні комітети мають бути у його підпорядкуванні. Також вимагали заборонити продаж, поділ та довгострокову оренду землі, а також оголосити недійсними всі операції з землею, проведені після початку революції. Резолюція не погоджувалася з монополізацією Тимчасовим урядом влади над Донбасом і вважала, що урядування в ньому має здійснюватися за згодою з Центральним Українським земельним комітетом [20, с. 25].

Важливість позиції Всеукраїнського селянського з'їзду посилювало включення двох сотень членів Всеукраїнської Ради селянських депутатів до складу Центральної Ради. І Універсал пропонував Всеросійським Установчим зборам погодитись на те, щоб «право порядкування нашими українськими землями належало тільки нам самим – нашим Українським зборам (сеймові) [1, т. 2, с. 101]. Наслідком порозуміння Центральної Ради і селянського з'їзду стало також створення у складі Генерального Секретаріату

генерального секретарства земельних справ. У першій декларації Генерального Секретаріату від 27 червня 1917 р. його першочерговим завданням називалося створення мережі волосних, повітових та губернських земельних комітетів та рад селянських депутатів. Метою їх діяльності визначалося «громадське порядкування не тільки земельною власністю, але і сільськогосподарським інвентарем. Перед секретарством ставилось також завдання підготовки проекту земельного закону з розмежуванням компетенції Всеросійського парламенту і Українського Сейму в земельних справах» [1, т. 2, с. 159]. Таким чином, Генеральний Секретаріат намагався уникнути конфронтації з земельною проблемою з Тимчасовим урядом, який відносив вирішення земельного питання до компетенції майбутніх Всеросійських Установчих Зборів. Тим часом українське селянство не бажало відкладати вирішення земельного питання на невизначене майбутнє. Новостворені волосні та повітові земельні комітети робили перші спроби негайного задоволення селянських вимог. Уже 11 травня 1917 р. Зміївська волосна рада на Харківщині примусила дев'ятьох землевласників надати у її розпорядження орну землю і покоси з подальшою орендою ділянок малоземельними селянами. Умови оренди визначала також волосна рада [14, с. 454]. Влітку 1917 р. подібні рішення прийняла ще низка волосних об'єднань селян Харківщини, але в умовах відсутності земельного закону такі дії трактувалися як самочинні. Отже, у вирішенні земельного питання Центральна Рада і Генеральний Секретаріат через автономістську політику і узгодження своїх дій з Петербургом, не могли оперативно впливати на стрімку радикалізацію селянського руху. Зволікання з напрацюванням законодавчих актів з земельного і, ширше, селянського питань до певної міри стримували і суто теоретичні програми політичних партій з аграрного питання. Українські партії, відновлюючи свою діяльність після десятиліття заборони і переслідувань, не мали змоги для поглибленого перегляду вимог з аграрного питання, які вони висували у роки революції 1905–1907 рр. Не зайве буде нагадати ці висхідні позиції українських партій, які мали знайти спільну мову з селянством, що зробило б державотворчий процес ефективним. Аграрна програма РУП була короткою, але місткою. Партія вимагала конфіскації кабінетських удільних, церковних і монастирських земель у власність «місцевих самоуправ», а лісів – у власність держави. Також мали бути скасовані закони, що обмежували право селян вільно розпоряджатися земельною власністю, викупні платежі і «черезсмузжя». РУП також вимагала створення господарських судів з правом «пониження надмірної орендної платні». У програмі партії також враховувалися специфічні інтереси такої групи селян-поляків, як чиншовики [3, с. 11–12].

Більш радикальною була аграрна програма УНП. Землю мали отримати «усі сільські робітники-рільники». Для цього вона мала бути конфіскована у попередніх власників «всеукраїнською революцією» без будь-якого відшкодування. Метою аграрної програми УНП бачила перехід «від капіталістичного господарства до орендного фермерства» [15, т.1, с. 175]. Поміркована лінія вирішення земельного питання викристалізувалась ще

в період окремого існування УДП і УРП. Так, УДП вважала, що експропріація має обмежитися державними, удільними кабінетськими і монастирськими землями. Всі вони мали перейти у власність «крайового сейму». «Крайовий сейм» також мав викупити у приватних землевласників їх землі за ним же розробленим законом. УРП аграрну програму будувала на засаді, що «будь-яка експлуатація людини, від кого б вона не виходила – людини, суспільства чи держави, – має бути ліквідована». Безземельні та малоземельні селяни мали отримувати землю з єдиного земельного фонду. Для поліпшення селянського господарства передбачалися заходи з підвищення сільськогосподарської освіти та розвиток кооперативного руху [3, с. 14–15]. Нарешті, несприятливо позначався на діяльності Центральної Ради і Генерального секретаріату майже відсутній зв'язок між столицею та провінцією. Жоден з генеральних секретарів не виїжджав за межі Києва, чи не єдиною формою зв'язку з провінцією були відозви. Посланцям з місць, навіть губернським комісарам було нелегко потрапити на прийом до членів Генерального Секретаріату. Обставини змушували Генеральний Секретаріат «більше уваги звертати на вищу політику, ніж на свою організаційну і взагалі ділову роботу [7, т. 1, с. 140–141]. Тим часом спектр боротьби селянства з поміщицьким землеволодінням поступово розширювався. На поміщицьких пасовищах вони випасали власну худобу, за дровами і будівельними матеріалами їздили до панського лісу, хліб, збіжжя, реманент діставали у розгромлених економіях. Восени 1917 р. селянська сваволя за підтримки вояків царської армії, що самі себе демобілізували, набрала анархічно-кримінальних форм. «Чесніші селяни, – занотував у щоденнику Є. Чикаленко, – притихли перед молодшими, що поверталися з фронту і принесли новий дух, нові етичні поняття. Вони одверто крали не тільки у панів, а й у своїх селян» [10, с. 371]. В українських політиків було розуміння необхідності негайних дій, спрямованих на проведення земельної реформи. На порозі осені з'явилася стаття С. Єфремова «Півроку». Без припинення війни, слушно вважав С. Єфремов, не можна зосередитися на величезній внутрішній роботі, яка єдина здатна відвернути державну і суспільну катастрофу. Український есер М. Шаповал у брошурі «З біжучої хвилі» пропонував проведення земельної реформи як єдиний засіб подолання соціальної апатії. М. Шаповал закликав до проведення земельної реформи, не чекаючи скликання Всеросійських установчих зборів. До висновку про необхідність передачі землі та сільськогосподарського виробництва під контроль земельних комітетів до скликання Всеросійських Установчих Зборів прийшла Катеринославська крайова конференція УСДРП у вересні 1917 р. [2, с. 754]. На жаль, позиції С. Єфремова, М. Шаповала та місцевих організацій українських соціал-демократів і українських есерів не знайшли втілення у рішеннях Центральної Ради. 29 вересня 1917 р. був затверджений новий склад Генерального Секретаріату. У декларації з цього приводу першочерговим завданням ставилося скликання поряд з Всеросійськими установчими зборами Українських установчих зборів. Саме на них покладалося завдання «найсправедливішого виявлення волі демократії України». Отже,

Центральна Рада і Генеральний Секретаріат продовжували йти шляхом формально-демократичного поступового рішення нагальних питань, у т.ч. і земельного.

Висновки з даного дослідження. Таким чином, головною політичною силою, яка домагалася вирішення земельного питання на користь селян, була партія українських соціалістів-революціонерів. Фракція есдеків у Центральній Раді притримувалась ідей націоналізації і муніципалізації землі. Діячі УДХП дотримувалися поміркованої лінії у земельному питанні. Помірковані виступали за збереження приватної власності на землю, але обмеження великого землеволодіння. РУП вимагала конфіскації кабінетських удільних, церковних і монастирських земель у власність «місцевих самоуправ», а лісів – у власність держави. Більш радикальною була аграрна програма УНП – землю мали отримати «усі сільські робітники-рільники».

Література

1. Українська Центральна Рада: Документи і матеріали у 2 т. / Упоряд. В.Ф. Верстюк (кер.), О.Д. Бойко, Ю.М. Галерецький та ін. Т.1. 4 березня – 9 грудня 1917 р. К.: Наукова думка, 1996. 589 с.; т. 2. 10 грудня 1917 – 29 квітня 1918 р. 426 с.
2. Український національно-визвольний рух. Березень – листопад 1917 року: Документи і матеріали. / Упор.: Верстюк В. (відп. ред.) та ін. К.: Вид-во ім. О. Теліги, 2003. С. 650 – 780.
3. Програмные документы национальных политических партий и организаций (конец XIX–1917): Сб. докум. / Сост. В.М. Фомин, ред. В.С. Коновалов и др.; РАН, Ин-т науч. инф. по общест. наук. Вып. 1–2. М., 1996. Вып. 1. 196 с; вып. 2. 202 с.
4. Винниченко В. Відродження нації: у 3-х ч. [репр. вид.]. – Відень, 1920; К.: Вид-во політ. л-ри, 1990. Ч.1. 348 с; ч. 2. 328 с; ч. 3. 542 с.
5. Грушевський М. С. На порозі нової України: гадки і мрії. К.: Наукова думка, 1991. 128 с.
6. Грушевський М. С. Спомини // Час. 1989. №9. С.126 – 149.
7. Дорошенко Д. Історія України (1917–1923): у 2-х т. Докум.-наук. вид. / Упоряд.: К.Ю. Галушко. К.: Темпора, 2002. Т. 1. 320 с.; т. 2. 287 с.
8. Мазепа І. Україна в огні й бурі революції (1917–1921). Дніпропетровськ: Січ, 2001. 416 с.
9. Христюк П. Замітки і матеріали до історії Української революції. 1917–1920 рр. Нью-Йорк: вид-во Чарторийських, 1921. Т.1. 151 с; т. 2. 204 с; т. 3. 160 с; т. 4. 192 с.
10. Чикаленко Є. Щоденник (1919–1920) / За ред. В. Верстюка, М. Антоновича; УВАН у США, Істор. секція, НАН України, Ін-т історії України. Київ – Нью – Йорк, 2005. 640 с.
11. Верстюк В. Ф. Земельне питання у стінах Центральної Ради // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: Збірн. наук. праць. Вип. 15. Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича, 2006 – 2007. С. 645 – 663.
12. Верстюк В. Ф. Українська народна республіка під проводом Директорії // Історія України: нове бачення: в 2-х т. / під ред. В.А. Смолія. Т. 2. К.: Україна, 1996. С. 77 – 101.
13. Верстюк В. Ф. Українська Центральна Рада: навчальний посібник. К.: Вид-во «Заповіт», 1997. 344 с.
14. Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. Харківська область / Ред. кол. тому: Сіроштан М. А. (гол. ред.), Астахов В. І., Бурик Г. Г. та ін. К.: Гол. ред. УРЕ АН УРСР, 1967. 664 с.
15. Політична історія України ХХ ст.: в 6 т. / Редкол.: І. Ф. Курас (гол.), та ін.–Т.1. На зламі століть (кінець ХІХ ст. –1917) / Ю.А. Левенець (кер.), Л. П. Нагорна, М. С. Кармазіна. К.: Генеза, 2002. 424 с; т. 2. Революції в Україні: політико-державні моделі та реалії (1917–1920) / В. Ф. Солдатенко, В. Ф. Верстюк. К.: Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2003. С. 449 – 488.
16. Рубльов О. С., Ресент О. П. Українські визвольні змагання 1917-1921 рр. / За заг. ред. В. Смолія. НАН України. Інститут історії України. // Україна крізь віки. У 15-ти т. Т. 10. К.: Альтернативи, 1999. 320 с.
17. Солдатенко В. Ф. Революційна доба в Україні (1917–1920 роки): логіка пізнання, історичні епізоди, ключові постаті. 2-е вид., доп. і перероб. К.: ДП НВЦ «Пріоритети», 2012. 522 с.
18. Солдатенко В. Ф. Українська революція. Історичний нарис: монографія. К.: Либідь, 1999. 976 с.
19. Турченко Ф. Г., Турченко Г. Ф. Південна Україна: модернізація, світова війна, революція. К.: Генеза, 2003. 303 с.
20. Хміль І. В. Перший Всеукраїнський селянський з'їзд (28 травня – 2 червня 1917 р.). К., 1992. 36 с.

Р. А. Березовський, студент групи КІУКІ 20-3 (*ХНУРЕ, Харків*)

Л. І. Бадєєва, канд. іст. наук, доц. (*ХНУРЕ, Харків*) – науковий керівник

ПЕРІОДИЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1648–1676 рр.

Українська державність має тривалу історію. Другим етапом після Київської Русі на шляху до незалежної України була козацько-гетьманська держава, яка утворилась в результаті національно-визвольної війни українського народу. Автор ставить за мету – аналізувати основні етапи національно-визвольної боротьби українського народу другої половини XVII ст.

Початком української національної революції вважають захоплення повстанцями в січні 1648 р. Запорізької Січі та обрання гетьманом Війська Запорізького Богдана Хмельницького.

На мою думку, найобґрунтованішим можна вважати висновок В. Смолія та В. Степанкова, а також історика О. Бойка, які вважають, що це була українська національна революція, яка розпочалася в 1648 р. і пройшла у своєму розвитку три основні періоди:

I період (лютий 1648 – серпень 1657р.) – початок і найбільше піднесення національно-визвольної та соціальної боротьби, яка привела до утворення Української національної держави – Гетьманщини.

II період (вересень 1657 – червень 1663 р.) – громадянська війна, що привела до поділу козацької України на Лівобережну і Правобережну.

III період (червень 1663 – вересень 1676 р.) – боротьба за возз'єднання української держави, за її суверенітет. Тобто закінчується українська національна революція після падіння гетьмана П. Дорошенка у 1676 р.

Перший період національно-визвольної боротьби під проводом Б. Хмельницького (1648–1657 рр.) можна умовно розділити на 4–5 етапів:

1648–1649 рр. – розгортання національно-визвольної боротьби, формування основних сил революції, перші перемоги над поляками під Жовтими Водами, Корсунем і Пилявцями, трансформація автономіських поглядів Б. Хмельницького, підписання Зборівського договору, початок розбудови незалежної Української держави;

1650–1653 рр. – продовження кровопролитних боїв з перемінним успіхом: поразка українських військ під Берестечком (липень 1651 р.) в результаті – не вигідна Білоцерківська угода та блискучі перемоги під Батогом (травень 1652) і Жванцем (вересень 1653 р.), відновлення умов Зборівського договору;

1654–1655 рр. – укладення Переяславсько-Московського договору і спільна українсько-російська боротьба з Польщею;

1656–1657 рр. – пошуки нового союзника в боротьбі проти Польщі та інші передсмертні плани Б. Хмельницького.

У 1660 р. Ю. Хмельницький підписує з Польщею Слободищенський трактат. Україна фактично розділилася на дві частини – Правобережну під протекторатом Польщі та Лівобережну під протекторатом Росії.

Після того, як Правобережжя обрало гетьманом П. Тетерю, а Лівобережжя – І. Брюховецького, територіальний розкол України доповнився політичним. Як влучно характеризує цей період О. Субтельний – «доба Руїни сягнула свого апогею».

У березні 1669 р. Многогрішний обирається. Многогрішний і частина козацької старшини переходять на бік Росії.

А на Правобережжі, у Дорошенка з'явилися додаткові проблеми – нові претенденти на гетьманську булаву: Я. Суховій, який спирався на запорожців, і М. Ханенко – ставленик Речі Посполитої.

У цій ситуації П. Дорошенко змушений був посилити протурецьку орієнтацію, офіційно прийнявши у 1669 р. протекторат Стамбула.

Авторитет гетьмана слабшає, він втрачає підтримку мас, оскільки мусив виступати союзником турків та татар, які нещадно плюндрували Україну. У середині 1675 р. ситуація стає критичною: спроби дійти згоди з Росією та відмовитися від протурецької орієнтації закінчуються безрезультатно. Гетьмана покидають один за одним соратники, родичі і навіть його надійна опора – сердюцькі збройні формування.

Падіння гетьманства П. Дорошенка ознаменувало кінець національно-визвольної революції та її поразку.

У 1686 р. Польща і Росія підписують так званий «Вічний мир», згідно з яким до складу Московської держави входили Лівобережжя, Київ і Запоріжжя, а до Речі Посполитої – Правобережжя, Галичина, Північна Київщина і Волинь. Туреччина отримувала Поділля, а Південна Київщина і Брацлавщина залишалися нейтральними.

Отже, до кінця XVII ст. Україна втратила свою територіальну неподільність. Непослідовна політика української шляхти і козацької старшини, невпинна боротьба за гетьманську булаву руйнували державність України.

Література

1. Антонович В. Про козацькі часи на Україні. К., 1991. 238 с.
2. Апанович О. Гетьмани України і кошові отамани Запорізької Січі. К., 1993. 288 с.
3. Історія України: Хрестоматія у двох частинах. К., 1996. Ч.1. 370 с.
4. Пасічник М., Шуст Р. Національно-визвольна війна українського народу під проводом Б. Хмельницького (1648–1657). Л., 1995.
5. Оглоблин О. Хмельниччина і Українська державність. Нью-Йорк, 1954. 25 с.

В. В. Ботуз, студент групи ПЗП-20-9 (*ХНУРЕ, Харків*)

Н. О. Очкурова, ст. викл. (*ХНУРЕ, Харків*) – науковий керівник

РОЛЬ У НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНІЙ ВІЙНІ ТИМОША ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

The Ukrainian national liberation war is an important milestone in the formation of the Ukrainian state. Many historians dwell on the figure of Bohdan Khmelnytsky, forgetting about the talented voivode and tactician – Timosh Khmelnytsky, who also influenced the course of the war.

Українська Національно-Визвольна Війна (НВВ) (1648–1676 рр.) була процесом тривалим, складним та нестабільним. Численні перипетії, що виникали постійно та раптово, потрібно було швидко та ефективно вирішувати, притому реакція мала бути як швидкою, так і зваженою. Саме через таку та багато інших особливостей постать Богдана Хмельницького і є провідною у НВВ як людини, що змогла об'єднати навколо себе чимало однодумців, здобути гетьманську булаву та зрештою відновити українську державність. Не є дивним те, що чимало інших відомих тогочасних політичних та воєнних діячів було забуто.

Одним з них був старший син Богдана, Тиміш Хмельницький. Народився майбутній наказний гетьман 16 вересня 1632 року. З 1648 (16 років) Тиміш був чигиринським сотником і разом з батьком брав участь у походах української армії в Галичину, Зборівській битві (1649), Берестецькій битві (1651) та багатьох інших, під час яких відзначився відвагою і хоробрістю. Був наказним гетьманом Війська Запорізького.

Уперше прославився (як керуючий козацькими загонами) перемогою в битві над наступаючими та переважаючими польськими силами біли гори Батога (22 червня 1652 р.) під час якої було вбито польського гетьмана коронного Мартина Калиновського.

В подальшому Богдану Хмельницькому потрібно було схилити на свій бік Молдовське князівство, що до того часу вело пропольську політику, тож подальший курс козацькі війська взяли на Молдову.

Пізніше у 1652, після здобуття українськими військами столиці Молдовського князівства Ясс та укладення українсько-молдовського союзу, з метою закріпити його Тиміш одружився на доньці молдовського господаря Василя (Василе) Лупу – Розанді (31 серпня 1652 р.). Далекоглядна комбінація цього шлюбу була наступною – в подальшому Тиміш міг претендувати на молдавський престол. Крім того, за рахунок такого шлюбу родина Хмельницьких фактично породичалася з впливовими сім'ями тогочасної

східної Європи: Радзивіллами, Конєцпольськими, Жолкевськими, Вишневецькими, Збараськими, та іншими впливовими родинами, отже Богдан Хмельницький в певному розумінні став на одному суспільному рівні з ними.

Союз України з Молдовським князівством викликав занепокоєння у трансільванського князя Юрія II Ракоці і волооського господаря Матея Бесараба, які, об'єднавшись із загонами претендента на молдовський престол канцлера (логофета) Стефана Георгіцу, розпочали війну проти Василе Лупу. Бажаючи звергнути Лупу та зробити новим господарем Молдови Георгіцу владики Трансильванії та Валахії планували підпорядкувати цю країну своїй владі. У квітні 1653 р. об'єднані сили противників Василя Лупула захопили Ясси і посадили на молдовський престол Георгіцу. Богдан Хмельницький направив на допомогу Лупу 9 тис. козаків на чолі з Тимошем.

Незважаючи на юність та недосвідченість, наказному гетьманові вдалося відігнати більш численні війська за Ясси (1–2 травня 1653 р.). У ході подальшого наступу йому вдалося захопити Сучавську фортецю (17 серпня 1653 р.), тим самим врятувавши Василя Лупу від польської облоги та закріпивши свої позиції. 21 серпня військо Георгія Штефана (Георгіцу) підійшло до Сучави і спробувало з наскоку взяти козацький табір під стінами фортеці. Ця спроба повністю провалилася, оскільки за кілька днів, що пройшли від приходу до Сучави, козаки зуміли звести сильні укріплення; почалася облога фортеці. Татари (2 тисячі), що прийшли із Тимошем, поставили умову, щоб вийти з табору, поки в них ще є коні.

Облога тривала близько двох місяців. Завдяки поміркованим діям Тиміша було відбито щонайменше 5 штурмів, козаки раз-у-раз переходили в контрнаступи. Молдовано-польсько-волоські війська втратили в кілька разів більше військ. 12 вересня 1653 р. Тимоша було поранено, а згодом він помер. У зв'язку з відсутністю будь-якого підкріплення козаки мушили укласти мир і покинути фортецю.

Тиміш Хмельницький був талановитим воєводою та полковником, умів скеровувати війська в правильному напрямку, розумівся на стратегії. Недарма Богдан Хмельницький планував з часом передати йому гетьманську булаву. Якби Тимоша не було вбито, з часом він міг би стати господарем Молдови та гетьманом України, що дозволило б поєднати ці країни, що призвело б до утворення потужної європейської держави, яка була б здатна зберегти свої кордони та розвиватися.

Література

1. Коваленко С. Хмельницький Тимофій // Україна під булавою Богдана Хмельницького. Енциклопедія у 3-х томах. – Т. 1. – К. : Стікс, 2007. 376 с.
2. Малий словник історії України / відпов. ред. В. А. Смолій. – К. : Либідь, 1997. – 464 с.

О. В. Головка, канд. іст. наук, доц. (*ХНУВС, Харків*)

Ю. М. Нікольченко, доц., засл. працівник культури України (*МДУ, Маріуполь*)

ОСОБЛИВОСТІ МІЖНАРОДНОГО ДОКУМЕНТУВАННЯ ГЕТЬМАНЩИНИ (1649–1658)

Посилення національного, соціального, економічного і духовного гніту, якого зазнавав українській народ від Речі Посполитої в останній чверті п. п. XVII ст. підносило його рішучість до боротьби за своє визволення, апогеєм якої стала Національно-визвольна війна 1648–1658 рр. Вона не тільки сприяла формуванню української державності, а й загалом змінила політичну картину Східної Європи.

Після проголошення Гетьманщини українські лідери Богдан Хмельницький та Іван Виговський протягом 1649–1658 рр. активно налагоджували канали міжнародних зв'язків з Річчю Посполитою, Московським царством, Османською імперією, Кримським ханством, Швецією та іншими країнами. Про це свідчать численні документи у т. ч. такі важливі актові джерела як міжнародні договори, укладені Гетьманщиною з Річчю Посполитою (Зборівський (1649), Білоцерківський (1651), Гадяцький (1658), Московським царством («Березневі статті» (1654), угода про вільне плавання на Чорному морі з Османською імперією (1650), українсько-кримське порозуміння під Озерною (1655) [9, с. 90–98].

Ретельна підготовка міжнародних договорів та дипломатична активність Гетьманщини були б неможливими без офіційного міждержавного листування. На період 1649–1658 рр. припадає 348 документів цього видового складу. Серед них особисто підписаними Богданом Хмельницьким – 245, Іваном Виговським – 26, козацькою старшиною вищого рангу – 47 [3, с. 120].

Важливе місце в ієрархії дипломатичної служби Гетьманщини в 1649–1658 рр. належало Генеральній військовій канцелярії (далі – ГВК), яка на чолі з генеральним писарем виконувала майже всю її поточну роботу [6, с.136–141]. ГВК створила унікальну на той час систему зовнішньополітичного діловодства, яка дозволила козацькій Україні виступати суб'єктом зовнішньої політики в Європі, не поступаючись країнам, які були, на той час, лідерами в дипломатії.

Не є перебільшенням, що у майбутньому міжнародне діловодство Гетьманщини 1649–1658 рр. стало фундаментом для організації українського дипломатичного документування у складному процесі національного державотворення, а це, в свою чергу, і обумовило актуальність статті.

Історіографія проблеми представлена працями В. М. Горобця, І. П. Крип'якевича, Ю. А. Мицика, І. О. Овсія, Ю. І. Палехи, В. В. Панашенка, М. Б. Парахіна, П. М. Саса, В. А. Смолія, В. С. Степанкова, Т. В. Чухліба,

Ф. П. Шевченка, Д. І. Яворницького. Дипломатія Запорозької Січі та Гетьманщини всебічно аналізується у фундаментальній колективній монографії «Історія українського козацтва»: том 1, розділ 6 «Міжнародні відносини та дипломатія»; том 2, розділ 22 «Писемні джерела з історії українського козацтва».

Стан дослідження проблеми документального забезпечення міжнародної діяльності Гетьманщини у 1649–1658 рр. в сучасній вітчизняній історіографії детально аналізується у спеціальній статті Ю. М. Нікольченка, О. В. Головка і Ю. М. Кочиної, у якій стверджено, що матеріали дипломатичного характеру, які були підготовлені у Генеральній військовій канцелярії Гетьманщини та її структурах у 1649–1658 рр., засвідчують їхній високий професійний рівень та широкий видовий склад: міжнародні договори й угоди; міждержавне листування; дипломатичні інструкції; записи дипломатичних переговорів; посольські звіти і донесення, які не поступалися якістю документам з Речі Посполитої, Московського царства, Франції, Пруссії, Османської імперії, Швеції тощо [4].

Зважаючи на те, що у Гетьманщині ГВК вела справи міжнародного характеру, то і роль генерального писаря в політичному житті України була значною. Він володів правом очолювати посольства, особисто брати участь у дипломатичних перемовинах, зустрічати послів і супроводжувати їх під час аудієнції у гетьмана. Проте, найважливішою дипломатичною функцією ГВК була підготовка проектів договорів з іншими державами, які подавалися на розгляд гетьману у вигляді окремих статей, які після узгодження з'єднувалися в єдиний документ [5, с. 71].

Джерела свідчать, що в січні 1651 р., коли Іван Виговський очолював ГВК, вона складалася з 12 писарів, окрема група з яких (від трьох до п'яти) виконували функції з міжнародного діловодства. Вони, зважаючи на свій досвід та обізнаність у веденні дипломатичних справ, досить часто вводилися до складу різних посольств. Писарі ГВК, залучені до перемовин з іноземними державами, вільно володіли іноземними мовами – кримсько-татарською, латинською, молдавською, німецькою, польською, російською, турецькою тощо. Це зумовило їхнє використання як професійних перекладачів [10, с. 71].

Окрема група канцеляристів ГВК Гетьманщини безпосередньо виконувала функції перекладачів. Це – так звані товмачі та перекладачі. Серед товмачів можна виокремити військових та рядових. Військові товмачі перебували на службі у полкових канцеляріях, де їх використовували для потреб контррозвідки під час бойових дій. Інша категорія товмачів забезпечувала потреби посольств Гетьманщини до інших країн на постійній та тимчасовій основі [8, с. 146].

Перекладачі, на відміну від товмачів, займалися письмовими перекладами. До сфери їхньої діяльності входив переклад документів, що надходили безпосередньо до Гетьманщини [6, с. 138].

Найбільш активними дипломатичні стосунки Гетьманщини були за часів гетьманування Богдана Хмельницького (1649–1657). Зважаючи на зовнішньополітичну ситуацію гетьман особисто визначав до якої країни мають відправлятися дипломатичні посольства, їхній склад, розмір матеріального забезпечення; надавав козацьким дипломатам усні настанови, письмові інструкції та листи [8, с. 17].

У середині XVII ст. писарі та канцеляристи під час складання текстів дипломатичних документів користувалися переважно термінологією, характерною для тогочасної української писемної мови. Наявні в ній давні традиції сягали до ділових документів русько-литовської актової мови з латино-польськими елементами. У всіх староукраїнських писемних пам'ятках вживалися стереотипні звороти і штампи, які надавали документам специфічного канцелярсько-ділового забарвлення [7, с. 27].

На відміну від рукописних книг, папір документів не лініювався. Тому розміщення тексту на аркуші паперу залежало від навичок та фаху писаря, а також від розміру тексту. Більш досвідченими писарями дотримувалась певна симетрія – з обох боків невеликі поля, однакова відстань між рядками, іноді зверху залишалась частина аркуша для заголовку. Зовнішній вигляд документа залежав від його змісту і призначення.

Для підготовки дипломатичних документів з другої половини XVII ст. ГВК вже використовувала вітчизняний папір. Його виготовляли з ганчір'я, а чорнило робили з солей заліза і дубильних речовин. Поєднання залізного чорнила і ганчіркового паперу робило текст особливо стійким, він майже не вицвітав. Інструментами письма служило гусяче, іноді павине перо, яке заточувалося особливим способом спеціальним ножом. З появою так званого скоропису (зображення округлих букв і використання графічних скорочень слів і частин слів з винесенням їх над рядком листа) вільно читати такі тексти стало доволі складно, були потрібні знання і навички.

Більшість рядових документів дипломатичного характеру Гетьманщини 1649–1658 рр. – інструкції, посольська документація тощо, написані звичайним письмом. А особливо важливі – міжнародні договори, листи гетьмана до монархів, підготовлені парадним письмом [7, с. 35]. Згідно з адресатом добирався і стиль листа, особливо у випадках, коли гетьмани (Богдан Хмельницький та Іван Виговський) особисто зверталися до монархів Речі Посполитої, Московського царства, Османської імперії, Кримського ханства [2, с. 148].

Важливе значення у зовнішньополітичному діловодстві мали реквізити документів. На листах в обов'язковому порядку вказувалась дата його підпису, яка починалася словом «дан», «дат», «писан», «діялося», місце написання документа позначалося, наприклад, «в Чигирині», «з Чигирина». Власноручний підпис гетьмана знаходився з лівого боку документа, наприклад,

«Богдан Хмельницький, гетьман рукою власною». На деяких листах міг ще стояти і підпис генерального писаря, наприклад Івана Виговського – «Іоан Виговський, генеральний писар войсковий».

Документи дипломатичного характеру отримували додаткові реквізити: *тестацию* – листи свідків або власноручні підписи свідків, які брали участь у видачі документа, що вказувало на його автентичність та *аптекацію* – підсумок документа. Документи, що надсилалися до Росії та Молдавії, датувалися за старим стилем, а до Речі Посполитої, Венеції й інших країн – переважно за новим, григоріанським, стилем.

Що стосується посольських звітів до уряду Гетьманщини, то вони дійшли до наших часів з великими втратами. Збереглися звіти українських послів до Кримського ханства Михайла Богаченька та Лукаша Пухальського від 26 жовтня 1654 р., адресовані Богдану Хмельницькому. Цей унікальний документ дає уявлення про ситуацію в Криму, окреслює мету, хід і результати посольства. Звіт українських дипломатів за формою нагадує розгорнутий лист. Саме така форма посольських звітів була характерна для дипломатії Речі Посполитій в XVII ст. Після повернення на батьківщину послы повинні були скласти стислі звіти щодо результатів своєї місії для їхнього внесення у так звані посольські книги. Проте часто звіти приймалися королем в усній формі. Гінці та кур'єри могли доповідати безпосередньо гетьману або іншим членам уряду про результати виконання ними дипломатичних доручень в усній формі [11, с. 341].

До дипломатичних документів необхідно віднести також донесення, які стосуються різних подій Національно-визвольної війни у 1649–1658 рр., вони мали підтримувати регулярний оперативний зв'язок між послами та урядом Гетьманщини. Обов'язком послів було своєчасне інформування про хід виконання дипломатичної місії, новини військового та політичного змісту. Крім того, послы доповідали щодо виникнення певних ускладнень та нових обставин, які вимагали додаткових інструкцій і роз'яснень. Прикладом є два оперативні донесення українських дипломатів Павла Яненка та Андрія Кульки від 14 травня 1651 р. безпосередньо Богдану Хмельницькому та його сину Тимофію напередодні Берестецької битви [1, с. 572–573].

Багатовекторність міжнародної діяльності Гетьманської України 1649–1658 рр. викликала необхідність закріплення результатів зовнішньополітичних акцій системою міжнародних документів, якими регулювалися її міждержавні відносини.

Таким чином, з самого початку проголошення Гетьманщини всі зусилля уряду на чолі з Богданом Хмельницьким були спрямовані на визнання міжнародною спільнотою її статусу суверенної держави, а також на завершення процесу об'єднання всіх українських етнічних земель. Виходячи з цих позицій, український гетьман розпочав встановлення тісних політичних зв'язків із сусідніми державами

У цих умовах дипломатичне діловодство посідало важливе місце у діяльності ГВК в 1649–1658 рр. За дорученням гетьмана і під керівництвом генерального писаря тут склалися листи до урядів інших держав, велося міжнародне листування. Повноваження кожного канцеляриста, писаря, посланця, товмача, перекладача та інших фахівців були чітко регламентовані. Це свідчить про розвинену форму організації діловодства зовнішньополітичної діяльності Гетьманщини.

Необхідно визнати, що система міжнародного діловодства і документування, вироблена в адміністративних структурах Гетьманщини протягом 1649–1658 рр., стала фундаментом в процесі формування сучасної української системи діловодства зовнішньополітичної діяльності.

Разом з тим, отримані авторами доповіді результати дали можливість дійти висновку, що постійний інтерес вітчизняних науковців до вивчення документальних джерел міжнародних відносин українського козацтва періоду Національно-визвольної війни 1648–1658 р. є результатом суспільно-політичних змін, які відбувалися в Україні після проголошення її незалежності. Їхній всебічний аналіз дає змогу фахівцям (політикам, історикам, правознавцям, документознавцям, економістам, культурологам) знаходити відповіді на драматичні виклики часу, з якими зіткнулася суверенна Україна у сьогоденні.

Література

1. Історія українського козацтва : нариси у 2-х т. / редкол. : В. Смолій та ін. – Київ : Києво-Могилянська академія, 2007. – Т.2. – 724 с.
2. Крип'якевич І. П. Богдан Хмельницький / І. П. Крип'якевич. – Львів : Світ, 1990. – 408 с.
3. Мицик Ю. А. Джерела з історії Національно-визвольної війни українського народу середини XVII ст. / Ю. А. Мицик. – Дніпропетровськ : Дніпро, 1996. – 262 с.
4. Нікольченко Ю. М. Документаційне забезпечення міжнародної діяльності Гетьманщини у 1649–1658 роках: стан дослідження проблеми в сучасній вітчизняній історіографії / Ю. М. Нікольченко, О. В. Головка, Ю. В. Кочина // Вісник Маріупольського державного університету. Серія: філософія, культурологія, соціологія. Випуск 16. – 2018. – С.42–54.
5. Овсій І. О. Зовнішня політика України (від давніх часів до 1944 року): навч. посібник / І. О. Овсій. – К. : Либідь, 1999. – 240 с.
6. Палеха Ю. І. Історія діловодства (документознавчий аспект) : навч. посібник / Ю. І. Палеха, Н. О. Леміш. – Київ : Ліра, 2011. – 328 с.
7. Панашенко В. В. Палеографія українського скоропису другої пол. XVII ст. (на матеріалах Лівобережної України) / В. В. Панашенко. – Київ : Наук. думка, 1974. – 111 с.
8. Смолій В. А. Українська національна революція XVII ст. (1648–1676 рр.) / В. А. Смолій, В. С. Степанков. – Київ : Києво-Могилянська академія, 2009. – 447 с.
9. Універсали Українських гетьманів від І. Виговського до І. Самойловича (1657–1687) / уклад. І. Бутич, В. Ринсевич та ін. – Львів : Наукове товариство ім. Т. Шевченка, 2004. – 1087 с.
10. Чухліб Т. В. Організація дипломатичної служби Української козацької держави в середині XVII ст. / Т. В. Чухліб // Українська козацька держава: витоки та шляхи історичного розвитку : матер. 8-х Всеукр. істор. читань. – Черкаси: РВВ ЧДУ, 2001. – С. 67–72.
11. Яворницький Д. І. Історія запорізьких козаків у 3-х т. / Д. І. Яворницький. – Львів : Світ, 1990. – Т. 1. – 319 с.

А. А. Гребенюк, студентка групи ПСдср-20-2 (ХНУВС, Харків)

В. А. Греченко, док. іст. наук, проф. (ХНУВС, Харків) – науковий керівник

ПСИХОЛОГІЯ ЗАПОРОЗЬКОГО КОЗАКА XVI–XVII СТ.

Ця тема є досить актуальною. Багато країн мають своїх героїв, своїх визволителів, воїнів, що стояли горою за незалежність своєї території, Батьківщини, держави. Які були надзвичайно хоробрими в бою, відчайдушними на полі битви з ворогом та відданими своїй справі, за яку могли покласти життя не роздумуючи. У нашій країні такими героями були козаки. Однак, багато наукових праць є саме про їх битви, про перемоги чи поразки, але досить мало досліджуються їх психологічні якості.

З цього і випливає наша мета – ми розглянемо психологічні якості та психологічний образ козака.

Досліджуючи цю тему, ми будемо зазирати до таких авторів джерел як О. К. Струкевич та Д. І. Яворницький – з точки зору історії, та О. Б. Столяренко, М. Й. Варій – з точки зору психології.

Перш ніж розглядати психологічні якості козаків, потрібно розуміти хто взагалі такі козаки. Козак – в Україні в XV–XVIII ст. – вільна людина із селян і містян, шляхетства й духовенства, яка поселилася на південних землях України та брала участь у визвольній боротьбі проти загарбників [3, с. 25].

Центр уваги розвитку людини як індивіда, має певні антропогенетичні властивості (задатки, темперамент, біологічний вік, стать, нейродинамічні властивості, органічні потреби, потяги тощо) [3, с. 25]. Тож саме це ми будемо розглядати в козаку, як особистості.

Якщо починати зі статі, однозначно можна сказати, що козаками були лише чоловіки, тому що робота на Січі, походи та битви потребували сильної фізичної підготовки. Тож, фактом є те, що козаки були фізично сильні, дієдатні чоловіки.

Однак і не кожен сильний чоловік міг стати козаком, до кандидатів висувалися деякі вимоги. Зокрема, історик Дмитро Яворницький у своїй праці зазначає наступне: «Та кожному, ким би він не був, звідки й коли б не прийшов на Запоріжжя, доступ у Січ був вільним за таких п'яти умов: бути вільною й нежонатю людиною, розмовляти українською мовою, присягнути на вірність російському цареві, сповідати православну віру й пройти певне навчання. Перша умова передбачала, щоб пришеlecь у Січ був дворянином, поповичем, козаком, татариним, турком, узагалі ким завгодно, лише не селянином, а крім того не жонатю людиною; зрештою, цю умову частенько оминали, оскільки кожен міг назватись і вільним і не жонатим; але прийнятий у Січ козак повинен був жити винятково добродібно і його карали смертною карою, якщо приводив у Січ жінку, навіть матір чи сестру. Друга умова вимагала, щоб прийнятий, якщо він був не руським, забув свою рідну мову й говорив козацькою, тобто українською. Цю вимогу ніколи й ніхто не порушував. За третьою умовою прийнятий у Січ повинен був присягнути вірно, незрадливо й до кінця свого життя служити російському цареві, поклявшись у цьому в церкві перед престолом божим. Четвертою умовою він мусив неодмінно сповідати православну віру, визнавати її догмати, дотримуватися постів, знати символ віри й молитви; якщо він був католиком чи лютеранином, повинен був прийняти православ'я, якщо ж був іудеєм чи магометанином, повинен був

урочисто охреститися у «греко-руську» віру. За п'ятою умовою той хто вступав до Січі, повинен був спочатку: придивитися до військових порядків, вивчити прийоми січового лицарства, а вже потім записуватися у число випробуваних товаришів, що могло бути не раніше, як за сім років. Той, хто приймав усі п'ять умов, був вільним від будь-яких інших вимог: у нього не питали ні посвідки, ні квитка, ні поруки» [4, с. 117].

Отож, як ми можемо бачити, досить важливим фактором було віросповідання. «Формування релігійності відбувається через перелаштування звичайних людських чуттів з природного на надприродне. Релігійні почуття – переживання людини, пов'язані з її ставленням до Абсолютного, ті переживання, що виявляються здебільшого у формі тривоги, трепету, благоговіння» [5, с. 61].

Надзвичайно важливим фактором для запорожців був дух перемоги. Військові здобутки Богдана Хмельницького та Івана Сірка виробили у козаків психологію переможця. Вони були для козаків взірцем воїна, що поляже за свою країну. Отож наслідуючи їх, козаки, не дивлячись ні на що, якими би не був ворог, воювали до останнього подиху.

Також немало значущим в особистості людини є темперамент. Ми не можемо охарактеризувати всіх козаків окремо, однак можливо дослідити їх загалом. «Темперамент – головна властивість особистості. Його вважають найбільш стійкою характеристикою особистості людини, яка майже не змінюється впродовж життя і виявляється у всіх сферах життєдіяльності» [1, с. 242].

Якщо характеризувати запорозьких козаків загалом, можна виділити два основні типи темпераменту – це холерик та сангвінік.

«Холеричний темперамент вирізняється циклічністю та імпульсивністю у діяльності й поведінці. Холерик може цілком віддатися справі, завзято працюючи, енергійно переборюючи труднощі на шляху досягнення мети. Особистість із темпераментом сангвініка дуже рухлива, легко пристосовується до нових умов життя, швидко знаходить контакт у стосунках з іншими людьми, вирізняється товариськістю, вільно й розкуто почувається в новому оточенні. За спрямованістю сангвінік яскравий екстраверт. У колі своїх друзів завжди веселий та життєрадісний. Настрій у нього здебільшого оптимістичний» [1, с. 244, 246].

На цю тему можна надзвичайно багато говорити, доводити фактів та тез, можна писати реферати чи курсові роботи, однак ми обмежені певними вимогами в науковій статті. Отже, виходячи з вищезазначеного, можна зробити висновок, що нам вдалося частково дослідити особистість козака з психологічної точки зору. Запорізький козак XVI–XVII ст. – це вольова, віруюча, сильна фізично та морально людина, з основними типами темпераменту сангвінік та холерик.

Література

1. Варій М. Й. Загальна психологія : підр. / М. Й. Варій – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 1007 с.
2. Яворницький Д.І. Історія запорізьких козаків : у 3 т. / Д.І. Яворницький. – Львів : Світ, 1990. – Т. 1. – 319 с.
3. Історія України : підруч. загальноосвіт. навч. закл. / О. К. Струкевич. – К. : Грамота, 2016. – 272 с.
4. Столяренко О. Б. Психологія особистості: навч.-метод. посіб. / О. Б. Столяренко. – Київ : Видавництво Ліра-К, 2020. – 274 с.
5. Релігієзнавство: Підручник для студентів вузів / Народ. укр. акад. – 5є вид., виправ. і доп. – К., 2005. – 636 с.

О. В. Дьякова, канд. іст. наук, доц. (*ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, Харків*)

БОРОТЬБА ХАРКІВЦІВ ПРОТИ ГІТЛЕРІВЦІВ

У цьому році відзначається 75-а річниця Перемоги над нацизмом. Значний внесок у це зробили громадяни України, зокрема мешканці Харківської області, воюючи на фронтах, на окупованих нацистами землях, працюючи на підприємствах у глибокому радянському тилу.

Із початком війни 22 червня 1941 року між гітлерівською Німеччиною і Радянським Союзом на окупованих німцями територіях розгортається Рух Опору, який у сучасній вітчизняній історіографії поділяється на дві течії: радянську і націоналістичну. Кожна течія боролася за незалежність своєї держави. Правда, вони бачили різні країни: радянські партизани і підпільники боролись за свободу Радянського Союзу, а націоналісти – за незалежність України. Також у ході війни з'явилась категорія репрезентантів Руху Опору – «патріот», люди якої не мали будь-яких політичних цілей, але, ризикуючи життям, допомагали тим, хто опинився в небезпеці (оточенням, полоненим, партизанам і підпільникам, євреям, людям, які не бажали виїжджати на примусові роботи до Німеччини).

Метою даної публікації є надання характеристики різних видів Руху Опору, що діяли на Харківщині у 1941–1943 роках.

Ця тема в основному досліджувалась у радянські часи. Сьогодні це питання вивчає О. Дьякова [1, 2]. Національну течію Руху Опору досліджують В. Труш, Д. Топчій [3, 4] та інші.

На Харківщині першим почав формуватися радянський Рух Опору. Він став складовою частиною боротьби народів СРСР проти нацистських загарбників. Його виявами були партизанські загони і підпільні організації.

Уже на початку липня 1941 р. були сформовані обласна, міські, районні оперативні групи, до складу яких входили секретарі та відповідальні працівники партійних і комсомольських комітетів відповідних рівнів, а також керівники та оперуповноважені відповідних управлінь НКВС. Офіційно обласну опергрупу очолював перший секретар обкому КП(б)У О.О. Єпішев, але вся робота зосередилась у руках секретаря обкому КП(б)У І. І. Профатілов. В опергрупах був поділ обов'язків: партизанські загони створювали працівники НКВС, підпільні організації – партійні та комсомольські працівники [1, арк. 49-50]. Організація радянського Руху Опору здійснювалася згідно з директивою РНК СРСР і ЦК ВКП(б) від 29 червня 1941 р., виступом Сталіна на радіо 3 липня, Зверненням Президії Верховної Ради УРСР від 6 липня. Також вагомий вплив на розвиток руху мав створений у травні 1942 р. Український штаб партизанського руху.

Першими в липні – вересні 1941 р. почали створюватися партизанські загони, які були направлені воювати у Київську, Сумську й Чернігівську області. Але вони розпалися, тільки-но розпочавши боротьбу з окупантами.

Формування партизанських загонів для боротьби на Харківщині розпочалося в серпні – вересні 1941 р., коли стало зрозуміло, що область буде

окупована. Цей процес продовжувався до квітня 1943 р.

У кожному райцентрі створювалось по декілька партизанських загонів (від 2 до 8), чисельністю до 100 осіб [1, арк. 49]. До їх складу зараховувались переважно партійні, радянські, комсомольські активісти, голови колгоспів і сільрад, керівники підприємств та організацій. Крім того, до загону обов'язково включали працівника НКВС або працівник військового відділу РК КП(б)У.

Для кожного загону закладались бази із продовольством і зброєю. На Харківщині таких баз було багато, але месники не змогли ними скористуватися, оскільки переважну більшість їх було захоплено окупантами та колабораціоністами або вони опинилися на лінії фронту. Більшість майбутніх месників проходили 5-денну спецпідготовку в партизанській школі.

У вересні – жовтні 1941 р. створювалась мережа підпільних організацій. Підпільні партійні райкоми партії складались із 3-х осіб. У більшості районів їх очолювали перші секретарі РК КП(б)У. Виняток становили Валківський, Дворічанський, Сахновщинський, Старосалтівський райони, перші секретарі яких увійшли до складу підпільного обкому партії. А перший секретар Лозівського РК КП(б)У був евакуйований до радянського тилу.

На відміну від сільських райкомів, у створених РК м. Харкова не було жодного партійного, керівника – до війни його репрезентанти працювали або у навчальних і науково-дослідних інститутах, або на заводах.

Щодо підпільного обкому партії, то до його складу увійшли секретарі сільських райкомів партії; посада першого секретаря довго залишалась вакантною. Слід зазначити, що той склад підпільного обкому партії, який передбачалось залишити на окупованій території, має розбіжності із тим складом, що був оприлюднений після визволення Харкова. Це дає підстави вважати, що на початку окупації остаточного складу підпільного обкому не було. Його формування відбувалося вже в окупованому Харкові завдяки зусиллям І.І. Бакуліна, який і був визнаний першим секретарем [1, арк. 176].

У складі підпільного обкому ЛКСМУ залишились ті особи, яких планували для цієї роботи: секретарі О. Г. Зубарев і П.А. Глуценко та зв'язкова Г.О. Нікітіна [1, арк. 177].

Якщо говорити про районні комітети комсомолу, то тут були призначені секретарі РК ЛКСМУ. Але, на відміну від партійних керівників, це були молоді жінки (оскільки чоловіки, які обіймали посади секретарів, пішли на фронт).

Усі підпільники (і партійні, і комсомольські), на відміну від партизанів, ніякої підготовки не проходили. Вони отримували зброю, гроші і коштовності, і то не всі. Продукти харчування видавалися міським жителям, селяни ж їх не отримували.

Від самого початку окупації радянський Рух Опору зазнав кардинальних змін. Причинами цього стали стабілізація у листопаді 1941 році лінії фронту, що пройшла територією Харківської області, ставлення окупантів до місцевих жителів.

Стабілізація лінії фронту по області призвела до розпуску підпільних організацій і партизанських загонів неокупованих районів. Деякі партизанські загани восени 1941 р. були підпорядковані армійському командуванню і

взаємодіяли з підрозділами Червоної Армії.

Після початку окупації Харківщини чисельність партизанів різко зменшилась. Причинами цього можна вважати небажання воювати з окупантами (були й такі, що залишилися спеціально, ненавидячи радянську владу), боягузтво, нерозуміння необхідності боротьби у ворожому тилу. Такі ж причини призвели до змін і в підпільних осередках, як партійних, так і комсомольських. Але щодо змін у підпіллі, то тут далось взнаки ще незнання правил конспірації, неправильний добір явочних квартир, безініціативність.

Великих втрат підпільникам і партизанам завдали деякі місцеві жителі, що співпрацювали з німцями. Саме ці зрадники добре розуміли, хто може піднятися на боротьбу, і виказували їх окупантам або самі їх арештовували.

Важливу роль у розгортанні боротьби із загарбниками відіграло ставлення німців та їх союзників до місцевого населення. На самому початку окупації більшість місцевого населення зайняла очікувальну позицію, придивляючись, як поводитимуться окупанти. Проте людиноненависницька політика німців призвела до того, що поступово боротьба стала посилюватись.

Великий вплив на розгортання радянського Руху Опору мали бойові дії, що точилися у краї в 1941–1943 рр. Партизани брали активну участь як в обороні, так і у визволенні рідних домівок, надавали суттєву допомогу радянським частинам. Взимку 1942 і 1943 рр., коли через наступ радянських військ була звільнена частина населених пунктів області, загони розформовувались, а їх бійці або пішли до регулярної армії, або відновлювали радянську владу на місцях. Під час Травневої битви 1942 р., у ході якої радянські армії були розгромлені, важких втрат зазнали й партизани та підпільники. Навесні – влітку 1942 р. були знищені майже всі партизанські загони, розгромлене підпілля в Харкові. Приходилось все відновлювати заново.

Серед тих, хто бився з ворогом у партизанських загонах або підпільних організаціях взимку 1942–1943 рр., в основному були місцеві жителі, які виступали за повернення радянської влади.

Слід підкреслити, що будучи керівною силою, Компартія не спромоглася створити ефективну мережу підпільних організацій. Порівнюючи активність комуністів і комсомольців, варто зауважити, що молоді люди енергійніше боролися з окупантами. Навіть якщо взяти до уваги діяльність обкомів, то можна побачити, що після арешту соратників по боротьбі комсомолец П. А. Глущенко знайшов у собі сили продовжити спротив, утворивши організаційну трійку підпільного обкому комсомолу, а комуністи по-суті припинили боротьбу (О. І. Корзин вийшов у радянський тил, а І. Ф. Гаркуша та Г. П. Синіцин лише іноді розповсюджували листівки) [1, арк. 179].

Незрозумілим є і той факт, що протягом окупації Харківщини підпільний обком комсомолу формувався тричі, тоді як обком партії лише один раз. Хоча саме комуністи повинні були керувати боротьбою у ворожому тилу.

Стосовно методів боротьби, то найпоширенішим став агітаційний (розповсюдження листівок, підтримування віри в перемогу через бесіди, підбурювання на саботаж), також використовувались диверсії та саботаж.

Конкретні результати діяльності партизанів і підпільників, порівняно з

іншими окупованими гітлерівцями регіонами України і СРСР, також були незначними. Але ефективність вимірюється не лише кількісними показниками. Найважливішим результатом їх діяльності слід вважати підтримку в людях віри в перемогу над ворогом.

Питання існування націоналістичного Руху Опору в області залишається дискусійним. Можна вважати, що лише завдяки німецькій окупації націоналісти отримали можливість утворити свої осередки в області й активізувати свою діяльність. Націоналістичні організації поділялися на три течії: місцеву, бандерівську та мельниківську [1, арк. 182]. Найбільшого розмаху набув місцевий рух. Мельниківці та бандерівці тут з'явилися разом із німцями, тому їм доводилося мати справу з новою «неосвоєною» територією, де більшість населення не переймалася національними питаннями, а тим більше боротьбою за незалежність України. Головною метою націоналістів усіх трьох течій була боротьба з радянською владою, а для цього вони вбачали потребу співпрацювати з окупантами. Діяльність націоналістів обмежувалась пропагандою – більшість їх листівок мала антирадянський характер. Жодних диверсій проти загарбників націоналісти не чинили.

Незважаючи на підтримку гітлерівців, мельниківці і бандерівці зазнавали репресій з боку окупантів [4, с. 115–116]. Через це вони змушені були терміново виїхали на Захід, а місцеві – продовжили працювати в цивільній адміністрації [3, с. 120]. Напередодні першого звільнення Харківщини частина місцевих націоналістів емігрувала на Захід.

Особливу повагу викликає гуманізм харків'ян стосовно тих, хто потрапив у біду. Незважаючи на загрозу смерті, мешканці області переховували червоноармійців, які потрапили в оточення, військовополонених, а також євреїв, молодь, яка не бажала їхати працювати до Німеччини. Вони допомагали партизанам і підпільникам, виконуючи різні завдання.

Отже, Рух Опору на Харківщині у 1941–1943 рр. став виразником спільної боротьби армії і народу із нацистськими загарбниками. Про визнання мужності та героїзму харківських партизанів і підпільників свідчить той факт, що п'ятеро підпільників – І. І. Бакулін, Н. Т. Волкова, О. Г. Зубарев, М. Т. Кисляк і О. М. Щербак – отримали звання Героя Радянського Союзу (посмертно). Ще 281 партизанів і підпільників у різні роки отримали ордени і медалі. Їх служіння Вітчизні й сьогодні є прикладом відданості своїй Батьківщині

Література

1. Дьякова О. В. Рух Опору на Харківщині у період нацистської окупації: дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / О. В. Дьякова. Харків, 2012. 312 арк.
2. Дьякова О. В. Стосунки між українськими націоналістами в окупованому Харкові // Історія освіти, науки і техніки в Україні : матеріали XV Всеукр. конф. молодих учених та спеціалістів, Київ, 15 трав. 2020 р. / НААН, ННСГБ; уклад.: Вергунов В. А., Анненкова Н. Г. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2020. С. 219–221.
3. Топчій Д. Діяльність «Просвіти» у м. Харків під час німецько-фашистської окупації 1941–1943 років // Між Бугом і Дніпром: Науково-краснознавчий вісник Центральної України. 2020. Вип. XIII. С. 118–127.
4. Труш В. Діяльність ОУН(б) на Харківщині / В. Труш // Діяльність підпілля ОУН на Сході України : зб. ст. / упоряд. П. В. Хобот. Дніпропетровськ : Східноукр. дослідн. центр «Спадщина», 2010. С. 104–128.

ЩОДО ПИТАННЯ УПРАВЛІННЯ БОЙОВИМИ ДІЯМИ ВПС РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У роки війни були знайдені нові форми управління авіацією в стратегічній, оперативній і тактичній ланках. У стратегічній ланці керівництво ВПС здійснювала Ставка ВГК. Вона визначала загальні завдання, організовувала взаємодію між видами Збройних Сил, розподіляла резерви авіації по стратегічних напрямках, виділяла необхідні ресурси, проводила заходи щодо технічного забезпечення й удосконалення організаційної структури ВПС, форм і методів керування ними. Безпосереднім виконавцем її розпоряджень по всіх цих питаннях були Генеральний штаб, командування Червоної Армії і командування Авіації Далекої Дії.

Найбільш важким і складним етапом в організації і здійсненні управління був початковий період війни. У цей час зв'язок і управління часто порушувалися у всіх ланках управління. У цих умовах з'являлася необхідність у створенні проміжних органів стратегічного управління ВПС, які знаходячись у районі діючих фронтів, змогли б підвищити оперативність управління авіацією. Таким органом були головні командування ВПС стратегічних напрямків (Північно-Західного, Західного і Південно-Західного). Головнокомандуючі напрямків погоджували зусилля й організовували взаємодію авіаційних об'єднань і з'єднань, які діяли в стратегічних оборонних операціях. Функції головок ВПС напрямків покладалися на одного з командуючих ВПС фронту. Однак, як показала практика, головками ВПС напрямків не могли якісно справлятися з усіма задачами по управлінню бойовими діями авіації. Зазначені органи управління створювалися поспішно, без завчасної підготовки, при відсутності необхідних кадрів і засобів для їхнього формування. На управління авіацією напрямків негативно позначалося також сполучення функцій головному ВПС напрямку і командуючого ВПС фронту. Останній і без того був перевантажений роботою по організації бойових дій підлеглих йому авіаційних з'єднань і частин. У вересні 1941 року ці організації були скасовані. У цей же час практикувалися й інші форми управління авіацією. З осені 1941 року Ставка ВГК стала практикувати посилку своїх представників по авіації в район бойових дій. Наділені великими повноваженнями, вони координували зусилля авіаційних об'єднань і з'єднань, здійснювали контроль за правильністю використання авіаційних сил у великих операціях, стежили за своєчасним одержанням поповнення і матеріальних засобів, виділених Ставкою ВГК. Представники Ставки ВГК по авіації з невеликою оперативною групою від штабу ВПС Червоної Армії розміщалися на КП фронтів (повітряних армій) і використовували наявні на них засоби зв'язку. У наступному вони стали мати свої радіостанції, шифроргани, канали зв'язку [1]. У цілому діяльність представників Ставки ВГК по авіації була необхідною, а практика їхньої посилки на фронт себе виправдала. Удосконалювалося управління авіацією й в оперативній ланці здійснювалося в напрямку підвищення гнучкості і забезпечення стійкості і безперервності управління. Це досягалось: створенням в авіаційних об'єднаннях і з'єднаннях надійної системи пунктів управління (ПУ); впровадженням і кращим використанням засобів зв'язку і радіотехнічного забезпечення; завчасним і

ретельним плануванням бойових дій; удосконаленням організаційної структури органів управління; організацією чіткої роботи командування і штабу повітряної армії по управлінню бойовими діями [2]. Бойовою діяльністю ВПС у фронтових операціях керували командуючі фронтами через відповідних командуючих ВПС фронтів (повітряних армій). Основою управління авіацією в цій ланці було рішення командуючого повітряною армією (ВПС фронту), що приймалося відповідно до рішення командуючого військами фронту і поставленими перед авіацією завданнями. Рішення командуючого ВПС фронту (Повітряної Армії) оформлювалось у вигляді бойового наказу і плану бойових дій. Широко практикувалися виїзди командуючого і начальника штабу повітряної армії в з'єднання і частини, виклик командирів авіакорпусів, дивізій і начальників штабів на КП ПА для особистої постановки їм бойових задач. Підпорядкування авіаз'єднань об'єднанням сухопутних військ застосовувалося рідко. Воно практикувалося при необхідності посилення танкових об'єднань і з'єднань, що діяли в оперативній глибині і у відриві від основних сил фронту на напрямку головного удару. Тактична взаємодія полягала в узгодженні зусиль авіаційних частин і з'єднань з діями піхоти, танків і артилерії по місцю, меті і часу. Організаторами цього виду взаємодії були командуючі загальновійськовими, танковими і повітряними арміями. При організації тактичної взаємодії авіації з загальновійськовими з'єднаннями велика увага приділялася безперервності впливу на супротивника, чіткості управління авіацією над полем бою. Це досягалося з'єднанням командних пунктів авіаційних і загальновійськових командирів, удосконаленням засобів цілевказання і взаємного позначення [3].

У подальшому досвід війни довів, що застосовані в другому і третьому періодах війни форми і методи організації взаємодії ВПС із сухопутними військами в стратегічному, оперативному і тактичному масштабах себе виправдали. Основними формами взаємодії були або підтримка, або передача авіаційних з'єднань в оперативне підпорядкування командуючих загальновійськовими (танковими) арміями [4].

Таким чином, у роки минулої війни були знайдені оптимальні форми організаційної структури Військово-Повітряних Сил. Удосконалюючись під впливом кількісного і якісного росту авіації, бойового досвіду, розвитку військово-авіаційної думки, зміни характеру боротьби на фронті й інших чинників, вона зробила великий вплив на теорію і практику оперативного застосування ВПС. Було успішно вирішене питання створення великих авіаційних резервів. Досвід війни показав, що без могутніх авіаційних резервів і вміння їхнього використання неможливо розраховувати на успішні дії в повітрі і на землі [5].

Література

1. ЦАМО РФ. – Ф. 35. – Оп. 11346. – Д. 49. – Лл. 2–6.
2. РГАЭ. – Ф. 8044. – Оп. 1. – Ед.хр.6917. – Л. 24.
3. ЦАМО РФ. – Ф. 35. – Оп. 11285. – Д. 1. – Л. 88.
4. Белоножко П. И. Оперативно-стратегическое развертывание, создание группировки Советских ВВС в Западных приграничных военных округах в первой половине 1941 года. Организация управления и взаимодействия с сухопутными войсками. / П. И. Белоножко. – Монино, 1986. – С. 42–50.
5. Первов А. Г. Опыт использования авиационных резервов ВГК в годы Великой Отечественной войны и его значение в современных условиях. Учебное пособие. / А. Г. Первов. – Монино, 1986. – 32 с.

Ю.Р. Кальченко, студентка групи ПЗдср-20-3 (ХНУВС, Харків)

В. В. Заборовський, канд. іст. наук, доц. (ХНУВС, Харків) – науковий керівник

ІВАН БОГУН – ВИДАТНИЙ КОЗАЦЬКІЙ ПОЛКОВНИК

Одним з найвидатніших військових діячів українського народу періоду боротьби проти шляхетської Польщі був козацький лицар, кальницький полковник Іван Богун – безмежної відваги воїн, талановитий полководець, блискучий майстер польових боїв і захисту міст, які він перетворював на неприступні фортеці. Достеменно не відома дата та місце народження майбутнього подільського полковника. Уперше ім'я Івана Богуна згадується у документах часів козацько-селянського повстання 1637–1638 рр.

У джерелах, історичних романах і спогадах про козаччину, козацьке військо і видатних осіб козацької доби постійно зустрічаються тільки згадки про Івана Богуна, хоча жодному іншому діячеві ранньої Гетьманщини, крім нього, не вдавалося утримувати полковницький пірнач протягом 15 років і отримати стільки блискучих перемог під час Визвольної війни.

У 1648–1657 рр. Іван Богун брав активну участь у Визвольній війні українського народу під проводом Богдана Хмельницького. Під час цієї війни він обіймав посади наказного гетьмана (літо 1651 р.), полковника кальницького (1649 та 1653 рр.), вінницького (1651 та 1654 рр.). З початком у 1648 році Визвольної війни українського народу Богун став одним із сподвижників гетьмана Богдана Хмельницького, і згідно «Реєстру Війська Запорізького 1649 року» він значився серед козаків Чигиринського полку. Згодом, у 1650 році, за добрі організаторські здібності та військовий талант Богуна було призначено кальницьким полковником.

Наприкінці 1647 р. відбулася так звана рада у діброві (це зібрання на пасіках) поблизу Чигирини, де Богдан Хмельницький і його чотири найближчі соратники – Максим Кривоніс, Мартин Пушкар, Іван Богун і Матвій Борохович – обіцяли повернути козацькі права всім тим, хто був позбавлений їх. Далі, як свідчать джерела, І. Богун бере активну участь в боротьбі проти поляків з перших битв 1648 р. В. Замлинський вказує: «уже ті перші битви (під Жовтими Водами і Корсунем) дарували Богданові на все життя побратимів – Максима Кривоноса, Данила Нечая, Івана Богуна, Івана Ганжу, Михайла Кричевського... З ними були виграні всі наступні битви Визвольної війни».

1651 року Богун вів бої на Брацлавщині проти загонів М. Калиновського. У боях під Вінницею в березні 1651 року Богун вперше найбільш масштабно проявив свої здібності воєначальника, заманивши в ході бою польську кінноту на Південний Буг, де «крилаті гусари» потрапили до завчасно підготованої пастки (козаки перед боєм прорубали в кризі ополонки, притрусивши їх сіном та прикрили снігом, щоб не було видно). Ця битва принесла йому славу і авторитет. Це був початок розквіту його військової кар'єри.

Важливою сторінкою кальницького полковника стала Берестецька битва (кордон Волині й Галичини), в якій Іван Богун проявив себе розсудливим полководцем в найтрагічніший момент бою. Саме його було обрано наказним гетьманом в оточеному поляками козацькому таборі 30 червня 1651 року.

Саме тут зійшлися в двобої війська польського короля Яна – Казимира і Богдана Хмельницького, союзником якого був кримський хан Іслам-Гірей III. Іван Богун врятував від повного розгрому українську армію, очоливши її після зради татар, які захопили з собою Богдана Хмельницького. Не маючи шансів розгромити 150-тисячну армію Польщі, Іван Богун організував переправу через болото і вивів більшу частину війська з оточення.

Навесні 1653 року польський король Ян Казимир удруге посягає на українські землі. Та цього разу він відправляє свого поплічника – жорстокого Стефана Чернецького. Чернецький разом зі своїми військами спалює села, полишаючи після себе руїну. Проте полякам знов не пощастило. На їхньому шляху став Богун разом зі своїм загonom козаків. Він пустив у хід свою хитрість і заманив польське військо до Монастирища, де вщент розгромив його. Богун, маючи всього 400 шабель, наказав половині загону переодягнутися в татарський одяг, спокійно, як личить союзнику, підійти до поляків і раптово атакувати їх з характерним татарським бойовим кличем та завиваннями, сам же на чолі другої половини загону атакував противника з тилу. Поляки, вирішивши, що віроломні татари знову уклали союз з козаками, втікли, кинувши в паніці величезний обоз і все спорядження.

Іван Богун любив Україну понад усе, тому у політичних суперечках відстоював її незалежність до останнього подиху. Богун виступав проти рішення Богдана Хмельницького про укладання Білоцерківського договору 28.10.1651р., засуджував поступки полякам у зменшенні реєстрових козаків, а у 1654 році не визнав рішення Переяславської Ради.

1654 року Іван Богун відмовився визнавати рішення Переяславської Ради і присягати Москві. Після смерті Богдана Хмельницького Богун підтримав курс Івана Виговського та Юрія Хмельницького на незалежність від Кремля Війська Запорізького у зовнішній і внутрішній політиці. Так само популярний полковник не підтримував прагнення зазначених гетьманів зблизитися з Польщею чи Туреччиною.

Ні до Москви, ні до Польщі Богун не пристав. У жовтні 1657 року полковник підписав Корсунську Умову зі Швецією, котра «Військо Запорозьке за народ вільний і нікому не підлеглий проголошувала».

У 1659–1662 рр. Іван Богун брав активну участь у боротьбі між старшинськими угрупованнями. Саме завдяки його активній діяльності гетьманську булаву отримав Юрій Хмельницький. У 1662 р. його було захоплено у польський полон. Але вже у 1663 р. Івана Богуна було звільнено і призначено наказним гетьманом Правобережної України. У листопаді 1663 р. Іван Богун бере участь у поході польського короля Яна-Казимира на Лівобережну Україну. Але вже на початку 1664 р. його було заарештовано за

підозрою у співробітництві з Московією. 17 лютого 1664 р., після короткого слідства, Іван Богун і декілька його спільників були розстріляні поляками.

Постановою Кабінету Міністрів України від 19 серпня 1992 року №490 «Про реформування військової освіти» на базі Київського суворовського військового училища утворено Київський військовий лицей ім. Івана Богуна. У 2007 році Національний банк України випустив пам'ятну монету на честь Івана Богуна.

У багатьох містах України, а також у м. Збараж є вулиці, названі на честь Івана Богуна. Пам'ятники герою споруджені у Вінниці, Жовтих Водах, Боярці, Чигирині, Новгород-Сіверському. Знято кінофільми: Гетьман (2015 р.) режисера Валерія Ямбурського, Вогнем і мечем (1999 р.) режисера Єжи Гофмана. Український письменник Павло Загребельний присвятив Івану Богуну історико-психологічний роман «Я Богдан». Ім'я відважного героя отримували різні збройні формування України.

Але є один вічний пам'ятник Івану Богуну – це висока гора над Десною, де пролилась священна кров Героя, яку народ назвав Івановою горою. Там, лежав камінь із написом – «Тут спочиває полковник – наказний гетьман Іван Богун». Зараз на могилі стоїть високий дубовий хрест і пам'ятний знак.

Іван Богун був тим українським героєм, козаком-характерником, неспокійний дух якого живе і досі та пекучим вогнем вривається в душу воїнів, які борються за незалежність та волю України. Ім'я Івана Богуна – цього видатного полководця та політичного діяча України середини XVII ст. навіки залишилися в пам'яті нащадків, про що свідчать численні народні перекази та думи. Як говорилося сучасниками великого полковника в одній з них: «А кобзарі грали, в струни дотикали та Богдана з Богуном піснями вихваляли!»

Література

1. Історія України в документах і матеріалах. – Т. 3. – К., 1941. – С. 240.
2. Мишко Д. І. Іван Богун. – К., 1956. – С. 96.
3. Грушевський М. История Украины-Руси. – Т. XIII. – К., 1983. – С. 4.
4. Полухін Л. М. Кривоніс, Д. Нечай, І. Богун – народні герої визвольної війни. – К., 1954. – С. 39
5. Іван Богун: Великий полководець, забутий за те, що не визнав владу Кремля над Україною // LikeMe. Все буде добре! [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.likeme.pp.ua/ivan-bohun-velykuj-polkovodets-zabutyj-za-te-shcho-ne-vyznav-vladu-kremlia-nad-ukrainoiu/>
6. То такий Іван Богун. Біографія Івана Богуна // Моя Україна. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://myukraine.org.ua/ivan-bogun/>
7. Характерник Іван Богун [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kozatstvo.net.ua/ua/publications/uk_r.php?d=a&i=1445
8. Богун Іван [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.myvin.com.ua/ua/town/people/prominent/2840.html>
9. Флоря Б. Молоді роки Івана Богуна. Архівовано 29 березень 2013 у Wayback Machine. // Україна в минулому. – К., Львів, 1992. – Вип. 2. – С. 71–75.

В. С. Каракуця, студентка групи ПЗдср-20-3 (ХНУВС, Харків)

В. В. Заборовський, канд. іст. наук, доц. (ХНУВС, Харків) – науковий керівник

ДИСИДЕНТСЬКИЙ РУХ В УКРАЇНІ

У 60–70-х роках у Радянському Союзі виникло примітне явище, коли політику уряду стала відкрито критикувати невелика, але дедалі більша кількість людей, яких звичайно називали дисидентами й які вимагали ширших громадянських, релігійних і національних прав. Як після десятиліть терору, в атмосфері жорсткого контролю й при всіх наявних засобах ідеологічної обробки міг зародитися цей гідний подиву виклик режимові? Серед західних аналітиків українського дисидентського руху існує розбіжність щодо умов, котрі спонукали людей до відкритого протесту. Олександр Мотиль доводить, що до зародження дисидентства в Україні, як і в Радянському Союзі взагалі, спричинився насамперед політичний курс радянського керівництва, особливо хрущовська «відлига» й намагання Брежнєва покласти їй край. проукраїнська лінія Шелеста, поза всяким сумнівом, давала українській інтелігенції додаткову спонуку висловлювати невдоволення Москвою. Так чи інакше, дисидентство було найновішим проявом вікового протистояння між українською інтелігенцією та бюрократією російської імперії

Взагалі українські дисиденти закликали до проведення в СРСР реформ, а не до революції чи відокремлення, й виступали проти національних репресій в Україні та за громадянські права в СРСР. Одною із форм діяльності дисидентів було поширення підготовлених книг, статей, відозв. Вони потайки переписувалися, передавалися з рук в руки. Така система називалася «самвидавом». Першою «самвидавською» роботою (1966 р.) була «Правосуддя чи рецидиви терору?» В'ячеслава Чорновола. У січні 1970 року почав виходити журнал «Український вісник». До 1972 року вийшло шість номерів.

Завдяки цілеспрямованим діям дисидентів у 60-х рр. була започаткована традиція 22 травня вшановувати пам'ять Тараса Шевченка. У 1972 році досягла свого апогею кампанія репресій проти інакомислячих. Були заарештовані В'ячеслав Чорновіл, Євген Сверстюк, Іван Світличний, Іван Дзюба, Михайло Осадчий, Юлій Шелест, Василь Стус та інші. Практично всі вони були засуджені до тривалого ув'язнення та відправлені до таборів суворого чи особливого режимів на Уралі та в Мордовії. Крім цього було поставлено систему «каральної медицини». Деяких опозиціонерів, яких було важко звинуватити у порушенні відповідних статей кримінального кодексу оголошували божевільними та замикали до психіатричних лікарень спеціального типу.

На початку 70-х рр. дисидентство стало впливовим чинником політичного життя. Активні дії правозахисників стали відомі на Заході, повідомлення про них потрапили на сторінки іноземної преси. Масові репресії 1972 року на деякий час паралізували активність дисидентів. Однак вже

у 1974 році побачили світ 7 та 8 випуски «Українського вісника» у чому незаперечна заслуга Степана Хмари.

Поріділі чисельно, але й далі сповнені рішучості дисиденти у 1975 р. дістали новий імпульс, коли СРСР підписав Гельсінкську угоду й офіційно погодився шанувати громадянські права своїх підданих. Повірівши Кремлеві на слово, дисиденти організували відкриті й, на їхню думку, юридичне санкціоновані групи, завдання яких полягало в тому, щоб наглядати за дотриманням громадянських прав з боку Кремля. Перший Гельсінкський комітет було засновано в Москві у травні 1976 р. Незабаром, у листопаді 1976 р., в Києві з'явилася Українська Гельсінкська група. Аналогічні групи сформувались у Литві, Грузії та Вірменії. Роль дисидентського руху в Україні надзвичайно велика, говорить відомий історик Ярослав Грицак. Бо завдяки цим людям відродилась українська незалежність. Вони дебютували у 60-х роках, а результат їхньої роботи було видно наприкінці 80-х.

Отже, дисидентський рух зародився у 60-х рр. у Радянському Союзі як форма виступу проти існуючого державного ладу та політичного режиму в країні. Його поява була певною мірою викликана десталіназацією та новою політикою Хрущова. Розвивалось дисидентство трьома напрямками, але характерною рисою усіх трьох напрямів була боротьба за національні інтереси українського народу. Вже на початку брежнєвського періоду з метою придушення дисидентства країною прокотилася хвиля арештів. Переслідувань з політичних мотивів зазнали сотні діячів українського культури. Численні арешти викликали протести, однак це не спинило маховика репресій: у 1966 році відбулися політичні процеси над 20 заарештованими. Проте у 1970 р. починається нова хвиля репресій, яка набирає особливої сили у 1972 р., коли були заарештовані І. Світличний, В. Стус, І. Дзюба. Остаточо дисидентський рух було розгромлено на початку 80-х рр. Потім дисидентський рух перейшов на стадію правозахисного руху. Для дисидентів право жити було правом висловлюватися, бути вільною людиною, принаймні внутрішньо. А зараз, знову актуалізується та позиція, яку ці люди сформулювали свого часу в 60-ті роки і пронесли з собою до кінця. На мою думку і Революція гідності почалася саме з них, бо вони відстоювали гідність свою і своєї спільноти.

Література

1. Бурій В. В'ячеслав Чорновіл // Ватутінезнавство: події, факти, персоналії. – Черкаси : Вертикаль, 2015. – С. 205–211.
2. Іван Дзюба. На трьох континентах. – К. : Кліо, 2013.
3. Довідник з історії України / За ред. І.Підкови і Р. Штуса. – К. : Генеза, 2002. – С. 211–212.
4. Баран В. К. Україна: Новітня історія (1945–1991 рр.) / В. К. Баран. – Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича, НАНУ, 2003. – 670 с.
5. Богораз Л. Диссиденты / Богораз Л., Даниэль А. // 50/50: Опыт словаря нового мышления / под общ. ред. М. Ферро и Ю. Афанасьева. – М. : Прогресс, 1989. – С. 411–416.

О. К. Малютіна, канд. істор. наук, доц. (НЮУ ім. Ярослава Мудрого, Харків)

К. З. Малютін, співроб. (НЮУ ім. Ярослава Мудрого, Харків)

УМАНСЬКИЙ КОТЕЛ: ТРАГЕДІЯ ЛІТА 1941 р.

22 червня 1941 р. нацистська Німеччина напала на СРСР. Зіткнення двох тоталітарних систем призвело до війни титанічних масштабів і небувалої жорстокості. Бої розгорнулися вздовж фронту протяжністю більше 3 000 км, лінія фронту простягалася від Білого моря на півночі до Чорного на півдні.

З боку нацистів та їхніх союзників у боях брало участь близько 5,5 млн осіб і 4,3 тис. танків. Червона армія перевищувала війська супротивника за живою силою в 1,2 разу, в танках – у 5 разів, у літаках – у 2,5 разу [2, с. 227]. З огляду на перевагу в танках, артилерії, авіації верховне радянське командування у другій половині 1940-х рр. – на початку 1941 р. розробляло плани війни на Заході, визнаючи лише наступальну тактику, тому ударні сили РСЧА (механізовані корпуси) були сконцентровані в районах, стратегічно не вигідних для оборони [1, с. 47]. Але, готуючись до наступу, Кремль знезацька опинився в ситуації оборонної війни.

Крім того, керівний склад Червоної армії не розраховував, що з першого дня війни Третій рейх використає таку концентровану масу бронетанкових та моторизованих військ потужними, компактними угрупованнями на всіх стратегічних напрямках, наносячи нищівні, пронизуючі удари [6, с. 225].

Найзапекліші бої розгорнулися на всій західній території Радянського Союзу. Через 4 місяці після початку кампанії гітлерівці окупували майже всю Україну. До грудня 1941 р. було захоплено територію з населенням 80 млн. осіб (42% всього населення Радянського Союзу). До полону потрапило 3,8 млн. радянських військових, із них приблизно 1.3 млн українців. Виникає питання, як такі катастрофічні наслідки перших місяців війни можна пов'язати з особистою впевненістю Й. Сталіна в повній боєготовності Червоної армії? [4, с. 83].

Мета статті з'ясувати, чому Київський особливий військовий округ (КОВО), який із початком війни було перейменовано на Південно-Західний фронт (ПЗФ), не поступаючись групі армій «Південь» за чисельністю й маючи

повну перевагу в танках і авіації, терпів важкі поразки влітку 1941 р., у тому числі й під Уманню.

Вирішальний момент, який не було враховано військовими стратегами Радянського Союзу, полягав у тому, що з першого дня війни німці орієнтувалися на військово-технічне мистецтво масштабних наступальних операцій та політичне значення перемог. Так, військові кампанії в Польщі та Франції показали, що супротивник капітулює, якщо його війська потрапляють в оточення в прикордонних битвах. У такому випадку поразка визнавалася на початковому етапі війни.

Групі армій «Південь» під командуванням генерал-фельдмаршала Герда фон Рундштендта, яка діяла проти радянських військ на Південно-Західному фронті, було окреслено завдання знищити війська Червоної армії в Галичині та в Західній Україні, здійснити стрімкий прорив до Києва, захопити Донецький вугільний басейн і Ростов [3, с. 217].

Південно-Західний стратегічний напрямок (ПЗН) був під командуванням маршала С. Будьонного. Командування Південно-Західним фронтом (ПЗФ) здійснював генерал-полковник Михайло Кирпонос. Активні бойові дії розпочалися з перших днів війни, і відразу управління військами на всіх рівнях порушилося.

Незнання оперативної обстановки дестабілізувало дії як командувача ПЗФ, так і Генерального штабу РСЧА. Намагаючись зупинити противника, але не маючи точного уявлення про місце перебування угруповання Вермахту, командування почало вводити механізовані корпуси розрізненими невеликими частками, без підтримки піхоти й артилерії, не зумівши реалізувати велику перевагу в танках, яку мало в Західній Україні. Погано організовані, невпорядковані контратаки 5 радянських мехкорпусів, (2 500 радянських танків проти 800 німецьких) у трикутнику Луцьк – Броди – Рівне успіху не мали й закінчилися повним провалом [5, с. 138].

Німецькі війська та їх союзники швидко просувалися вглиб території Української РСР. 25 червня ними був узятий Луцьк, 28 червня – Рівне, 30 червня – Львів і Тернопіль. До середини липня нацисти контролювали всю Галичину, Західну Волинь, Буковину й Бессарабію [2, с. 227]. Хоча задум ворога – оточити головні сили фронту в районі Львова – було зірвано, ударні угруповання Вермахту здійснили глибокий прорив у київському напрямку.

Унаслідок успішного наступу німецьких військ у київському напрямку, прориву фронту на стику 5-ї й 6-ї армій південніше Новоград-Волинського, захоплення Бердичева й Житомира, в середині липня 1941 р., утворилась надзвичайно загрозлива для радянської сторони конфігурація фронту: через 70-кілометровий розрив на Київ рушили німецькі танкові дивізії. 11 липня в зовнішньому секторі Київського укріпрайону розпочались перші бої за місто.

Однак опір Червоної армії вніс свої корективи в стратегічні плани Вермахту. У зв'язку з чим командування німецьких сухопутних військ розробило військову операцію «Кліщі». Операція базувалася на правильній оцінці оперативної обстановки, була вдало спланована та розрахована в часі. Її успішна реалізація гарантувала Вермахту перевагу на південно-східній частині радянсько-німецького фронту та створювала сприятливі умови для його повного розгрому та захоплення Києва.

Згідно з планом «Кліщі», 1-а танкова група Е. Клейста, здійснивши поворот на південь, рухалася до Білої Церкви, заходячи в тил 6-ї та 12-ї радянських армій, у напрямку Умані. З рубежу Летичів–Бар–Могилів–Подільський–Ямпіль, просуваючись до Дніпра, наступали піхотні дивізії 17-ї армії генерала К. Штюльпнагеля. Одночасно з півдня, форсувавши Дністер, на зустріч 1-ої танкової групі Е. Клейста йшла 11-та дивізія генерала О. Шоберта. [7, с. 175]. Узагалі в операції брали участь 22 дивізії супротивника (німецькі, румунські, угорські, італійські). 6-та та 12-та радянські армії під командуванням І. Музиченка та П. Понеделіна безперервно вели бої в оточенні протягом двох тижнів, з кінця липня до початку серпня 1941 р. Спроба командування ПЗН і ПЗФ ліквідувати загрозу оточення зустрічними ударами 26-ї армії, 6-ї та 12-ї армій успіху не мали, запобігти катастрофі не вдалося.

Двома концентричними ударами з півночі та півдня в районі Умані було відрізано майже 200-тисячне радянське угруповання (залишки 6-ї та 12-ї армій) [1, с. 54]. Південний фронт був ізольований від військ Південно-Західного. За німецькими даними, в оточенні опинилися 103 тис. солдатів та офіцерів, 317 танків і 858 гармат [7, с. 218]. На Нюрнберзькому процесі фігурувала цифра 79 тис. загальних втрат в «уманському котлі» [6, с. 276]. До полону потрапили командувачі арміями генерали І. М. Музиченко і П. Г. Понеделін, 4 командири корпусів. Загинули 2 командири корпусів, 6 командирів дивізій.

28 серпня оглянути наслідки уманського побоїща прилетіли А. Гітлер та Б. Муссоліні. На честь перемоги було проведено спільний німецько-італійський військовий парад. Третій рейх та його союзники сприймали битву під Уманню як свій тріумф.

Розгром радянських військ у серпні 1941 в районі Умані став важливим етапом у реалізації операції «Барбаросса». Після завершення операції «Кліщі» супротивник спрямував частину своїх сил до Чорного моря з метою оточення 9-ї армії Південного фронту, а основні сили рушив на схід до Дніпра, захопив плацдарм у районі Кременчука. Наслідком ударів стали поразка радянських військ у Причорноморському напрямку та «київський котел», у якому залишилося 660 радянських солдатів та офіцерів.

Битва під Уманню – одна з найсумніших сторінок німецько-радянської війни, яка залишилася практично «непомітною» для вищого військового командування Радянського Союзу. Замість того, щоб проаналізувати причини оточення великих сил Червоної армії, влада використовувала типові для неї методи – залякування й терор. Так, 16 серпня 1941 р. побачив світ наказ Ставки Верховного головнокомандування Червоної армії № 270, у якому військові, що потрапили до полону, вважалися «злісними дезертирами», а їхні родини, «як члени сімей зрадників», зазнавали репресій. Головним винуватцем поразки, а насправді «цапом-відбувайлом», був названий командувач 12-ї армії генерал-майор П. Понеделін, який потрапив до німецької неволі важко пораненим. Після німецького полону й 5 років слідства в 1950 р. П. Понеделін був засуджений Воєнною колегією Верховного Суду СРСР до страти. У 1956 р. реабілітований.

Література

1. Від Рейхстагу до Івдзими. У полум'ї війни. Україна та українці у Другій світовій. – Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2017. – 349 с.
2. Історія України: навч. посібник. / Р. І. Філіппенко, Н. М. Савченко, С. М. Куделко, О. К. Малютіна. – Київ : Альтера, 2013. – 353 с.
3. История Второй Мировой войны 1939–1945 гг. – Воениздат. МО СССР, 1975. – Т. 4. – 535 с.
4. Малютіна О. К., Малютін К. З. Причини поразок Червоної Армії на першому етапі Великої Вітчизняної війни // Вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»: зб. наук. пр. – Х. : НТУ «ХПІ», 2012. – № 24. – С. 82–92.
5. Потоцький В. П. Битви за українські землі. / В. П. Потоцький. – Харків : Школа, 2010. – 180 с.
6. Россия и СССР в войнах XX века: статистическое исследование. – Олма-Пресс, 2011. – 608 с.
7. Рунов В. Победный парад Гитлера. Правда об Уманском побоище. / В. Рунов. – Язуза-Эксмо, 2010. – 416 с.

Д. О. Медяник, студент групи ПСдср-20-2 (ХНУВС, Харків)

В. А. Греченко, д-р іст. наук, проф. (ХНУВС, Харків) – науковий керівник

НЕСТОР МАХНО: ПОГЛЯД З ГУЛЯЙПОЛЯ СЬОГОДНІ

Для Української Революції 1917–1921 років ім'я Нестор Махно звучить дуже гордо та страшно. Нестор Махно – український повстанський отаман, батько анархії, анархічний ідеолог, воєвода.

Саме для мене ця тема актуальна. Анархіст народився в м. Гуляйполе Запорізької області, де і я зараз проживаю. Можу навіть припустити, що він мій родич, адже в Гуляйполі всі родичі.

Про цю шалено цікаву постать написано дуже багато літератури, зокрема хотів би виділити деякі книги, які були написані самим анархістом, з його спогадів.

1. *«Під гарматами контрреволюцій»* – до уваги читачів пропонується друга книга спогадів керівника революційно-визвольного руху на півдні України Нестора Івановича Махна (1888–1934) [3].

2. *«Азбука Анархіста»* – мемуари легендарного «батька» Нестора Івановича Махна докладно описують зародження і розвиток «махновщини» на Україні березня 1917 по грудень 1918 р., в них розказано про дитинство і юність Махна, про його участь в експропріаціях, про те, як сприйняв він Лютневу, а потім і Жовтневу революції, про зустрічі з В. І. Леніним і Я. М. Свердловим, а також з видатними теоретиками анархізму, про організацію на Україні руху опору німецько-австрійським окупантам, про перші перемоги загону народних месників [4].

Я виділив саме ці дві праці, на мою думку, вони найяскравіше розповідають про Махна, адже це його мемуари, які він сам писав по своїм спогадам.

Так, військовий ще й письменник, дуже багатогранна особистість, яку слід вивчати.

Єдиний момент, який мене змусив замислитися це те що про Махна, на жаль, немає ні одної літератури з історичної психології, яка б змогла все-таки реконструювати його портрет.

Стосовно Махна, в історії він досить нестабільна та неконкретна особистість, сказати хороший він або поганий неможливо, принаймні дуже важко. *«И был Махно мал ростом и худ, и не силен физически, и тих голосом, и скромн видом, и живуч как кошка, как гадюка, выносил как сыромятный ремень, никогда не был растерян, не знал страха и колебаний...»*, – так говорили про Махна його анархісти [1].

Махно був гарним маніпулятором, він умів викликати в людей емоції, не завжди позитивні, адже його діяльність була воєнна, та основна мета – це ввести в оману своїх противників. Мав гарні ораторські здібності,

і найголовніше, що дало йому фору, – це впевненість у собі, своїх силах та своїй нелегкій справі.

Нестор уміло оперував людьми, і був дуже холоднокровним, заради своєї мети він ішов взагалі на будь-які жертви, наслідки його особливо не бентежили. За темпераментом він був скоріше за все між холериком і флегматиком, із високим рівнем нейротизму.

Хоча жорстокість була, революції без крові не буває. Нестора Махна селяни слухали із зацікавленістю, він говорив їхньою мовою, дуже емоційно, він є освіченою людиною, мав талант, був хоробрим. Щодо єврейських погромів, які чинив Махно, існує дуже багато сумнівів. Серед командирів було багато євреїв. За прояв антисемітизму Махно розстрілював. Сила Махна була в тому, що він відстоював інтереси селян. Наділення землею, правом вільної торгівлі, у політичному розумінні – за свободу думок [2].

Нестор Махно впадав у соціопатію, коли йшов до своєї мети, навіть якщо він відстоював селянські інтереси.

Його постать і зараз викликає інтерес, а в Гуляйполі його багато хто поважає, створюють різні кафе, ресторани, які називають ім'ям Нестора («Корчма у Махна»), де готують та подають людям українську кухню. Бар «Анархіст», що знаходиться в комплексі «Садиби Родина Крігер», де подають алкогольні напої зі світовим ім'ям. У районному музеї представлено чимало експонатів, пов'язаних саме з Нестором Махном. Зокрема тут знаходиться його славнозвісна Махновська Тачанка.

Махно – вождь народного повстання, який жахав і білих, і червоних. Він головнокомандувач Першої Української повстанської армії, з яким рахувалися і якого боялися. Широким українським степом минула слава про Махна. Полонений ідеєю свободи, невисокий на зріст, якого не змогли вбити ні багаторічна каторга, ні велика кількість ран. Він притягував людей, наче магніт. Нерідко військо Махна сягало чверті мільйона чоловік. Махно – це унікальна та складна постать Української національної історії. Він приніс і славу Українському селянству, і завдав колосальних жертв [2].

Махна боялися та одночасно шалено поважали, він ставив усе заради своєї мети. Він дав дуже багато для анархії, а що найважливіше для народу, для низького прошарку суспільства, селянства. Нестор Махно – великий діяч, що не дарма посів своє місце на історичному ринзі; фігура шаленого масштабу, що однозначно потребує подальшого вивчення, в тому числі і з точки зору історичної психології.

Література

1. Батько Махно и его первая в мире анархическая республика. История махновского движения. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=qvE4ZX1srgY&t=364s> (дата звернення 14.10.2020 р.)
2. Історично-політичний портрет Нестора Махна: реферат. URL: <https://ru.osvita.ua/vnz/reports/biograf/23740> (дата звернення 14.10.2020 р.)
3. Мемуари. Нестор Махно Іванович. Воспоминания. URL: http://militera.lib.ru/memo/russian/mahno_ni/index.html (дата звернення 14.10.2020 р.)
4. Азбука анархиста. URL: <https://www.yakaboo.ua/azbuka-anarhista.html> (дата звернення 14.10.2020р.)

А. С. Міносян, канд. іст. наук, проф. (ХДУХТ, Харків)

О. М. Варипаєв, кан філос. наук, доц. (ХДУХТ, Харків)

РОСІЙСЬКИЙ ЦАРИЗМ ТА НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНА САМОСВІДОМІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Протягом багатьох століть Україна виборювала своє історичне право на існування власної держави, самостійного політичного, економічного і культурного розвитку.

Інша справа в тому, що інтереси централізованої монархії, яка еволюціонувала до абсолютизму, що врешті-решт і сталося у XVIII ст. в Росії, та української держави з її республікансько-демократичними інститутами та особливостями соціально-економічних відносин були часто протилежними, що й породжувало боротьбу поміж ними. Навіть за таких умов Україна досягла «...такого рівня просвіти і культури, який сміливо дозволяє поставити Гетьманщину кінця XVII віку поруч з найбільш освіченими країнами Європи». Але набирала оберти тенденція обмеження етнічної консолідації та культурного піднесення українського народу, яка з часом не тільки посилилася, але й стала домінуючою у ставленні до України.

XIX століття стало трагічною добою в житті українського народу, коли було завершено ту послідовну політику позбавлення її не тільки державності, але й національних досягнень та культурних здобутків попередніх століть. Цей період знаменується, зокрема, закриттям Києво-Могилянської академії, розгромом Кирило-Мефодіївського товариства і посиленням жорстокого переслідування української мови та культури, виданням Валуєвського циркуляру, який забороняв видавати українські книжки, мотивуючи тим, що «не було, нема й бути не може ніякої української мови». Імператор Олександр II у 1876 р. підписав указ, яким заборонялося друкувати українською мовою книжки й навіть тексти до нот, ставити п'єси й виконувати прилюдно українські пісні. Та саме в ці часи починається новий етап у формуванні культурно-національної самосвідомості українського народу. Виняткова роль у згуртуванні передових сил української нації, у розвитку і формуванні культурно-національної свідомості українського народу належить Т. Шевченку, І. Франку, В. Антоновичу, М. Костомарову та ін., які формували «програму духовних прагнень українців». Як писав М. Костомаров «Народ должен учиться, народ хочет учиться; если мы не дадим ему средств и способов учиться на своем языке – он станет учиться на чужом – и наша народность погибнет с образованием народа».

Поява «Основи», студентських «громад», створення В. Антоновичем національної історичної школи позитивно вплинули на розвиток національної самосвідомості, зацікавленого ставлення до власної історії, культури, мовних традицій українського народу. Це було тим більш важливим, оскільки спостерігався занепад загальноосвітнього рівня населення, і вже в 1897 р. за переписом в Україні на 100 душ налічувалося всього 13 освічених, що свідчило про перетворення нашої країни на глуху провінцію навіть у кордонах імперії.

Збереженню і поширенню української культури слугувало заснування часопису «Киевская старина» у 1882 р. за участі В. Антоновича, О. Лазаревського, М. Дашкевича, К. Михальчука та П. Житецького. Виникнення «Просвіти», товариства ім. Т. Шевченка та ін. об'єднало культурні змагання українців східних і західних земель у складі двох імперій.

Модифікація Емського указу 1881 р. дещо полегшала культурне життя українців, надавши можливість друкувати українські словники, тексти до нот, давати українські театральні вистави. Український театр ставав майже єдиною національною трибуною, з якої лунало українське слово, звідки ширилася національна свідомість.

Не зупинився наступ русифікації і в ХХ ст. Русифікаторська політика щодо України продовжувала домінувати до останніх днів Російської імперії. У 1908 р. указом сенату визнано україномовну культуру і освітню діяльність в Україні шкідливою – «могущей вызвать последствия, угрожающие спокойствию и безопасности». У 1914 р. Цар Микола II видав указ про заборону друкування газет і журналів українською мовою, що було дозволено в 1911 р.

Загроза «українського сепаратизму» сприяла появі безлічі інструкцій і розпоряджень щодо нищення українства на зразок сумнозвісної програми полтавського губернатора Богговута, де й містилося й таке: «...вообще на разные должности не допускать людей, которые когда-либо, хотя бы в отдаленном прошлом, имели соприкосновение с украинским элементом».

У прямій залежності від наступу русифікації зростав і ширився український дух супротиву. Велику роль в українській справі відіграла студентська молодь, діяльність М. Грушевського, поява українських політичних партій, підтримка громадськості, в т.ч. й західноукраїнських земель.

На громадсько-політичну арену в Україні виступає нове покоління людей, вихованих у поняттях і поглядах української національної ідеї на широкій європейській основі, що вже не задовольнялися самою культурницькою діяльністю, а бажали здобути українському народові всю повноту національних політичних прав.

В. В. Нестеренко, студент групи ПЗП-20-3 (*ХНУРЕ, Харків*)

Л. І. Бадєєва, канд. іст. наук, доц. (*ХНУРЕ, Харків*) – науковий керівник

НАЦІОНАЛЬНЕ ВІДРОДЖЕННЯ ХІХ СТ.

Національне відродження – це процес пробудження національної свідомості народу, що не мав власної державності, процес створення нації. Для розуміння витоків українського національного руху надзвичайно важливим є те, що російський царизм наприкінці ХVІІІ ст. завдав удару одночасно і по правах українського дворянства, знищивши політичні свободи України, і по правах українських селян, у яких відібрали землю, а самих перетворили на кріпаків. Це призвело до зростання протидій цій політиці з боку національно свідомої частини українського суспільства, активізації українського національного відродження в усіх його формах, як політичних, так і культурних.

Мета статті – конкретизувати вплив «національно-культурного відродження» на літературу і культуру та проаналізувати роль мови в процесі державотворення.

Актуальність відображення національного відродження в літературі та культурі є дуже великою, адже саме через літературу і культуру ми дізнаємося про історію своєї країни. Актуальність теми дослідження ролі мови в процесі державотворення визначається тим, що роль рідної (української) мови як важливого чинника консолідації нації суттєво зростає в нових умовах розбудови української державності, вона стає опорою, що дасть змогу, на наш погляд, згуртувати українське суспільство для вирішення нагальних проблем сьогодення.

Дослідженням національного питання на різних етапах української історії займалися Ю. Бадзьо [1, с. 43–54], С. Д. Безклубенко [2], В. А. Бокань [3], В. Г. Сарбей [4], М. С. Тимошик [5], М. Ю. Козицький, О. В. Поліщук [6] та інші.

В українському культурно-національному житті брали участь багато видатних особистостей: істориків, народознавців, літераторів і художників. Однак серед них значна роль належить Т. Шевченку. Він є основоположником нової української літератури і родоначальником її революційно-демократичного напрямку. Саме в його творчості повно розвинулися ті начала, які стали провідними для передових українських письменників другої половини ХІХ – поч. ХХ ст. Т. Шевченко перший в українській літературі виступив як істинно народний поет, твори якого з усією повнотою відбили почуття й думки трудящих мас, їх віковічні визвольні прагнення.

Визначальне місце у спрямуванні українського руху від культурництва до націоналізму належить Тарасу Шевченку, який у «Кобзарі» (1840) та «Гайдамаках» (1841) оспівував славне минуле українського козацтва, «історичні подвиги українців, зображених як представники незалежної нації, брутално підкореної московськими та польськими гнобителями.

Шевченко створив не тільки засіб – мову, але й зміст послання – національну гордість, висловлену проникливими і незабутніми рядками» [8, с. 314–315].

Особливе місце в поезії Шевченка, на думку багатьох дослідників, посідає вірш «Як умру, то поховайте...» («Заповіт») – гімн боротьби за волю і братерство. «Заповіт» – це політичний маніфест, у якому виражено освячену віками боротьбу народу і мрію про нове, вільне суспільство. «Заповіт» як політичний заклик до визволення рідного краю від національного і соціального гніту – це звернення, заклик до народу «кайдани порвати», які царизм скував на тілі України:

«Вставайте,
Кайдани порвіте,
І вражою, злою кров'ю,
Волю окропіте ...».

Завдяки геніальному обдаруванню Тарас Шевченко здійснив творчий синтез української літературної мови з народно-розмовною мовою. Він підніс українську мову до рівня найрозвинутіших літературних мов світу. Шевченко добре усвідомлював потребу в єдиній загальнонаціональній українській мові на народній основі і її вагу в письменництві, тому усвідомлено творив. Завдяки цьому мова творів Тараса Григоровича стала наріжним каменем української мови.

Таким чином, протягом всього XIX століття з розгортанням боротьби українського народу за право мати свою державу, самостійно вирішувати свої проблеми формується національне відродження, у розвитку якого неабиякий внесок було зроблено Т. Г. Шевченком. Становлення національного питання визначає зрілість кожного народу. Незважаючи на те, що від середини XIX століття пройшло майже півтора століття частина компонентів поставленого національного питання залишається актуальною і до сьогодні.

Література

1. Бадзьо Ю. Національна ідея і національне питання – десять років невизначеності / Ю. Бадзьо // Підпільна нація. – Київ, 2003. – С. 43–54.
2. Безклубенко С. Д. Національна ідея в контексті «загальнолюдських цінностей» / С. Д. Безклубенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.culturalstudies.in.ua/sekcija_pl_v4.php. – Заголовок з екрана.
3. Бокань В.А. Культура як фактор формування соціуму / В.А.Бокань // Збірник наукових праць інституту іноземних мов. – Київ: КІМ, 1994. – С. 41–43.
4. «Українське питання» в Російській імперії (кінець XIX – початок XX ст.): Колективна наукова монографія: У 3 ч. / [Відп. ред. докт. іст. наук, проф. В. Г. Сарбей]. – Київ: Інститут історії України НАН України, 1999. – Ч. 2. – 488 с.; – Ч. 1. – 203 с.; – Ч. 3. – 277 с.
5. Тимошик М. С. Українське питання / М. С. Тимошик. – Київ: Вид-во ім. Олени Теліги, 1997. – 218 с.
6. Козицький М. Ю. Національно-політична думка на Україні (кінець XIX – початок XX ст.) / М. Ю. Козицький, О. В. Поліщук // Наукові праці з питань політичної історії: Зб. наук. праць. – Київ: Либідь, 1992. – Вип. 172. – С. 3–14.
7. Лисяк-Рудницький І. Нариси з історії нової України / І. Лисяк-Рудницький. – Львів, Меморіал, 1991. – 101 с.
8. Магочій П.-Р. Історія України / П.-Р. Магочій. – Київ: Критика, 2007. – 640 с.

Ю. Ю. Новіков, студент групи КІУКІ-20-5 (*ХНУРЕ, Харків*)
А. В. Сергієва, ст. викл. (*ХНУРЕ, Харків*) – науковий керівник

ІСТОРИЧНИЙ ШЛЯХ СТАНОВЛЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ: ПОСТРАДЯНСЬКИЙ ПЕРІОД

Після розвалу Радянського Союзу Україна та українці були рішучими у своєму виборі покінчити з минулим. Однак не були готові до тих викликів та проблем, що постали перед ними. Молоду українську державу чекали складні завдання: державне будівництво та формування нового політичного устрою, перехід до ринкової економіки та капіталістичних відносин, пошук свого місця у світі. Тема є актуальною і сьогодні, бо питання державності, незалежності вимагає осмислення та розуміння кожним українцем. Багато істориків, політологів досліджували становлення незалежності в Україні, зокрема пострадянський період викликає й сьогодні цікавість серед науковців.

Мета нашої роботи – виділити основні моменти, які вплинули на становлення незалежності в Україні.

Ухваленням Акта проголошення незалежності України 24 серпня 1991 року розпочався відлік нового етапу розвитку сучасної демократичної держави. 24 серпня 1991 року фактично відбулося відновлення державної незалежності України, яке увінчало тривалий шлях Українського народу до самостійності. Разом з Актом, були прийняті постанови про «Про проголошення незалежності України» та «Про військові формування на Україні». 8 жовтня прийняли Закон «Про громадянство України». Кожний, хто проживав на території України міг добровільно погодитися або відмовитися від українського громадянства.

Пріоритетним було територіальне питання – визначення державного кордону. 14 листопада було прийнято Закон «Про державний кордон України», в якому Україна проголосила своєю територією кордони УРСР, з АР Крим у своєму складі. Другим за важливістю було питання державних символів. Навколо нього велися гострі баталії. У січні-лютому синьо-жовтий прапор, – тризуб, а державним гімном стала музика М. Вербицького «Ще не вмерла України...», слова П. Чубинського. Наступним кроком молоді країни було формування власних збройних сил. Збройні сили формувалися на основі радянських частин, що дислокувалися в Україні. Їм було надано вибір: присягнути на вірність Україні й залишитися на службі, або вийти на пенсію чи виїхати. 6 грудня 1991 року перша група військових присягнула на вірність українській державі. Цей день вважають днем заснування Збройних сил України.

У перші роки незалежності Україна переживала падіння економіки та соціальне розшарування. У власності країни перебувала величезна кількість

підприємств, які потребували все більше коштів державного бюджету. Брак грошей вирішувався включанням друкарського станка. Це спричинило інфляцію та падіння доходів населення. Хто винен у падінні економіки, і хто повинен розгрібати все це. Потрібні були реформи. Розпочався гострий конфлікт між парламентом та президентом, що закінчився достроковими виборами президента у 1994 році. Президентом було обрано Леоніда Кучму. Після довгої боротьби з парламентом, він зумів проштовхнути власний проект Конституції. Основний Закон прийняли 28 червня 1996 року. За новою Конституцією, Україна ставала президентсько-парламентською республікою. Президент фактично отримав контроль над урядом і можливість втілювати власну програму.

Леонід Кучма розпочав рішучі економічні реформи. У 1996 році було введено національну валюту – гривню. Він розпочав більш рішучу, ніж у перші роки незалежності, приватизацію не тільки державних підприємств, але й землі. У листопаді 1994 року президент видав указ, за яким більше мільйони осіб отримали земельні паї. На виборах президента 1999 року Леонід Кучма зумів представити себе як єдину альтернативу комуністам та соціалістам та з легкістю переміг на виборах. У часи другого президенства Леоніда Кучми економіка навіть почала рости. Кучма намагався укріпити владу президента і взяти під контроль парламент. Але у 2000 році його популярність стрибнула вниз. Цьому сприяли «касетний скандал», пов'язаний з публікацією записів з кабінету президента та причетність його до вбивства журналіста Георгія Гонгадзе.

На президентських виборах 2004 року головна боротьба розгорнулася між лідером опозиції Віктором Ющенком та кандидатом від влади, прем'єр-міністром з 2002 року Віктором Януковичем. Ющенко позиціонували як прозахідного кандидата та реформатора. Януковича представляли як проросійського. Вибори 2004 року стали найзапеклішими за всю історію незалежної України. У першому турі Віктор Ющенко та Віктор Янукович отримали кожен трохи більше 39% голосів, розрив становив піввідсотка. Голоси розділилися регіонально: захід і центр проголосували переважно за Ющенко, а південь і схід – за Януковича. Результати другого туру виборів було скасовано, оголосили третій тур. Перемогу у третьому турі очікувано здобув Віктор Ющенко. Президентство Ющенко було суперечливим. З одного боку, країна отримувала іноземні інвестиції і показувала хороші показники економічного зростання. З іншого боку – політична криза та «економічні війни» з Росією. Помаранчева команда розвалилася майже одразу після приходу до влади.

У 2007 році Ющенко розпустив парламент і призначив дострокові вибори. За їхніми результатами, перемагає очолювана Віктором Януковичем Партія регіонів. На президентських виборах 2010 року Віктор Янукович

перемагає свого головного конкурента Юлію Тимошенко у другому турі виборів. Президент Янукович різко змінює усталений в Україні підхід до політики. Він розпочинає формування авторитарного режиму: зосереджує все більше влади у своїх руках, та свого найближчого оточення. У 2010 році було скасовано конституційну реформу 2004 року і повернуто в дію Конституцію 1996 року. Янукович бере під контроль суди та силові структури. У 2011 році до в'язниці потрапляє головна конкурентка президента – Юлія Тимошенко. Її звинувачують у підписанні невігідних газових угод. Переслідування зазнають й інші опозиціонери. Україна падає в рейтингах демократії та свободи слова.

На зовнішній арені Янукович у квітні 2010 року укладає так звані «Харківські угоди». В обмін на знижку ціни на газ, Україна погоджувалася продовжити термін дислокації Чорноморського флоту Росії у Севастополі до 2042 року. Янукович проголосив повернення багатовекторної політики часів президента Кучми. Частина українців, що покладала сподівання на збереження європейського зовнішньополітичного вектора, розпочинає акцію протесту на Майдані Незалежності ввечері 21 листопада. 30 листопада вночі правоохоронці жорстоко розігнали демонстрантів, більшість з яких була студентами. Невеликий студентський Євромайдан переріс у масові протести, відомі як Революція Гідності.

Протести тривали протягом грудня-січня і перекинулися на інші міста країни. Апогеєм протистояння стають події 18–20 лютого 2014 року, коли правоохоронці відкривають по протестувальниках вогонь на ураження. 20 лютого Верховна Рада засуджує насильство зі сторони влади. Президент Янукович, після того як парламент виступив проти нього, уночі 21 лютого тікає з країни. Виконуючим обов'язки президента став спікер Верховної Ради Олександр Турчинов. Революція Гідності перемогла, але ціною більше сотні загиблих – **«Небесної сотні»**.

Навесні 2014 року, Росія розпочинає дестабілізацію та стимулює розвиток сепаратистських рухів, від'єднання Донеччини, Луганщини. У травні було проголошено створення «Донецької» та «Луганської народних республік». У відповідь, Україна розпочинає антитерористичну операцію. У червні 2014 року на президентських виборах у першому турі здобуває перемогу Петро Порошенко. Весь час президентства Петра Порошенка пройшов на фоні війни на Донбасі. На початку 2015 року відбулось нове загострення й відступ українських військ з міста Дебальцеве й підписання так званих «других Мінських угод». Після тривалих багаторічних перемовин і виконання Україною низки вимог Європейського союзу, 11 червня 2017 року запрацював безвізовий режим для громадян України. 15 грудня 2018 року під наглядом представників Вселенського патріарха в Україні відбувся об'єднавчий собор, на якому створили Православну церкву України та обрали

митрополитом Київським Епіфанія. 6 січня він отримав Томос про автокефалію.

Проте на президентських виборах 2019 року перемогу здобув Володимир Зеленський. Діяльність якого спостерігаємо останні роки.

Починаючи з Київської Русі, Україна боролася за свою незалежність, проте справжню незалежність вона отримала лише в останні 30 років. Будемо сподіватися що попре всі перешкоди Україна не зверне з обраного шляху. Загалом, результати дослідження дозволяють зробити три важливі висновки.

По-перше, суспільно-політичні орієнтації українців пов'язані з процесами формування їх ідентичності, яка на цей час має виразний громадянський характер. Абсолютна більшість визначають свою ідентичність як громадянську: «я – громадянин України».

По-друге, українці, за всієї суперечливості їх політичного менталітету, віддають перевагу демократичному суспільно-політичному устрою і забезпеченню громадянських прав і свобод.

По-третє, українська молодь демонструє прихильність дещо іншим цінностям, ніж старші (та особливо найстарше) покоління. Для молодих людей значущими є цінності, які можна віднести до цінностей самовираження: цікава робота, активне діяльне життя, розвиток, любов, самостійність, досягнення, стимуляція. Більшою мірою, ніж їх батьки, вони вважають важливим виховання у дітей рішучості, незалежності, самовираження.

Можна зробити висновок, що повна відмова від стереотипів минулого, які заважають руху України до об'єднаної Європи, відбудеться насамперед через зміну поколінь. Однак, це в жодному разі не усуває з порядку денного необхідності формування і впровадження державної гуманітарної політики, виваженої і спрямованої на підтримку руху українського суспільства – всіх вікових, регіональних, етнічних і мовних груп – до громадянської єдності і громадянської (політичної) нації, зміцнення тенденцій, які саме суспільство сформувало і виявило як у революційних виступах проти утисків громадянських прав і свобод, так – і особливо – у протистоянні російській агресії.

Література

1. Кульчицький С., Міщенко М. Україна на порозі об'єднаної Європи. Київ, Центр Разумкова, 2018, 286 с.
2. Коломойський: Янукович мені особисто пропонував увійти в список Партії Регіонів. // Підприємець, 23 грудня 2010. URL: <http://predprinimatel.co.ua/ua/business/interview/kolomoyskiy-yanukovich> (Дата звернення 15.10.2020 р.)
3. Головка В. Українські фінансово-промислові групи в модернізаційних процесах 1991–2009. К., 2012, 277 с.

А. В. Салманова, студентка групи ПЗдср-20-2 (ХНУВС, Харків)

В. В. Заборовський, канд. іст. наук, доц. (ХНУВС, Харків) – науковий керівник

КОЗАЦЬКО-СЕЛЯНСЬКІ ПОВСТАННЯ

Після Хотинської війни польський уряд не виконав даних козакам обіцянок, не виплатив їм належну платню, зменшив реєстр. Польський уряд прагнув перетворити козаків, яких не було в реєстрі, у залежних селян. Польська шляхта за підтримки уряду порушувала майнові права українських феодалів, у тому числі гетьманів, незаконно захоплювала їхні володіння.

У вересні 1625 р. з Бара на Поділлі в Подніпров'я вирушило 30-тисячне каральне військо, очолюване коронним гетьманом Станіславом Конєцпольським. Під натиском коронного війська окремі козацькі загони із Фастова, Канева, Черкас та інших міст рушили в напрямку до Запорозжя. Із Січі їм на допомогу вирушив гетьман Марко Жмайло. Незабаром вони об'єдналися у 20-тисячне військо. На південь від Крилова вони влаштували укріплений табір. 25 жовтня каральні війська атакували козаків. Після кривавої січі, що тривала весь день, Жмайло відвів повстанців до Курукового озера, де розташував у болотистій місцевості новий табір, оточивши його кількома рядами возів. Обидві сторони не були готові до тривалої облоги й розпочали переговори. Козаки відкинули вимогу поляків видати ватажків. Однак замість Жмайла новим гетьманом обрали поміркованого Михайла Дорошенка, який 6 листопада 1625 р. підписав Куруківську угоду. За цим договором, усі учасники повстання отримували амністію. Кількість реєстрового козацтва збільшувалася з 3 до 6 тис. осіб, із яких 1 тис. повинна була перебувати на Запорозькій Січі й не допускати туди втікачів із панських маєтків. Козаки, які залишалися поза реєстром, поверталися під владу панів. Реєстровцям дозволялося селитися й володіти землею лише на державних землях. Ті, хто мешкав у панських маєтках, повинні були залишити їх протягом трьох місяців. За козаками зберігалося право обирати гетьмана, але затверджувати його мав король. Реєстровці зобов'язувалися не втручатися в релігійні справи в Україні, відмовитися від стосунків з іноземними державами і здійснення походів проти Кримського ханства та Османської імперії.

Куруківська угода, як розраховував польський уряд, повинна була ізолювати реєстровців, що перебували на державній службі від інших станів. Створення шести територіальних полків: Корсунського, Черкаського, Переяславського, Чигиринського, Білоцерківського, Канівського – примусило

реєстровців підтримувати порядок і придушувати в цих землях повстанські виступи. Однак влада не змогла повністю втілити в життя умови угоди. На Січі з 1628 р. формувалося нереєстрове козацтво, незалежне від польського уряду, яке обирало власного гетьмана. Реєстровці в майбутньому неодноразово приєднувалися до повстанців.

«Тарасова ніч» 1630: передумовою до битви стало велике козацько-селянське повстання, викликане національно-релігійними утисками з боку польської шляхти та поступками керівництва реєстрових козаків полякам. Запорозькі козаки розбили шляхетські та деякі вірні їм реєстрові загони під Корсунем та встали табором біля Переяслава, куди сходились десятки тисяч нових повстанців. Тоді ж польське коронне військо на чолі з гетьманом Станіславом Конєцпольським, підсилене німецькими найманцями вийшло з міста Бар, розпочавши кровопролитні бої з козаками, які тривали майже весь травень. Козацький табір взяли в облогу, яку повстанці успішно відбивали за допомогою гармат. З обложеного табору козаки чинили постійні вилазки. Один загін навіть намагався прорватися до Переяслава, але потрапив у оточення військ очолюваних самим Конєцпольським та був повністю знищений. У момент розправи поляків над оточеними козаками, Тарас Федорович з основним повстанським військом з боями вдерся до польського табору, вчинивши різанину в якій загинуло до 30 шляхтичів та офіцерів. Тоді ж повстанці спалили польські човни на Дніпрі, позбавивши тих можливості перевозити підкріплення.

Козацький виступ на чолі з Іваном Сулимою 1635 р: оскільки Османська Імперія та Кримське ханство безперервно страждали від козацьких нападів на їх володіння і постійно погрожували війною Речі Посполитій. Було вирішено приборкати козаків – сейм вирішив побудувати на берегах Дніпра фортецю. Вона мала перекрити головний шлях постачання запорожців провіантом і боєприпасами. В середині літа 1635 р. фортеця Кодак була повністю готова. Для козаків вона була значною перепорою, тому було прийнято рішення зруйнувати цю фортецю і піти на нове повстання проти польської шляхти. Цю операцію очолив гетьман Війська Запорізького Іван Сулима. Він вирішив скористатися відсутністю коронного війська у фортеці й частини реєстровців. У серпні 1635 р. козаки непомітно вдерлися до фортеці і швидко оволоділи нею, перебивши гарнізон. Після цього вони зруйнували фортецю. Взяття фортеці розпочало нове козацьке повстання, яке тривало недовго – частина старшини вирішила видати Сулиму уряду Польщі, захопила його разом із 5 сподвижниками та відправила до Варшави, де вони і

були страчені. У травні 1637 року розпочалося нове повстання на чолі із запорізьким гетьманом Павлом Бутом (Павлюком). До нього приєдналося багато селян і міщан. П. Павлюк звернувся до українського народу з листами, у яких закликав знищувати магнатів, шляхту й орендарів. Незабаром повстання охопило все Подніпров'я та частину Брацлавщини. Козацько-селянські загони успішно діяли на Черкащині, під Богуславом, Києвом, Чигирином, Переяславом, на Полтавщині. У лютому 1638 року польський сейм прийняв «Ординацію Війська Запорізького реєстрового, що перебувало на службі Речі Посполитої». Ординація зводила реєстр козаків до 6 тисяч, зменшувала їхні права, а не внесених до реєстру зобов'язувала повернутися в «холопство», Запорізька Січ мала бути ліквідована. Запорізьким гетьманом обрано Якова Острянина (Остряницю). Під його булавою зібралося понад 5 тис. козаків. 1638 року до Варшави прибуло велике козацьке посольство просити перемир'я в польського короля. Так завершилася героїчна доба козацьких виступів. Десятиріччя з 1638 по 1648 рр. шляхта називала «періодом золотого спокою». Пани раділи, що нарешті знищили «стоголову гідру», – так вони називали козацтво. Проте це був лише тимчасовий спокій, затишшя перед сильною грозою.

Отже, в основі козацьких рухів 20–30-х рр. XVII ст. було невдоволення представників різних верств українського населення політикою польської влади. Повстання 1625, 1630, 1635 рр. сприяли розширенню прав козацтва. Проте повстання 1637–1638 рр. завершилося поразкою і втратою привілеїв. Попри поразки, повстання 20–30-х рр. XVII ст. мали важливе історичне значення. Відстоювання козацтвом своїх станових привілеїв набуло форми національно-визвольної боротьби. Висунуті гасла захисту православ'я, звільнення селян від панів і всієї України від польської влади забезпечили підтримку повстанців більшістю населення. Козацтво продемонструвало спроможність виконувати роль провідника українського національно-визвольного руху. Було набуто досвід, який знадобився під час Національно-визвольної війни українського народу середини XVII ст.

Література

1. Леп'явко С. Козацькі війни кінця XVI ст. в Україні. Чернігів, 1996. 287 с.
2. Апанович О. Розповіді про українських козаків. К., 1995. 335 с.
3. Голобуцький В. Запорозьке козацтво. К., 1994. 539 с.
4. Мицик Ю. А., Плохій С. М., Стороженко І. С. Як козаки воювали. К., 1991. 302 с.
5. Бойко О. Д. Історія України: Навч. посіб. 3-тє вид., вип., доп. К.: Академвидав, 2007. 688 с.
6. Свіглична В. В. Історія України: Навч. посібник для студентів неісторичних спеціальностей вищих закладів України. 2-тє вид., випр. і ДОП. К.: Каравела, 2002. 304 с.

М. Е. Салтикова, студентка групи Пздср-20-1 (*ХНУВС, Харків*)

В. В. Заборовський, канд. іст. наук, доц. (*Харків, ХНУВС*) – науковий керівник

ПОСТАТЬ Б. ХМЕЛЬНИЦЬКОГО ТА ЙОГО РОЛЬ У ВИЗВОЛЬНІЙ ВІЙНІ

Визначне місце в історії України належить Богдану Хмельницькому, котрий очолив її народ на визвольну боротьбу проти польсько-шляхетського ладу і заклав основи першої держави. На звільненій від польсько-шляхетського панування території було ліквідоване магнатське й шляхетське землеволодіння, фільварко-панщинну систему господарювання й кріпосницькі відносини. Козацькі господарства переростали в господарства фермерського типу, головними ознаками якого було використання найманої праці і зв'язок з ринком. Відбувся грандіозний соціально-економічний переворот. Б. Хмельницький був видатним дипломатом, який зумів у короткий термін налагодити дипломатичну службу. Гетьман був високоосвіченою людиною. Маючи необмежену владу, він не потребував розкошів і жив дуже скромно.

Богдан (Зиновій) Хмельницький (27 грудня 1595 р. – 27 липня 1657 р. за ст. ст.) народився і виріс у сім'ї українського шляхтича, який служив у польського магната Я. Даниловича. Батько Богдана Михайло дослужився до посади підстарости і став чигиринським сотником. За старанну службу Я. Данилович виділив йому пущу поблизу Чигирина, де М. Хмельницький заснував хутір Суботів. Світогляд і характер Богдана, його життєвий досвід формувалися під впливом козацького оточення. Вийшовши з дрібної української шляхти, він повністю присвятив своє життя козацтву та служінню народу. Богдан успадкував від своїх батьків гордість і непокірність, холодний розум, здатність прийняття оптимальних рішень, а ще великі здібності до навчання. Завдяки протекції знайомих урядовців у 1637 р. Богдан отримав посаду військового писаря реєстрових козаків, але за участь у селянсько-козацькому повстанні 1637–1638 рр. був позбавлений цієї посади. Його було обрано у 50-річному віці сотником Чигиринського полку. Починаючи з 1647 року, життя Хмельницького на віки виходить зі спокійного русла. Довгий час чигиринський сотник викликав недовіру і ненависть у шляхти, а особливо у підстарости Чаплинського. В той день, коли Богдан разом зі своєю сотнею вирушив у степ, Чаплинський напав зі своїми гайдамаками на Суботів, пограбував увесь хутір, викрав дружину Хмельницького та побив його сина, в наслідок чого останній помер. Саме ця подія стала приводом початку війни. Вирішивши помститися, він готує повстання з впливовою старшиною проти польсько-шляхетського свавілля, але О. Конєцпольський (воєначальник

Речі Посполитої), дізнавшись про підготовку повстання, наказав заарештувати Хмельницького. Однак з допомогою друзів йому вдалось втекти з чигиринської в'язниці на волю. А наприкінці грудня 1647 р. Хмельницький вже був на Запорозжжі.

На Запорозжжі Хмельницький за короткий час здобуває підтримку і загальну пошану козацького товариства. В січні 1648 р. повсталі козаки виганяють з Січі польську заложу. На загальній раді Війська Запорозького Б. Хмельницького одностайно обирають гетьманом. Січ стала центром формування повстанських сил. На початку квітня 1648 р. Б. Хмельницький, заспокоївши і перехитривши гетьмана Миколая Потоцького, таємно відправився в Бахчисарай, де уклав угоду з кримським ханом Іслам-Гіреєм III, згідно з якою той зобов'язувався надати повстанцям військо перекопського мурзи Тугай-бея. Союз з Кримським ханством був потрібний гетьманові для того, щоб забезпечити собі спокійний південний тил і залучити до боротьби проти польського війська як доволі ефективну силу мобільну татарську кінноту.

На початку Визвольної війни викристалізувалися два процеси: формування держави та повна зміна принципової моделі соціально-економічних відносин. Тріумфальна атака козацької армії навесні та влітку 1648 р., а також звільнення від польських землевласників значних територій України (битви при Корсуні та Жовтих Водах), поразка поляків під Пилявцями й похід козаків до околиць Львова та Замостя визначили основні зміни в політичних планах гетьмана, а також сприяли розгортанню визвольного руху по всій Україні. Почався процес покозачення селян і міщан. Велику роль у цьому відігравали універсали Богдана Хмельницького, у яких він закликав населення виганяти ненависне панство і вливатися у ряди повстанського війська з метою повного визволення України. Уроки війни дозволили гетьману на початку 1649 р. внести певні поправки до його політичної програми. З того часу першим завданням стало об'єднання всіх етнічних українських земель в національну державу. Нова програма також передбачала визнання соціальних надбань народних мас та консолідацію влади Гетьмана. Після Корсунської битви Б. Хмельницький та Тугай-бей пішли на Білу Церкву. У цей же час перед Хмельницьким постала проблема стосунків між козаками і татарами. Головне ж було в тому, що татари не тільки захоплювали собі більшу частину здобутих трофеїв, а й грабували українські міста і села. Хмельницькому, якому потрібна була швидка татарська кіннота, ледве вдалося залагодити конфлікт. Перед гетьманом стояв цілий ряд важливих завдань: формування полків, відправка козацьких загонів на допомогу селянам-повстанцям в інші регіони України, вирішення згаданої вище татарської проблеми. На початку осені 1648 р. відбулась Пилявецька битва – ще одне випробування сили і духу козацького

війська і таланту полководця Б. Хмельницького. Завдяки злагодженим діям і досвіду воєначальників, а також надзвичайної відваги козаків 13 вересня військо Яреми Вишневецького було розбите і переможці отримали великі запаси зброї та боєприпасів, а також безліч коштовностей і ворожих клейнодів.

У ході визвольної війни українського народу виникла козацька держава. Зразком організації державного життя була Запорозька Січ. У 1649–1650рр. Б. Хмельницький займається великою державною діяльністю: він зміцнює козацьку адміністрацію, проводить адміністративно-територіальний поділ підвладної території на полки і сотні. Полковники, сотники й міські отамани мали на підвладних їм територіях адміністративну, судову й військову владу. Були введені контроль за фінансами, оподаткування населення, охороною торгівлі та ремесла. Здійснювались активні дії по налагодженню дипломатичних зв'язків. Вміло використовував багатий досвід вітчизняного і закордонного військового мистецтва Б. Хмельницький рішуче відмовився від старої оборонної тактики, часто вдавався до стратегії несподіваного наступу й завдання першого удару, а в разі необхідності — до партизанських методів ведення боротьби. Показав себе блискучим тактиком, вмів створювати умови для психологічних поразок ворога, у перебігу воєнних дій виявляв холонокровність, мужність і спроможність миттєво приймати правильні рішення.

Богдан Хмельницький належить до найвидатніших постатей в історії України. Він не лише очолив національно-визвольну боротьбу в Україні, але й зміг об'єднати для цієї мети зусилля різних станів українського суспільства. Він підняв свій народ з вікового занепаду і наклав відбиток свого творчого духу на всю наступну українську історію. Це був видатний полководець європейського рівня. Він створив одну з найкращих у Європі армій. В історії воєнного мистецтва він стоїть на одній сходинці з найвидатнішими полководцями XVII ст. – Олівером Кромвелем, Густавом II Адольфом, Яном Собеським.

Література

1. Гриценко І. С. Гомін віків // РВЦ «Проза». Київ, 1994. С. 85–88.
2. Меріме П. Богдан Хмельницький // Маяк. Одеса, 1993. С. 65–91.
3. Швидко Г. К. Історія України XVI–XVII століття. К.: Генеза, 1997. С. 131–191.
4. Грушевський М. Про батька козацького Богдана Хмельницького: учбовий посібник/ М. Грушевський. Дніпропетровськ: Січ, 1993. 55 с.
5. Замлинский В. Богдан Хмельницький: біографія окремої особи. М.: Мол. гвардия, 1989. 334 с.
6. Костомаров М. Богдан Хмельницький: Історичний нарис. / М. Костомаров; Упоряд. і передм. В. Замлинського; Приміт. І. Бутича. К.: Веселка, 1992. 91 с.

М. А. Самсонова, студентка групи ПЗП-20-3 (*ХНУРЕ, Харків*)

Л. І. Бадєєва, кан. іст. наук, доц. (*ХНУРЕ, Харків*) – науковий керівник

ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ РЕФЕРЕНДУМ 1991 РОКУ

Natural and human resources of the Ukrainian nation have always attracted the attention of neighboring states. Therefore, Ukraine for quite a long period of time remained dependent state. Gaining independence was a triumph for the entire people. In honor of this event, jubilee coins were coined and maidans and streets were renamed. In my article, I want to tell about the referendum on December 1, 1991, which confirmed the patriotism of our people and the very fact of Ukraine's independence.

Століттями українці боролися за незалежність своєї нації. Тому проголошення незалежності України стало найбільш знаковою подією в історії нашого народу. Вивченням цієї теми займалися: М. Т. Безотосний, О. В. Гісем, П. П. Панченко, В. М. Даниленко, Ф. Л. Левітас, А. Л. Ольбішевський та багато інших науковців. Автори ставили за мету – дослідити історію становлення незалежної України.

З метою всенародного підтвердження Акту проголошення незалежності України було проведено референдум 1 грудня на який виносилося питання «Чи підтверджуєте ви Акт проголошення незалежності України», Акт дістав підтвердження 90,32% громадян, які брали участь в референдумі. Референдум підтвердив волю українського народу жити в самостійній соборній українській державі.

Люди чи не вперше реалізували своє право вибору сповна, що для радянських громадян було недоступним. Вибори у Радянському союзі декларувалися як демократичні, але насправді були формальною процедурою, під час якої виборці мали засвідчити лояльність до режиму. Радянські вибори були позбавлені головного – можливості вибору, адже в бюлетенях було прізвище одного кандидата – того, кого «призначила партія». Оголошена Горбачовим гласність та курс на перебудову народного господарства змінили ставлення громадян до свого права на волевиявлення.

Свобода слова дозволила в голос говорити про те, про що раніше навіть думати було небезпечно. Кількість агітації за комуністичну партію не зменшилась, проте в ЗМІ з'явилась інформація нового гатунку. Журналісти демонстрували власні думки та погляди на різні події. Більше того, подекуди дозволяли собі критикувати владу.

На Всесоюзний референдум про збереження СРСР – єдиний в історії СРСР референдум, що відбувся 17 березня 1991 року було винесене питання «Чи вважаєте ви за необхідне збереження Союзу Радянських Соціалістичних Республік як оновленої федерації рівноправних суверенних республік, у якій будуть повною мірою гарантуватися права і свободи людини будь-якої національності». На поставлене у такий спосіб питання просто неможливо було відповісти ні. Тому на питання референдуму «Так» відповіли 113,5 млн осіб (77,85 %). Одночасно з цим референдумом в Росії відбувся всеросійський референдум про введення поста президента РРФСР, а в Україні за наполяганням Народного Руху України за перебудову було проведено республіканське консультативне опитування: «чи згодні ви, що Україна має бути у складі Союзу Радянських суверенних держав на засадах Декларації про державний суверенітет України». Позитивно на нього відповіло більше 80 % опитаних. За змістом питання не тільки не збігалось з питанням союзного референдуму, а й навіть заперечувало його. З тексту українського питання «випало» критично важливе для КПРС слово «соціалізм». У питанні звучала зовсім інша союзна держава – не Союз Радянських Соціалістичних Республік, а Союз Радянських суверенних держав. Декларація про суверенітет України визначалась як акт, що мав перевагу перед законодавством нової союзної держави. Таким чином, наслідком ідеологічної боротьби Народного Руху України за перебудову стало те, що референдумом і опитуванням в Україні були легітимізовані дві різні форми союзної держави. Впевнена підтримка народом України Декларації про суверенітет України як основи нової Союзної держави стала черговим кроком до незалежності України. Подальшими кроками стали: прийняття 24 серпня 1991 р. комуністичною більшістю Верховної Ради УРСР Акту проголошення незалежності України і перемога ідеї незалежності на Всеукраїнському референдумі 1 грудня 1991 року.

Таким чином народ в змозі сам обирати майбутнє своєї нації. Для цього потрібно лише не боятися проявляти свою громадську позицію та ні в якому разі не замовчувати насущні проблеми.

Література

1. Відомість про результати Всеукраїнського референдуму, 1 грудня 1991 р. ЦДАВО України. Ф. 1. Оп. 28. Спр. 144. Арк. 6.
2. Декларація про державний суверенітет України // Відомості Верховної Ради України. 1990. №31. С. 429.
3. Литвин В. Історія України: підручник / Відпов. ред. В.Смолій. Київ: Наукова думка, 2013. 991 с.
4. Постанова Верховної Ради України «Про проведення всеукраїнського референдуму...» // Відомості Верховної Ради України. 1991. №48. С. 663.

В. В. Семьонова, студентка групи ПЗдср-20-1 (ХНУВС, Харків)

В. В. Заборовський, кан. іст. наук, доц. (ХНУВС, Харків) – науковий керівник

СМЕРТНА КАРА НА СІЧІ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ КОЗАЦЬКОГО ЗВИЧАЄВОГО ПРАВА

У житті українського народу наприкінці XV ст. видатним феноменом стала поява і утвердження нової військово-політичної сили – козацтва, яке згодом перетворилося на особливий лицарський стан, що виступив творцем нової форми української державності. Окрема гілка в явищі українського козацтва, запорізьке козацтво стало самобутнім типом тільки після цілого ряду змін, що торкнулись долі всього козацтва, становлячи спочатку військово об'єднання, а пізніше особливий соціально-політичний організм, що, безсумнівно, мав риси винятковості, зі своїми проблемами та пошуками.

Неординарним у Запорізькій Січі був і такий важливий інструмент військово-адміністративної влади, як правова система.

Маючи свободу і незалежність від державних чиновників, козаки твердо стояли на сторожі звичаїв предків. Якщо на території України діяли різноманітні джерела права («Руська Правда», Литовські Статути, акти королівської влади, канонічне та магдебурзьке право), то в Запорізькій Січі найважливіше значення мало звичаєве козацьке право, що міцно утвердилося у сфері козацьких суспільних відносин [1]. Воно виникало та формувалося в ході еволюції господарчо-побутових відносин людей і спиралися на загальноприйняті «давні» норми поведінки, вироблені за різноманітних обставин. Показовими у цьому відношенні були неписані «права і звичаї» Війська Запорозького, офіційно не санкціоновані державною владою, за якими, проте, регулювалось фактично все внутрішнє життя січовиків. Сукупність саме таких правил, обов'язкових до виконання нарівні з законом, і представляла собою звичаєве право [2].

Смертна кара на Запорожжі вживалася широко, як радикальний засіб гарантії суспільства від злочинів вона нищила злочинця, «запугувала» інших, до того ж легко здійснювалася, не потребуючи великих затрат. До певної міри треба погодитися з М. Є. Слабченком, який твердить, що здійснювали цю кару за допомогою засобів, що були тут же під руками, що спосіб кари залежав од конкретної обстановки: була вода – топили, дерево – вішали, ні того ні другого – стріляли чи закопували живцем [3, с. 14].

Щодо злочинів, за які по запорозькій практиці карали смертю, то шкала їх була досить високою й самі вони дуже різноманітними – від найтяжчих до менш значних [3, с. 15]. Найтяжчим вважалося **вбивство козаком козака**, за здійснення якого обвинуваченого закопували в землю живцем разом із своєю жертвою. За стародавнім козацьким повір'ям вважалося, що під землею жертва вічно буде душити свого кривдника, адже вбивцю зв'язували і клали під труну. За **велику або кількаразову крадіжку** могли засудити до шибениці або залізного гака. Залізний гак заводився за ребро, залишаючи засудженого повільно вмирати. Знімати злочинців не дозволялося до тих пір, поки їх тіла не

розсипалися на порох. Страта за допомогою гака практикувалася поляками, від них цей звичай перейшов до запорожців.

Найпоширенішим видом страти на Запорожжі було повішання. Така кара призначалася за **крадіжку коней і худоби, крадіжки речей незначних за вартістю**, але кваліфікованих за якістю. Цей вид смертної кари зберігався до останніх років існування Січі. Ним також карали і за злочини **проти моралі**.

За **мужолозтво** (за *Словарём исторических терминов 1998: Мужеложство – половое сношение мужчины с мужчиной*) та **скотолозтво** (за *Українським академічним тлумачним словником: скотолозтво—задоволення статевого почуття шляхом парування з твариною*), за **велику чи повторювану крадіжку**, переховування чи **купівлю очевидно крадених речей**, за **побої в пияцтві** та деякі інші злочини винного, прикутого чи прив'язаного до стовпа, забивали до смерті.

Смертні вироки виносилися доволі об'єктивно. Враховувалася не тільки вина злочинця, але і деякі інші обставини. Дуже часто винних у вчиненні злочину звільняли від смертної кари. Наприклад, уникнути такого покарання міг той, хто був годувальником сім'ї з малолітніми дітьми або ж той, хто мав великі заслуги перед товариством [4].

Варто зазначити також, що покарання завжди мали лише публічний характер. Вироки виносилися прилюдно і виконувалися так само на січовій площі. Це робилося тому, що, по-перше, публічне покарання мусило застерегти інших від скоєння злочину; по-друге, велика роль у справі винесення вироку та його виконання належала козацькому товариству.

Певна жорстокість кримінально-правових норм звичаєвого права на Січі в цілому не відлякувала людей. Навпаки, їх побут і звичаї поширювалися на інші райони країни. Більшості громадськості імпонували козацька волелюбність і незалежність поглядів, ідея рівноправності всіх членів суспільства, лицарство і готовність до самопожертви на благо.

Судова практика доби пізнього феодалізму спиралася тільки на деякі норми звичаєвого права. Зокрема, за звичаєм передбачався розшук самим потерпілим «по свіжих слідах» після здійснення злочину (так зване шлякування). Крім того, нерідкими були і більш поблажливі вироки. Зокрема, іноді судові органи передавали злочинця на поруки «громаді», часом він уникав суворого покарання, якщо «прилюдно» просив пробачення у постраждалого.

Література

1. Злочини та покарання Козацької доби / І. Паньонко, В. Струс // Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. – 2010. – Вип. 5. – С. 158–163.
2. Гуржій О. І. Право в українській козацькій державі (друга половина XVII–XVIII ст.). – К.: Ін-т історії України НАН України, 1994. – 48 с.
3. Наріжний С. Судівництво й кари на Запоріжжі / С. Наріжний. – Прага, 1939. – 30 с.
4. Семенова А. Застосування смертної кари в козацьку добу [Електронний ресурс] / Семенова А. – 2012. – Режим доступу: <https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/28989/1/crimes>.

О. С. Серета, студент групи ПЗдср-20-4 (*ХНУВС, Харків*)

В. В. Заборовський, кан. іст. наук, доц. (*ХНУВС, Харків*) – науковий керівник

ВИДАТНІ УКРАЇНСЬКІ ІНЖЕНЕРИ І КОНСТРУКТОРИ XX СТОЛІТТЯ

Україна – місце народження талановитих людей. Наша країна показала світу багато вчених, винахідників, письменників, акторів тощо. Це не обійшло стороною й інженерів. Українські інженери – одні з найкращих у світі! Вони дуже посприяли технічному прогресу. А саме XX століття найбільш докладніше нам це показало.

У сфері танкобудування відзначилися такі конструктори як Морозов Олександр Олександрович і Кучеренко Микола Олексійович. Вони брали головну участь у створенні, модернізації і серійному виробництві всім відомого танку Т-34. Особистими заслугами Олександра Морозова та Миколи Кучеренка є вдосконалення характеристик танку Т-34 і створення післявоєнних радянських танків – Т-44, Т-54, Т-55 і Т-64, якій зараз складає основу «броньового щита» Збройних Сил України. Звісно, згадавши танк Т-64 не можна не згадати Миколу Карповича Рязанцева, який був видатним інженером із конструювання танкових двигунів. Микола Рязанцев допомагав розробляти дизельний двигун 5ТДФ для танка Т-64, у 1973 р. Він став головним конструктором бюро двигунобудування при заводі імені Малишева.

У сфері літакобудування також було достатньо визначних інженерів і конструкторів. Одним з них є Березюк Михайло Миколайович. З початку своєї кар'єри вже працював провідним інженером у Київському АНТК ім. О. К. Антонова. Брав участь у розробці, випробовуванні та виробництві таких літаків, як Ан-124 «Руслан» і Ан-70. На жаль, Михайло Березюк загинув під час випробовувального польоту. Потрібно не забувати і одного з найгеніальніших конструкторів авіаційних двигунів. Таким є Архип Михайлович Люлька. У 1938р. група Люльки розробляє двигун РД-1, що давав змогу розвивати швидкість 900 км/год. Також він створив першу у світі конструкцію двоконтурного турбореактивного двигуна, а у 1941р. отримав патент на свій винахід. Проте, на той час реалізувати конструкцію було неможливо. Ще одним найважливішим досягненням Люльки є створення двигуна АЛ-31Ф, якій встановив 27 світових рекордів. Створив такі двигуни як: АЛ-7, АП-5, ТР-1, АЛ-29, ТР-3.

Петро Васильович Балабуєв. Під його керівництвом були побудовані такі літаки: Ан-22 «Антей», Ан-72, Ан-74, Ан-32, Ан-28, найбільший у світі вантажний літак Ан-225 «Мрія», пасажирський літак Ан-140, багатоцільовий Ан-38 і військово-транспортний літак Ан-70.

Андерс Федір Фердинандович. Найвизначнішою його роботою був дирижабль «Київ», який був першим у всій Російській імперії. Збудований у 1911 р., а перший політ відбувся 9 жовтня того ж року. 29 серпня 1912 р. з цим дирижаблем трапилася катастрофа, він згорів. На заміну старому дирижаблю інженер зробив новий під назвою «Київ-2».

Сергій Павлович Корольов, видатний український вчений та конструктор. Сергій Павлович Корольов став першим головним конструктором ракетно-космічних систем в Радянському Союзі. Можна сказати, що саме з Корольова починається «Космічна ера». У 1933 р. Він стає заступником директора Реактивного науково-дослідницького інституту (РНДІ). Влітку 1935 р. Корольова було призначено начальником сектора крилатих ракет, а в лютому 1936 року він стає начальником відділу великих літальних апаратів при РНДІ. У цей же час Сергій Корольов займається проектами в галузі оборони. У 1936р. через суперечки з І. Т. Клейменовим був зміщений на посаду старшого інженера. Потім у 1938р. був засуджений на 10 років таборів. 13 червня 1939 року за наказом нового наркома внутрішніх справ Л. П. Берії Корольова було повернуто до Москви, його перевели в Особливе технічне бюро НКВС, в групу А. Н. Туполева. У 1943 році Корольова призначили керівником окремої групи, якій доручалося конструювання авіаційної ракетної установки. У рекордно короткий термін (за 4 місяці) група Корольова впоралася з поставленим завданням, повністю розробивши проект ракетної установки. У 1946 році Корольова призначають головним конструктором балістичних ракет і начальником відділу НДІ-88. Під його керівництвом було створено перші радянські балістичні ракети Р-1. Найважливішим конструкторським досягненням Корольова була перша у світі міжконтинентальна балістична ракета Р-7, перший запуск якої відбувся 27 серпня 1957 р. Під керівництвом головного конструктора Сергія Корольова створено перші космічні апарати серій «Луна», «Венера», «Марс», «Зонд», супутники серії «Космос».

Помер Сергій Корольов 14 січня 1966 р. від гострої серцевої недостатності. В Україні, у місті Житомир існує Музей космонавтики імені Сергія Корольова. Отже, українська земля народила багато визначних особистостей, які відомі у світі і якими мають пишатися нащадки цих видатних українців-інженерів та винахідників.

Т. А. Усенко, студентка групи ПДдср-20-9, факультету №6 (ХНУВС, Харків)
О. В. Головко, канд. іст. наук, доц. (ХНУВС, Харків) – науковий керівник

ДЕРЖАВНА СИМВОЛІКА УКРАЇНИ ТА ЇЇ ІСТОРИЧНЕ ПОХОДЖЕННЯ

Україна як суверенна держава має власні державні символи. Державні символи – це закріплені в законодавстві країни офіційні знаки (зображення, предмети) чи звукові вираження, що в стислій формі виражають одну чи кілька ідей політичного, національного й історичного характеру та символізують суверенітет держави.

Згідно зі ст. 20 Конституції України державними символами України є Державний Прапор України, Державний Герб України та Державний Гімн України.

Державний прапор України – стяг із двох рівновеликих горизонтальних смуг синього та жовтого кольорів. Шляхом добору кольорів він символізує певні ідеї національно-політичного й історичного характеру. Відповідно до закону України від 28 січня 1992 р. «Про Державний Прапор» Верховна Рада визначила співвідношення ширини прапора до його довжини як 2:3. Закон передбачає підняття прапора на будинках органів державної влади й управління, органів місцевого самоврядування та дипломатичних представництв України за кордоном, під час офіційних зустрічей на найвищому рівні й на відкритті спортивних змагань. Державний Прапор синьо-жовтого кольору є на морських судах і літаках міжнародних рейсів України.

Синьо-жовті кольори вперше згадуються близько 1410 р. – вони були на корогвах Галицько-Волинського князівства. На них ще на синьому полі був зображений золотий лев. Жовто-блакитний прапор мали й запорізькі козаки, які використовували його в мирний час, на відміну від бойового стягу малинового кольору. Сині й жовті кольори містилися і в гербах українських земель і міст [2, с. 283].

Традиція поєднання жовтого та блакитного кольорів поширюється і на гербі тодішніх міст України – Києва, Лубен, Миргорода, Прилук, Чернігова, Ніжина та ін. Найбільшого поширення ці кольори набувають на західноукраїнських землях. У 1848 р. у Львові на ратуші вперше замайорів жовто-блакитний прапор у вигляді двох горизонтальних смуг, тобто приблизно як тепер. Ця ідея, започаткована Головною Руською Радою, була підхоплена спортивно-просвітницькими організаціями, які почали діяти на Галичині наприкінці ХІХ ст. (у першу чергу «Соколами»). Після з'їзду «Соколів» та «Січей» у 1911 р. почалося широке використання жовто-блакитного прапора на різних масових заходах, зокрема під час відзначення 50-річчя з дня смерті Т. Г. Шевченка (1911 р.), 100-річчя з дня його народження (1914 р.) та ін. Із 1914 р. січові стрільці під такими ж прапорами воювали на полях Першої світової війни. Жовто-блакитні прапори масово з'явилися на маніфестаціях

українців після перемоги Лютневої революції 1917 р., під ними формувалися й перші українські національні військові з'єднання.

У березні 1918 р. Центральна Рада затвердила державний герб і жовто-блакитний державний прапор УНР. За гетьмана П. Скоропадського цей прапор був замінений на блакитно-жовтий, і так само блакитно-жовті прапори затвердили уряди Західноукраїнської Народної Республіки.

Згідно з Конституцією України Великий Державний Герб України встановлюється з урахуванням Малого Державного Герба України та герба Війська Запорозького. Головним елементом Великого Державного Герба України є знак княжої Держави Володимира Великого – тризуб. Спочатку цей знак не був офіційним гербом, а виступав лише у ролі родової відзнаки князів, проте з часом вона почала передаватися у спадок як символ влади та на знак єднання східних слов'ян, тобто став власне гербом [1, с. 284].

У 1918 р. після проголошення незалежності УНР золотий тризуб на синьому фоні був затверджений Державним Гербом України.

Павло Чубинський – етнограф, фольклорист та поет у 1862 р. написав вірш «Ще не вмерла Україна». Поширення цього вірша серед українофільських гуртків, щойно об'єднаних у Громаду, сталося дуже швидко. Перша публікація тексту вірша П. Чубинського відбулась у львівському журналі «Мета» у номері 4 за 1863 р. Отримавши поширення на Західній Україні, вірш не пройшов повз увагу релігійних діячів того часу. Один із них, отець Михайло (Вербицький), знаний композитор свого часу, захоплений віршем П. Чубинського написав музику до нього.

У 1864 р. Львівський український центр показав виставу письменника К. Гейнча «Запорожці». Саме тоді вперше було виконано зі сцени пісню «Ще не вмерло Запоріжжя» зі згаданою мелодією і зміненим текстом П. Чубинського: «Україна» була під час виконання замінена на «Запоріжжя». Публіка зустріла її із захватом [2, с. 285].

На платівку майбутній гімн незалежної України був вперше записаний у кельнському відділенні «Грамофону» в жовтні 1910 р. у виконанні Модеста Менцинського. У 1917–1920 рр. «Ще не вмерла Україна» став одним з державних гімнів УНР та ЗУНР. Зокрема, 17 червня 1917 р. авторитетне американське видання The New York Times опублікувало замітку про затвердження офіційного перекладу гімну України.

У січні-лютому 1992 р. низкою постанов Верховна Рада затвердила державним гімном мелодію М. Вербицького «Ще не вмерла Україна» з текстом П. Чубинського, синьо-жовте знамено – державним прапором, а тризуб – малим гербом України [2, с. 425].

Література

1. Бойко О. Історія України: Навчальний посібник. К., 1999. 432 с.
2. Історія та культура України: підруч. / В. А. Греченко : Харків. Нац. Ун-т внутріш. спар. – Харків: ХНУВС, 2017. 464 с.

Д. А. Фаррахова, студентка (*ХГМТ ОДЕКУ, Харків*)

В. В. Казанцева, методист (*ХГМТ ОДЕКУ, Харків*) – науковий керівник

ХОЛОДНОЯРСЬКА РЕСПУБЛІКА ЯК СПРОБА СТАНОВЛЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ

Ще з часів гайдамацьких повстань урочище Холодний Яр мало славу місця, де збиралися вільні люди, які прагнули змін і не боялися нічого. Але коли ті часи відійшли у сиву давнину і легенди про них почали забуватися, з'явилися новітні гайдамаки, що прагнули незалежності та життя у вільній Україні.

Метою моєї роботи є: розширення знань про період 1920-х років в українській історії, а саме про проголошення Холодноярської республіки на Черкащині.

Актуальність цієї теми полягає в тому, що зазначений період недостатньо досліджений фахівцями та ті події замовчувалися у радянські часи, тому тепер важливо знати, як розвивались ідеї незалежності в той час та уникати помилок, які допускали лідери народних угруповань.

Так у 1919 році у холодноярських лісах утворилася республіка, мешканці якої вважали себе громадянами давно омріяної, незалежної ні від кого держави. Передумовою створення Холодноярської республіки була поява загону самооборони Мотронинського монастиря від пограбувань. Очолив його Василь Чучупака, який потім став командиром полку. Загін поповнювався увесь час, згодом його чисельність досягла 2000 осіб.

Через деякий час утворилась Холодноярська республіка, яка охоплювала територію понад 25 навколишніх сіл, а також мала близько 15-тисячну армію з селян-повстанців [1, с. 21–55].

Вплив Холодного Яру не обмежувався лише Черкащиною. Владу Холодноярської республіки визнавали й прибережні села (вгору по Дніпру до Черкас: Рацеве, Тіньки, Боровиця, Топилівка, Сагунівка, Худяки, Бужин, Леськи та інші), чигиринські села, що розкинулися на берегах Тясмину (Погорільці, Чорнявка, Трушівці, Худолівка та інші).

У листопаді 1919 року головним отаманом Холодного Яру було обрано Василя Чучупаку. Ватажки змінювалися один за одним. Після загибелі Чучупаки Холодноярську республіку очолив його заступник Іван Деркач, який керував збройними силами холодноярців під час антирадянського повстання весни-осені 1920 року. Потім отаманом було обрано Костя Блакитного, який, однак, склав повноваження у жовтні того ж року. Останнім отаманом Холодного Яру був Герасим Нестеренко-Орел [2, с. 84–87].

У березні 1920 року Степова дивізія армії УНР визволила Херсон від більшовиків та повела вдалих наступ на захід (через Білозерку) по лінії Кам'янка-Єградівка-Ружичів-Чигирин. Зупинилась дивізія в урочищі Холодний Яр, де з'єдналась з Холодноярськими збройними силами.

Побут повстанців не надто відрізнявся від побуту жителів навколишніх сіл. Однак, на відміну від місцевих мешканців, холодноярці займалися

військовою діяльністю, а не тільки приготуванням їжі, пошивом взуття та одягу та іншими повсякденними справами.

Як і багато бійців, що вели партизанську війну, бійці цієї республіки відсилали багатьох своїх зимувати у села, що були неподалік. Тільки люди з величезною витримкою та силою духу могли пережити цілий холодний сезон під землею, у криївці. Однак хто залишався, знав, що навіть взимку, можливо, прийдеться вилазити із теплих схованок та продовжувати свою запеклу боротьбу, якій не видно кінця.

Серед воїнів Холодноярської республіки були не лише дорослі чоловіки, а й хлопці підліткового віку та жінки, які часто були зв'язковими між лісовими криївками та селами. Також на боці повстанців були послушниці Мотронинського монастиря, а також ігуменя, яка не хотіла, щоб її святий прихисток захопили більшовики та поглумилися над нею і самим храмом. Але, крім цього, були жінки, котрі вміли володіти зброєю і воювали на рівні з чоловіками. Звичайно, до лісу йшли лише люди, які прагнули захищати вітчизну та розуміли, що це – саме їх обов'язок.

Радянська влада не визнавала цієї республіки та всіма силами намагалась знищити цей осередок українців, які прагнули незалежності. Незважаючи на це, холодноярці проявили величезну відвагу та стійкість у боротьбі за свої цінності. Знаючи, що перемога вже не буде на їх боці, вони відійшли до лісу, де ще продовжувала існувати їхня вільна держава.

Холодноярська республіка проіснувала зовсім небагато часу в історичному масштабі, але у цей час сталося дуже багато подій, які увійшли в історію як прояви національно-визвольної боротьби за волю України. Безстрашні та відчайдушні люди, які свято вірили в ідею створення так давно бажаної вільної держави, йшли у бій, бо хотіли вибороти краще майбутнє для наступних поколінь.

Ця сторінка історії доволі довго замовчувалася радянською владою, тому мало чого дійшло до наших часів. Залишилися різні чутки, легенди, пісні та розповіді старих людей. Всі ці розповіді промовлялися пошепки, лише найріднішим людям, та й то, взявши з них обіцянку ніколи не говорити цю інформацію нікому. Однак не зважаючи ні на що, історію не можна знищити, намагаючись вбити тих, хто її створював. Воїни та безстрашні захисники незалежності у Холодноярській республіці залишилися у пам'яті назавжди, бо віддали Україні найдорожче – свої юні відчайдушні життя.

Більшовики, які обманом та підступом намагалися знищити цей маленький шмат волі, не змогли викоренити ідею та свідомість українців. Як би не хотіли червоні загарбники насадити свої цілі цим людям, нічого у них не вийшло. Тому що на прапорі Холодноярської республіки було написано «Воля України або смерть». І навіть коли було зрозуміло, що свою країну побудувати їм не дадуть, холодноярці не пішли у найми до ворога. Вони обрали собі смерть [3, с. 341–343].

Література

1. Горліс-Горський Ю. Холодний Яр. К.-Вінниця, 2011. 512 с.
2. Дорошенко М. Стежками холодноярськими (спогади): 1918–1923. Філадельфія, 1973. 220 с.
3. Шкляр В.М. Чорний Ворон. Харків, 2018. 425 с.

К. В. Хіміч, студентка групи ПДдср-20-4 (*ХНУВС, Харків*)

В. В. Заборовський, канд. іст. наук, доц. (*ХНУВС, Харків*) – науковий керівник

ВПЛИВ «ШІСТДЕСЯТНИКІВ» НА ПРОЦЕС РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Після смерті Сталіна в радянській історії почалася нова ера. Виснажливі, нераціональні, марнотратні диктаторські методи правління, засновані на терорі і масовому примусі, не могли існувати нескінченно. Необхідність змін усвідомлювала навіть радянська еліта. Назріла нагальна потреба в загальному, ослабленні жорстокого сталінського контролю над усіма сферами життя суспільства. Колосальна економічна і політична міць, накопичена радянською державою, повинна була, нарешті, почати служити людям, їх благу.

У 1961 р. Хрущов розпочав новий етап десталінізації, піком якого стало вилучення мумії диктатора з мавзолею. Будь-яка дія, спрямована проти Сталіна, завжди було хорошим знаком для українців. Їх впевненість в собі підкріплювали і інші події. Урожай, зібраний республікою в цьому році, був виключно багатом, що дало партійному керівництву України підстава вимагати від Кремля нових поступок. Намагаючись якось зменшити тертя, що виникли між ним і українцями через проблеми сільського господарства, Хрущов зробив в травні 1961 р широко розрекламовану поїздку до могили Шевченка.

Тим часом культурна «відлига» досягла найвищої точки, коли російські письменники наважилися на такі кроки, як публікація за кордоном «Доктора Живаго» Б. Пастернака, який стверджував загальнолюдські, а не радянські цінності, або видання в СРСР «Одного дня Івана Денисовича» А. Солженіцина, детально описувати жахи сталінських таборів. Ці факти створювали враження, що незважаючи на сердитий окрики з Кремля, можлива подальша лібералізація літератури і культури в цілому.

Культурна українська еліта, особливо літератори, відновила спроби використовувати десталінізацію для розширення можливостей творчого самовираження. Вона знову зайнялася підрахунками тих втрат, які Сталін завдав українській культурі. Письменники старшого покоління, як і раніше наполягали на реабілітації своїх репресованих колег. Так, Корнійчук запропонував заснувати «Бібліотеку великих 20-х», щоб оприлюднити твори Блакитного, Куліша, Курбаса та інших жертв чисток. Інші вимагали реабілітації жертв кінця 1940-х. І все разом виступали проти тривала русифікації. Однак найбільш примітним явищем стало народження нового покоління письменників, поетів і критиків, таких як Василь Симоненко, Ліна Костенко, Євген Сверстюк, Іван Дзюба, Іван Драч, Микола Вінграновський і Дмитро Павличко, які вимагали виправлення «помилки» сталінського минулого і гарантій, що розвиток української Культура не буде задушене в майбутньому.

На їхню думку, найкращим способом досягнення цієї мети було б «повернення до правди». Не в силах бути спокійними свідками непослідовною десталінізації, ці молоді люди самі включилися в неї, вимагаючи припинити втручання партії в справи літератури й мистецтва, домагаючись права на творчі пошуки і відстоюючи чільну роль української мови в освіті та культурному житті республіки. На початку 1960-х представники нового літературного покоління, що отримав назву «шістдесятники». Шістдесятники – представники самого плідного радянського покоління. Саме воно придумало левову частку того, чим ми користуємося і пишаємося сьогодні, – від водневої бомби до радянської кінокласики. Між 1956 і 1968 роками у нашій країні був відчутний шанс на успішну модернізацію, а у її кращих людей – лише справжня велика утопія. Тоді здавалося, що можна успішно поєднати комуністичний експеримент і індивідуальна творчість, з'єднати воедино «все для блага людини» і загальне благо. Але, на жаль, реальність перемогла.

Як і коли стався трагічний розрив між цими поняттями? Чому шістдесятники програли свої ідеали і з чим досі залишаємося жити ми?

Вони всі дуже різні, їх неможливо об'єднати в один напрямок. Інша справа, що тоді виникли умови, сприятливі для існування різних художників. Те, що вони були різні, і було загальним – такий ось парадокс.

Втім, сьогодні шістдесятництво на перший погляд здається епохою цілісною. У неї навіть є чіткі хронологічні межі: 25 лютого 1956 року на XX з'їзді КПРС Микита Хрущов зачитав доповідь, що викриває культ особи Сталіна, – для багатьох це стало обіцянкою свободи і початком ери «соціалізму з людським обличчям», а 20-21 серпня 1968 року радянські танки увійшли до Праги, задавив демократичні реформи в Чехословаччині – і це був кінець.

Насправді ж 60-ті роки були епохою, повної внутрішніх протиріч. І її унікальність як раз полягала в цьому «єдності протилежностей»: комунізму та індивідуалізму, тонкого смаку і відвертого міщанства, природничо-наукової та гуманітарної картин світу, урбанізації і прагнення до природи, демократії і технократії – з цих опозицій, що утворюють діалектичні єдності, і полягала утопія. Пізніше, коли ця утопія розвалилася, розсипалися і опозиції, перетворившись в зони конфліктів 70-х, 80-х, 90-х і нульових, ставши больовими точками і неврезами сучасного суспільства. Саме шістдесятники подарували нам сьогоднішнє життя – з усіма її труднощами, протиріччями, і надіями.

Література

1. Пахльовська О. Українські шістдесятники: філософія бунту // Сучасність. – 2000. – № 4. – С. 65–84.
2. Зарецький О. Українські шістдесятники и хрущовська відлига в етнокультурному просторі СРСР // Сучасність. – 1995. – № 4. – С. 113–125.
3. Сверсток С. Шістдесятники Захід / Сверсток С. Блудні сини України. – К., 1993. 240 с.
4. Медвідь В. Шістдесятництво: міф і реальність / Українські проблеми. – 1997. – № 1.

Ю.О. Шаповал, студентка гр. ПДдср-20-9, факультету №6 (*ХНУВС, Харків*)
О. В. Головко канд. іст. наук, доц. (*ХНУВС, Харків*) – науковий керівник

НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНЕ ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНИ НАПРИКІНЦІ ХХ – НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Проголошення незалежності України створило принципово нові умови для розвитку національної культури. Головним завданням культурного будівництва нової незалежної держави стало національно-культурне відродження України.

У 1991 р. Верховна Рада України ухвалила закон України «Про освіту», в якому школа визначалася як основа духовного розвитку держави. Реалізація цього закону передбачала, передусім, зміцнення матеріально-технічної бази освіти, видання нових підручників, урізноманітнення форм і методів навчання підростаючого покоління та широке впровадження до навчального процесу досягнень науки й техніки. Освітня система стала гнучкішою і різноманітнішою. Було зроблено значні кроки щодо гуманізації освіти.

На початку 90-х рр. ХХ ст. важливим завданням ствердження незалежності, стало забезпечення виконання в навчальних закладах закону «Про мови в Українській РСР», ухвалено ще в 1989р. Цей закон передбачав переведення навчального процесу на українську мову. За декілька років кількість першокласників, що навчалися українською мовою, зросла з 43,5 до 67,7%, а у вищих навчальних закладах українською мовою викладання почалось вестися в 37% академічних груп. Проте ці процеси в східному та південному регіонах відбуваються повільно досить повільно.

Відбулася реорганізація керування освітою – з метою поліпшення зв'язку між системою середньої та вищої освіти були об'єднанні Міністерство народної освіти й Міністерство вищої і середньої спеціальної освіти в одне Міністерство освіти і науки України. Тоді було здійснено перехід на триступеневу підготовку у закладах вищої освіти – бакалавр, спеціаліст, магістр. Заклади вищої освіти стали більш автономними у своїй діяльності.

У досить складному становищі опинилася українська наука. За часи входження України до складу СРСР відбувалася багаторічна ізоляція української науки від світового наукового процесу, одностороння орієнтація на союзний розвиток, недостатня матеріально-технічна база. Центром науки як і раніше залишається Академія наук України, якій у 1994р. було надано статус національної. Серйозними проблемами сучасної української науки були недостатня розробка фундаментальних досліджень і досить слабе впровадження нових технологічних досягнень у виробництво (лише 10% розробок). Визначні успіхи досягнуто у сфері гуманітарних наук, особливо в історичній.

У літературному процесі 1990-х років можна виділити дві періоди. На початку десятиліття літературна діяльність була способом вираження набутої творчої свободи, й автори створювали відроджену національну літературу. Із другої половини десятиліття почали виникати численні

різноманітні літературні напрямки, література стала набувати все більш дидактичного характеру.

В Україні співіснує три літературні покоління. Перше складають шістдесятники та їхнє коло (Л. Костенко, Д. Павличко, В. Яворівський). Друге покоління – восьмидесятники. Це – письменники, які почали публікуватися за умов уже послабленої цензури (О. Забужко, Н. Білоцерківець, Ю. Андрухович). Це покоління мало тенденцію до іронічного та меланхолійного ставлення до життя. Третє покоління складається з письменників 90-х років (С. Жадан, І. Андрусяк, Т. Прохасько, М. Кияновська).

Одним із найпопулярнішим авторів сучасної України є Люко Дашвар, чий твори відносяться до бестселерів і друкуються великими сотисячними накладками. Чисельними преміями відзначено твори подружжя письменників-фантастів Марини та Сергія Дяченків. Згідно з рейтингом німецької телерадіокомпанії SWR у 2009 р. німецький переклад збірки «Гімн демократичної молоді» Сергія Жадана посів перше місце серед рекомендованих до читання іншомовних книжок. До речі, у цьому ж рейтингу, роман Льва Толстого «Анна Кареніна» перебував на сьомому місці.

Проте тривожна тенденція склалася з книговидавництвом українською мовою. На початку XXI ст. україномовний сегмент книжкового ринку України дорівнював 32% від усього книжкового накладу країни.

Позитивні зрушення відбулися в кіномистецтві – створюються різноманітні за жанрами україномовні фільми. На XXXVI кінофестивалі в Сан-Ремо українському фільму «Ізгой», знятому за мотивами повісті А. Димарова, присуджено Гран-прі. У 2005р. стрічка «Подорожні» молодого українського режисера Ігоря Стрембиського отримала Золоту пальмову гілку Канського кінофестивалю за кращий короткометражний фільм.

Значними можна назвати досягнення в сфері пісенної творчості. Регулярно відбуваються пісенні фестивалі «Червона рута», «Пісенний вернісаж», «Пісня року» та «Таврійські ігри».

Великих успіхів досягли українські спортсмени на літніх Олімпійських іграх 1996 р. у м. Атланта (США). Українські спортсмени посіли почесне 9 командне місце й увійшли до головних спортивних країн світу. Українська плавчиня Яна Клочкова стала чотириразовою чемпіонкою Олімпійських ігор у Сіднеї (2000 р.) й Афінах (2004 р.). Значних успіхів досягла збірна України з футболу на чемпіонаті світу 2006 р. в Німеччині – увійшла до вісімки найкращих команд чвертьфіналу (тренер О. Блохін).

До культурно-політичних досягнень слід віднести і створення системи нагород України. До них належать Почесна відзнака Президента, ордени Богдана Хмельницького, Ярослава Мудрого й Княгині Ольги та відзнака «За мужність».

Література

1. Греченко В. А. Історія та культура України : підруч. / В. А. Греченко ; Харків. нац. ун-т внутріш. справ. – Харків : [ХНУВС], 2017. 319 с.

Д. Р. Ярошенко, студентка групи ПДдср-20-2 (*ХНУВС, Харків*)

В. В. Заборовський, канд. іст. наук, доц. (*ХНУВС, Харків*) – науковий керівник

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА

Стан освіти і науки завжди був найважливішим показником культурного розвитку суспільства. В Україні період стрімкого розвитку наукової сфери пов'язаний насамперед із ХІХ століттям. Історія спроб організувати національну академію наук бере свій початок ще з 1873 року, коли у Львові було засновано Наукове товариство ім. Шевченка (НТШ). НТШ стало фундатором української національної науки. Діяльність НТШ була спрямована на розвиток наукових знань під егідою української культури, що зробило його одним з найважливіших не лише наукових але й культурних центрів України.

Наукове товариство було створено сподвижниками Заходу і Сходу, які ставили за мету єднання України. Інтелектуально-організаційне осередок НТШ в період тогочасного дуже плідного етапу діяльності товариства, створювала «золота трійця» в особі Михайла Грушевського, Івана Франка та Володимира Гнатюка. На кінець ХІХ століття з'явився ряд фундаментальних збірників та монографій, пов'язаних зі студіями української історії, словесності та етнографії. «Джерела до історії України-Руси» – збірник документальних матеріалів з історії України ХVІ–ХVІІІ ст. До найважливіших досягнень членів НТШ у галузі математичних і природничих наук слід віднести відкриття І. Пулюєм катодного випромінювання. Серед видатних математиків – членів НТШ можна виділити Володимира Йосиповича Левицького, фундатора української математичної думки. Написав близько 100 наукових праць, які були присвячені математичному аналізу. Вчені НТШ зробили свій внесок у розвиток металургії. Відомими були праці Івана Фещенка-Чопівського, присвячені хіміко-термічній обробці та легуванню сталей. Визначним було відкриття, зроблене оптиком Олександром Смакулою, який винайшов антирефлексійне покриття для лінз.

Перша світова війна радикально змінила долю НТШ. Більшість праць товариства були знищені, а діяльність на теренах України майже припинилася. Саме в цей період активно створюються наукові центри НТШ в еміграції

(США, Канада, Австралія). Упродовж останніх п'ятдесяти років діаспорні центри НТШ представляють у світі українську науку. Тільки 21 жовтня 1989 р. вчені відновили діяльність НТШ в Україні.

Перший європейський філіал НТШ був заснований у містечку Сарсель, що знаходиться недалеко від Парижу. Сьогодні канцелярський відділ НТШ у Європі видає значну кількість різноманітних наукових монографій та публікацій, в яких розповідається про новітні досягнення у галузі української науки. Важливою сферою діяльності товариства є співпраця з провідними науковими установами світу (як от Канадський інститут українських студій), метою якої є поширення наукових знань, проведення спільних дослідницьких робіт у різноманітних галузях науки. 2011 року відбувся День відкритих дверей, який об'єднав усіх небайдужих та зацікавлених у розвитку проєктів НТШЄ. Під час зустрічі була підтримана ініціатива створення ще одного центру НТШ у Валь д'Уазі (Франція).

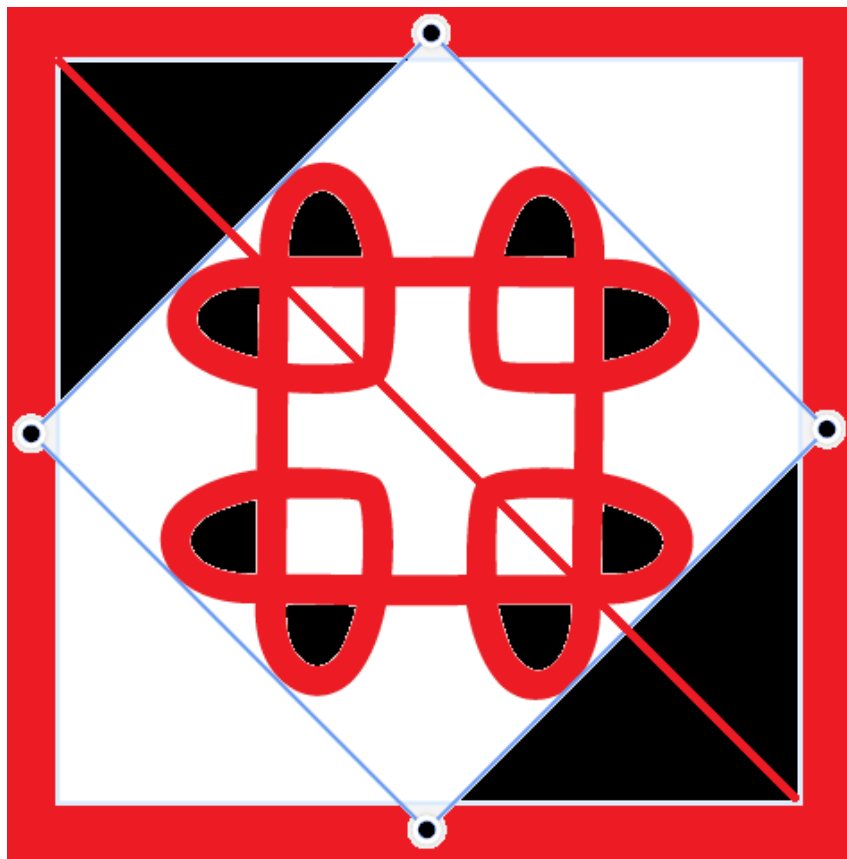
Пріоритетом сучасних наукових розробок має бути розвиток фундаментальних теорій з фізико-математичних дисциплін, які матимуть суто практичний характер застосування. Особливо мою увагу привернули центри НТШ закордоном, які активно займаються розвитком та популяризацією української науки. Співпраця з передовими науковими інститутами, яку проводять центри НТШ в еміграції дає можливість привертати увагу до української науки іноземні інвестиції та кадрові ресурси. Однією з найважливіших заслуг Наукового товариства імені Шевченка є прагнення до об'єднання Заходу і Сходу України задля великої мети – розвитку української науки та культури.

Література

1. Історія Наукового товариства ім.Шевченка // Наукове товариство ім.Шевченка. Онлайн-журнал Товариства. URL: <http://ntsh.org/history> Доступ від 12.10.2020 р.
2. Наукове товариство ім. Шевченка (НТШ) // studcon.org. URL: <http://studcon.org/naukove-tovarystvo-im-shevchenka-ntsh> Доступ від 12.10.2020 р.
3. Наукове Товариство ім. Шевченка URL: http://movahistory.org.ua/wiki/Наукове_Товариство_ім._Шевченка Доступ від 15.10.2020 р.
4. Наукове товариство ім. Т. Шевченка (НТШ) URL: <http://histpol.narod.ru/education/nauka/nauka-006.htm> Доступ від 15.10.2020 р.

Секція 2

Відображення національного
відродження в літературі та культурі.
Роль мови в процесі державотворення.

Р. І. Артеменко учитель (*Василівська ЗОШ І–ІІІ ст. Чутівської районної ради Полтавської області*)

ДІЯЛЬНІСТЬ ЧУТІВСЬКОЇ СПІЛКИ ПИСЬМЕННИКІВ – СКЛАДОВА ЧАСТИНА ЛІТЕРАТУРНОГО ПРОЦЕСУ УКРАЇНИ

Загальновідомий той факт, що новий етап у розвитку української культури тісно пов'язаний із проголошенням у 1991 р. незалежності України. У розвитку національної культури намітилися нові тенденції, відкрилися якісно нові перспективи. Конституція України (1996 р.) закріпила положення про статус української мови як державної, про єдність українського культурного простору, консолідацію та розвиток української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, підкресливши тим самим, що держава зацікавлена в розвитку національної культури та її складових.

Саме на культуру покладається вирішення таких проблем, як інтеграція суспільства, його гуманізація і демократизація, всебічний розвиток особистості, національне самовідтворення, самоутвердження, відродження, подолання комплексу меншовартості, утвердження культурної традиції, яка гарантувала б незворотність процесу державотворення. Провідною тенденцією розвитку культури стало засвоєння величезної національно-культурної спадщини, що є фундаментом будівництва сучасної української культури.

Стали широко відомими напрацювання тих велетнів української духовності, які за радянських часів замовчувались або шельмувались, також твори великої плеяди митців українського відродження ХХ століття. Опубліковані лише тепер раніше написані «в шухляду» твори радянського часу, а також численний доробок української діаспори. З'явилась можливість для оприлюднення творів письменників-аматорів, які до цього вряди-годи могли друкуватись у місцевих газетах.

Саме у контексті поставленої проблеми – відображення національного відродження в літературі та культурі – хотіла б зупинитись на діяльності невеликої письменницької організації, яка діє на теренах Чутівського району Полтавської області. Адже саме проголошення незалежності України стало поштовхом до її створення. У 2019 році цьому творчому об'єднанню виповнилося 10 років. Сьогодні воно має назву громадська організація «Чутівська спілка письменників». Серед членів спілки поети, прозаїки, гумористи, історики-краєзнавці, драматурги, піснярі. Десять років... Це багато чи мало? Відповідь на запитання залежить від того, як подивись на творчий процес, на його учасників, на те, що зроблено за цей час.

А похвалитися спілчанам є чим. Видруковано більше сотні книг різних авторів і жанрів – поезії, збірки пісень, «Дитяча абетка», мала і велика проза, переклади, переспіви. Вийшли в світ дві колективні збірки з творами місцевих письменників. Одна з них «Сонячні зажинки» (2011), до якої увійшли твори близько 30 авторів, що проживають і пишуть на теренах району та за його межами. Окремим розділом у ньому представлена творчість молодих авторів Чутівщини.

Має місце участь у колективних збірках обласного та державного рівнів. Постійно виходить у світ газета «Літературна Чутівщина». Плюс три пісенні диски на рахунку поета-пісняра А. Одаренка. Митці пишуть переважно українською мовою. Лише поодинокі твори Вероніки Канто написані російською, а Вікторія Демченко експериментує ще й з англійською.

Чутівська спілка письменників створена з метою розвитку літературної творчості самодіяльних митців Чутівщини, сприяння друку та популяризації їх творів, залучення до літературної творчості обдарованої молоді та дітей шкільного віку.

Проведено величезну кількість творчих зустрічей з дитячою та дорослою аудиторією, презентовано літературну, краєзнавчу і пісенно-музичну творчість чутян у Полтавській обласній універсальній науковій бібліотеці ім. І. П. Котляревського, різних конкурсах, творчих вечорах, концертах. 7 років поспіль книги наших авторів беруть участь у Всеукраїнському конкурсі «Українська мова – мова єднання» (м. Одеса).

Перегорнемо сторінки історії. Установча конференція громадської організації «Чутівська спілка письменників» (ЧСП) відбулася у березні місяці 2009 року. Головою спілки обрали Володимира Вертія, а секретарем – Сергія Лисенка. Саме Сергій Лукич свого часу взяв на себе всі організаційні питання, клопоти по реєстрації спілки, виготовленню членських білетів. З 2014 року Спілку очолює Раїса Артеменко. На сьогоднішній день Спілка нараховує 19 членів, 11 з них – члени Полтавської спілки літераторів. Відійшли у вічність Любов та Анатолій Сябри, Надія Бистрай, Віктор Пилявець, Анатолій Філоненко, Андрій Шуть (Андрій Українець).

Спілка співпрацює з молодіжною літературною студією «Крила», якою опікується відома поетеса Чутівщини, нинішня голова ЧСП, Раїса Артеменко. У поточному році до спілки прийнято Артема Малькова, переможця обласного конкурсу «Перша поетична збірка школяра» (2018 р.), випускника Василівської ЗОШ–III ст. Чутівської районної ради Полтавської області 2020 року.

Важко визначити, хто перший із членів Спілки розпочав свою літературну діяльність. Але відомо, що всі вони талановиті і самобутні, оригінальні і по-своєму неперевершені. Письменники, на відміну від простих людей, бачать світ по-іншому, в якомусь поетично-філософському кольорі.

Я пропускаю через себе

Усе, що бачу і читаю.

Я чую солов'їний щебет

І бачу вроду мого краю. (А. Шуть)

Андрій Шуть (Андрій Українець), маючи талант дослідника, був невтомним краєзнавцем. Все життя збирав матеріали про земляків. Тож, коли вийшов на заслужений відпочинок, зайнявся упорядкуванням розрізнених записів та зібраних матеріалів. І з'явилися друком одна за одною книги з історії Чутівського району. А історію, як відомо, творять окремі особистості. Андрій Андрійович повернув нам імена індолога Павла Ріттера, письменниці і художниці Мрії Башкирцевої, акторів Мамонта Дальського,

Доміана Козачківського, Клари Лучко, Надії Чередніченко. Відслідкував зв'язки Чутівщини з гетьманом України Іваном Мазепою. Доніс до чутян неординарність постаті І. В. Ропавки. Сам Андрій Шуть теж був непересічною особистістю. Протягом всього життя творив історію рідного краю, а насамкінець написав її, подарувавши нам чудові книги.

Більше десяти книг Андрія Андрійовича збагатили українську літературу поетичними творами, нарисами, документалістикою. Особливістю прозових книг А. Шутя є те, що вони щедро пересипані поезією, наповнюють їх особливим настроєм, певною інтимністю, музичністю і красою. Це наближає читача до автора і його героїв. Час від часу виникає бажання повернутись до прочитаного і перечитати. Назви їх говорять самі за себе: «Окраса нашого життя», «Обереги України», «Летить у Всесвіті Земля», «Марііна зоря», «Золотий дідух», «Син калинового краю», «Політ Горлиці», «Зірки в тумані», «Веселкова розмаїтість моєї Чутівщини», «Марііна долина». Перелік неповний, бо є книга, яка друкується, є книги, які ще потребують доробки і редагування.

Андрій Андрійович – поет, прозаїк, краєзнавець, науковець, який має численні нагороди і відзнаки. В останні роки він ставав тричі лауреатом Всеукраїнського конкурсу «Українська мова – мова єднання», у 2017 році одержав премію Полтавської міської ради імені Самійла Величка. Мав також численні грамоти обласної ради, районної ради та райдержадміністрації. Це і визнання і шанування видатного таланту. А ще – це оцінка вкладу Андрія Шутя у національне відродження України. Бо вивчення історії рідного краю, донесення її до земляків – це якраз і є доведенням постулату про те, що батьківщина починається з тебе, з того місця, де ти народився і живеш.

У жанрі великої прози працює Володимир Журавель. Його двотомник «Спогади не спокушеного байдиками» переносить читача у повоєнні роки і проводить через перипетії доль головних героїв аж до сьогодення. І хоча жанр роману сьогодні зазнає змін у плані об'єму і структури, Володимир Іванович працює у жанрі класичного роману з розгорнутим сюжетом, детальними описами, відступами, роздумами.

Віра Григорівна Петренко (Вероніка Канто) – багатогранна особистість. Працює мисткиня у жанрах поезії, малої прози, гумору. Як лірик, передає тонкі порухи жіночої душі, як прозаїк-новеліст намагається у короткій формі новели вмістити суть описуваних подій, написати коротко і сильно, як гуморист підмічає всі недоліки сільського буття, а тому її персонажі викликають добрий сміх, а гостра сатира в'їдливо викриває негаразди сьогодення.

Когорта гумористів у спілці досить сильна. Це Володимир Вертій, Володимир Колодій, Анатолій Філоненко. Їхні твори не раз виходили друком у альманасі «Полтавський сміхограй».

Володимира Вертія приваблює також і поезія. Має він у творчому доробку поетичну збірку «Дякую тобі, доле», готує до друку чергову книгу «Серпневий зорепад». Член Національної спілки журналістів України. Поет-пісняр. Став лауреатом відкритих Всеукраїнських конкурсів авторської пісні «Рідна мати моя» та «Україну славимо піснями».

За численні публікації та значний вклад в розвиток розбудови суверенної незалежної України нагороджений нагрудним знаком «Золоте перо Полтавщини».

Активно співпрацює з поетом-піснярем і композитором Анатолієм Одаренком. Анатолій Миколайович – лауреат і дипломант багатьох пісенних конкурсів. Це – «Земля співає» (м. Одеса), «Квітує, прекрасна батьківська земля», «В родинному колі», «Рідна мати моя» (2014, 2015 рр.), «Зірковий час» (2015 р.), «ЄвроАртФест» (2016 р.), «Мамина сорочка» (2018 р.) та ін.

Особливе місце у когорті спілчан займало подружжя Сябрів Анатолія та Любові. Активною літературною творчістю займалася більше Любов Федорівна. Працювала вона в різних жанрах. У її творчому здобутку – чотирнадцять збірок віршів, поем, прозових творів, казок. Є серед них і чотири пісенники: «Україну славимо піснями», «Квітує піснями, Україно!», «Весела прогулянка», «Пісні для двох сердець». Її поезії класичного народнопісенного спрямування возвеличують любов до Батьківщини, її людей, природи, до матері, рідного краю, вірне кохання. У творчому доробку Любові Сябро багато творів для дітей – це збірки «Дитячий дивосвіт», «Бабусині казки» «Русалочка», «Любій малечі про цікаві речі» та ін.

Пан Анатолій Сябро був талановитим менеджером творчості своєї дружини, композитором, займався переспівом творів зарубіжних письменників. У співпраці з Л. Сябро уклав «Хрестоматію школяра. Зарубіжна література» для 5-9 класів. Поклав на музику поезії Любові Сябро, які склали пісенник «Пісні двох сердець».

Валентин Андрійович Мелешко (нар. 1933 р.) родом з Чернігівщини. З 1965 року проживає у Филенковому Чутівського району. Літературною творчістю займається більше п'ятдесяти років. Живі життєві спостереження поклав на музику рідної мови. У творчому доробку найстаршого літератора три книги «Гомін осіннього саду», «Іскри відлуння», «Шляхова рапсодія». Їх склали прозові, поетичні та публіцистичні твори.

Володимир Миколайович Колодій (нар. 1946 р.) розпочав свій життєвий шлях з Прикарпаття. З 1966 року активно займається журналістикою та літературною творчістю. Друкується у журналах «Прапор» («Березіль»), «Дніпро», «Ранок», «Жінка», обласних та республіканських газетах. Він – співавтор більше п'ятнадцяти колективних збірників. У творчому доробку письменника чотири книги: казки для дітей «Як провчили лісову хитрунку», поетична збірка «Русява Оріль», дві книги новелістики «У скрипки дівочий голос» та «Зелений легіт з-над Черемоша».

Членство у спілці має Микола Олександрович Стеклянкін, настоятель церкви «Голос Спасителя». За освітою інженер-будівельник. Рибальство, фотографія, садівництво, поезія стали важливими у його житті. Нариси, вірші, фотоетюди – переважають у його творчому доробку. Пише переважно на релігійну тематику, пропагує загальнолюдські цінності, добро, любов і взаєморозуміння між людьми. Автор збірок «Тільки в імені Христовім спасіння», «А ми жили і не знали». Заснував, редагує і друкує християнську газету «Голос Спасителя».

Серед поеток сильно звучать голоси Надії Бистраї, Віри Зарічанської, Люмили Хворост, Людмили Котко, Тетяни Курган. Мають вони у своєму творчому доробку по кілька збірок, на слова їх поезій написані пісні, самодіяльні актори читають зі сцени їх натхненні твори.

До молодшого покоління спілчан належать Ніна Кохан, Неля Горобець, Вікторія Демченко, Світлана Сторожівська, Яна Тализіна, Ярослава Коковіхіна, Артем Мальков. Ніна Кохан (Вертій) народилася у селі Черняківці Чутівського району, закінчила Полтавський педагогічний університет ім. В. Г. Короленка, за фахом психолог. Поезією захоплюється з років шкільництва. Має ще й інше захоплення – пише картини. У творчому доробку – поетична збірка «На світанні...», участь у колективних збірках. Друкується на сторінках періодичної преси. Неля Горобець (Шляпкіна) родом з Котелевщини. За фахом лікар-ветеринар. Дві старші сестри і тато мають дар поетичної творчості. Неля не випадає з когорти письменницької династії. З 2007 року Неля проживає в Чутовому. Пише поетичні твори як для дорослої, так і для дитячої аудиторії. Друкується у періодиці, зокрема в такому солідному виданні як «Літературна Україна». Має збірку поезій «Позитивні моменти життя» (2013 р.).

Вікторія Демченко, за фахом – педагог, належить до молодих і талановитих письменниць, пробує свої сили в поезії, прозі, драматургії, пише українською, російською, англійською мовами. Автор збірки «Мій світ». Є учасницею ряду колективних збірок, активно друкується на сторінках періодики, веде сторінку спілки в інтернеті, займається формуванням газети «Літературна Чутівщина».

Раїса Іванівна Артеменко, педагог, журналіст, авторка трьох поетичних збірок, учасник 5 колективних збірок. Пише поезію і прозу. Тричі лауреат Всеукраїнського конкурсу «Українська мова – мова єднання», редактор газети «Літературна Чутівщина». Керівник дитячої літературної студії «Крила», очільник Чутівської спілки письменників. Її поетичне і життєве кредо звучить так: «Доки живу – люблю, доки люблю – живу».

Крім фізичних потреб людина має і духовні потреби, бо невмируща її душа прагне почуттів: світлих і чистих, небесно високих і нестримно крилатих. А такі почуття може передати лише література. А ще література в умовах національного державотворення актуалізує пріоритети людини-гуманіста, людини-патріота, оптимістичні суспільні настрої, духовне здоров'я особистості.

Письменники Чутівщини пишуть українською мовою. Вони свідомі того, що джерелом й ініціатором розвитку національної української ідеї і національної самосвідомості є інтелігенція. А тому своїми творами і громадською діяльністю намагаються всіляко утверджувати ідею національної гордості і гідності.

Література

1. Воропай П. Звичаї українського народу. – К.: Оберіг, 1993. – 590 с.
2. Історія світової культури. – К.: Либідь, 1994. – 320 с.
3. Історія української літератури ХХ століття – у двох книгах /за ред. В. Г. Дончика. – К.:Либідь, 1994. – 872 с.
4. Ковальчук О. В. Українське народознавство. – К.: Освіта, 1992. – 176 с.

О. В. Бабак, студентка групи ЕЕК-20-1 (*ХНУРЕ, Харків*)

А. В. Сергієва, ст. викл. (*ХНУРЕ, Харків*) – науковий керівник

ЯВИЩЕ ДІАЛЕКТІВ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

The phenomenon of dialects is inherent in any language. This is due to various factors that regulate people's lives (work, different climatic conditions, religious and national characteristics, etc.). Formed in such conditions, they constitute a historical heritage and serve as a source of information about our ancestors.

Явище діалектів притаманне будь-якій мові. Воно пов'язане з різними факторами, що регулюють життя людей (трудова діяльність, різні кліматичні умови, релігійні та національні особливості тощо). Сформувавшись у таких умовах, вони становлять історичну спадщину та слугують інформаційним джерелом наших пращурів. Розрізняють територіальні та соціальні. Варто зауважити, що ця тема є актуальною: більша частина українців розмовляє діалектною мовою. Цю проблему досліджувало багато науковців, зокрема заступник декана філологічного факультету ХНУ ім. Каразіна, кандидат філологічних наук Юрій Кохан.

Якщо територіально розглядати ареали поширення основних діалектів, то в Україні їх виділяють три: північні, південно-західні та південно-східні. Однак, у кожного з них є так звані підгрупи, які мають вужчу зону поширення. Так, наприклад, говори можуть відрізнятися навіть в межах двох сусідніх сіл. Ця різниця може мати характер лексичний, морфологічний, фразеологічний та фонетичний. Хочу зазначити, що межі між територіальним розповсюдженням тих чи інших діалектів не є чіткими.

Північні діалекти розповсюджені загалом на Поліссі. До них входять Східнополіський, Середньополіський і Західнополіський говори. Для них характерне використання низки термінів схожих з польською та білоруською мовою, фонетичні відмінності, наприклад вживання закінчення -є замість -а після довгого приголосного тощо.

Південно-західні діалекти поширені на Західній Україні і мають чимало особливостей, що робить мову її носіїв дещо екзотичною. Наприклад, використання давніх форм давального й орудного відмінка однини особових та зворотних займенників, переходи м'яких приголосних звуків [д], [т] в [г], [к] тощо. Південно-західні діалекти включають в себе Волинсько-подільський, Галицько-буковинський і Карпатський говори.

Південно-східні діалекти складають Середньонаддніпрянський, Степовий та Слобожанський говори. Найбільш характерні особливості діалекту – збереження м'яких шиплячих, заміна [ф] на [х] або [хв] тощо. Також спостерігається часте використання русизмів.

Таким чином, територіальні діалекти є складовою матеріальної та духовної культури, засобом спілкування людей, що проживають на спільній території, об'єднаних спільними культурними традиціями.

Під діалектами розуміють також професійні говори, жаргонізми. Їх також називають соціальними діалектами, тому що вони сформувалися під впливом соціально-професійних факторів. Їх носіями являються люди однієї професії або з однаковим захопленням. Для жаргонізмів характерним є використання спеціальної лексики та фразеології, однак вони не мають окремих фонетичних особливостей.

Також до соціальних діалектів можна віднести сленг. Сленг – це жаргонні слова або вирази, характерні для мовлення людей певних соціальних прошарків, які, проникаючи в літературну мову, набувають помітного емоційно-експресивного забарвлення. Він може не бути залежним від професії. Сленг більше притаманний людям певного віку та соціального прошарку. Проте він має тісний зв'язок із професійними говорами.

Отже, можна зробити висновок, що соціальні діалекти – це не лише лексичні відмінності в розмовному мовленні людей. Діалекти стали мати соціальний відтінок. Вони розкривали статус людини, її освіту та рід заняття, стали так званою візитівкою, що розповідала не тільки звідки ти родом, а й хто ти в буденному житті.

Підбиваючи підсумки всієї роботи, можна сказати, що діалекти виконують комунікативну, стилістичну та історичну функції. Вони бережуть традиції різних куточків України, виражають особливості професій, людські індивідуальності. Я вважаю, що діалекти прикрашають нашу мову та роблять її багатогранною.

Література

1. Матвіяс І. Г. Українська мова і її говори: [монографія] / І. Г. Матвіяс; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. – Київ: Наук. думка, 1990. 8–16 с.
2. Основні діалекти української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ukrgramota.kievpreklad.com.ua/dialekt>. – Доступ від 10.10.2020 р.
3. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970–1980) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/slengh> – Доступ від 13.10.2020 р.

М. І. Бердник, студентка групи ПЗП-20-5 (*ХНУРЕ, Харків*)

Е. А. Коваленко, канд. філос. наук, доц. (*ХНУРЕ, Харків*) – науковий керівник

ЗНАЧЕННЯ МОВИ У ФОРМУВАННІ ПАТРІОТИЗМУ Й НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

3 серпня 1991 року, коли Україна здобула незалежність, перед нею постало питання будівництва нової держави. Цей процес, як показали двадцять дев'ять минулих років, є дуже складним і пов'язаний з багатьма труднощами. Одним із вагомих чинників, від якого залежить успіх державотворення, є дотепер не вирішене мовне питання, навколо якого відбуваються гострі суперечки й у наш час. Як зазначив відомий український учений і громадський діяч Іван Огієнко: «Мова – це наша національна ознака, у ній – наша культура, ступінь нашої свідомості» [2, с. 76], саме тому вона відіграє дуже важливу роль у формуванні патріотизму й національної свідомості українського народу. Актуальність даної теми є очевидною, оскільки значення державної мови обумовлено складними процесами розбудови незалежної української держави.

Мета роботи – дослідження державної мови як засобу формування національної свідомості українського суспільства.

Одна з найважливіших ознак культури є мова. Завдяки мові людина може передавати різноманітні події, душевні відчуття, переживання та сподівання. Історія української мови бере початок з Давньослов'янської, яка безпосередньо вплинула на її формування ще за часів Київської Русі. Українська мова пройшла багато випробувань, але вистояла, збагатіла та засяяла новими барвами. На сучасному етапі розвитку вона весь час вдосконалюється і має величезний вплив на свідомість народу. Відомий український письменник Панас Мирний казав: «Найбільше й найдорожче добро в кожного народу – це його мова, ота жива схованка людського духу, його багата скарбниця, в яку народ складає і своє давнє життя, і свої сподіванки, розум, досвід, почування» [1, с. 1]. Таким чином мова – це схованка кращих здобутків та досягнень людської культури.

Як відомо, патріотичне виховання і формування свідомості людини починається саме з рідної мови. Патріотизм – це любов та відданість Батьківщині, прагнення своїми діями служити її інтересам. Філософи та політичні діячі визначають патріотизм як суспільний і моральний принцип, який характеризує позитивне ставлення людей до своєї країни та проявляється у певному способі дій і складному комплексі суспільних почуттів, що їх узагальнено можна назвати любов'ю до своєї Батьківщини. Це одне з найглибших почуттів, яке закріплювалося століттями та тисячоліттями розвитку відокремлених етносів. У свою чергу, національна свідомість – це закодований на генетичному рівні спосіб мислення і світосприйняття.

Ця система гранично стійка до зовнішніх впливів, а першоосновою її є мова. Вона виступає важливою складовою національної свідомості.

Можна також говорити про українську мовну самосвідомість, що передбачає: усвідомлення окремішності своєї мови як засобу етнічної самоідентифікації особистості; бачення просторового і часового поля української мови як феномена єдності, цілісності української нації, відбиття (віддзеркалення) мовної самосвідомості в самоназвах українців та в їхній мові, тощо.

На жаль, українська мова в масовій свідомості залишається мовою офіційною, книжною, яку можна чути тільки в радіопередачах, лише іноді читати нею газети, часописи, або мовою сільською, побутовою, яка приречена в містах майже на зникнення. Дослідження українських соціо-лінгвістів переконують у тому, що навіть вихована в українських родинах молодь змушена «зросійщуватися» через панування в незалежній Україні російськомовного інформаційного продукту та негативного впливу російської пропаганди на українську культуру.

Для консолідації українського суспільства важливе значення має становлення державного статусу мови в усіх сферах суспільного життя. Державна мова – це не одна з мов, яку добровільно обирають чи не обирають громадяни тих чи інших країн для свого професійного, громадянського чи приватного життя. Це мова, яка повинна бути пріоритетною в суспільному житті нації. Кожна держава має своє мовне обличчя. Це не якась абстракція, а цілком конкретні речі. На сьогодні в Україні майже не створено ні належної матеріально-технічної бази, ні соціального ґрунту для розширення сфер функціонування української мови як державної. Але ж володіння державною мовою – неодмінна ознака всіх, хто живе в Україні, хто сприймає її як свій дім, хто хоче бачити її серед цивілізованих культурних країн світу. Важливо зрозуміти, що через мову відбувається ідентифікація людини з державою, національною культурою представниками і носіями яких вона є.

Таким чином можна зробити висновок, що мова завжди відіграла і відіграє вирішальну роль у процесі формування патріотизму й національної свідомості всіх народів світу. Однак саме в Україні мова, на жаль, перебуває в занедбаному стані, а без її розбудови неможливе гідне самовираження української нації. І саме це питання необхідно вирішувати прямо зараз, адже в майбутньому може бути вже занадто пізно.

Література

1. Мирний П. «Рідна мова»/ Мультимедійне Видавництво Стрельбицького, 2015.
2. Огієнко І. Історія української літературної мови / упоряд., авт. іст.-біогр. нарису та приміт. М. С. Тимошик. – К.: Наша культура і наука, 2001. – 440 с.
3. Павличко Д. Українська національна ідея: Статті, виступи, інтерв'ю. Документи. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. – 771 с.

LANGUAGE AS AN ELEMENT OF CULTURE AND A FACTOR OF STATE FORMATION

The article is devoted to the consideration of language as one of the fundamental elements of traditional culture, which has a significant impact on the creation of the nation state.

The purpose of the article is to substantiate the role and importance of language in all spheres of public life as an important factor in Ukrainian statehood. According to scientists, language is the genetic code of a nation, which connects the past, programs the future and ensures the existence of the nation in eternity. Language is a phenomenon of ethnos, people, nation, one of its main features, as it largely ensures the normal functioning of the national organism in all its manifestations - political, state, economic, cultural.

The function of language as the main means of communication has always been organically connected with the unifying function of an ethnically, culturally and historically related array people (ethnic groups or subethnoses) in a certain historically determined area. In different historical periods, the question of the connection between language and identity has flared up or faded away. Its relevance and public visibility depended on historical situation and the degree of collective identification of individuals, the totality of which through the use of the same language forms a continuous ethnic community. This question became even more acute when at first late Middle Ages, and then in modern and recent history, such communities began to emerge nations that sought to form their own mechanisms of public governance affairs. The set of such mechanisms becomes a system of government, gradually becoming a single organism - the nation state.

Scientists have long noted that there is a direct link between the strength of the state, its authority, viability and prospects for independent development, and the language used by its citizens. In view of this, the states that have chosen the path of independent development care about the protection of the national language, mobilize all possible resources for its strengthening and upliftment. In Ukraine, this process is still in its infancy. The society is permeated by sharp disputes over language issues. In addition, there is no integrated state language policy.

Man is a small part of the universe, and national culture is a component of world culture. The study of the culture of different peoples is an important, purely scientific and historical aspect, an integral part of life with a natural desire to discover unknown lands, customs and traditions of countries and peoples, monuments of history and culture. And, as Doctor of Political Sciences, Professor Mykola Holovaty [3] said: "However, we must always remember: despite the fact that all nations live under one sky, they walk on different lands. And our mentality since the days of "Words about Igor's Regiment", Ivan Fedorov and the printing house of the Pechersk Lavra presupposes a hereditary, although perhaps somewhat old-fashioned attraction to the printed word.

Language is the property of mankind. It is not only the most powerful means of communication, a tool of thought, but also a necessary condition for the existence of the people.

If a nation has a highly developed literary language, it means that it has managed to overcome the inevitable economic and political disunity in the history of every nation. If the people seek to know the essence of human existence, it is somehow reflected in architecture, ornamentation, in various types of decorative arts, music, religion and so on.

Language is the most important sign of national self-identification not only of a person and his spiritual culture, but also of the state as a whole. That is why language policy must occupy a prominent place in the system of state priorities, as its strategic task, along with guaranteeing linguistic human rights, is to establish social harmony and political stability, ensure unity and strengthen the Ukrainian state.

Thus, the basis of nationality is language.

It is known that each person reveals his essence through speech. Language is always a criterion of the level at which the culture of a society is. Awareness of the linguistic homogeneity of the team, as well as the foreign language environment in the early stages of national-state development cannot but contribute to consolidation. It is important to note that the lack of a common language during the formation of the nation-state slows down the development of the economic market. Therefore, the unity of the national-state language should not be considered as a feature of the nation, but as one of the factors that determines its formation. Historical experience confirms that without the recognition of the state language by all participants in the ethno-national process, any consolidation or integration of the nation, although it becomes desirable, but in fact is impossible [1, p.13].

The Ukrainian language as a factor in the formation of the nation is an integral attribute of the state and plays the role of the national value of state formation. The statehood of the Ukrainian language is a key factor in the consolidation of Ukrainian society, the formation of a modern Ukrainian nation, a symbolic embodiment of Ukrainian statehood, a guarantee of preserving the national identity of the Ukrainian ethnic group and the state unity of Ukraine. Thus, playing a significant role in all spheres of public life, language is one of the most important factors in Ukrainian statehood.

Literature

1. Jevsjejeva G. Mova jak chynnyk nacional'noi'samoidentyfikacii' ta derzhavotvorennja v Ukraї'ni / G.Jevsjejeva // Derzhavne upravlinnja ta misceve samovrjaduvannja: Zb. nauk. prac'. – D.: DRIDUNADU. – 2009. – Vyp.1.
2. History of Ukrainian Studies: Textbook [for students. University] / Qty. authors: P. Kononenko, L. Tokar (project and science supervisor, ed.), O. Bazhan, V. Baran, T. Bezv, T. Gorban, O. Gomotyuk, S. Gubsky, L. Gorenko, Ya. Kalakura, I. Krasnodemskaya, V. Kryvosheya, O. Sklyarova, V. Soldatenko; For order. P. Kononenko. – K.: Академвидав, 2011. – 512 с.
4. History of Ukrainian culture: in 5 volumes / chapter. ed. BE Paton; NAS of Ukraine. – Kyiv: Nauk. opinion, 2001–2013.
5. Scientific tools of Ukrainian studies. Handbook / Ministry of Education and Science of Ukraine; National Research Institute of Ukrainian Studies and World History; Kerr. avt.kol., nauk. ed. L. Tokar. – K.: ННДІУВІ, 2012. – 376 с.

Р. С. Большов, студент групи КБдср-20-2 (ХНУВС, Харків)

В. В. Заборовський, канд. іст. наук, доц. (ХНУВС, Харків) – науковий керівник

ЛЕСЬ КУРБАС – ГЕНІЙ РЕЖИСУРИ ІЗ КУЛЕЮ У СЕРЦІ

Українське мистецтво, глибоко вкорінене в історичну пам'ять свого народу, було традиційно відкритою художньою системою, побудованою на синтезі східних і західних мотивів. Взаємовплив західних та східних культур на українському ґрунті позначився на художній символіці та поетиці, духовних та філософських пошуках. З естетикою традиційного східного театру певною мірою пов'язана Курбасова ідея театрального синтезу та поширений в Україні монтажний принцип побудови сценічного дійства.

Народився Лесь Курбас 25 лютого 1887 року в місті Самбір у родині акторів галицького театру Степана та Ванди Курбасів. Навчався у Тернопільській гімназії, у Віденському та Львівському університетах. Тому цілком природно, що Лесь увібрав у себе все те, що могла дати йому європейська культура. Вже тоді Курбас мріяв працювати на Наддніпрянській Україні, де існував сильний демократичний театр Садовського і де поруч була висока театральна культура. 1916 року його мрія здійснилась, він вступає до цього театру. Акторська творчість Курбаса в театрі Миколи Садовського обіцяла розвинутися, але сталося так, що він приніс свій акторський талант у жертву режисерському. Головна увага й енергія молодого митця були спрямовані на організацію студії молодих акторів, з якої виріс згодом Молодий театр. Назва «Молодий театр» з'явилася вже влітку 1917 року. «Молодий театр» – це театр пошуків нових форм втілення сучасної та класичної драматургії. Відмовившись від етнографічного репертуару, цей театр зайнявся пошуком нових форм втілення сучасної української та світової класичної драматургії. Курбас прагнув створити інтелектуальний і філософський театр. Його пошуки нових форм привели до творчого використання в своїх постановках ритму, жесту, музики і художнього виразу. Серед постановок першого сезону реалістична «Чорна Пантера і Білий Медвідь» і «Базар» В. Винниченка, натуралістична «Молодість» М. Гальбе і «Лікар Керженцев». У жовтні 1918 року оголошується набір молоді в Незалежну студію при «Молодому театрі», викладачами якої були провідні педагоги Вищого музично-драматичного інституту ім. М. В. Лисенка й видатні діячі сцени: Василь Василько, Марко Терещенко та інші. Другий сезон (1918–1919 рр.) відкрився курбасівською постановкою «Цар Едіп» Софокла, яка стала першою українською постановкою грецької класики. Наступними були постановки Курбаса «У пущі» Лесі Українки, інсценізації поезій Кобзаря «І небо невмите...», «На Великдень, на соломі» та інші. На початку січня 1919 року молодотеатрівці показали прем'єру містерії-традиції «Різдвяний вертеп». Також при ньому діяла драматична студія.

Весною 1919 року Молодий театр був націоналізований більшовицьким урядом і разом з Державним драматичним театром влився у створений «Перший театр Української Радянської Республіки імені Шевченка».

Хоча театр проіснував лише два роки, він змінив напрямок розвитку українського театру і з його вихованців вийшла ціла когорта майбутніх театральних режисерів 1920-х років, серед яких Лесь Курбас, Гнат Юра, Марко Терещенко, Василь Василько. «Молодий театр» діяв три роки – до 1920. Курбас поставив останню виставу «Гайдамаки», яка відкривала нові образи та філософію відомого тексту Тараса Шевченка, та пішов далі. Пізніше Курбас створює філософський театр «Березіль» – перший в Україні. Лесь Курбас і «березольці» знайшли свого ідеального драматурга – Миколу Куліша. Першою їх спільною п'єсою в Києві стала «Комуна в степах». Згодом Лесь Курбас переїжджає до Харкова і перевозить з собою «Березіль». За діяльністю Курбаса та Куліша в Харкові в кінці 20-х років пильно слідкували радянські критики. Часто вони не сприймали їх спільні постановки, називали їх «похмурими» та такими, що викривляють оптимістичну радянську дійсність. Новаторський підхід Курбаса до театру багато хто не розумів. Режисер хотів не лише втілювати написане на сцені, але і вводив у п'єси нові ідеї. Показував твори зовсім з іншого боку, вводив нову ієрархію художніх цінностей.

Лесь Курбас не занепадав духом, він до останнього вів боротьбу з тенденціями спрощення та вульгаризації мистецтва. Такі принципи режисера сильно суперечили радянському режиму. У пресі почали публікувати «розслідування» проти Леся Курбаса. Його революційний театр назвали «шкідницькою» організацією та звинуватили в «буржуазному націоналізмі». У 1933 році його звільнили з посади керівника «Березоля». Курбас переїхав до Москви, де його невдовзі заарештували. Спершу Леся Курбаса відправили на будівництво Біломор-Балтійського каналу, згодом на Соловки, де він не втрачав творчого запалу. Через 4 роки, у 1937 році, його засудили до страти та 3 листопада розстріляли в урочищі Сандармох в Росії – на 20-у річницю «Жовтневої революції». В той же день вбили і Миколу Куліша.

«Молодий театр» Леся Курбаса в післяреволюційній Україні був активним, якісно новим колективом. Здійснивши всього 17 вистав, він все ж досяг значних успіхів, а саме: ствердив нову репертуарну традицію, виховав нового актора й режисера, визначив нові критерії мистецьких цінностей. У «Молодому театрі», а пізніше в «Березолі» в роботі над класичною і сучасною драматургією виховувався універсальний, високопрофесійний актор-інтелектуал. Лесь Курбас згуртував інтелігентний колектив однодумців, навколо «Молодого театру» об'єдналися талановиті художники, письменники, технічна інтелігенція, студентство. Епоха вимагала титанів, і вони з'явилися: Курбас – у театрі, Тичина – у поезії, Довженко – в кіно, Бойчук – в образотворчому мистецтві.

Література

1. Греченко В. А., Чорний І. В., Кушнерук В. А., Режко В. А. Історія світової та української культури. – К., 2006. – 480с.
2. Чорний І. В., Перцева В. А. Культурологія: Навчальний посібник. – Харків, 2005.
3. <https://inlviv.in.ua/lviv/les-kurbas-genij-rezhysury-yakyj-hotiv-zastrelytys-cherez-kohannya-ta-pivzhyttya-nosyv-kulyu-v-sertsi-istoriya-rozstrilyanogo-novatora>
4. «Молодий театр» // Літературознавча енциклопедія : у 2 т. / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. – Київ : ВЦ «Академія», 2007. – Т. 2 : М–Я. – С. 71.

А. А. Бондаренко, студентка групи ПЗП-20-7 (ХНУРЕ, Харків)

Л. І. Бадєєва, кан. іст. наук, доц. (Харків, ХНУРЕ) – науковий керівник

МОВА І ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ: ВИПРОБУВАННЯ НА КОНСОЛІДАЦІЮ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

У статті проаналізована роль української мови в процесі сучасного державотворення. Значну увагу приділено нагальній потребі консолідації української нації на основі соборної української мови в умовах розбудови української державності.

У процесі становлення державності роль української мови набуває особливого звучання. Мовна політика є одним із головних інструментів державотворення на шляху незалежного розвитку України. Щоб задовольнити потреби сучасної української держави у визначенні напрямів формування й реалізації мовної політики необхідно розглянути процеси взаємного впливу мови і держави.

Питання рідної мови були предметом розгляду істориків, культурологів, мовознавців і політиків, зокрема: мова як чинник державотворення (В. Гошовська, П. Гриценко, А. Чирва, Ю. Чередник та ін.); рідна мова як консолідуючий чинник (А. Бурячок, В. Лизанчук, І. Лопушинський, Д. Павличка, Л. Костенко та ін.).

Українська мова, як державна, виконує в суспільстві ряд важливих функцій. В. Гошовська зосереджує увагу на інтеграційній функції державної мови, яка «об'єднує людей, викликає в них відчуття групової ідентичності, отже сприяє перетворенню населення в суспільство» [2, с. 15].

П. Гриценко підкреслює, що українська незалежність наскрізь пройнята ідеями вільного розвитку української мови та прагнення утвердити державний і державотворчий статус української мови єднали народ у пориві до незалежності [5].

Проте, на порядку денному незалежної Української держави залишається невирішеною низка питань, що заважають соціальному згуртуванню українського суспільства.

О. Оржель зазначає, що в Україні замало ініціатив, спрямованих на зміцнення зв'язків, розвиток солідарності між різними соціальними групами і спільнотами: соціокультурними, територіальними, етнічними, релігійними, професійними, соціально-майновими тощо. Вона зазначає, що об'єднання української нації переважно спирається на політичні гасла, будується навколо історичного минулого та лише фрагментарно торкається майбутнього [4].

В умовах розбудови української державності особливо важливого значення набуває збереження національних традицій. І. Лопушинський концентрує увагу на необхідності примноження своїх національних традицій і зазначає, що «завдяки їм функціонує й розвивається національна мова, без якої неможливе існування нації, оскільки зречення своїх національних традицій, рідної мови рівнозначне зреченню своєї національності» [3, с. 7].

У процесі згуртування українського суспільства необхідно враховувати особливості історичного розвитку держави. Обмежене застосування української мови призвело до зменшення загальної кількості тих, хто вважає українську мову запорукою повноцінного функціонування держави та суспільства.

Державна мова в процесі становлення національної самосвідомості її громадян відіграє провідну роль. Ю. Чередник вказує на необхідність вирішення мовного питання та ефективність реалізації державної мовної політики в Україні, які повинні сприяти консолідації українського суспільства [6, с. 7].

Мовознавець А. Бурячок підкреслює, що мова найголовніший чинник консолідації нації, її основна ознака. Втрачаючи мову, людина тим самим перестає бути членом мовної, а отже, етнічної спільноти... Рівень розвитку рідної мови відображає рівень духовного розвитку нації...» [1, с. 275].

Усвідомлення кожним українцем цінності своєї незалежності й суверенітету, національної ідентичності, необхідності обстоювання мовних прав, досконале володіння українською мовою – шлях до розвитку сучасного українського суспільства.

Таким чином, в умовах розбудови української державності взаємодія таких глобальних суспільних явищ, як держава і мова стала випробування на консолідацію українського суспільства.

Література

1. Бурячок А. А. «Просвіта»: історія та сучасність (1868–1898). – К.: Веселка, 1998. – 308 с.
2. Гошовська В. А., Фоменко А. В., Стрілецька Ю. В. Мовна політика в Україні URL: http://academy.gov.ua/NMKD/library_nadu/Navch_Posybniky/112186c0-0060-405c-bb0b-34a403dd4cd6.pdf (дата звернення 20.10.2020).
3. Лопушинський І. П. Рідна мова як важливий чинник консолідації української нації URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej2/txts/philo/05lipkun.pdf> (дата звернення 20.10.2020).
4. Оржель О. Консолідація українського суспільства на основі національної ідеї: перспективи й обмеження (з точки зору європейського досвіду) URL: <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2012-2-6.pdf>
5. Українська мова: державна і державотворча / П. Гриценко // Український інформаційний простір. - 2018. – № 1. – С. 32–42. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ukrinfsp_2018_1_5 (дата звернення 21.10.2020).
6. Чередник Ю. М. Концептуальні чинники державної мовної політики в Україні. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2008_2_61 (дата звернення 22.10.2020).

О. Г. Бондаренко, студент групи ПЗП-20-7 (*ХНУРЕ, Харків*)

А. В. Сергієва, ст. викл. (*ХНУРЕ, Харків*) – науковий керівник

РОЛЬ ВАСИЛЯ СТУСА У ВІДРОДЖЕННІ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В РАДЯНСЬКІ ЧАСИ

Василь Стус – український поет, дисидент, політв'язень. Був борцем за незалежність України. Посмертно герой України. Чим жив і за що помер до сьогодні залишається таємницею. Саме тому тема творчості Василя Стуса і сьогодні залишається актуальною. Багато літературознавців замислювались над подіями його життя, намагалися з'ясувати, чому його слово було таким потужним, чому радянська влада боялась Василя та робила все, щоб він замовчав на віки. Його життєвий та творчий шлях досліджували Вахтанг Кіпіані «Справа Василя Стуса», Ярослава Трегубова «Як радянська влада зробила поета «злочинцем» та інші. Але і сьогодні залишається багато таємниць у житті поета.

З початку існування, Україна ніколи не була у спокої, а підвегралася гніту з чийогось боку: Османська імперія, Річ Посполита, Російська імперія тощо. Та навіть пів століття назад, коли зовнішня політика країн була вже не така жорстока як століття назад, наша держава все ж не була повністю вільна: вона була частиною Союзу Радянських Соціалістичних Республік і не була незалежною.

Як ми всі знаємо, СРСР не славився свободою слова та відсутністю цензури, і діячам культури та літератури доводилося або працювати у визначених рамках (Павло Тичина), або бути репресованими (поети Розстріляного відродження). Одним з таких культурних діячів був Василь Стус. Поет, який не міг мовчати. Поет, який боровся за своє право говорити.

Великим вчинком було підтримання поетом акції протесту проти серпневих арештів української національно свідомої інтелігенції (І. Світличний, П. Заливаха, В. Мороз та ін.). Комуністичний режим надзвичайно швидко відреагував на сміливий вчинок молодого, та вже небезпечного для нього патріота. Його відразу було виключено з аспірантури Інституту літератури ім. Т. Шевченка АН УРСР (нині НАН України) «За систематичні порушення норм поведінки аспірантів і співробітників наукових установ».

У своїй творчості митець віддає перевагу філософській і громадянській ліриці і відкрито не погоджується з режимом. «Я обвинувачую КДБ як організацію відверто шовіністичну й антиукраїнську, тому, що вона зробила

мій народ і без'язиким і безголосим. Судові процеси 1972–73 років в Україні – це суди над людською думкою, над проявами синівської любові до свого народу» [1].

Великим є вклад письменника на українську мову і літературну спадщину країни. Він перекладав праці Кіплінга, Гете, Рільке та інших авторів, був автором безлічі віршів та літературознавчо-критичних статей, включаючи роботу «Феномен доби» про творчість Павла Тичини. У цій роботі дисидент розглядає Павла Тичину як типового поета радянських часів, який замість боротьби обрав шлях без супротиву. «Зрозуміла річ, Тичина був не єдиний з-поміж українських поетів-музик. Досить пригадати Олеся чи Чупринку. Але він був за них талановитіший – і це вирішило його долю; саме він і став найпитомішим співцем української революції» [2, с. 6].

Патріотичність дисидента явно видно у його листах. «Листи практично не містять фактажу особистого життя, натомість – глибокий аналіз атмосфери часу, оцінка явищ літературного життя, реакція на політичні події, демонстрація широкого кола інтересів» [3, с. 269]. «Їм теж було колись по 20 чи 30 років. І вони теж хотіли мати роботу, батьківство, відпочивати, мріяли про творчість. Але все пішло шкереберть, бо була така держава. Це спроба пояснити, що не зараз придумали Стуса героєм. Але він став таким у боротьбі за своє право говорити в літературі. Це було ключове в цій історії», – резюмував Кіпіані у своїй роботі. Дійсно, право говорити в радянські часи мало хто мав. Саме за це Василь Стус лишився життя, втратив можливість творити. Навіть ті півтори тисячі віршів, що були написані під час ув'язнення не вдалось зберегти. Друзі намагались вивезти їх, але не судилось. Радянська влада знищила велику частину творчості поета та не знищила його незламний дух.

Отже, за своє життя Василь Стус зробив великий внесок у культурну і літературну спадщину нашої країни, розвивав ідею непокорності українського народу і на власному прикладі показав, що ідея – важливіше людського життя, за що йому і було посмертно присвоєно звання Герой України з удостоєнням ордена Держави 26 листопада 2005 року.

Література

1. Стус В. С. Феномен доби (Сходження на голгофу слави): вид. «Кліо», 2012.– 118 с.
2. Стус В. С. Стаття «Я обвинувачую». Концтабір «Дубровлаг», 1975.
3. Творчість шістдесятників крізь призму літературної критики В. Стуса. Наталія Глушковецька, 1996.

ТЕМА НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ У ПОВІСТІ «ПОТЕРЧАТА» В. РУТКІВСЬКОГО

Актуальність дослідження повісті В. Рутківського «Потерчата» зумовлена як потребою у створенні об'єктивної картини літературного процесу в українській культурі початку ХХІ ст. та необхідністю всебічного вивчення творчості видатного українського письменника, так і важливістю більш детального аналізу твору, який можна вважати вершиною художньої майстерності автора. Крім того, звернення до повісті «Потерчата» набуває особливого значення в контексті сучасних суспільно-політичних подій в Україні, адже підзаголовок, що у 2008 р. дав автор – «Дитяча сповідь для дорослих, які так нічому й не навчилися», – звучить пророчо. Ми вже зверталися до деяких особливостей побудови художнього світу повісті В. Рутківського «Потерчата» [2]. У цій роботі об'єктом дослідження стало втілення теми національного відродження на сторінках твору.

Національно-визвольна боротьба українського народу є наскрізною темою творчості В. Рутківського. Широко відомі його романи, присвячені різним етапам боротьби – «Сторожова застава» (1991), «Сині Води» (2004-2011), тетралогія «Джури козака Швайки» (2007), «Джури-характерники» (2009), «Джури і підводний човен» (2010), «Джури і Кудлатик» (2015). В автобіографічній повісті «Потерчата» (2008) представлено боротьбу за незалежність, що відбувалася в Україні протягом ХХ століття. Тема національної самосвідомості заявлена вже у самій назві твору, адже це ім'я – потерчата, – яке отримали душі дітей, що загинули нехрещеними, – відразу виводить твір за межі звичайної автобіографічної повісті про дитинство, надаючи йому як глибинного лірико-філософського, так і національно-культурного змісту. Лейтмотивний для художнього світу твору образ дітей-потерчат, які вирують між земним і небесним просторами, де їм однаково немає місця, стає символічною метафорою українського народу.

Тема самоусвідомлення народу втілена як на конкретно-історичному (зображення подій, свідком яких став герой автобіографічної повісті, розповідь про історію його родини, роду, що вплетені у фрагментарну ретроспективну оповідь твору), так і на узагальнено-філософському рівні. Адже людство, відірване від власних першоджерел, позбавлене й майбутнього. Розгортаючи ліро-епічний сюжет, письменник виходить за межі історії України ХХ століття, події якої зображені як через сприйняття автобіографічного персонажа Володька, так і через долі його батька й дідів. В. Рутківський звертається до всієї історії людства, наголошуючи на жахливій тенденції. Автор відзначає, що людство фактично із самого виникнення прагнуло самознищення: «Замість того, щоб вільним птахом ширяти у просторах неосяжної вічності, воно застило моє небо своїми смердючими птицями <...> Спочатку воно билося між собою дрюками, затим вигадало порох, а коли стало мало й цього, докопалося до ядерної реакції» [2, с. 117].

Незважаючи на досить трагічні події, що зображені у творі, повість «Потерчата» сповнена пафосу надії. Сам письменник вибір власного творчого напрямку пояснював так: «Мабуть, тому я й вибрав дитячу літературу, що в ній все закінчується добре. А сумне суперечить моїй натурі» [3]. Хоча автобіографічна повість В. Рутківського вирізняється з-поміж інших творів письменника («Ганнуся», «Гості на метлі», «Бухтик з тихого затону», «Сторожова застава» тощо) відсутністю фантазійності та максимально правдивим зображенням трагічних подій з досить недавнього минулого, вона пронизана сподіванням на те, що світ сприйняв уроки історії. Символічного значення набуває фінал повісті, що є розв'язкою сюжетної лінії конфлікту поколінь: відбувається примирення батька з дідом, який не визнавав чоловіка доньки через його польське походження. Таким чином, українському суспільству надається шанс на порозуміння й врятування від самознищення.

Не менш значущим для розкриття авторської концепції перспектив покоління «потерчат» є зображення «вознесіння», яке переживає герой під час післяопераційного марення. Протягом цієї дещо фантастичної подорожі, що цілком раціонально пояснюється дією наркозу, він, який сам себе називає «нехрещеним потерчатком» [4, с. 214], всупереч найгіршим очікуванням, опиняється хай і не посеред раю, але у райських кушах. Повертаючись же у земний світ з відчуттям покинутості Богами, ліричний герой розуміє, що «єдине з усього, заради чого треба було жити далі» [4, с. 220], – це обличчя дружини, яка у його мареннях постає в образі Богоматері. Таким чином, шлях до відродження автор вбачає у прямуванні до ідеалів добра, людяності, віри.

Розповідаючи в інтерв'ю про авторський задум повісті «Потерчата», В. Рутківський, зазначав: «Мені здається, що українська нація як нація вже відбулася. Вона кров'ю захистила себе, своє існування» [1]. Отже, на думку автора повісті, на сучасному етапі боротьба за незалежність та національне відродження українського народу передусім має здійснюватися у царині морально-духовного світу сучасного покоління. Адже подолавши зовнішніх ворогів, а також фашистський по суті радянський режим, народ має відстояти своє майбутнє, але вже цивілізованими, мирними засобами.

Таким чином, повість В. Рутківського «Потерчата» посідає особливе місце у літературі початку ХХІ століття як глибоке лірико-філософське дослідження духовних перспектив українського народу на шляху національного відродження і потребує подальшої уваги сучасного літературознавства.

Література

1. Автор «Сторожової застави» Володимир Рутківський: «Українська нація як нація вже відбулася». URL: <https://opinionua.com/2017/10/31/avtor-storozhovo%D1%97-zastavi-volodimir-rutkivskij-ukra%D1%97nska-nasiya-uak-nasiya-vzhe-vidbulasya/> (Дата звернення 05.10.2020).
2. Гарбар М. А. Художній світ повісті В. Рутківського «Потерчата» // Культурне розмаїття: матеріальна та нематеріальна культура різних країн світу. Зб. матеріалів XIII Міжнародної науково-практичної конференції, м. Харків, 12 червня 2020 р. Харків, 2020. С. 21–25.
3. Рутківський В. Гості на метлі // Ключ. URL: <http://www.chl.kiev.ua/key/Books/ShowBook/386> (Дата звернення 05.10.2020).
4. Рутківський В. Потерчата. Тернопіль, 2017. 256 с.

Є. В. Гнатченко, студент групи КІУКІ 20-2 (ХНУРЕ, Харків)

Л. І. Бадєєва, кан. іст. наук, доц. (ХНУРЕ, Харків) – науковий керівник

ЕТАПИ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОГО ВІДРОДЖЕННЯ

XIX століття в українській історії прийнято називати добою культурно-національного відродження. Проте процес культурно-національного відродження виходить за хронологічні рамки XIX ст. і триває від кінця XVIII до початку XX ст. Видатний вчений І. Лисяк-Рудницький дотримувався думки, що особливості й закономірності суспільно-політичного та культурного розвитку цього явища дозволяють визначити його протяжність від кінця Козацької держави до Першої світової війни. І сьогодні питання відображення національного відродження в літературі та культурі залишається актуальним.

Метою роботи є дослідження та аналіз літературних творів та відображення в них епізодів національного відродження на певних етапах національного відродження.

Дослідження цієї теми були здійснені такими вченими: І. Лисяк-Рудницький [6], В. А. Потульницький [4], А. Каппелер, М. В. Попович.

Ставлячи в основу періодизації провідний суспільний рушій соціальних тенденцій, культурного змісту, стилів і напрямів, він розрізняв наступні етапи українського національного відродження: «дворянський» (кінець XVIII – 40-ві рр. XIX ст.); «народницький» (40-ві – 80-ті рр. XIX ст.); «модерний» (90-ті рр. XIX ст. – до Першої світової війни) [2, с. 33].

Перший період пов'язаний з культурно-просвітницькою діяльністю дворянства козацького походження на Лівобережжі та польсько-українського шляхетства на Правобережжі. В цей час у середовищі освіченого українського дворянства пробуджується інтерес до історичного минулого свого народу, його побуту, звичаїв, обрядів. З'являються праці: «Історія Малої Росії» Д. Бантиша-Каменського; «Короткий літопис Малої Росії з 1506 по 1770 рік» Василя Рубана; «Опис весільних українських простонародних обрядів» Григорія Калиновського; збірка «Українські народні пісні» Михайла Максимовича. Національне відродження в галузі літератури пов'язане з творчістю Котляревського, автора поеми «Енеїда» – першого твору нової української літератури, написаного народною мовою. Основоположником художньої прози нової української літератури був Г. Ф. Квітка-Основ'яненко, автор творів: «Маруся», «Сердешна Оксана», «Сватання на Гончарівці» та інші. Мовне питання – про рівноправність української мови – підіймало Товариство галицьких греко-католицьких священників, йому присвячені праці о. І. Могильницького – «Буквар словено-руського язика», «Розправа про руську мову», «Відомості о руськом язиці» [1, с. 6–8].

На другому – «народницькому» – етапі культурно-національного відродження в Україні провідною суспільною верствою стає інтелігенція. «Розбудова повноцінної етносоціальної структури українського суспільства відбувалася не згори, а знизу: українське селянське середовище висувало нові покоління інтелігенції, вчених та митців замість зденаціоналізованої еліти, – підкреслюють автори багатотомної «Історії української культури». – Саме на

народній соціальній базі, – зазначають вони, – постає верства національної інтелігенції, яка розгортає пропаганду культурно-національної самобутності... з метою формування національної самосвідомості» [1, с. 12]. Основним центром культурно-національного руху цього періоду стає Київ. Заснування Київського університету, діяльність відомих учених, викладачів та культурно-громадських діячів сприяють пробудженню зацікавленості українською історією та народознавством. У 1846 р. з'являється перша загальнонаціональна громадська організація Кирило-Мефодіївське товариство. Програмні положення братчиків були викладені у «Книзі буття українського народу», «Законі божому» і «Статуті Слов'янського товариства св. Кирила і Мефодія». В них чітко сформульовано українську національну ідею, культурно-політичні спрямування українського руху середини ХІХ ст. [3, с. 9]. В українському культурно-національному житті брали участь багато видатних особистостей: істориків, народознавців, літераторів та художників. Проте серед них найвагоміша роль належить Т. Шевченку, який приєднався до Кирило-Мефодіївського товариства і був покараний найжорстокіше. Ідеї братчиків були підтримані й розвинуті провідними діячами національного громадсько-культурного руху, що спирався, головним чином, на представників передової інтелігенції.

У 70–90-х рр. ХІХ ст. почалося творення чіткої національної доктрини [4, с. 416–420]. Розробка обґрунтованої системи української політичної ідеології належить М. Драгоманову. Головною справою свого життя він вважав пропаганду ідей Кирило-Мефодіївського товариства, послідовно відстоював ідею інтеграції України в європейські політичні та культурні рухи. З останньої декади ХІХ ст. розпочинається, за періодизацією І. Лисяка-Рудницького, модерний період українського культурно-національного відродження. Репресивна політика самодержавства, спрямована проти учасників українофільського руху в Києві та на інших землях Наддніпрянщини, спричинила переміщення центру національно-культурного життя зі Сходу на Захід. Із заснуванням Наукового товариства імені Т. Шевченка (НТШ) Галичина набуває статус українського П'ємонту [5, с. 22; 3, с. 109]. Для формування національної ідеї, зростання національної самосвідомості потрібно було проаналізувати вітчизняну історичну спадщину. Зі свого боку, І. Франко своєю громадсько-політичною діяльністю та літературною творчістю визначав українську культуру як єдину спільну культуру українців Наддніпрянщини та Західної України, культуру світового значення.

Таким чином, поняття «українське культурно-національне відродження» відображає процес становлення й розвитку культурно-освітнього та громадсько-політичного життя України впродовж кінця ХVІІІ – початку ХХ ст., пробудження та зростання національної самосвідомості.

Література

1. Історія української культури у п'яти томах. Т. 4, кн. 1. Українська культура першої половини ХІХ століття. К.: Наукова думка, 2008. 1007 с.
2. Лисяк-Рудницький І. Нариси з історії нової України. Львів, Меморіал, 1991. 101 с.
3. Кирило-Мефодіївське товариство. У трьох томах, Т. 1. К.: Наукова думка, 1990. 542 с.
4. Потульницький В. А. Україна і всесвітня історія: Історіософія світової та української історії ХVІІ – ХХ століть. К.: Либідь, 2002. 480 с.
5. Історія української культури у п'яти томах. Т. 4, кн. 1. Українська культура першої половини ХІХ ст. К.: Наукова думка, 2008. 1007 с.

М. О. Горошко, студ. гр. Ф6-ПСдср-20-2 (ХНУВС, Харків)

Н. А. Кобилко, канд. філол. наук, ст. викл. (ХНУВС, Харків) – науковий керівник

НОВИЙ ЕТАП У РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО КІНЕМАТОГРАФУ

Сьогодні ми можемо спостерігати значні зрушення в розвитку українського кінематографу. Режисери все частіше звертаються до екранізації романів сучасних авторів або переосмислюють класичні твори. Таким чином вони популяризують українську культуру та літературу. Зазвичай у світ виходить книга, а потім створюється фільм, проте є випадки, коли режисери допрацьовують сценарій і презентують свій роман після масштабної екранізації. Яскравим прикладом може слугувати роман Сергія Дзюби та Артемія Кірсанова «Заборонений: Історія життя і боротьби Василя Стуса».

Метою нашої роботи є дослідження українських кінострічок, знятих на основі творів сучасних авторів.

Розпочнемо з фільму «Захар Беркут» режисера Ахтема Сеїтаблаєва. Стрічка знята за мотивами історичної повісті Івана Франка, написаної 1882 року. Звичайно, вона виходить за межі нашого дослідження, проте не

казати про неї ми не можемо, адже нова екранізація подала інший погляд на актуальні проблеми: боротьбу за Батьківщину, зрадництво й підступність, кохання та відданості.

Перший фільм за книгою «Захар Беркут» був знятий в 1971 році режисером Леонідом Осикою. Проте популярності набула друга екранізація 2019 року – українсько-американський проєкт, адже головні ролі зіграли голлівудські актори, такі як Роберт Патрік, Рокі Майєрс, Алекс МакНіколл, Томмі Фленаган, Поппі Дрейтон, Цегмід Церенболд. У кінокартині повністю збережено національний колорит, передано український дух.

Із перших кадрів глядач потрапляє в мальовничі Карпати, знайомиться з привітними та сміливими тухольцями, їхнім побутом і звичаями. Можна сказати, що сюжет є універсальним – запекла боротьба за Батьківщину, зрадництво бореться між сумлінням та вигодою, кохання кидає виклик суспільним заборонам. Захар – мудрий вождь, до слова якого дослухається вся громада, суспільні інтереси він ставить вище особистих. Максим – відважний воїн, вправний мисливець, гідний син свого батька. Тугар Вовк чимось схожий на Захара Беркута. Можливо, сміливістю, адже рятує Максима ціною власного життя. Проте Тугар Вовк залишається вірним феодалським цінностям, зраджує тухольців лише за їхню непокору. Мирослава – сильна дівчина. Вона не розділяє погляди батька, тому виступає проти нього. Їй важко усвідомлювати те, що він зрадник.

У стрічці все продумано: блискуча гра акторів, робота операторів, інтер'єр та одяг головних героїв, епічний саундтрек. Спільна робота режисерів Ахтема Сеїтаблаєва та Джоні Вінна увінчалася успіхом, і на екрани вийшов перший український кіноепік [2].

Ще одним фільмом, знятим за мотивами книги, є «Віддана» режисери Христини Сиволап. Стрічка вийшла в прокат у 2019 році. В її основі лежить роман Софії Андрухович «Фелікс Австрія». Головні ролі виконали відомі українські актори: Маріанна Янушевич, Олеся Романова та Роман Луцький.

Перед глядачем постає місто Станіслав у двох часових проміжках: друга половина XIX століття і 25 років потому. Змін зазнають і героїні: донька господаря Адель і хатня робітниця Стефанія, які змалечку виховувалися разом. Вражає стиль і вишуканість тогочасної дійсності. Проте глядач поринає в атмосферу класової нерівності, несправедливості долі, а життя героїв – ілюзія щастя. Надзвичайну вагу мають слова. На нашу думку, це є головною заслугою режисерів – не надто відходити від книги.

Не можемо залишити поза увагою фільм «Заборонений» про життя та загадкову смерть українського поета-шістдесятника Василя Стуса. Презентація кінострічки режисера Романа Бровка відбулася До Дня пам'яті митця. Автори порушили проблему боротьби людини, світогляд якої відрізняється від інших, з радянською системою. До останнього подиху Василь Стус залишився вірним своїм ідеалам, зрештою став прикладом опору проти терору.

У 2018 році було знято близько 40 кінострічок, зокрема і за творами сучасних авторів. Ми зупинимося на фільмі «Дике поле» режисера Ярослава Лодигіна. В основі лежить роман Сергія Жадана «Ворошиловград». Критики пророкують фільму статус культового. Зазначимо, що за творами письменника знімалося чимало стрічок, проте «Дике поле» стало першим українським істерном [1].

Таким чином, екранізація творів сучасних українських авторів набуває все більшої популярності. Ми можемо стверджувати, що це новий етап розвитку вітчизняного кінематографу.

Література

1. Перший український істерн: як екранізують роман Сергія Жадана «Ворошиловград». URL: <https://life.pravda.com.ua/culture/2017/08/8/225772/>
2. Рецензія на фільм «Захар Беркут». Перший український кіноепік. URL: <https://www.cinema.in.ua/retsenziia-na-film-zakhar-berkut-pershuj-ukrainskyj-kinoepek/> (Доступ від 11.10.2020 р.)

А. А. Гребенюк, студ. гр. Ф6-ПСдср-20-2 (ХНУВС, Харків)

Н. А. Кобилко, канд. філол. наук, ст. викл. (ХНУВС, Харків) – науковий керівник

ОКЕАН ЕЛЬЗИ ЯК УКРАЇНОМОВНИЙ ГУРТ

В усьому світі мова виступає показником ідентичності нації. З її появою люди почали створювати пісні. У Великому тлумачному словнику сучасної української мови зазначено, що «пісня – це словесно-музичний твір, призначений для співу» [1, с. 975].

Українська пісня з давніх-давен мала символічне значення, вона супроводжувала людину від народження і до самої смерті. Народна лірика об'єднує календарно-обрядові, соціально-побутові та родинно-побутові пісні, пов'язані з певними подіями особистого й соціального життя людини, обрядами та звичаями.

На думку багатьох дослідників, пісні соціального значення мали великий вплив на ідентичність та визнання українського народу як самостійного та незалежного. За ними ми можемо простежити історію становлення нашої нації: від монгольських завоювань до сучасних подій на сході України.

Наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. почали активно розвиватися україномовні гурти, такі як «Антитіла», «Бумбокс», «ВВ», «Океан Ельзи», «Тартак», «Без Обмежень», «Друга Ріка», «Плач Єремії», «Мотор'ролла», «Нумер 482», «Один в каное», «СКАЙ», «Скрябін», «O.Torvald», «The Hardkiss», «ОНУКА», «Kozak System».

Предметом дослідження лінгвістів стали тести пісень сучасних гуртів, особливості їх мови. Зокрема це наукові розвідки А. Власової, Л. Підкуймухи, Ю. Яручик та ін. Значну увагу приділено мові пісень гурту «Океан Ельзи».

Метою нашого дослідження є розгляд особливостей репертуару сучасного українського гурту «Океан Ельзи».

«Океан Ельзи» – один із найпопулярніших сучасних українських гуртів, пісні якого лунають на українських та зарубіжних радіостанціях, телевізійних музичних каналах. Лідер гурту Святослав Вакарчук – цілеспрямована людина, громадський і політичний діяч, який намагається змінити майбутнє рідної країни. Гаслом його творчості може бути вислів: «З людьми і для людей». Святослав Іванович – автор і виконавець пісенних текстів гурту. Його завжди можна побачити серед тих, хто підтримує свій народ у скрутні часи [3, с. 253–254]. Саме тому провідним мотивом його творчості є патріотизм.

Дослідниця А. Янович вважає, що пісні гурту зрозумілі людям, адже вони написані «виключно українською мовою, без використання суржикізмів, вульгаризмів чи сленгізмів» [3, с. 254]. Доказом популярності слугує той факт, що багато іноземців їх переспівують.

На своїх концертах за кордоном «Океан Ельзи» виконує композиції лише українською мовою, передаючи енергетику українського слова.

Найпоширенішими образами є Батьківщина, весна, держава, батьки, кохана людина.

У піснях Святослава Вакарчука звучать етнічні мотиви. У пісні «З нею» Вакарчук культивує у собі народний голос та національний патріотизм: «Там болотами ходила війна, / Долі віками ламала вона, / Кров'ю людей омила поля, / Тайну залишила моя земля. / Кров'ю людей омила поля, / Тайну залишила моя земля». У тексті пісні простежується не проста історія України, згадуються воєнні часи та пролита кров людей, які полягли, відстоюючи незалежність своєї країни.

«Океан Ельзи» виконує чимало ліричних пісень: «Не йди», «Без меж», «Бути з тобою», «Така як ти», «Відчуваю», «Не питай», «Холодно», «Сумна мелодія», «Тінь твого тіла» та багато інших. У пісні «Така як ти» автор наголошує на особливості жінки, на тому, що вона єдина така у своєму роді – особлива та неповторна і більше такої, як вона, ніколи не буде: «Така як ти / Буває раз на все життя / І то із неба. / Така як ти / Один лиш раз на все життя / Не вистачає каяття, / Коли без тебе я...»

Значна частина текстів Святослава Вакарчука («Стіна», «Не твоя війна», «Еверест», «Мить», «Скільки нас», «Вставай», «Човен», «Веселі, брате, часи настали», «Коли тобі важко», «Ордени (Хіба нам не сниться)», «Лелеки») за своїм змістом патріотична, соціальна та революційна, тобто відтворює шлях становлення української нації, закликає до пробудження. Натомість у пісні «Стіна» йдеться про період умовно післявоєнний (післяреволюційний) [2, с. 35]: «Де ми з тобою будем, / Коли закінчиться наша війна? / Чи вистачить нам сили / Зробити так, щоби впала стіна? / Чи стане нам бажання / Забути те, що зробила стіна?».

Отже, підсумовуючи все вищезазначене, можемо дійти висновку, що гурт «Океан Ельзи» є надзвичайно талановитим, сучасним українським рок-гуртом, репертуар якого надзвичайно різноманітний. Музиканти використовують усю палітру мовних художніх засобів для того, щоб створити слухачам потрібний настрій, дати можливість відчути атмосферу пісні, поринути думками в уявний світ.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 200000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. VIII, 1728 с.
2. Власова А. Культурологічний аспект сучасної української пісні та її мова // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. 2016. № 1. С. 33–36.
3. Янович А. Символічний лад авторського мислення (на матеріалі пісенних текстів гурту «Океан Ельзи») // Образне слово Луганщини: матеріали XVI Всеукр. наук.-практ. конф. імені Віктора Ужченка (26 травня 2017 р., м. Старобільськ) / за заг. ред. проф. А.В. Нікітіної. Вип. 16. Старобільськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2017. С. 253–257.

Є. О. Долженко, студентка 1-го курсу, спеціальність «Право» (ХНУВС, Харків)
М. О. Овчинников, канд. філол. наук, доцент (ХНУВС, Харків) – науковий керівник

ПРАВНИЧА ЛЕКСИКА В ПИСЕМНИХ ПАМ'ЯТКАХ КИЇВСЬКОЇ РУСІ

Постановка наукової проблеми. Правнична термінологія на українських землях своїми коренями сягає глибокої дописемної старовини, коли право існувало у своїй первинній формі – формі звичаїв і традицій. Норми звичаєвого права зафіксовані в перших юридичних писемних пам'ятках періоду Київської Русі, які стали найдавнішими зразками актової мови і юридичної термінології.

Актуальність вибраної теми полягає у необхідності мовознавчого вивчення українських правничих термінів для їх кращого розуміння та використання в юридичних процесах.

Мета написання роботи – дослідження складу правничої лексики періоду Київської Русі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Історичні аспекти формування та становлення термінології права були в полі зору декількох науковців. Так, про семантичну структуру юридичної термінології звичаєвого права Київської Русі пише Н. Толкачова. Про функціонування лексики кримінального права в писемних пам'ятках цього періоду йдеться в роботі Л. Василькової.

Виклад основного матеріалу дослідження. Правнична лексика періоду Київської Русі лише формувалась. Слова, які називали поняття правничої сфери, виконували номінативну функцію, проте не мали наукової дефініції, оскільки ще не існувало відповідної науки та наукової класифікації.

Основними джерелами права періоду Київської Русі були: звичаєве право, договори Русі з Візантією, княже законодавство, «Руська правда».

У IX–X ст. у Київській Русі існувала система усного звичаєвого права. Частина цих норм не зафіксована в літописах, тому не дійшла до нас. Деякі норми звичаєвого права збереглися у Правді Ярослава – давній частині короткої редакції Руської Правди.

Русько-візантійські договори 907, 911, 945 та 971 рр. є найбільш ранніми писемними джерелами, які містять норми кримінального, цивільного та міжнародного законодавства. У договорі 907 р. знаходимо приклади лексики міжнародного права («мир творити», «мир сотвориста», «утвердиша мир»). У договорах 911 та 945рр. засвідчена лексика кримінального права на позначення вбивства та майнових злочинів («убиеть», «сотворит убиство», «убьенаго», «держится тяжси», «створивыи убои», «убьен будет», «украдеть тать», «татьбу сотворить», «украдыи», «будеть украдено» та ін.). У зазначених текстах зустрічається лише одна назва на позначення злочинця – «злодеи». Це складне слово праслов'янського походження спочатку означало «людина, яка чинить будь-яке зло», а потім у частині слов'янських мов закріпилось тільки за крадіями.

Найбільше значення серед правових пам'яток Київської Русі має «Руська правда». Поняття злочину, який розумівся за «Руською правдою» як спричинення моральних або матеріальних збитків особі чи групі осіб, знайшло відображення у слові «обида». Це слово, вірогідно, походить з праслов'янської мови і первинно мало значення «дивитися мимо».

На позначення окремих видів злочинів уживали слова «*пагуба*» (шкода, збиток), «*выдрать*» (викрасти), «*вькъ*» (каліцтво), «*потнути*», «*убіети*» (вбити), «*разбои*» (розбій). На позначення злочинців функціонували слова «*головникъ*» (вбивця), «*разбоиникъ*» (той, хто вчинив розбій), «*тать*» (крадій, злодій), а на позначення винуватця правопорушення – слово «*сводъ*». Система покарання була пов'язана з правом кривавої помсти, що знайшло відображення у словосполученні «*убієніє за голову*». Найвища міра покарання відображалась у значенні лексем «*поток*» і «*разграбление*». Наступний за тяжкістю вид покарання – грошовий штраф, позначений словом «*вира*». Лексема «*вира*», можливо, є запозиченням з германських мов, і складається з двох давньонімецьких слів, які мали значення «чоловік» і «вартість». Частина вири поступала до княжої казни, а частина сплачувалась родичам убитого як пеня за вбивство, що називалося «*головничьство*». На позначення окремих елементів системи доказів та судочинства знаходимо слова «*видок*» (очевидець злочину), «*послух*» (поручитель), «*поклепъ*» (звинувачення), «*поличное*» (речовий доказ), «*ордалий*» (випробування вогнем, водою, залізом), «*запа*» (підозра щодо скоєного злочину), «*сочить*» (дія щодо вчинення позову), «*поклон*» (сплата уповноваженій особі за виконання обов'язків судді), «*помочное*» (компенсація безвинно обмовленому), «*ябетник*» (чиновник, який виголошував обвинувачення), «*тіунь*» (суддя нижчої категорії), «*ряд*» (заповіт, вирок, договір), «*приставна грамота*» (повістка-виклик на суд), «*обілить куны*» (погашення боргу), «*поклажа*» (договір про передачу речей на збереження).

Висновки дослідження. Аналіз писемних джерел дозволяє зробити висновок про те, що давньоруська правнича лексика організовується за окремими лексико-семантичними групами: на позначення видів злочину («*пагуба*», «*разбои*»), на позначення назв злочинців («*разбоиникъ*», «*тать*»), на позначення видів покарань («*поток*», «*вира*»), на позначення елементів судочинства («*видок*», «*поклепъ*»), на позначення назв судових сплат («*головничьство*», «*помочное*»), на позначення назв чиновників («*ябетник*», «*тіунь*»). Структура правничих понять включає однокомпонентні та багатокомпонентні мовні одиниці, зокрема словосполучення із домінуванням негативної оцінки у ключовому слові (убьен будет) або залежному слові (сотворивыи убивство).

Література

1. Артикуца Н. В. Мова права та юридична термінологія. К.: ТОВ «Періодика», 2010. 335 с.
3. Вербенець М. Б. Юридична термінологія української мови: історія становлення і функціонування: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. Київ: КНУ, 2004. 15 с.
4. Доценко О. Л. Історія мови українського справочинства: навч. посібник. Київ: Альфа Реклама, 2010. 300 с.
5. Етимологічний словник української мови: У 7 т. / Редкол. О.С. Мельничук та ін. Київ: Наук. думка, 1982–2012.
6. Прадід Ю. Ф. У царині лінгвістики і права. Сімферополь: Елїньо, 2006. 265 с.

О. В. Дужак, інспектор з ювенальної превенції Костянтинівського відділення поліції Бахмутського ВП ГУНП в Донецькій області, капітан поліції координаторка «Молодіжної Ліги майбутніх поліцейських» (*Костянтинівка*)
М. Г. Кабазова, учениця школи № 8, учасниця ланки громадської організації «Молодіжна Ліга майбутніх поліцейських» (*Костянтинівка*)

ВІДОБРАЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОБУТНОСТІ З УНІКАЛЬНОЮ УКРАЇНСЬКОЮ ЛІТЕРОЮ «Ї» В ТВОРЧИХ ТА ПРОСВІТНИЦЬКИХ ЗАХОДАХ З ДІТЬМИ

Патріотичне виховання дітей та молоді є одним з найважливіших завдань навчального процесу у царині формування гармонійної особистості, патріота України. І виховання поваги до рідної мови, до українського слова – це найважливіший чинник формування почуття національної самобутності українців. У цій доповіді ми хочемо поділитися нашим практичним досвідом проведення з дітьми творчих та просвітницьких заходів по вивченню самобутності української мови.

Так, на Донеччині з грудня 2015 року була створена та діє до теперішнього часу громадська організація «Молодіжна Ліга майбутніх поліцейських». Це молодіжний рух небайдужих дітей-патріотів, які мають активну громадянську позицію та бажають допомагати поліцейським у проведенні профілактичних заходів для безпеки громадян і, зокрема дітей, а також патріотичних заходів. У Статуті громадської організації «Молодіжна Ліга майбутніх поліцейських» зазначено, що метою цієї громадської організації є підвищення правосвідомості молоді, розвинення творчих здібностей дітей, удосконалення морального та патріотичного виховання дітей та молоді, вивчення історичних традицій України [4]. Таке завдання є важливим стосовно дітей та молоді заради розвитку майбутнього держави, і воно вимагає від організаторів навчально-виховного процесу високої професійної компетентності та педагогічної майстерності, а також пошуку неординарних рішень. Одним з таких рішень є творчі зв'язки педагогів з працівниками правоохоронних органів. Щодо можливості залучення поліціантів до навчально-виховного та правоосвітнього процесу зазначено в ст. 89 Закону України «Про Національну поліцію», а саме: «Поліція надає підтримку програмам правового виховання, пропагує правові знання в освітніх закладах, засобах масової інформації та у видавничій діяльності» [3].

З метою патріотичного виховання підростаючого покоління костянтинівські учасники «Ліги майбутніх поліцейських» (далі – лігівці) під керуванням координатора Костянтинівської ланки «Ліги», постійно беруть участь в патріотичних заходах, складають цікаві сценарії та втілюють їх у життя під час патріотичних свят: День Незалежності, День Державного Прапора, День захисника України, День Соборності, День вишиванки, день народження Кобзаря. Також «Ліга майбутніх поліцейських» з завзяттям щороку відзначає такі свята писемності: 9 листопада День української писемності та мови, а також 21 лютого, коли кожна нація в світі відзначає відносно своєї мови

Всесвітній день рідних мов. На ці свята писемності координаторкою костянтинівської «Ліги майбутніх поліцейських» разом з лігівцями було розроблено для дітей молодшого шкільного віку цікавий сценарій патріотичного заходу з назвою «І – перлина української абетки». Мета цього заходу: під час виготовлення з дітьми листівок із зображенням літери «І» повторювати слова на «І», а також слова, в яких вживається літера «І». Ідея заходу: усвідомлення національної самобутності українців через мову. Адже навіть в назві нашої країни та нашої столиці міститься ця літера : Україна, Київ.

Для проведення з дітьми заходу «І – перлина української абетки» ведучі заздалегідь заготовляють елементи для майбутніх аплікацій. Це різнокольорові картонні палички та кружечки або квадратики, а також папірці для виготовлення листівок. Під час заходу лігівці розповідають дітям про унікальну літеру «І», а також про іншу унікальну українську букву «Г», бажано обговорити приклади слів на ці українські літери. Після цього дітям пропонується виконати творчу роботу з виготовлення листівок з «І» (або з «Г»). З нашого практичного досвіду, який виразився в неодноразовому проведенні з дітьми різних класів творчого заходу про букву І, можемо сказати, що ця творча гра-аплікація дуже подобається дітям, неодмінно викликає в учнів позитивні емоції. Педагогам також подобається наш патріотичний захід про літеру «І», бо вчителям є очевидним позитивний вплив цієї гри на дітей. Так, крім цінності суто позитивних емоцій, ця гра виконує багато виховних функцій.

Це такі педагогічні функції: 1) когнітивна функція, бо ця гра-аплікація навчає дітей українській абетці, діти пізнають літери та пригадують та запам'ятовують слова на «ї»; 2) виховна функція по розвиненню почуття патріотизму, адже ця гра-аплікація про літеру «І» здатна сповнити дітей почуттям гордості за свою національну самобутність; 3) ця гра розвиває в дітях почуття художнього смаку та почуття індивідуальної творчості, адже під час виконання листівок кожна дитина має можливість самостійно творчо обрати колір та розмір елементів для виконання аплікації літери «І»; 4) водночас ця гра розвиває в дітях почуття товариськості, згуртованості, активності та колективної творчості, бо виконуючи ці аплікації, учні спілкуються між собою, допомагають один одному клеїти літери; 5) також виконання аплікацій із дрібними деталями розвиває моторику рук та пальчиків дітей. Таким чином, під час цієї аплікації художня та фізіологічна функція доречно стають триєдиними з функцією щодо патріотичного виховання дитини. Ділячись в цій доповіді нашим практичним досвідом проведення з дітьми заходу «І – перлина української абетки», можемо сказати, що цей досвід був у нас успішним не тільки з школярами, а й з дітьми старших груп в дитячих садках, бо викликає позитивні емоції у дітей та схвальні відгуки вихователів дитячих садків.

Також дуже цікавою ми вважаємо іншу просвітницьку гру: гра-пазли з назвою «Логічна абетка». Це настільна гра для прискореного вивчення алфавіту. Ця розвиваюча яскрава гра, виготовлена в м. Харкові, представляє собою коробку з пазлами, складання яких допомагає дітям дошкільного та молодшого шкільного віку візуально сприймати українську абетку та

ефективно запам'ятовувати слова. А також своїм яскравим оформленням ця настільна гра розвиває мовлення та зорову пам'ять дитини. Так, шукаючи елементи літер та складаючи слова з літер, у тому числі з унікальних українських літер «Ї» та «І», діти якнайкраще сприймають тему національної самобутності та сповнюють почуття шани до української мови. Крім того, ці творчі та просвітницькі ігри допомагають і самим ведучим-лігівцям під час підготовки до таких зустрічей з малюками вивчати інформацію про нашу національну українську самобутність. Так, готуючись до зустрічі з дітьми на тему про літеру І, лігівцям самим було цікаво дізнатися, що і в інших мовах світу є унікальні літери, тобто це такі букви, які є лише в одній мові, проте в інших мовах не вживаються. І кожна нація плекає виразність своєї мови та рідного алфавіту. Так, наприклад, унікальними є букви: ß – в німецькій, Ê – у французькій, Ł – в польській. Або, наприклад, ще є такі самобутні літери в різних мовах: Ў Ә Ё л Ö Ç. Вони самобутні, бо вживаються в грамоті лише якоїсь однієї мови. Своїм унікальним літерам народи навіть встановлюють пам'ятники. Так, є пам'ятники літерам в Швеції, Білорусі, Фінляндії, Греції та в інших країнах. Проводячи творчу гру-аплікацію «Ї – перлина української абетки», костянтинівські лігівці розповідають дітям, що в Україні також є пам'ятник нашій унікальній літері «Ї». Цей пам'ятник було встановлено в 2013 році в м. Рівне на центральній площі. Пам'ятник має висоту 3,6 метри, завширшки 61 см. Його виготовили учні Рівненської міської художньої школи з дерев'яних брусків, обтягнутих лляною червоною тканиною [1, с. 57]. Звичайно, готуючись до цих зустрічей з школярами, лігівці читають наукову літературу з філології. Так, підліткам з «Ліги» самим було цікаво дізнатися, що по рясному графічному зображенню літери «Ї» в певному тексті іноземці можуть ідентифікувати текст як український, бо часто ця літера вживається на письмі [2, с. 22]. До речі, в текстах латиницею графічне зображення «Ї» також можна зустріти. Наприклад, у тексті французькою мовою «ї» зустрічається, але дуже рідко. Наприклад, у французькій зустрічаються такі слова: naïf (наївний), maïs (кукурудза). Слід зазначити, що дві крапочки у цих випадках позначають не літеру, а зміну стандартного звуку «і» – тобто для позначення другого підряд голосного в слові. Проте літери «Ї» у французькій абетці немає [5, с. 5].

Підводячи підсумки нашої доповіді, можна зробити висновок, що творча гра з виготовлення дітьми листівок з літерою «Ї», а також настільна гра «Логічна абетка» при їхній начебто простоті є багатofункціональними. Ці ігри – і аплікація, і пазли – здатні сприяти гармонійному розвитку особистості дитини, виховуючи в дітях почуття гордості за свою національну культуру та самобутність рідної мови.

Література

1. Лаврик О. 1000 цікавих фактів про Україну / О. Лаврик. – Харків : Аргумент принт : Віват, 2015. 255 с.
2. Лушевська О. Особлива буква Ї – Київ: Портал, 2020. – 36 с.
3. Про Національну поліцію: Закон України від 02 липня 2015 р. № 580-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/580-19>
4. Статут «Молодіжної Ліги майбутніх поліцейських» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://liga-police.com.ua/about>
5. Французько-український словник. Українсько-французький словник / під заг. ред. В. Бусела. – К. ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2012. – 1104 с.

В. В. Жеребний, студент групи ПЗП-20-1 (*ХНУРЕ, Харків*)

Л. І. Бадєєва, кан. іст. наук, доц. (*ХНУРЕ, Харків*) – науковий керівник

РОЗСТРІЛЯНЕ ВІДРОДЖЕННЯ: ВПЛИВ МИСТЕЦТВА НА СУСПІЛЬСТВО ТА ДЕРЖАВУ

На початку ХХ століття як ніколи гостро стояла проблема збереження української національності. Цей період характеризується відродженням вітчизняної літератури на території України, але, в протигагу активній діяльності письменників тих часів, мистецтво все частіше потрапляло під вплив радянської ідеології та цензури. Свобода волевиявлення українського народу залежала від внутрішніх політичних віянь та обставин. І що потужніше фреймували літературу, то завзятішими ставали літературні твори. Творчість письменників початку ХХ століття значно позначилася на поширенні української літератури, тому питання впливу мистецтва того часу на суспільство та державу досі залишається актуальним. Метою роботи є дослідження ролі митців Розстріляного Відродження в розвитку української літератури та їх впливу на державу та суспільство.

Дослідження творчості письменників Розстріляного Відродження були здійснені такими вченими: Р. Мельніковом [1], О. Бажаном [4], колективом дослідників відділу довідково-бібліографічної та інформаційної роботи публічної бібліотека імені Лесі Українки [3]. Але, незважаючи на значний інтерес науковців до зазначеної проблеми, досі залишаються недостатньо відомими деякі аспекти впливу українських митців початку ХХ століття на суспільне життя та державу.

Слово та зброя в прямих своїх сеансах є ефективними механізмами влади, а влада напряду відображає рівень культури. В свою чергу культура формується межами влади, наче природний відбір, лише істинне цінне має силу.

Та не кожен інтелект може селекціонувати істинне важливе. Так формуються видатні розуми, що надають форму та осяжність явищам що відбуваються словами. Мова – потужний інструмент безмежного впливу на культуру, і нема нічого зрозумілішого за літературу. Інтелект, свідомість, освіта, емоції, умови – складові, що формували літературу Українського відродження.

Одними з флагманів надання слову форми та змісту з трансляцією всього того, що відбувалось у різних побутових сферах суспільства, і на що та як впливали внутрішня та зовнішня політика, з просуванням просвітницької ідеї незалежності, як країни та і окремої особистості 20-30-х років минулого століття були Микола Хвильовий, Валеріан Підмогильний, Микола Куліш.

Центральною для Хвильового – полеміста та публіциста – була проблема історичного буття України, української культури. Заперечуючи москвофільські тенденції частини тогочасних літераторів, Хвильовий проголошував орієнтацію

на Європу, на стилі та напрями європейського мистецтва. Цикли памфлетів [6] Хвильового «Камо грядеши?», «Думки проти течії», «Апологети писаризму», полемічний трактат «Україна чи Малоросія?» сконденсували в собі все багатоманіття думок та ідейно-естетичних шукань періоду літературної дискусії в Україні (1925–1928). Ці публіцистичні твори, а також його роман «Вальдшнепи» [5] (1927), викликали гостру реакцію вульгарно-соціологічної критики та партійних ортодоксів. Він був занадто прогресивним для затягнутої у побутовий соціалізм країни та територіальному соціуму, розмаху його творчості не було ні часу, ні місця, він панував своєю думкою поза часом, був попереду часу. Тотальне розуміння панування нав'язливої диктатури знищило його живий, передбачливий розум.

Ще одним футуристом та тим, хто був попереду часу, був Микола Куліш. Він бачив Україну вільною, такою, де можна було зростати творчо, та розповідати про життя таким, яке воно є: чесно, гуманно, без штучного ідеологічного пафосу. Та йому також було перекрито кисень радянськими обмеженнями, спрощеннями всього людського, що не підлягало спрощенню. Його сатиричне зображення реальності викликало обурення від суспільства, яке нехтувало інтелектуальним зростанням, таким що потребувало деталізації явищ.

Валеріан Підмогильний, сильний та наполегливий митець, якого також позбавлено можливості просувати новаторське та необхідне тому часові, сучасне усвідомлення тотальної подвійності, підміни фактів. Розуміння тотальної несправедливості письменником дуже чітко відображено в оповіданні «Комуніст» [2] та спроби просунути його в маси. Односторонність влади, заперечення Українського та відкрите засудження стали тими кулями які обірвали життя митця, але назавжди лишили безсмертний слід для майбутніх поколінь.

Отже, такі українські митці початку ХХ століття, як Микола Хвильовий, Валеріан Підмогильний та Микола Куліш зробили неоціненний внесок не тільки в українську літературу, але й в державність та розвиток національності українців. Їх твори широко цінуються і донині й досі не втрачають своєї актуальності.

Література

1. Мельників Р. Життя і смерть Миколи Хвильового. Від комуніста до комунара. / Р. Мельників // Історична правда. – 2013.
2. Підмогильний В. Комуніст. / ред. М.Тарнавский. – 1991. – 2–4 с.
3. Публічна бібліотека імені Лесі Українки: Відділ довідково-бібліографічної та інформаційної роботи : Микола Куліш - драматург світового масштабу. – 2012. – 2–11 с.
4. Бажан О. Розстріляне відродження // Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. – К.: Парламентське видавництво, 2011. – С.642
5. Хвильовий М. Я. (Романтика). Вальдшнепи: вибрані твори / М. Хвильовий. – К.: Знання, 2016. – 319 с.
6. Хвильовий М. Камо грядеши: памфлети / М. Хвильовий. – Книгоспілка, 1925. – 62 с.

М. А. Заворіна, студентка групи ІТШ-20-2 (*ХНУРЕ, Харків*)

М. А. Гарбар, канд. філол. наук, доц. (*ХНУРЕ, Харків*) – науковий керівник

ФОРМУВАННЯ АНТИУТОПІЇ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ УКРАЇНЦІВ У ЛІТЕРАТУРІ ХХ СТОРІЧЧЯ

Зараз час, насичений зумовленими науковим прогресом різноманітними нововведеннями, технологіями, а також змінами в способах правління і концепції влади у цілому. Очевидно, що людина і сьогодні, і у далекому минулому замислювалася над тим, що трапиться, якщо весь звичний устрій раптово вийде з-під контролю? Відповідь на це питання намагається дати жанр антиутопії.

У сучасній науці наявні різні визначення терміна «антиутопія». Найбільш повне з них дав Ю. Ковалів, на думку якого антиутопія – це «зображення у художній літературі небезпечних наслідків, пов'язаних з експериментуванням над людством задля його «поліпшення», певних, часто припадних соціальних ідеалів» [1, с. 48–49]. Також слушною є думка Л. Цьох про те, що «антиутопія стоїть в ряді найцікавіших жанрових новоутворень ХХ століття. Глибоко сягаючи корінням в історію розвитку літератури найдавніших часів, вона була покликана до життя бурхливими соціально-політичними подіями початку століття і прозвучала і як серйозне застереження про майбутню небезпеку, і як глибокий аналіз стану сучасного світу, і як оригінальна літературна форма» [4, с. 258].

Метою роботи є дослідження виникнення антиутопії на тлі подій ХХ сторіччя внаслідок змін у свідомості українців того часу.

Актуальність роботи полягає в необхідності всебічного вивчення української антиутопічної прози, оскільки цей жанр протягом тривалого часу, в умовах радянської тоталітарної системи, не досліджувався.

Причиною виникнення антиутопії стають численні соціально-політичні події. Як зазначає Л. Романчук, «антиутопічні романи, в цілому, не вигадують нових ідей і концепцій, вони просто імітують життя в її найбільш драматичних і трагічних ізломах» [3, с. 49–53.] Про соціальну спрямованість говорить і Л. Цьох: «Антиутопія – жанр, який досліджує художніми засобами співіснування людини і соціуму, тобто соціальний жанр» [4, с. 259].

Т. Луговська визначає такі головні ознаки антиутопії [2]:

1. В описаному соціумі – явно погано. Причому те, що там погано, читачеві очевидно, навіть якщо більшість тих, хто живе всередині антиутопії, цього не усвідомлює.
2. Погано там в першу чергу тому, що люди позбавлені істотних соціальних свобод. Це може супроводжуватися кричущою нужденністю, але не обов'язково. Крім того, бідність ніколи не стає головною складністю життя в антиутопії. Хоча дефіцит тих чи інших ресурсів часто допомагає створити систему повного керування людьми.
3. Погано стало в результаті саме природного соціального розвитку суспільства – а не внаслідок неправильних техногенних чинників, падіння

метеорита, магії, загадкових психовипромінювань або поневолення іншим соціумом чи інопланетянами.

4. У змальованому суспільстві відсутній переки «дуже високий технологічний розвиток плюс провальний соціальний устрій». В антиутопії якісь технології, звичайно, є, але або досить середнього рівня, або про них говориться мало й побіжно. Виняток становлять технології маніпулювання людьми: тут можливий будь-який хай-тек.
5. Немає особливої таємничості в тому, як і чому сталися фатальні соціальні зрушення. Нічого загадкового, все зрозуміло: просто жага влади, жадібність, дурість або – що буває ще гірше – щире бажання втягнути людей в новий, кращий світ. Іноді – за шкірку й стусанами: що ж поробиш, якщо співгромадяни настільки нерозвинені і не бачать блискучих перспектив?

Українська література не залишилася осторонь цієї світової культурної традиції, тим більше, що доба, багата на історичні події, стала дійсно родючим ґрунтом для розвитку цього жанру.

Однією із перших українських антиутопій став твір Володимира Винниченка «Сонячна машина». У 1928 році вийшли друком перші тиражі, а вже незабаром після публікації роман отримав неабияку прихильність читачів і літературних критиків (таких, як Микола Зеров, Олександр Білецький та інші), чим і заслужив три перевидання. Популярність «Сонячної машини» свідчить про те, що українці потребували такого жанру, що був би відображенням похмурої дійсності: голод, становлення СРСР, початок «розстріляного відродження». Також ми впевнені, що неабиякий вплив на формування антиутопії мало тривале пригнічення України Російською імперією (Валуєвський, Емський циркуляри тощо).

Сьогодення також багате на українські антиутопічні твори: Юрій Щербак: «Час смертохристів: Міражі 2077 року», «Час Великої Гри. Фантоми 2079 року», «Час тирана. Прозріння 2084 року», Артем Чапай «Червона зона», Марія Косян «Коли у місті N дощить», Олег Шинкаренко «Кагарлик», Ярослав Мельник: «Маша, або Постфашизм», «Далекий простір», Тарас Антипович «Хронос» та інші.

У 2012 році Ярослав Мельник став фіналістом конкурсу «Книга року» ВВС в Україні, а у 2013 році його книга «Далекий простір» стала переможцем цього конкурсу, що свідчить про популярність і новизну жанру в Україні.

Отже, жанр антиутопії своєчасно з'явився в українській літературі й отримав визнання серед читачів та критиків. Проаналізувавши твори та події, на тлі яких вони з'явилися, ми з впевненістю можемо відзначити, що зміст та прихований сенс робіт дійсно відображає національну свідомість українців ХХ–ХХІ сторіччя.

Література

1. Гром'як Р. Т., Ковалів Ю. І., Теремко В. І. Літературознавчий словник-довідник. Київ, 2007. 751 с.
2. Луговская Т. Антиутопии. Суть жанра. URL: <http://old.mirf.ru/Articles/print5726.html> (дата звернення: 30.10.2020).
3. Романчук Л. Утопии и антиутопии: их прошлое и будущее // Порог. 2003. № 2. С. 49–53.
4. Цьох Л. Й. Антиутопія: модель жанру // Мова і культура. 2011. Вип. 14, т. 3. С. 257–264.

Д. Р. Зінченко, студент групи ТРІМІ-19-1 (ХНУРЕ, Харків)
А. В. Сергієва, ст. викл. (ХНУРЕ, Харків) – науковий керівник

МОВА ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ СВІДОМОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Language has always been an integral part of the culture of the people, but also expresses the unity of the state, so each state is constantly concerned with the language problems of societies.

Мета: на основі аналізу літературних джерел і власної рефлексії показати значення рідної мови у психічному розвитку людини, становленні її особистості.

В умовах глобалізації і міграції населення, інтенсивного розвитку світового інформаційного простору, особливо актуальним є збереження та розвиток культурного розмаїття, функціонування багатомовності і формування ціннісного ставлення до рідної мови, розвиток етнічної ідентичності дітей і молоді.

Мова забезпечує нормальне функціонування національного організму в усіх його виявах – політичному, економічному, культурному. Мова – головна ознака нації. У загальносвітовому процесі розвитку людських спільнот, який окреслюється формулою «від народу – до нації», – мові належить першорядне місце» [1, с. 114–117].

За останні роки про рідну мову багато сказано і написано: вона є предметом філософського аналізу відомих учених і літераторів (І. Дзюба, Л. Костенко, П. Мовчан, А. Погрібний, П. Щербань, В. Яворівський та ін.), вивчається педагогічна спадщина щодо навчання рідною мовою (М. Антоненко, В. Волошина, О. Заніна, Л. Климчик, С. Коваленко, Л. Ляхоцька, О. Маленко, М. Марун, І. Мельник, В. Мосіяшенко, Я. Самофал, І. Скоропад та ін.), аналізується її розвивальний потенціал (Н. Білоконна, Л. Смольська, Л. Тарновецька та ін.). Проте психологічна наука, на наш погляд, ще недостатньо відстоює провідну роль рідної мови у формуванні особистості і духовному зростанні людини.

Невіддільна ознака мовної особистості – почуття національної гідності. Така гідність ґрунтується на глибокому знанні історії, культури, літератури рідного народу.

Одна з ознак причетності до української культури – розуміння й сприймання Шевченкового слова. Любимо те, що добре знаємо. Коли говоримо про тугу поета за рідним краєм, за Дніпром, за Україною, то не можемо не помічати його великої туги за рідним словом. Про це нам нагадують численні поезії, передусім ті, що написані на засланні. Тому й сприймаємо як афористичне і водночас глибоко інтимне поетове зізнання: «Якби з ким сісти хліба з'їсти, промовить слово».

Однією з проблем є повернення мовно-культурної самосвідомості чималій верстві населення України. Адже мова як продукт культури, крім своєї основної інформаційно-комунікативної функції, є способом вираження самосвідомості особистості і тим самим є ще й засобом самопізнання. Світовідчуття прадавніх українців органічно транслюються в ментальне поле їхніх нащадків передусім через рідну мову. «Рідна мова – це найважливіша основа, що на ній зростає духовно й культурно кожний народ» [3, с. 3]. Рідна мова – це найкоротший, найефективніший шлях до самопізнання власної душі. Особистісний зміст словникового складу закладає конструкти когнітивної схеми «Я-образу», за допомогою яких індивід означає своє самобачення. Такі конструкти, семантичне опрацьовані нашими предками в процесі функціонування багатовікової культури і рефлексії, часто зустрічаються, скажімо, в українських пареміях (прислів'ях, приказках, загадках, ідіоматичних виразах і т. ін.), які «концентрують у собі усталені форми розумової діяльності етносу (асоціативні реакції, сенсорні еталони, моделі перцептивних дій, типові операції мислення тощо» [6, с. 21].

Розвиток мовної особистості залежить і від рівня й розвитку освіти, саме вона повинна вплинути на загальний, суспільно-політичний, економічний та соціально-культурний розвиток суспільства. Таким чином, сформувані духовно багату особистість неможливо без оволодіння мовою, як засобом спілкування, мислення, пізнання, самоствердження у суспільному житті. У зв'язку з цим особливо актуальною є проблема виховання мовної особистості, яка б сама стала частиною, результатом духовного відродження України, її культури, оскільки мова, її унормовані особливості є необхідною складовою частиною культури.

Отже, актуалізація невичерпного надбання народної мудрості, звернення до джерел ментальності етносу є необхідною соціально-психологічною умовою як усвідомлення національної самобутності, так і самоусвідомлення своєї неповторності. Через це реалізація принципу народності виховання (насамперед навчаючи дітей рідною мовою, враховуючи багатовікові культурно-виховні традиції) має бути аксіомою будь-якої педагогічної технології.

Література

1. Іванишин В. Мова і нація / В. Іванишин, Я. Радевич-Винницький. – Дрогобич : Відродження, 1994. – 218 с.
2. Залізняк Л. Від славинів до української нації / Л. Залізняк. – К.: Бібліотека українця, 2004. – 254 с.
3. Касьянов Г. Теорії нації та націоналізму. Монографія / Георгій Касьянов. – К.: Либідь, 1999. – 352 с.
4. Русанівський В. М. Староукраїнська літературна мова / В. М. Русанівський // Українська мова: енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови), Зяблюк М.П. та ін. 3-є вид., зі змінами і доп. — К.: Вид во «Укр. енцикл.» ім. М.П. Бажана, 2007. – С. 664–667.
5. Кононенко П. Національна педагогіка в реформуванні освіти / П. Кононенко // Освіта і управління. – 1997. – Т. 1. – № 3. – С.19–30.
6. Крайг Г. Психология развития / Грэйс Крайг. – СПб.: Изд-во «Питер», 2000. – 992 с.

МОВА ЯК ЕЛЕМЕНТ КУЛЬТУРИ І ЧИННИК ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Language is the property of mankind. It is not only the most powerful means of communication, a tool of thought, but also a necessary condition for the existence of the people. Language is aimed at the inner world of man, his psyche, and the outer world of nature and human relationships.

Вчені вже давно помітили, що між міцністю держави, її авторитетом, життєздатністю і перспективами незалежного розвитку та мовою, якою користуються її громадяни, наявний безпосередній зв'язок. З огляду на це держави, котрі обрали шлях незалежного розвитку, піклуються про захист національної мови, мобілізують для її зміцнення і піднесення всі можливі ресурси.

Українська мова як фактор формування нації є невід'ємним державницьким атрибутом і відіграє роль загальнонаціональної цінності державотворення. Державність української мови є ключовим чинником консолідації українського суспільства, формування сучасної української нації, символічним уособленням української державності, гарантією збереження національної ідентичності українського етносу і державної єдності України.

Оскільки однією з головних ознак етносу визначають мову, то у процесі державотворення мова посідає одне з чільних місць. Видатний вітчизняний філософ і філолог О. Потебня розглядав мову не тільки як етнодиференціюючу, а й як етноформуючу ознаку будь-якого народу. При цьому етнічна специфіка полягає не в тому, що виражається, а в тому, як виражається. О. Потебня зазначив, що однією з основних функцій мови є те, що вона творить, формує думку. У різних народів думки утворюються по-різному, оскільки вони мають неоднакові мови. Тому, мова зумовлює розвиток прийомів розумової діяльності. Мова виступає важливим чинником, що об'єднує людей у «народність». Втрата народом своєї мови призводить до денаціоналізації народу, тому дуже важливо дбати про національну освіту та розвиток інтелекту в його представників.

Державотворення є необхідною умовою забезпечення стабільного існування етносу шляхом соціально-територіальної організації – створення держави і її подальшого розвитку. Основними елементами етносу, що історично формуються, і без яких сама етнічність втрачає будь-який сенс, є: спільна територія, мова, релігія, історія, культурні надбання, свідомість.

Мова як елемент етносу – важливий чинник його існування. Вона проявляється у збереженні національного колориту, у піснях, літературі, фольклорі тощо. З допомогою мови відбувається передача етнічного нащадкам,

обмін етнічним з іншими культурами світу. Зазіхання на будь-який елемент етносу, чи будь-які культурні цінності зі сторони іншого етносу може призвести до міжетнічних і міжнаціональних конфліктів.

Національна свідомість – це закодований на генетичному рівні спосіб мислення і світосприйняття. Ця система гранично стійка до зовнішніх впливів, а першоосновою її є мова. Вона виступає неодмінним складником національної свідомості. Свідомість формується, виявляється в мові, а мова постає як універсальна ознака етносу, тобто можна говорити про українську мовну самосвідомість, що передбачає: – усвідомлення окремішності своєї мови як засобу етнічної самоідентифікації особистості; – бачення просторового і часового поля української мови як феномена єдності, цілісності українського етносу (нації); – відбиття (віддзеркалення) мовної самосвідомості в самоназвах українців і в їхній мові.

Таким чином, в основі національного лежить мова. Відомо, що кожна особистість розкриває свою сутність через мовлення. Мова є завжди критерієм того, на якому рівні перебуває культура того чи іншого суспільства. Усвідомлення мовної однорідності колективу, а також іншомовного навколишнього оточення на перших етапах національно-державного розвитку не може не сприяти консолідації. Важливо зазначити, що відсутність спільної мови в період формування нації держави уповільнює розвиток економічного ринку. Тому єдність національно-державної мови слід розглядати не як ознаку нації, а як один з факторів, що детермінує її становлення. Історичний досвід підтверджує, що без визнання всіма учасниками етнонаціонального процесу державної мови будь-яка консолідація або ж інтеграція нації хоч і стає бажаною, однак насправді є нездійсненою.

Література

1. Жайворонок В. Українська етнолінгвістика. Нариси / В. Жайворонок. – К.: Довіра, 2007. – 262 с.
2. Каленюк С. Мова як складова національної культури / С. Каленюк // Українознавчий альманах. – Київ, Мелітополь, 2012. – Вип.9. – С. 87–90.
3. Євсєєва Г. П. Реалізація державної мовної політики в Україні: тенденції та перспективи / Г. П. Євсєєва // Вісн. Придніпровської держ. акад. будівництва та архітектури. – 2011. – № 4. – С. 63–67.
4. Чернець В. Г. Держава і культура: онтологічний аспект / В. Г. Чернець // Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв: наук. журнал. – К. : Міленіум, 2012. – № 4 – С. 3–8.
5. Римаренко С. Ю. Права нації та права людини: між Сциллою та Харібдою / С. Ю. Римаренко. – К.: Світогляд, 2005. – 78 с.
7. Яковлев А. О. До актуальності питання про етногенез / А. О. Яковлев // Вісн. Міжнар. Слов'янського ун-ту. – Сер. соціологія науки. – 2006. – № 1. – С. 48–51.

Н. В. Їжаченко, студентка групи ПЗдср-20-3 (*ХНУВС, Харків*)

Ю. В. Явтушенко, студентка 3 групи (*ХДЗВА, Харків*)

В. В. Заборовський, канд. іст. наук, доц. (*ХНУВС, Харків*) – науковий керівник

ТРАГЕДІЯ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ ЗА ЧАСИ СТАЛІНІЗМУ

У 1929 р. багаторічна внутрішньопартійна боротьба у СРСР завершилася повною перемогою Й.Сталіна і його прихильників. Встановилася тоталітарна диктатура. Для культури це мало трагічні, руйнівні наслідки. Культура, як і всі сфери суспільного життя, була поставлена під жорсткий ідеологічний і адміністративний контроль. Крок за кроком згорнули політику українізації. На початку 30-х років з метою полегшення контролю над розвитком культури були створені Спілки письменників, композиторів, художників, архітекторів. Було покладено кінець стилістичним, художнім пошукам, встановлена цензура, перервані контакти з діячами культури інших країн, в тому числі українськими емігрантами. У 1932 р. з'явився термін «соціалістичний реалізм», який був проголошений єдиним правильним методом літератури і мистецтва. У живописі такі жанри, як натюрморт, пейзаж, портрет, відсувалися на другий план тому, що вони ніби не несли класового навантаження. В архітектурі провідним стилем стає неокласицизм, який повинен був відображати стабільність режиму, непохитність влади.

Щоб придушити вільну думку, викликати страх, укріпити покору, сталінський режим розгортає масові репресії. У сучасну публіцистику, наукову літературу увійшов образ «розстріляного відродження». У 1930 р. був організований судовий процес над Спілкою визволення України, яка нібито була створена для відділення України від СРСР. Головні обвинувачення були висунені проти віце-президента Всеукраїнської Академії наук С. Єфремова. Перед судом постало 45 чоловік, серед яких були академіки, професори, вчителі, священнослужитель, студенти. Були винесені суворі вироки, хоча насправді ніякої підпільної організації не існувало. Подальші арешти в середовищі діячів науки і культури і жорстокі розправи проводилися без відкритих процесів. Закрили секцію історії Академії наук, був арештований М. Грушевський. Його незабаром звільнили, але працювати перевели до Москви. Туди ж перевели і кінорежисера О. Довженка.

У 1938–1954рр. було репресовано майже 238 українських письменників, хоча багато з них були прихильниками радянської влади, воювали за неї, відбулися як письменники вже після революції. Зазнавав арешту М. Рильський, 10 років провів у таборах за обвинуваченням в участі у міфічній Українській військовій організації Остап Вишня, були розстріляні Г. Косинка, М. Зеров, М. Семенко. Покінчив життя самогубством М.Хвильовий, який мужньо намагався врятувати багатьох товаришів. Закрили театр «Березіль», арештували і розстріляли всесвітньо відомого режисера Л. Курбаса. І все ж навіть у таких

найважчих умовах не можна говорити про припинення розвитку української культури.

Важким випробуванням для українського народу стала війна. Патріотичні вірші, статті українських літераторів з'явилися в газетах вже в перші дні війни. Це такі твори, як «Ми йдемо на бій» П. Тичини, «Клятва» М. Бажана, вірші Л. Первомайського. Частина письменників перебувала в евакуації, деякі залишилися на окупованій території, більшість же була на фронті, активно співробітничали в армійській, фронтовій, республіканській періодиці («За Радянську Україну!», «За честь Батьківщини!»). З Москви українською мовою вела передачі радіостанція «Радянська Україна» (П. Панч, О. Копиленко, Д. Білоус). У Саратові була організована робота радіостанції ім. Т. Шевченка (Я. Галан, К. Гордієнко, В. Владко). Діяла пересувна прифронтна радіостанція «Дніпро». У воєнні роки одним з головних жанрів стала публіцистика. Офіційні органи, зокрема Спілка письменників України, деякі редакції знаходились в Уфі. Там видавався тижневик «Література і мистецтво». Значний розвиток в роки війни отримує документальне кіно. О. Довженко зняв документальні стрічки «Битва за нашу Радянську Україну», «Перемога на Правобережній Україні».

З початком війни та під загрозою окупації території України німецькими військами було забезпечено перебазування у глибокий тил понад 70 українських вищих навчальних закладів, серед них 3 університети (з 6), 28 індустріально-технічних інститутів (з 34), 18 сільськогосподарських інститутів (з 21), 12 медичних інститутів (з 14), 6 художньо-музичних вузів (з 9), 4 педагогічні інститути (з 74). В евакуйованих українських вузах при великій допомозі братніх радянських народів відновлювалася навчальна робота. Основними районами розташування вищих навчальних закладів УРСР були Урал, Західна Сибір, Середня Азія, Казахстан та Поволжя. Бюджет УРСР по вищих навчальних закладах станом на 1945р. становив 305 млн. крб. На початок 1945–1946 навчального року в республіці діяло вже 150 вузів, в яких навчалися близько 100 тис. студентів стаціонару. У повоєнні роки відбулося відродження і розширення мережі вузів західних областей України. На початок 1957–1958 навчального року тут налічувалося 22 вищих навчальних заклади. У 1954 р. в зв'язку з приєднанням до України Кримської області у сім'ю вузів республіки влилися три кримські вузи (педагогічний, сільськогосподарський та медичний).

Література

1. Греченко В. А., Чорний І. В., Кушнерук В. А., Режко В.А. Історія світової та української культури. К., 2006. 480 с.
2. Висоцький О. Ю. Історія української культури: Навчальний посібник. – Дніпропетровськ: НМетАУ, 2009. 130 с.
3. Бокань В., Польовий Л. Історія культури України. К., 1998. 232 с.
4. Попович М. В. Нарис історії культури України. – 2-е вид. випр. К., 2001. 728 с.
5. Виноградова З. Т. Українське радянське мистецтво 1918–1920 рр. – К., 1980–1984.

З БАТЬКІВЩИНОЮ В СЕРЦІ

Історія – учителька життя. Зрозуміти певні історичні процеси дають змогу не лише документи, наукові праці та трактати, підручники, а й мистецькі полотна, історичні повісті та романи.

Виборення Україною незалежності принесло сподівання на кардинальну зміну національно-мовної ситуації в державі, на створення сприятливих умов для розвитку й функціонування української мови після вікової політики лінгвоциту щодо неї.

Актуальність теми дослідження визначається тим, що рідна мова стає опорою і дасть змогу згуртувати українське суспільство для вирішення нагальних проблем сьогодення.

Мова Шевченка й Лесі Українки, Стефаника й Кобилянської, Коцюбинського, Тичини й Рильського, Маланюка й Осьмачки, Малишка й Стельмаха, Гончара й Григора Тютюнника – мова самобутньої літератури, в якій сотні славетних імен, мова неперевершеної української пісні, в якій дихає вічність і якій нема ліку, мова милозвучна, багата, розмаїта, та хоч би яка, – вона нам рідна, і цим усе сказано. Чим вона завинила й перед ким?.. Зрозумілі систематичні заборони, фізичне винищення «українського націоналізму» більшовиками – російська імперія завжди вбачала в українській мові – і це одна з відповідей на наше запитання – вияв українського національного духу й самостійності [1, с. 16]. Олесь Гончар говорив: «Маємо відродити в наших сучасних українцях і українках генетичну пам'ять, почуття гордості, маємо і до збайдужілих душ торкнутися «запашним євшан-зіллям рідного слова» [3, с. 13].

Майдан – ось наша найбільша, найзнаменніша зміна. До речі, як важливо й повчально пам'ятати історію – всім, і ворогам, і друзям. Про наш народ у багатовіковій боротьбі за свободу Павло Загребельний писав (ще до незалежності): «Здається він усім чужинцям таким добрим, лагідним і безпомічним, що сам упаде в руки, як перестиглий плід. А він стояв уперто, непохитно, тисячолітньо...» І щоразу вибухав, коли хмари згущувалися до краю, коли далі, як кажуть, нікуди, коли одні поети розпачливо запитували:

«А ви ще є?! А коли є, то – де ж?» (Б. Олійник), а інші вражалися: «А ми ще є. І найбільше диво, що цей народ іще раз воскреса» (Ліна Костенко).

Майдан гідності, розвиваючи дух Помаранчевого, приніс в Україну демократію, свободу слова. Він заклав основи європейського курсу, проголосив і зобов'язав владу та всіх нас до виконання багатьох основоположних завдань у розвитку громадянського суспільства, державного будівництва й відродження української нації [1, с. 6]. Так, з цього приводу Ліна Костенко пише: «Що ж до поняття нація, то лише на перший погляд здається, що це таке чисте і зовсім зрозуміле поняття. Саме це поняття останнім часом, тут, уже в умовах, здавалось би, незалежної України внесло стільки плутанини, що пересічений громадянин може вкрай розгубитися, начитавшись нашої преси, де українців пропонують вважати етносом, що й досі ще не відбувся як нація, то вже аж політичною нацією, що містить у собі весь наш політичний конгломерат, то народом України, то як у Конституції сказано, – українським народом» [2, с. 10].

Сьогодні в літературі й мистецтві підвладне та відкрите все. Григір Тютюнник чи Євген Гуцало, наприклад, ні самі як автори, ні їхні герої фактично ніде не заявляють про любов до рідного народу, землі й мови, та хіба не перейняті їхні твори такою любов'ю? І хіба не чується те саме в отій добре знаній строфі І. Драча «Навіщо я? Куди моя дорога?/ І чи моя тривога проросла/ Од сивої печалі Козерога/ До сивого чорнозему села» чи в не менш знаменитому рядку М. Вінграновського «Дніпро тече про нас»?... А Ліна Костенко, в якій, здається, кожен рядок, строфа, образ, метафора випромінюють такі природні людські почуття любові до своєї землі і до свого народу до рідної мови («Шматок землі, ти звешся Україною./ Ти був до нас. Ти будеш після нас./ Мій предковічний,/ Мій умитий росами, космічний, зоряний, барвінковий.../ Коли ти навіть звався Малоросія,/ Твоя поетеса була Українкою!).

На початку 2000-х роках українське мистецтво, що протягом першого десятиріччя незалежності боролось за своє існування, почало поступовий процес самоусвідомлення та музеєфікації. Переусім, це відбулося завдяки ініціативі Віктора Пінчука, котрий заявив про намір створити Музей сучасного мистецтва. Ця ініціатива, підкріплена двома значними виставками – «Перша колекція» (2003) та «Прощавай, зброє!» (2004). Музей відкрив двері для

новітніх художніх практик, а також став поступово формувати колекцію актуального мистецтва. В середині 2000-х, в ситуації суспільного підйому, в сучасне українське мистецтво прийшло нове покоління, що актуалізує життєтворчий досвід авангарду та пов'язаної з ним концептуалістської традиції, які отримують нового значення в сьогоденному контексті. Полеміка з авангардом, аналіз культурно-історичного минулого, соціально-критичні інтенції, переосмислення засад творчості, та, найголовніше, – аналіз реальності, залишаються й сьогодні найважливішими і найскладнішими для вітчизняного мистецтва [4].

Отож у розкритті національного відродження, як і будь-якої іншої, теми в літературі та мистецтві визначальним є саме мистецьке, художнє, талановите, органічне її розкриття [1, с. 36].

Надзвичайно глибокий і пронизливий вірш Василя Симоненка «Сидімо біля погаслого вогнища...»:

Сидімо біля погаслого вогнища,
Перетрушуємо в долонях попід,
Розтираємо витухлі геть вуглини:
А що, як зажевріє раптом жар?
Тут темно і темно там, і ще далі темно,
Але жар ніби жевріє.

.....

Сидимо біля погаслого вогнища –
Століття, друге, третє,
Жар не стухає, не гасне.

Маємо щастя свідчити, що в останнє десятиліття ХХ сторіччя той ледве жевріючий жар розгорівся. Україна ізнов воскресає з попелу. Не допустімо, щоб жар погас і стало темно. Творімо світло!

Література

1. Дончик В. Любїть Україну, або Яку державу ми будуємо? / В. Дончик. – К.: Літ. Україна, 2015. – 128 с.
2. Костенко Л. Гуманїтарна аура нації або Дефект головного дзеркала: Лекція, прочитана в Національному університеті «Києво-Могилянська Академія» 1 верес.1999 р. – К.: Вид. дім «KM Akademia», 1999. – 32 с.
3. Культура слова: Міжвідом зб. – К.: Наук. Думка, 1994. – Вип.45. – 104 с.
4. Сучасне українське мистецтво: історична пам'ять та світовий контекст [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.korydor.in.ua/ua/storis/suchasne-ukraynske-mystetsvo.html

В. С. Каракуця, студентка 1-го курсу, спеціальність «Право» (ХНУВС, Харків)
М. О. Овчинников, канд. філол. наук, доцент (ХНУВС, Харків) – науковий керівник

ФЕМІНІТИВИ ЯК ЗАСІБ ГЕНДЕРНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ

Постановка наукової проблеми. З радянських часів українські жінки не мали права працювати в цілих галузях економіки. Зокрема, значні обмеження для жінок були встановлені у військовій службі, правоохоронній діяльності, сфері безпеки життєдіяльності тощо. Оскільки жінки, на відміну від чоловіків, тривалий час були «замкнені у хатньому просторі», не мали виходу до суспільної активності, – у нашій мові утворилося багато позначень людей (передусім за родом діяльності, професією, ієрархічним становищем) – іменників чоловічого роду. Нині ситуація змінюється. Посилюються громадські рухи в країні, у тому числі й за права жінок. Скасовується заборона для них на певні професії. Тому все актуальнішими стають мовні засоби, які позначають жінок за їхньою діяльністю. Таку функцію у мові виконують фемінітиви – слова жіночого роду, альтернативні або парні аналогічним поняттям чоловічого роду.

Актуальність вибраної теми. Причиною активного вживання фемінітивів називають те, що вони значною мірою є маркерами, інструментами, які дозволяють – свідомо чи несвідомо – дистанціюватися від російськомовного дискурсу. Російській мові як системі набагато меншою мірою властиві фемінітиви. Не секрет, що українці тривалий час жили у патріархатному суспільстві, де тоталітарність та ієрархічність були щоденною реальністю; не є секретом і те, що тривалий час українська мова «підрихтовувалась» під російську. А зараз, у часи суспільно-історичної турбулентності, люди відчули потребу у певному дистанціюванні і від першого, і від другого – і тут актуальними стають гендерні аспекти комунікативної поведінки людей.

Мета написання даної роботи – аналіз особливостей творення фемінітивів в українській мові.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Упровадження гендерної рівності в освіту, літературу, засоби масової інформації має багатоаспектний характер та висвітлюється в значній кількості сучасних публікацій. Жодна гендерно-зорієнтована робота не обходиться без посилання на праці С. Вихор, Т. Говорун, Т. Голованової, О. Кізь, Л. Кобелянської, В. Кравець, Г. Лактіонової, О. Луценко, О. Петренко, О. Забужко, С. Павличко та інших авторів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загалом в українській мові є понад 13 суфіксів, які можуть утворювати іменники – назви осіб жіночої статі. Серед них найпродуктивнішими є суфікси -к- (учителька, директорка, лідерка, винищувачка), -иц- (урядовиця, авантюриця, очільниця), -ин- (філологиня, філософиня, своякиня), -ес- (агентеса, адвокатеса, критикеса), меншою мірою -ис- (актриса, редактриса). До речі, деякі суфікси можуть утворювати варіанти

фемінітивів з однаковим лексичним значенням: мовознавиця і мовознавчиня, чемпіонка і чемпіонеса, водійка і водійчиня.

Є суфікси *-ш-*, *-их-*, які, утворюючи фемінітиви, вносять до лексичного значення слова додатковий компонент. Тож «генеральша» – це не жінка на генеральській посаді, а дружина генерала, директорша – дружина директора. А слова «повариха», «ткачиха» (дружина ткача) часто набувають і зневажливого відтінку (порівняйте з нейтральними «кухарка», «ткаля»). Тому ці суфікси фахівці не радять використовувати при утворенні фемінітивів.

Щодо логіки, за якою обирається суфікс, то передусім спрацьовує не значення слова. Більше впливає корінь – з якої мови він прийшов, на який звук закінчується, чи діють правила щодо чергування приголосних у процесі додавання суфіксів. Хоча вже можна говорити й про семантичну тенденцію – використання суфікса *-ин-* для творення назв жінок за діяльністю в науковій сфері: філологиня, історикиня, фізикиня.

Напевно, не всім подобаються «фотографиня», «мисткиня», «міністерка», «філологиня» чи «історикиня». Але варто не забувати про існування чималої кількості слів, уживаних для позначення і чоловіків, і жінок. Здебільшого йдеться про назви професій, керівних посад та звань. Причина – раніше низкою професій оволодівали тільки чоловіки. Але з часом усе змінюється, і тодішній прем'єр цілком може стати прем'єркою, а директор – директоркою.

Українська мова надзвичайно ресурсна і гнучка, тому дозволяє легко долати складні ситуації. Наприклад, замість суфікса *-ичк-*, який часто не є нейтральним, додає фамільярного або й зневажливого значення («фізичка», «біологічка»), чи якщо важко одразу знайти вдалу милозвучну форму, можна висловитись в інший спосіб: «фахівчиня/спеціалістка з біоенергетики» замість «біоенергетичка». Іноді допомагають іншомовні слова: скажімо, «амбасадорка» замість «посолка» (від «посол»). Чим більше вправлятимемось – тим більше буде вдалих варіантів.

Висновки дослідження. Не варто відкидати суто прагматичну мету вживання фемінітивів: вони дають можливість розкрити думку більш точно, при чому як у позитивному, так і в негативному ключі. У позитивному сенсі – це значить «назвати речі своїми іменами», тобто зазначити, що жінка відіграє певну роль або обіймає певну посаду, або ж продемонструвати, що для українського суспільства жінка важлива й активна в усіх сферах. У певному контексті фемінітиви можуть додавати й негативно-оцінного відтінку висловлюванню.

Література

1. Малахова О. Фемінітиви – не данина моді, вони властиві українській мові як системі [Електронний ресурс] / Олена Малахова // womo. 2019. Режим доступу: <https://womo.ua/olena-malahova/>
2. Плачинда Г. Словничок фемінітивів для прес-офіцерів та прес-офіцєрок територіальних управлінь Державної служби України з надзвичайних ситуацій. Київ, 2018. 16 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.wicc.net.ua/media/Slovnuk_fem.pdf
3. Пузиренко Я. В. До проблеми номінації осіб жіночої статі в українській мові (гендерний аспект). *Наукові записки НаУКМА. Філологічні науки*. 2000. Т. 18. С. 36–42. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/9805>

СИСТЕМА, ЯКА НИЩИТЬ ЛЮДЕЙ: РАДЯНСЬКА ВЛАДА В РОМАНІ СЕРГІЯ ДЗЮБИ ТА АРТЕМІЯ КІРСАНОВА «ЗАБОРОНЕНИЙ»

5 вересня 2019 року в кінопрокат вийшла стрічка «Заборонений» про життя і боротьбу поета-шістдесятника Василя Стуса. Сценаристами були Сергій Дзюба та Артемій Кірсанов. Фільм став переможцем Десятого конкурсного відбору Держкіно, а згодом світ побачив однойменний роман [1]. Сьогодні постать Василя Стуса набула широкого резонансу, адже певні аспекти його біографії залишаються забороненими для українців. Автори роману влучно зазначили: «Стус усе життя мріяв перестати бути забороненим на Батьківщині. А проте відмовився бути “дозволеним”» [2, с. 174]. Сергій Дзюба та Артемій Кірсанов присвятили книгу всім політичним в'язням, які борються за українську свободу і незалежність.

Роман охоплює два часові проміжки: 2014 і 1985 роки. З одного боку, сучасна столиця незалежної України, а з іншого – пермський табір радянських часів. Прикметно, що загальна атмосфера майже не змінюється. Адже наприкінці 2013 року в Києві завирував Євромайдан, у лютому 2014 року було анексовано Крим, а вже навесні розпочалася Антитерористична операція. Перегортаємо сторінки й потрапляємо в період радянського тоталітарного режиму. Композиція роману «Заборонений» дуже цікава. Про Василя Стуса читач дізнається зі спогадів важкохворої Віри Холод, яка в минулому була полковником КДБ і займалася справою поета: «Усі вони приречені, як і Стус. Сам загинув і мені життя зіпсував» [2, с. 16]. За збігом обставин доглядальницею до неї влаштовується Людмила, колишня аспірантка, яка писала дисертацію саме по Стусу: «Я пишу кандидатську з української літератури, але тимчасово, через війну, працюю за першою спеціальністю – медсестрою» [2, с. 8]. Найдене на полицях старої гебістки рідкісне видання «Свіча в свічаді» стало вихідною точкою для обох героїнь: Віра Іванівна поринула в минуле, сколихнула в пам'яті найболючіші спогади, які намагалася приховати навіть від себе, а Людмила по-іншому подивилася на радянську дійсність, де були не лише вороги, а й ті, хто хотів допомогти.

На сторінках роману вперше Василь Стус постає в концтаборі «Перм-36» з тавром особливо небезпечного державного злочинця, де він відбув уже п'ять років покарання. Саме сюди з Києва приїжджає Віра Холод: «Це була жінка років сорока п'яти з блакитними очима та світлим волоссям, одягнена у форму полковника КДБ. Вона мовчки, абсолютно беземоційно, ніби воскова фігура, дивилася на Журавльова. Те, що жінка була живою, можна було помітити лише по її кліпаючих повіках» [2, с. 24]. У Віри Іванівни було надзвичайно важливе завдання – «приручити» нескореного поета. Радянська влада не могла допустити, щоб політичний в'язень номінувався й отримав Нобелівську премію. Тоді б про Україну заговорили на світовому рівні.

Відбуваючи покарання, Василь Стус продовжував писати. Він створив дві збірки, одна з яких побачила світ за кордоном. За антирадянські записи

«З таборового зошита» поета покарали роком одиночної камери. Проте він не полишає творити: «Високий, хворобливого вигляду Василь Стус стояв біля стіни та вдивлявся у небо крізь колючку, що покривала колодязь. Стус посміхався сонячному світлу та своїм думкам, завдяки яким він навіть в ув'язненні міг відчувати себе вільним. [...] “Птах душі”, – упівголоса мовив Василь, демонструючи синього зошита» [2, с. 32–33]. Цю збірку спіткала трагічна доля. У романі агент «Тетчер» витягла зошит з вогню, але де він знаходиться не встигла сказати Людмилі. «Птах душі» так і залишився рукописом, який радянська система суворо заборонила.

У книзі «Заборонений» ми знаходимо біографічні відомості про письменника. Із концтабору «Перм-36» читач потрапляє до Горлівки і знайомиться з двадцятичотирирічним учителем у чорному костюмі і вишиванці Василем Стусом. Уже в молодому віці поет на власному прикладі відчув, що таке агресивна русифікація. Його погляди на життя були суголосні світовідчуттю шістдесятників – активної творчої молоді інтелігенції, яка заявила про себе в період так званої «хрущовської відлиги». Поступово Стус стає бажаним гостем у Івана та Леоніди Світличних, товаришує з Аллою Горською та Михайлиною Коцюбинською. А в цей час починаються масові арешти творчої молоді.

На прем'єрі кінокартини Сергія Параджанова «Тіні забутих предків» Василь Стус поводить себе дуже сміливо, протестуючи проти терору й репресій: «Хто проти диктатури – встаньте!». Це був лише початок боротьби із системою, яка нищить людей. Радянська влада не діяла відразу відкрито, вона створювала всі умови для духовного занепаду особистості. Так Стуса було відраховано з аспірантури, а видавництва зачиняли перед ним двері. У цей час тоталітарна система вигадує ще одне покарання митця – славою. Сам поет вважав це «найефективнішою формою боротьби з мистецтвом». Згодом свої міркування Стус викладе в праці «Феномен доби», яку також вилучить КДБ.

Доля митців-шістдесятників не оминула й Василя Стуса: починаються арешти, ув'язнення, закриті судові засідання і, зрештою, концтабори й загадкова смерть. Радянська влада вкрала найголовніше – роки життя, які б могли бути наповнені творчістю. У ніч з третього на четверте вересня 1985 року в одиночній камері помер великий український поет. У романі «Заборонений» причиною смерті Стуса став удар нарами. Сергій Дзюба та Артемій Кірсанов використовують припущення колишнього політв'язня Василя Овсієнка, не зважаючи на офіційну версію, подану радянською владою. Тоталітарна система знищила поета Василя Стуса: «Якщо на твоїй рідній землі тебе розпинають за любов до неї – тоді доводиться змиритися, що в тебе є рідна земля, але немає рідної країни» [2, с. 146].

Література

1. Базів Л., Сергій Дзюба, Артемій Кірсанов, автори сценарію та книги «Заборонений». URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/2757508-sergij-dzuba-artemij-kirsanov-avtori-scenarij-ta-knigi-zaboronenij.html> (доступ від 11.10.2020)
2. Дзюба С., Кірсанов А. Заборонений: Історія життя і боротьби Василя Стуса. Роман. Харків: Ранок: Фабула, 2019. 176 с.

М. І. Ковальова, студентка групи Ф6-ПСдср-20-2 (ХНУВС, Харків)
Н. А. Кобилко, канд. філол. наук, ст. викл.(ХНУВС, Харків) – науковий керівник

ФЕМІНІСТИЧНИЙ РУХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ ТА ЙОГО ЗОБРАЖЕННЯ У ТВОРАХ ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ

Фемінізм – сукупність політичних, суспільних рухів, ідеологій, які поділяють спільну мету: визначити й досягти рівності жінок і чоловіків у всіх сферах життя. Це явище можна розглядати з декількох сторін: як політичний рух, пов'язаний з боротьбою жінок за рівноправність, і як інтелектуальний рух, філософську течію.

Фемінізм як організований жіночий рух, ідеологія та культурна традиція виник в Україні у 80-х роках ХІХ століття. Яскравими представницями феміністичного руху є Софія Окуневська, Наталя Кобринська та Ольга Кобилянська. Саме ці жінки були першими, хто заговорив про рівноправність на Буковині. Головною темою повістей та оповідань Ольги Кобилянської був утиск українського жіноцтва. Письменниця висвітлювала питання етики та моральної досконалості людини в умовах насильства та соціальної несправедливості.

Метою нашої статті є дослідження феміністичного руху на території України та його вплив на творчість Ольги Кобилянської.

Художні здобутки Ольги Кобилянської вивели українську літературу на якісно новий європейський рівень. Після закінчення початкової школи письменниця наполегливо займалася самоосвітою, адже на той час вища освіта була привілеєм чоловіків. Саме тоді почала цікавитися жіночим питанням і проблемами емансипації. Перші літературні спроби (вірші та нариси) були польською та німецькою мовами. Жіноче оточення, зокрема Наталя Кобринська та Софія Окуневська, переконали Ольгу Кобилянську писати рідною мовою, щоб цим «прислужитися» рідній країні.

У 1892 р. вона написала працю «Рівноправність жінок», а в журналі «Народ» було опубліковано її нарис «Жіноча вистава в Чикаго». Наступного року письменниця бере участь у виданні альманаху «Наша доля», уміщуючи в ньому оглядову статтю про жіночий рух у країнах Європи. Знаходячись у 1894 році біля витоків створення «Товариства руських жінок на Буковині», Ольга Кобилянська обґрунтувала мету цього руху в брошурі «Дещо про ідею жіночого руху». Письменниця порушила питання про тяжке становище жінки «середньої верстви». У 1895 році «Товариство руських жінок на Буковині» перейменовано на «Общество руських женщин», а мисткиня виходить з нього.

У лютому 1902 року в Чернівцях створено ще одне жіноче товариство «Кружок українських дівчат», організаторкою якого також була Ольга Кобилянська. У цей час вона з успіхом входить у «жіночу літературу»,

гідно продовжуючи традиції Ганни Барвінок, Олени Пчілки, Марка Вовчка та Наталі Кобринської.

Літературознавиця Соломія Павличко писала: «Літературний образ жінки XIX століття – “покритки”, “бурлачки”, що були квінтесенцією горя, нещастя й немочі, відступив перед “царівною”. В українській літературі вперше прозвучав інтелігентний жіночий голос, а разом з ним і феміністична ідея». У творчості Ольги Кобилянської з’явилося багато жіночих образів, які відображали думки, прагнення й почуттів самої письменниці. Її героїні досить часто є проєкціями власного «я» авторки. Також їм властива певна закономірність у лінії поведінки. Вони, з одного боку, прагнуть істинного, вільного кохання, а з іншого – бояться його, хочуть і не хочуть любити. Страх перед патріархальним шлюбом видає острах нерівноправності у стосунках жінки й чоловіка [2].

Письменниця належала до покоління «нових жінок», які не заперечували шлюб, але роль дружини бачили по-новому. Насамперед це рівні права жінки й чоловіка, здобуття освіти й реалізація професійно. Для патріархальної свідомості такі погляди на життя межували з аморальністю. Щоб відновити порушену гармонію, потрібні були також і «нові чоловіки», які б зрозуміли й підтримали жіночі починання [1].

Ці мотиви притаманні багатьом творам Ольги Кобилянської, але найчіткіше простежуються в трьох повістях – «Людина», «Царівна» й «Через кладку», що поступово розкривають еволюцію поглядів їх авторки на так зване «жіноче питання». Саме вони започаткували новий етап української прози. У повісті «Царівна» простежується головний принцип фемінізму – зосередження на жінці як дієвій силі в історії власного життя, аналіз її особистого досвіду, родинних і домашніх структур [1].

Безперечною заслугою письменниці є те, що вона однією з перших в українській літературі змалювала образи жінок-інтелігенток, яким притаманні вищі духовні інтереси, прагнення вирватись із духовного рабства [1]. Ми не можемо не згадати новелу «Valse melancolique» та головних героїнь: Марту – вчительку, щастя якої полягало в міцній родині, керівній роль чоловіка; Ганнусю – художницю, жінку нових поглядів; Софію – піаністку, творчо обдарованої особистості. Звеличуючи жінок, показуючи їхні високі духовні поривання, Ольга Кобилянська утверджувала передові погляди на життя.

Отже, Ольга Кобилянська відкрила для спільноти жіночу реальність, яка не вписувалась у традиційне патріархальне уявлення. Участь письменниці у феміністичному русі сприяла створенню в українській літературі нового образу жінки – інтелектуальної, самодостатньої особистості.

Література

1. Крамарська О. Ольга Кобилянська – новатор у просторі жіночої прози. URL: <https://naub.oa.edu.ua/2010/olhakobylyanska-novator-u-prostori-zhinochoji-prozy/> (доступ від 02.10.2020 р.)
2. Фемінізм в українській літературі кінця XIX – початку XX століття. URL: https://ru.osvita.ua/vnz/reports/ukr_lit/14034/ (доступ від 02.10.2020 р.)

Е. В. Кудіярова, студент групи ПЗП-20-3 (*ХНУРЕ, Харків*)

Л. І. Бадєєва, кан. іст. наук, доц. (*ХНУРЕ, Харків*) – науковий керівник

ВІДОБРАЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОЖДЕННЯ В ЛІТЕРАТУРІ ВАСИЛЯ СТУСА

За останнє століття Україна розквітла та стала незалежною країною. Українці кожною дією стрімко прагнули жити на своїй Батьківщині за їх традиціями та правами. Авжеж, без допомоги літератури тут не обійшлося. Вона мотивувала наш народ до змін та давала йому надію на краще життя.

Л. Українка, Т. Шевченко, В. Сосюра, О. Кобилянська, Л. Костенко, В. Симоненко – тільки декілька з тих, хто поставив собі за мету – розкрити індивідуальність рідної землі та не мовчати про проблеми українців.

Ім'я Василя Стуса вже давно вийшло за межі України, ставши знаковим в інтелектуальних колах світу, символом нескореності України, гідності Людини, яка виборола право лишитися нею в нелюдських обставинах. Цей чоловік відкрив очі багатьом людям та надихнув їх на зміни. Як письменник і громадянин він належить до духовних лідерів українського народу, актуальність яких із плином часу не зменшується, а набуває все більшої ваги. Наприклад, сьогодні він єднає два віддалені регіони – Поділля й Слобожанщину, ніби стверджуючи своєю долею ідею соборності України.

Дослідження життєвого та творчого шляху В. Стуса займалися Д. Стус, В. Кіпіані, С. Дзюба, А. Кірсанов та ін.

Автор ставить за мету – охарактеризувати Василя Стуса як активного громадського діяча, патріота своєї Батьківщини, борця за національні права України.

Василь Стус – людина, яка не стала письменником через те, що це була його спеціальність. Закінчивши історико-філологічний факультет педагогічного інституту міста Сталіно, три місяці працював учителем української мови й літератури, а потім пішов служити в армії. Саме там під час навчання він став писати вірші. Світогляд звичайного українця повністю змінився: чоловік побачив реалії та проблеми своєї Батьківщини та проявив інтерес до імен «розстріляного відродження» та перегляду літературної та національної історії.

Поет був дуже ініціативним та підтримував усі акції протестів проти арештів інтелігенції. Не дивлячись на те, що комуністичний режим надзвичайно швидко відреагував на сміливі вчинки молодого патріота, Стуса не спинило те, що його звільнили з роботи. Він відрізнявся з-поміж ровесників внутрішньою дисциплінованістю та високою вимогливістю. Заробляв на життя, працюючи на шахті, на залізниці, на будівництві, в метро, але був непокірним владі та режиму.

Василь – один із найактивніших діячів дисидентського, який прагнув не конфронтації з владою, а винаходження шляхів порозуміння між нею та національно свідомою інтелігенцією, сподівався на гуманізацію тогочасного панівного ладу, що було неможливо. Згодом поет це зрозумів. Його лірика розглядалася як «наклепницька діяльність», хоча ще в 1968-му році у авторській передмові до збірки «Зимові дерева» поет писав: «Ще зневажаю політиків. Ще – ціную здатність чесно померти. Це більше за версифікаційні вправи!». Відтак, зрозуміло, що Стусові йшлося передовсім про захист людської гідності але в жодному разі не про політику.

Доробок Василя Стуса справді вражає. Особливо, коли усвідомлюєш умови його літературної праці, — від творення поетичної збірки «Веселий цвинтар» (1970), прози того ж періоду й літературознавчих розвідок (1971-го року), – усе це робилося під щоденним тиском системи, – до збірок «Час творчості» (1972, написана у Лук'янівському СІЗО), «Палімпсести» (в концтаборі й на засланні впродовж 1972–1979 рр.) й «Птах душі» (1981–1985, на сьогодні вважається втраченою).

Ніщо не змогло зломити загартованого духу В. Стуса. Коли поет потрапив до в'язниці, за колючими дротами не вгасала його творча енергія, розвивався ні від кого незалежний інтелект.

З-поміж українських письменників ХХ ст доля Василя Стуса найбільш схожа на Шевченкову. Обоє переслідувала імперія – відповідно царська та комуністична. Обоє зазнали заслання із забороною на творчу діяльність. В обох життя обірвалося на півдорозі (Т. Шевченко помер у 47 років, В. Стус – у 48). Водночас вони оцінюються не тільки як поети, яскраві творчі постаті, немислимі поза мистецтвом: у народній уяві обоє окреслюються передовсім як борці за зневажені людські права, за поганьблену національну гідність.

Отже, своїми творами Василь Стус підняв Україну з колін та підтримав весь наш народ. Він живе серед нас своїми творами, своєю безприкладною стійкістю, непохитністю людини, яка протистояла тоталітарному режиму і вистояла, щоб ми могли лишатися людьми.

Література

1. Стус Д. Життя і творчість В. Стуса. Монографія. К., 1992. 86 с.
2. Стус Д. Василь Стус: життя як творчість. К.: Факт, 2004. 368 с.
3. Дзюба С., Кірсанов А. Заборонений. Історія життя і боротьби Василя Стуса. К., 2019.
4. Кіп'яні В. Справа Василя Стуса. Збірка документів з архіву колишнього КДБ УРСР. К.: Вид-во Vivat, 2019. 688 с.
5. Ініціатива з надання Донецькому національному університету імені Василя Стуса. URL: <https://sites.google.com/a/donnu.edu.ua/gromadske-obgovorennja-sodo-nadanna-donnu-imeni-v-stusa/home/vasil-stus/pro-vasila-stusa> (дата звернення 11.10.2020 р.)

К. О. Медолазов, студент групи ПЗП-20-3 (*ХНУРЕ, Харків*)

Л. І. Бадєєва, кан. іст. наук, доц. (*ХНУРЕ, Харків*) – науковий керівник

МОВА ЯК ЧИННИК НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ

In this article I am trying to describe all the main issues of language: the role of the language of the nation as a component of state formation, defining it as a common natural right of individuals who identify with the relevant linguistic ethnic group, the status and meaning of the state language, their differences from the status and meaning of the official language and from the role of national minority languages.

Питання мови як чинника національної самоідентифікації порушувалося протягом багатьох років. Враховуючи сьогоденне становище України на світовій арені, додає цьому питанню більшої актуальності. Метою роботи є дослідження мови як чинника національної самоідентифікації та розгляд цієї теми через призму років.

Дослідження цієї теми займалися такі історики: В. Іванишината, Я. Радевич-Винницького у своїй роботі «Мова і нація». Також це були так визначні науковці як Г. Бурячок, І. Дзюба та І. Огієнко. Але, все ж таки є деякі області у цій темі, які не досить детально вивчені.

Мова – потужне знаряддя, символічний інструмент консолідації нації. Чи не найпершою спробою з'ясування мовного консолідуючого чинника можна назвати доробок істориків В. Іванишината, Я. Радевич-Винницького «Мова і нація». Праця в лаконічній формі тез широко висвітлює мовознавчу проблематику, пов'язану із суттю, роллю та функціонуванням мови в суспільстві. Так, автори стверджують, що «нація – найвища природна форма об'єднання людей. Мова – головна ознака нації. Мова виражає єдність держави, тому кожна держава постійно опікується мовними проблемами суспільства, визначаючи одним з найважливіших чинників самоутвердження нації – держави – державний статус її мови, який законодавчо забезпечує її функціонування в усіх без винятку сферах суспільного життя. Спілкуючись рідною мовою і зберігаючи культурні традиції, нація в змозі активно стверджувати й захищати національні інтереси.

З серпня 1991 року, коли Україна здобула незалежність, перед нею постало питання будівництва нової держави. Цей процес, як показали вісімнадцять минулих років, є дуже складним і пов'язаний з багатьма труднощами.

Одним із вагомих чинників, від якого залежить успіх державотворення, є дотепер не вирішене мовне питання, навколо якого відбуваються гострі суперечки між представниками різних політичних кіл. Представники однієї

сторони віддають перевагу двомовності, посилаючись при цьому на досвід багатьох держав заходу, де є подібні впровадження й апелюють до вирішення мовного питання в сторону узаконення двомовності. Прикладами можуть слугувати: Швейцарія, де офіційними мовами, поряд з ретро-романською, є німецька, французька й італійська; Канада, в якій офіційними є французька та англійська мови; Бельгія, де офіційними є три мови – французька, німецька та нідерландська.

Прихильники протилежної сторони наполягають на тому, щоб у державі була офіційною одна мова – українська, що виконує роль базису, на якому ґрунтується ментальність, національний характер, національна свідомість, духовність, культура. А за ними – історія народу, його земля, національна ідея, соборність і державність нації, її доля і шлях у майбутнє. Занепадає мова – зникає і нація. Коли ж мова стає авторитетною, перспективною, необхідною і вживається, насамперед, національною елітою, сильною і високорозвиненою стає як нація, так і держава. Мова без своєї держави беззахисна і згасає. Держава без своєї мови втрачає істотні ознаки суверенітету – культурного та інформаційного, зрештою, засадничо-ідеологічного. Сьогодні навіть потужні англійські держави дбають про свій мовний суверенітет.

Таким чином, підводимо такі підсумки нашої роботи:

1) українська мова сьогодні і в перспективі є вагомим чинником у будівництві держави та консолідації українського суспільства у націю;

2) механізм впливу мовного чинника на процес згуртування нації приводиться в рух авторитетом мови;

3) у різних частинах України простежується єдина тенденція орієнтуватися на українськомовну державу при ліберальному ставленні до мов національних меншин;

4) авторитет корінної мови в Україні на сьогодні недостатній для виконання нею повною мірою процесу державотворення;

5) вирішальним для піднесення авторитету української мови є формування національно свідомого громадянина;

Література

1. Бурячок Г. А. «Просвіта»: історія та сучасність (1868–1898). – К. : Веселка, 1998. – 308 с.
2. Больман І. Мовні війни у Європі. Європейська хартія регіональних та меншинних мов / Пер. з фр. – К. , 2007. – 280 с.
3. Вакарчук І. Мета реформ у вищій школі – якість і доступність освіти // Вища школа. – 2009. – № 4. – С. 13–15.
4. Дзюба І. М. Починаймо з поваги до себе: ст., доп. – К. : Вид. центр «Просвіта», 2002. – 59 с.
5. Огієнко І. Психологія мови // Рідна мова. – 1937. – Ч. 5. – С. 199.
6. Томенко М. Сучасний українській патріотизм, або Як об'єднати Україну // Уряд. кур'єр. – 2005. – 16 лип.

Д. О. Медяник, студ. гр. Ф6-ПСдср-20-2 (ХНУВС, Харків)

Н. А. Кобилко, канд. філол. наук, ст. викл. (ХНУВС, Харків) – науковий керівник

ВХОДЖЕННЯ СЕРГІЯ ПОНОМАРЕНКА В УКРАЇНСЬКИЙ ЛІТЕРАТУРНИЙ ПРОЦЕС

На сьогодні все більшої популярності набувають художні твори з елементами містики та фантастики. Читачі віддають перевагу книгам, на сторінках яких розгортаються загадкові історії, дивні події, а головними персонажами виступають міфологічні персонажі.

Читаючи багатьох авторів-містиків, таких як Андрій Кокотюха («Пророчество», «Чужие скелеты»), Ігор Берглер («Потерянная библия»), Сара Пинборо («13 минут»), Генрі Джеймс («Поворот винта»), Кетрін Чантер («Тайна имени Велл») та ін., відкриттям стали твори Сергія Пономаренка («Вурдалак», «Седьмая свеча», «Роковой звон», «Лысая гора», «Кукольный домик», «Зеркало из Прошлого»). Кожен роман вражає своєю витонченою мовою, прописана найменша дрібниця, простежується дедуктивний метод Шерлока Холмса та, звісно, насичення містичними подіями які, за визначенням самого автора, приваблюють масового читача.

Метою нашої роботи є дослідження творчого шляху письменника-фантаста Сергія Пономаренка, його входження в сучасний український літературний процес.

Сергій Пономаренко – український письменник-фантаст і сценарист, член Національної Спільноти письменників України, заступник голови Творчого об'єднання пригоди і фантастики при Київській організації НСПУ.

Хоч свою літературу автор пише російською, її дуже цікаво та легко читати. Він виділяється індивідуальною манерою писання, яку можна дуже чітко впізнати із сотень інших. Перекладені українською книжки дуже важко читати, не дуже влучно передано саму атмосферу й часто втрачається сама нитка подій, напруга читача.

Його першою прочитаною книгою був «П'ятнадцятирічний капітан» Жюль Верна, що справив на нього найщиріші враження й певною мірою визначив майбутню долю письменника. Сергій Пономаренко навчався музиці, малюванню, але перевагу віддав спорту: ватерполо, боротьба, бокс. Свій перший фантастичний твір, обсягом у шкільний зошит, написав у 10 років, а коли подорослішав разом із друзями захоплювався написанням оповідань і радіопостановок, які самі й зіграли [1]. Після армії були спроби почати писати «по-серйозному», але життя тільки починалася, і вже відчувався брак часу.

В одному з інтерв'ю Сергій Пономаренко говорить: «Незважаючи на ритм життя, бажання писати раз у раз виникало, часом оформлялася в невеличкі оповідання, але не було “поштовху” піти далі “столу”. У 1998 році у мене відбулася суперечка з журналістом столичної газети, який був

переконалий, що можна друкуватися лише за свої гроші. Це порушувало моє і Маркса розуміння того, що кожна праця повинна бути оплачена. Ну, нехай не сплачено, а й платити будь-кому за свій же праця – хіба це не нонсенс? Ми посперечалися: я взяв на себе зобов'язання за два місяці “прошттовхнути” в друк один зі своїх оповідань і ... благополучно проспорив...» [1].

Письменник створює власну історію київської пам'ятки – повість «Лиса гора». На його думку, містика виходить за межі книги, адже всі журнали, які хотіли її опублікувати, незабаром закривалися.

У 1999 році міжнародна газета «Сім континентів» друкує розповідь «Найманець Яша» і навіть виплачує гонорар. Це був перший успіх на літературній ниві. Але відразу постало серйозне завдання: знайти видавництво, яке випустить у світ збірку повістей і оповідань. Так у 2000 році видавництво «Актуальна освіта» вирішило ризикнути й видати твори Сергія Пономаренка, але знову містика: з вини головного редактора в друк йде не відкоригований текст. Згодом світ побачила п'єса «Сеанс психотерапії», співавтором якої був Ярослав Верешак.

У 2001 році книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля» зацікавився повістю «Сьома свічка», але для книги вона була замала. Тому Сергій Пономаренко швидко перетворює невелику повість у роман, наклад якого сягав 30000 примірників. Наступний роман «Психостриптиз» став дипломантом на книжковому ярмарку в Харкові (2002) у номінації «Інтелектуальний детектив». Саме детектив стає улюбленим жанром письменника. В інтерв'ю Сергій Пономаренко це пояснив так: «В дитячі, юнацькі роки я читав Гоголя, Джека Лондона і вирішив об'єднати всі їхні жанри в одній книзі. В моїх книжках є обов'язково історична частина, я беру реальні події які роздивляюся з різних ракурсів, додаю детективну та містичну частину, щоб привабить масового читача, роблю коктейль... Це я називаю “Рецепт Пономаренка”» [2].

На сьогодні митець має премію Національної спілки письменників України ім. В. Короленка, медаль «Почесна відзнака» за «особисті досягнення у літературній творчості, за вагомий внесок у відродження духовності та культури українського народу». А у 2016 році Сергій Пономаренко отримав літературну відзнаку «Золотий письменник України».

Отже, Сергій Пономаренко – автор, який у своїх романах поєднує містику, фантастику та детективну історію. Пишучи російською мовою, він по праву посідає важливу місце в сучасному українському літературному процесі.

Література

1. Сергей Пономаренко – книги и биография.
URL: https://www.yakaboo.ua/author/view/Sergej_Ponomarenko/ (Дата звернення 11.10.2020 р.)
2. Сергей Пономаренко. Переплет. URL: https://www.youtube.com/watch?v=_4YnRWEavsM&t=2s (Дата звернення 11.10.2020 р.)

В. Є. Мікула, студент групи КБдср-20-2 (*ХНУВС, Харків*)

В. В. Заборовський, канд. іст. наук, доц. (*ХНУВС, Харків*) – науковий керівник

РОЗВИТОК КУЛЬТУРИ В УКРАЇНІ В 1920-і РОКИ

Після завершення громадянської війни і приходу до влади комуністичної партії, зі створенням Радянського Союзу змінилися умови розвитку культури загалом в СРСР, а також в Україні. Країна, що пережила найважчу війну, вимушена відновлювати абсолютно зруйновану економіку, яка втратила багатьох видатних вчених, письменників (через загибель або еміграцію), переживає справжній культурний зліт. Справа в тому, що революція привела в рух різні соціальні сили, дала відчуття свободи, створення нового, незвіданого. Серед майстрів культури були і гарячі прихильники нової влади, і аполітичні люди, і противники більшовизму, які в розвиткові національної культури вбачали певну альтернативу незалежності, що не здійснилася. В умовах непу, внутрішньопартійної боротьби допускалися елементи демократії. Уперше за довгі роки українська культура отримала державну підтримку. Культура ставала частиною політики правлячої партії, мала виконувати її соціальне замовлення, суворий партійно-державний контроль став всеохоплюючим.

Радянська влада в галузі ідеології, культури проводила політику коренізації, яка в Україні отримала назву українізації. Українізація передбачала підготовку, виховання і висунення кадрів корінної національності, організацію шкіл всіх рівнів, установ культури, видавництво газет, журналів і книг українською мовою. Українізація дала позитивні результати. Одним з центрів українізації став Народний комісаріат освіти, який очолювали Григорій Гринько, Олександр Шумський, Микола Скрипник. При всій гостроті суперечок, які ведуться зараз про оцінку радянського етапу української історії, успіхи у сфері освіти визнаються найбільше. Ліквідація неписьменності у 20-і роки, зростання загальної і професійної культури, прогрес науки обумовлювалися, зокрема, досить стрункою державною системою освіти. Зокрема, до 1927 року 78% шкіл, 40% технікумів, 33% вузів працювали з українською мовою викладання; тираж українських газет підвищився у 5 разів і за кількістю назв склав на початку 30-х років 89% від загальної кількості газет. Українізація вийшла за межі республіки. Так, на Кубані, де на той час мешкало 3 млн. українців, діяло 240 українських шкіл, педінститут, видавалися українські книжки. Рідною мовою могли навчатися й національні меншини, які проживали на території України, що сприяло розвиткові різних культур. За десять пореволюційних років в Україні навчалось грамоті 2 мільйони дорослих.

Результатом і разом з тим базою для подальшого розвитку культури в повній мірі стала українська наука, як фундаментальна, так і прикладна. У розвиткові української науки найактивнішу участь взяли видатний природознавець зі світовим ім'ям В. Вернадський, мікробіолог і епідеміолог Д. Заболотний, математик М. Крилов, літературознавець С. Єфремов, О. Богомолець, який працював в галузі експериментальної патології, Є. Патон, який запропонував принципово нові методи електрозварювання. Ці та ряд інших вчених широко відомі за межами України. Серед гуманітарних

підрозділів Академії наук особливу активність виявила історична секція, роботу якої очолив М. Грушевський, який в 1924 р. повернувся з еміграції. Медична наука в Україні розвивалася організаційно, якісно і кількісно. У 1921 р. в Академії наук була організована кафедра народного здоров'я і соціальної медицини з кабінетом профілактичної медицини. У 1929 р. був заснований інститут мікробіології та епідеміології, в 1930р. у Києві став працювати великий науковий центр з вивчення проблем патологічної фізіології.

Після революції особливим драматизмом і складністю в Україні, як і у всьому СРСР, відзначався літературний процес. З'явився такий напрям, як пролеткультівство. Це була лівацька течія, теоретики якої заперечували значення класичної спадщини, пропагували створення «лабораторним шляхом» «чисто пролетарської культури», яка відповідала б «пролетарській психіці». В Україні теоретиками й активними пропагандистами пролеткультівських теорій були В. Блакитний, Г. Михайличенко, М. Семенко, М. Хвильовий. Український футуризм, який виник ще до революції, у перші післяреволюційні роки активізував свою діяльність. Оформилися організації футуристів. Футуристи войовничо нападали на прихильників традиційних форм в літературі і мистецтві, пропагували урбанізацію культури й експериментаторство, європеїзацію та модернізацію змісту і форми українського мистецтва. Ще в роки революції на чолі з М. Зеровим виникла група поетів і літературознавців, які орієнтувалися на створення високого гармонійного мистецтва на основі освоєння класичних зразків світової літератури (М. Рильський, П. Філіпович, М. Драй-Хмара). Пізніше опоненти цієї групи назвали їх «неокласиками». У першій половині 20-х років з'являється «теорія боротьби двох культур» (української і російської), яку активно відстоював один з лідерів комуністичної партії України Д. Лебідь. Прихильники цієї теорії розглядали українську культуру як відсталу, селянську, заперечували необхідність її розвитку. Різноманітність пошуків шляхів ідейної художньої виразності вилилася у виникненні цілого ряду літературно-художніх об'єднань. Насамперед це Спілка селянських письменників «Плуг» (А. Головка, О. Копиленко, П. Панч, П. Усенко). Учасники Спілки пролетарських письменників «Гарт», серед яких були В. Сосюра, І. Кулик, М. Хвильовий, П. Тичина, Ю. Смолич, підкреслювали свою підтримку комуністичної партійності, а, з іншого боку, головний теоретик «Гарту» – В. Блакитний – говорив про створення «комуністичної культури, культури загальнонародної, інтернаціональної і безкласової». «Гарт» розпався в 1925 р., коли помер його головний організатор В. Блакитний. У 1927 р. був створений ВУСПП (Всеукраїнська спілка пролетарських письменників). Помітну роль у розвитку художньої культури відіграла Спілка письменників «Західна Україна» (М. Ірчан, Ф. Малицький, А. Турчинська). Гострій критиці в офіційній пресі, літературознавстві була піддана ВАПЛІТЕ (Вільна Академія Пролетарської Літератури, 1925–28 рр.), яка була створена з ініціативи М. Хвильового як альтернатива масовим і підлеглим владі офіційним організаціям. Вона виступала проти примітивізації літературної творчості і культури загалом, наполягала на європейській орієнтації, що виразилося у лозунгу: «Геть від Москви». Пізніше – в 1930-31рр. в Харкові з ініціативи М. Хвильового та ін. «ваплітян», харківських письменників з організації «Молодняк» було створене

й діяло літературне об'єднання «Пролітфронт». Мета його полягала в намаганні об'єднати всі кращі літературні сили, створити можливості для вільного, нерегламентованого компартією розвитку української літератури. Внаслідок політичного та адміністративного тиску «Пролітфронт» було ліквідовано.

Небувалою популярністю у 20-і роки набуває театральне мистецтво. Справжньою творчою лабораторією став театр Леся Курбаса «Березіль». Всесвітня слава прийшла до одного з фундаторів українського кіномистецтва О. Довженка разом з фільмами «Звенигора», «Арсенал», «Земля». Стилїстика, створена Довженком, поклала початок напрямку, який визначають як «український поетичний кінематограф».

Розвиток живопису в Україні у післяреволюційні роки проходив у боротьбі художніх течій і напрямів. Поряд з тими, хто стояв на позиціях традиційного реалізму, творили прихильники футуризму, формалізму. Крім масових агітаційних форм образотворчого мистецтва, помітного прогресу досягла станкова графіка та живопис. У Західній Україні в перші післяреволюційні роки працювали такі художники, як І. Трут, О. Монастирський, І. Курплас. Визначилися групи, які розвивали традиції українських і російських передвижників. Художники, які увійшли до «Асоціації революційного мистецтва України», розвиваючи національні традиції, використовували форми візантійського і староукраїнського живопису. На західноєвропейські зразки орієнтувалися художники, які входили до «Об'єднання сучасних художників України». Київський художній інститут став справжнім центром авангардного образотворчого мистецтва. Сюди в цей час повертається Казимир Малевич – основоположник такого модерністського напрямку в живописі, як супрематизм.

Активним було музичне життя України. Були створені Республіканська капела під керівництвом О. Кошиця, капела «Думка», які багато зробили для пропаганди української музики. Почалася діяльність музично-театрального інституту в Києві, перша оперна трупа з'явилася в Києві і Харкові. Високого рівня досягла українська виконавча культура. Серед виконавців широко відомими були співаки М. Литвиненко-Вольгемут, І. Паторжинський, О. Петрусенко, З. Гайдай, Б. Гмиря.

В українській архітектурі помітний слід залишили такі напрями, як раціоналізм – це прагнення знайти раціональні начала в образному аспекті архітектури, максимально освоїти досягнення сучасної науки і техніки; конструктивізм – спроба створити життєвий простір за допомогою нової техніки. Українське бароко було значною мірою витіснене, хоча окремі будівлі в цьому стилі ще будувалися.

Література

1. Греченко В. А., Кислюк К. В. Історія української культури: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. – К. : Кондор-Видавництво, 2013 – 352 с.
2. Чорна Н. В., Горячковська Г. М. Історія української культури: навч. посібник. – Харків : ХНУРЕ, 2012. – 200 с.
3. Українське національне відродження (XIX – поч. XX ст.): Навчальне видавництво/ Тичина А. К., Бондарчук Н., Зав'ялова І. М. та ін. – Ізмаїл : ІДП, 1993. – 118 с.

І. Є. Мічурін, студент групи ПЗП-20-3 (*ХНУРЕ, Харків*)

Л. І. Бадєєва, канд. іст. наук, доц. (*ХНУРЕ, Харків*) – науковий керівник

РОЛЬ ІВАНА КОТЛЯРЕВСЬКОГО У ВІДРОДЖЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА КУЛЬТУРИ

Життя та творчість Івана Петровича Котляревського припало на другий період XVIII – першу половину XIX ст. Цей період характеризується занепадом староукраїнської літературної та слов'яноруської мов, які були основними власне українськими писемними мовами. З іншого боку, українська народна мова лише починала застосовуватися у письменництві. Творчість Івана Котляревського значно вплинула на поширення української письмової мови. Тому сьогодні питання ролі Івана Котляревського у відродженні національної літератури та культури залишається актуальним. Метою роботи є дослідження ролі Івана Петровича Котляревського у відродженні української національної літератури та культури.

Дослідження творчості Котляревського були здійснені такими вченими: О. Борзенком [1], В. Закладним і М. Закладним [2, 3], В. Небораком [6] та іншими. Але, незважаючи на значний інтерес науковців до зазначеної проблеми, досі залишаються недостатньо відомими деякі аспекти ролі Івана Котляревського у відродженні національної літератури та культури.

Іван Котляревський належить до тих письменників, без яких неможливо уявити нову українську літературу. Його поема «Енеїда» завершувала староукраїнську писемну традицію й започаткувала нову, а від п'єс «Наталка Полтавка» і «Москаль-чарівник» бере початок нова українська драматургія. З'явившись на рубежі літературних та історичних епох, твори Котляревського їх специфічно поєднували й водночас роз'єднували. З цими творами пов'язані не лише національно-естетичні коди, даліше мистецьке входження українського письменства в європейський культурний простір, а й формування національної свідомості українців і модерної української нації. Ідейно-художнє новаторство та високий художній рівень цих творів забезпечили їм не лише етапне значення у вітчизняному історико-літературному поступі, статус безумовної національної літературної класики, а й читацьку популярність і сценічне життя до сьогодні, незважаючи на те, що первинне захоплення змінилося з часом неоднозначним сприйняттям. Навколо цих творів, особливо «Енеїди», проблем їх новаторства, джерел, зв'язків із різними передтекстами, попередніми традиціями (літературною та фольклорною, вітчизняною та загальноєвропейською), з національним менталітетом, художніми напрямками й течіями, а також навколо трактування образів-персонажів, природи сміхової культури, мови, авторської свідомості та й самої ролі цих творів у зачині нового українського письменства, живучості їх стильових тенденцій не раз виникали ідеологічні та літературознавчі дискусії, які не вщухають і досі. Кожне нове дослідницьке занурення у художній світ цих творів – це чергова спроба розгадати літературний феномен Івана Котляревського [5, с. 9].

Звернення Котляревського до драматичної творчості було не випадковим і водночас ситуативним, зумовленим певними обставинами та подіями. Посада директора Полтавського вільного театру дала Котляревському стимул до створення власних п'єс, до того ж на місцевому матеріалі, оскільки репертуар складався або з російських п'єс, або із зарубіжних [5, с. 359–363].

За спогадами Абрама Семеновича Щепкіна, за весь час існування трупи Котляревський акуратно відвідував майже всі репетиції та всі спектаклі, чимало допомагав акторам, зокрема в облаштуванні побуту. За його сприяння багатьом із них було надано зручні казенні помешкання у великому будинку поблизу театру. Коли треба було переробити або змінити яке-небудь місце у п'єсі, Котляревський придумував вдаліші діалоги й полілоги, влучніші вислови; особливу вправність виявляв у заміні віршованих уривків [8, с. 239–241].

Увесь творчий доробок І. Котляревського вміщується в одній невеликій за обсягом книзі, проте він справив величезний вплив на сучасників, зокрема М. Гоголя. Драматург та актор І. Карпенко-Карий назвав п'єсу «Наталка Полтавка» «праматір'ю українського народного театру». Творчість Івана Котляревського стала взірцем для багатьох українських поетів і письменників. Образи його творів живуть у графіці, живопису, музиці, мультиплікації. На сцені Національної опери багато років з успіхом йде опера «Енеїда» [4, с. 2].

З іменем І. Котляревського пов'язують і початок української лексикографії, адже до своєї «Енеїди» письменник уклав «Словарь малороссийских слов...», який містить понад тисячу власне українських слів з їх перекладом російською мовою [7, с. 2].

Таким чином, Іван Петрович Котляревський відіграв дуже вагомий роль у відродженні національної літератури, культури та театру у другій половині XVIII – першій половині XIX ст. Його творчість дозволила писемній українській народній мові поширитися як в Україні, так і за її межами та вплинути на творчість інших митців. Творчість митця досі залишається актуальною та є затребуваною серед читачів та глядачів.

Література

1. Борзенко О. І. Сентиментальна «провінція» (Нова українська література на етапі становлення). / О. І. Борзенко. – Харків, 2006. – 322 с.
2. Закладний В. П., Закладний М. В. Чого не їли предки наші: Українська кухня за «Енеїдою» І. П. Котляревського. / В. П. Закладний. – Полтава, 2005. – 182 с.
3. Закладний В. П., Закладний М. В. Старі полтавці, хто вони? Побут давніх українців за «Енеїдою» І. П. Котляревського. – Полтава, 2005. – 175 с.
4. Крижанівська Т. Батько нової української літератури: до 240 річниці від дня народження Івана Котляревського / Т. Крижанівська // Вісник Книжкової палати. – 2009. – № 10. – С. 36–37.
5. Нахлік Євген Казимирович. Перелицьований світ Івана Котляревського: текст – інтертекст – контекст: [монографія] / Євген Нахлік, наук. ред. В. Панченко; НАН України, ДУ «Ін-т Івана Франка». – Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2015. – 541 с.
6. Неборак В. В. Перечитана «Енеїда»: Спроба сенсового прочитання «Енеїди» Івана Котляревського на тлі зіставлення її з «Енеїдою» Вергілія. – Львів, 2001. – 283 с.
7. Райська Л. Г., Янко Н. О. І. П. Котляревський і Т. Г. Шевченко в історії української літературної мови / Л. Г. Райська, Н. О. Янко // Вісник Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка. – Чернігів, 2014. – Вип. 117. – С. 358–362.
8. Щетин А. С. Краткий очерк жизни М. С. Щепкина и артистической его деятельности на сценическом поприще // Михаил Семенович Щепкин: Жизнь и творчество: В 2 т. – Москва 1984.

М. В. Павлов, студент 1-го курсу, спеціальність «Право» (ХНУВС, Харків)

М. О. Овчинников, канд. філол. наук, доцент (ХНУВС, Харків) – науковий керівник

УКРАЇНСЬКИЙ МОЛОДІЖНИЙ СЛЕНГ ЯК МОВНЕ ЯВИЩЕ

Постановка наукової проблеми. У доповіді зроблено спробу висвітлити особливості сучасного українського молодіжного сленгу як мовного явища. Значна увага приділяється вивченню основних джерел молодіжного сленгу, з'ясуванню мовної специфіки лексичного складу молодіжного мовлення.

Актуальність вибраної теми. Випадки використання молодіжного сленгу не тільки молоддю, а й дорослими людьми трапляються все частіше і частіше. Сленг став досить поширеним явищем серед різних молодіжних груп та певних прошарків суспільства, тому є надзвичайно перспективним для вивчення мовленнєвої ситуації та динаміки розвитку мови.

Мета написання даної роботи – дослідити лексикон сучасного молодіжного мовлення. Реалізація цієї мети передбачає класифікацію молодіжного сленгу, аналіз його основних джерел, характеристику місця сленгової лексики в молодіжному мовленні, визначення особливостей та закономірностей побудови сленгових лексем.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивченню українського молодіжного сленгу як мовного явища присвячена низка праць, серед них під авторством Ю. Василенко, Я. Голдованського, О. Діюлог, С. Дьяченко Н. Лебедевої та інших дослідників.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сленг є доволі поширеним мовним явищем, що сягає своїм корінням у давні часи. Декілька століть тому різні соціальні групи українців уже мали свій «стиль» мовлення, притаманний саме цій групі. Сліпі бандуристи Полтавщини спілкувалися «лебійською мовою», яка була незрозуміла навколишнім. Окремі лексеми «лебійської мови» зазнавши певних деформацій, фігурують у сучасному молодіжному сленгу («кльово» – від «клево» у значенні «добре»).

Сленг кожної історичної епохи відображає риси часу. Сленг 1960-х рр. був наслідком підвищеного інтересу до наркотиків, популярної музики, постійної ейфорії. У сленгу 1980-х рр. переважали слова, що стосувалися грошей і роботи.

Межа між розмовною мовою та сленгом є рухливою, перехідною. Деякі лексеми, які у 1960–1980-х рр. вважались сленгом, тепер стали частиною повсякденного словника людей, і навпаки, окремі сленгові лексеми молоді 1950–1960-х фактично не зрозумілі сучасному молодому поколінню.

За стилістичними ознаками сленгові утворення можуть бути нейтральними та зниженими. Важливими чинниками у творенні сленгових лексем є спорідненість інтересів осіб, які формують різновиди цього ненормативного утворення.

Сучасний молодіжний сленг не є цілісною системою і включає в себе загальномолодіжний жаргон, що характеризує мову певного покоління, і

спеціальні молодіжні сленгові утворення (жаргон користувачів комп'ютерної техніки – *сидюк, юзер*; жаргон середовища підлітків, що захоплюються музикою – *солянка, сингл*; сленгове мовлення школярів та студентів – *хвіст, плавати, шпора, засипатись* тощо).

Лексеми молодіжного жаргону утворюються під впливом різноманітних факторів, серед яких особливо виділяються інтержаргон, кримінальне аргю, власна інтерпретація серед молоді деяких термінів, вплив іноземних мов тощо.

Одиниці молодіжного сленгу можуть семантично дублювати поширені в інтержаргоні лексеми: « лимон» (мільйон грошових одиниць), «стріляти» (просити). Також у системі молодіжного сленгу можна виділяються синонімічні ряди, елементами яких є слова кримінального жаргону, які втрачають властиву їм первинну семантику: слово «чувак» (чоловік, хлопець) у молодіжному мовленні може вільно замінитися жаргонізмами «кент» (у кримінальному жаргоні це слово значить «друг») та «кореш» (у кримінальному жаргоні – «земляк»). Особливе місце у мовленні сучасної молоді посідає комп'ютерний сленг, який містить багато перекручених слів англійської мови («шутер» – гра-стрілялка), власне українські лексеми у новому значенні («злити» – переписати інформацію), а також усічені форми слів («вінди» замість Windows). Поширення іншомовної лексики у сучасному українському мовному просторі спричинило до певної міри англізацію та русифікацію молодіжного сленгу. Результатом інтерпретації окремих слів англійської мови є сленгові новоутворення «хаза» (будинок, квартира), «мані» (гроші); російської мови – «тусівка» (компанія), «тормоз» (людина, яка повільно реагує на все) тощо. Іншомовне походження також мають сленгізми «кайф» (задоволення) та ін.

Висновки дослідження. Серед загальних особливостей молодіжного сленгу слід виділити метафоричність словоутворень; іронічне забарвлення лексем літературної мови, що у молодіжному мовленні набувають зовсім іншого значення; велику кількість вставних слів, що передають емоції розповідача; активне використання суфіксів заниженої емоційної оцінки; тяжіння до економії мовних засобів.

Література

1. Грабовий П. М. Український молодіжний сленг: сучасна картина світу. К.: ПП Жовтий, 2009. 60 с.
3. Мартос С. А. Молодіжний сленг: комунікативний аспект // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика»: Збірник наукових праць. Випуск 2. Херсон: Видавництво ХДУ, 2005. С. 199–202.
4. Мосенкіс Ю. Феномен українського молодіжного сленгу (сутність, розвиток, контакти). К.: Академія, 2009. 79 с.
5. Словник українського молодіжного сленгу / Укл. С. Пиркало; за ред. Ю. Мосенкіса. К.: АТ ВПОЛ, 1998. 84 с.
6. Ставицька Л. Аргю, жаргон, сленг. К.: «Критика», 2005. 164 с.

Є. І. Пересунько, студент групи ПЗП-20-7 (*ХНУРЕ, Харків*)

А. В. Сергієва, ст. викл. (*ХНУРЕ, Харків*) – науковий керівник

ВПЛИВ ТЕАТРУ КОРИФЕЇВ НА ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

The theatre has always played an important role in the culture of mankind, Ukrainian theater is no exception. Theatrical art appeared in Ukraine very early. Ancient settlements had a specially arranged place, where the public could not only observe the rites, rituals and holidays, but also take part in them.

Театр завжди відігравав важливу роль у культурі людства, український театр не є виключенням. Театральна мистецька діяльність з'являється в Україні дуже рано. Стародавні поселення мали спеціально облаштоване місце, де публіка могла не лише спостерігати обряди, ритуали та свята, а й брати в них участь.

Через втрату державності українська культура досить довго придушувалася з боку влади, проте вона не зупиняла свій розвиток і вдосконалювалася. Люди та угруповання, що намагалися протистояти тиску з боку імперій, розпочинали свою діяльність приховано, але є й ті, хто працював відкрито та отримували визнання. Серед них є і Театр корифеїв. Мета роботи – з'ясувати вплив трупі Кропивницького на національне відродження в літературі та культурі. Діяльність першого професійного українського театру досліджували А. В. Мудренко, Колегіна К. В. та інші.

Театр корифеїв вважають першим професійним українським театром. Заснували його 1882 року. Але він не є першим театром. Театральні трупи почали з'являтися в другій половині XVIII століття, перші стаціонарні театри на території сучасної України – на початку XIX століття. У цей же час обертів набирає аматорський театральний рух.

У 1863 р. було прийнято Валуєвський циркуляр, а в 1876 р. – Емський указ, що заборонили використання української мови не тільки у письмовому, а й в усному вигляді у публічних виступах. Не зважаючи на це, театру вдалося зняти заборону, проте це не скасовувало обмеження. Спочатку необхідно було робити виступ російською і лише потім – українською.

27 жовтня 1882 року народився перший професійний національний реалістичний театр під керівництвом М. Л. Кропивницького – Театр корифеїв.

До цієї трупи також увійшли Марія Заньковецька, Іван Карпенко-Карий, Микола Садовський, Панас Саксаганський, Марія Садовська-Барілотті та Михайло Старицький. Саме завдяки такому складу Театр корифеїв отримав справжнє визнання та народну любов.

Щоб не відставати від інших труп та зберегти особливість репертуару, Кропивницький постійно оновлював його. Він додав до нього нові твори, серед яких є і його власні, як «Дай серцю волю, заведе в неволю», «Доки сонце зійде, роса очі виїсть», «Глитай, або ж павук», «По ревізії», «Олеся», «Замулені джерела», «Скрутна доба» та інші. «Скрізь, де українські актори давали вистави, вони мали незмінний успіх. Стиль синкретичного театру, що поєднував драматичне й комедійне дійство з музичними, вокальними сценами, включаючи хорові й танцювальні ансамблі, вража в суто народною свіжістю й неподібністю до жодного існуючого театру» [2].

Здобуття успіху під час гастролей у Петербурзі – унікальне явище для української трупи. «Слава трупи в Петербурзі росла з кожним днем. Квитки на вистави продавали на тиждень раніше, і вся вулиця Мойка, що вела до театральної каси, була запруджена людом усяких рангів» [3]. Не зважаючи на це, Театр корифеїв не зрадив своїм переконанням працювати для українців. Цікавим також є той факт, що трупа Кропивницького гастролювала також Польщею та Австро-Угорщиною.

Театр корифеїв припинив своє існування у 1914 році. Дуже важко уявити, що б втратила Україна, якби трупа Кропивницького не існувала б взагалі. Він зробив вагомий внесок не лише у розвиток українського театру, а й культури загалом.

Література

1. Історія театру корифеїв на Кіровоградщині: реферат. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua/news/istoriya-teatru-korifeiv-na-kirovogradshchini> (дата звернення: 28.10.2020).
2. Театр корифеїв, як унікальне явище в історії світового сценічного мистецтва : Тези допов. URL : <http://ukr-kult-vs.z.kpi.ua/uk3/paper/view/10936> (дата звернення: 29.10.2020).
3. Театр корифеїв VS Російська імперія: як українські митці рубали щупальця національній амнезії: стаття. URL: <https://iprosvita.com/teatr-koryfeiv-vs-rosijska-imperiia-iak-ukrainski-myttsi-rubaly-shchupaltsia-natsionalnoi-amnezii/> (дата звернення: 28.10.2020).

Л. А. Погорєлова, студент групи КІУКІ-20-9 (*ХНУРЕ, Харків*)

Л. І. Бадєєва, кан. іст. наук, доц. (*ХНУРЕ, Харків*) – науковий керівник

ВНЕСОК ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША У РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Художня література – один з наймогутніших засобів розвитку, впливу та пізнання людської свідомості. Вона відіграє важливу роль у становленні та формуванні національної ідентичності народу. Письменники – люди, для яких літературна творчість стала діяльністю всього життя. Саме вони за допомогою мови відображають душу цілої нації. ХІХ століття подарувало нам багато великих митців, проте серед всіх літераторів того часу яскраво виділяється багатогранно обдарована постать могутнього майстра українського слова – Пантелеймона Куліша.

Головна мета роботи полягає у дослідженні діяльності Пантелеймона Олександровича та впливу його творчості на українську літературу.

Вивченням даної тематики займалися: Михайло Трохимович Яценко [1], Олександр Андрійович Удод [2], Євген Дометійович Онацький [3] та ін.

Пантелеймон Куліш – поет і прозаїк, фольклорист і етнограф, перекладач і критик, редактор і видавець, проповідник українського слова і духу. У часи, коли здобуття незалежності нашої держави ще не було можливим, Пантелеймон Куліш був впевнений, що відродження почнеться зі звеличення рідного слова й освіти. І протягом всього свого життя робив все, щоб здійснити цю мету.

Пантелеймону Олександровичу належать: авторство «кулішівки» – одної з перших версій української граматики; розробка правопису української мови, а також першого україномовного буквара, за яким українці мали можливість навчатися рідної мови; видання журналу «Основа», де публікувалися різноманітні поезії, оповідання, драми, статті; перший повний переклад Біблії українською мовою. І весь цей перелік – лише невелика частина усіх досягнень Пантелеймона Куліша.

Він був співзасновником Кирило-Мефодіївського братства, непересічну роль якого у сприянні створенню української писемності та культури в цілому важко недооцінити. Цей митець – одним з перших прагнув донести найкращі зарубіжні твори до свідомості українців. У його переклади ввійшли роботи Шекспіра, Байрона, Гете, Шіллера, Гайне. Своєю перекладацькою діяльністю Куліш дарував людям джерело культурного та літературного збагачення.

У Петербурзі працювала «Друкарня П. О. Куліша», де виходили друком твори українських письменників, зокрема перша книжка «Народних оповідань» Марка Вовчка, альманах «Хата» та нариси з історії України «Хмельниччина» і «Виговщина», які були покликані зберегти національну пам'ять та виробити науково-популярний стиль української літературної мови.

Також слід згадати про власні літературні надбання цього письменника. Пантелеймон Олександрович є автором численних оповідань, п'єс, поем, збірок поезій та першого історичного роману «Чорна рада», в основу якого лягли

події, що відбулися після Переяславської угоди 1654 року, а саме боротьба за гетьманування після смерті Богдана Хмельницького. Шляхетність, благородство та розмаїтість роману «Чорна рада» дійсно заслуговує уваги. Згадаймо хоча б чисельні форми людського спілкування, які були використані митцем, розмаїття прислів'їв та приказок, багатогранність вжитих народних пісень. Опоетизовуючи козацтво, П. Куліш возвеличує непереможний його дух. Роман «Чорна рада» засвідчив, що український народ має свою давню і гідну пошани історію, велику культуру. Куліш працював над романом упродовж 14 років, бравши матеріал з багатьох джерел: друкованих і рукописних козацьких літописів (зокрема Самовидця та Грабянки), старовинних документів, що знаходив сам в архівах монастирів і різних установ, а також з фольклору – дум, історичних пісень, переказів, легенд, казок про козаччину тощо. Невтомна титанічна праця цього письменника зробила з нього одного з найвизначніших інтелектуалів нації, в житті якого було «більше діла, ніж часу».

Вершиною поетичної творчості Куліша стала збірка «Дзвін» (1893), складена з віршів і поем 80-х-початку 90-х років. Характерною особливістю його поетичної мови є її афористичність.

В історію української літератури Пантелеймон Олександрович увійшов як один із засновників літературної критики, зокрема так званої письменницької, як перший український критик-професіонал. Як літературний критик та історик він відстоював право українського народу на свою власну словесність, доводив перспективність українського письменства, вселяв упевненість у те, що народному слову будуть підвладні всі роди, види й жанри літературної творчості.

Куліш, як і багато інших культурних діячів, намагався зберегти всю красу солов'їної мови. Хотів, щоб ніщо не було забутим. І ми як майбутнє покоління маємо бути вдячні за збереження стародавніх традицій та маємо нести продовження у величну мову наших предків.

Отже, внесок П. Куліша у формуванні самовизначення нашого народу, творенні української літератури, культури та мистецтва є вагомим і безперечним. Завдяки його творчості українська література вийшла на широкий шлях розвитку і вивела із забуття українську націю. Упродовж всього свого життя він дотримувався послідовності у творенні національної ідеї та робив все задля великого майбутнього нашого народу.

Література

1. Історія української літератури XIX століття: у 3 кн.: навч. посіб. для студ. філол. спец. вищ. навч. закл. / за ред. М. Т. Яценка. – Київ: Либідь, 1995. – 1997. – Кн. 2: 40-ві – 60-ті роки XIX ст. / [М. Т. Яценко, М. П. Бондар, О. І. Гончар та ін.]. – 1996. – 381 с.

2. Удод О. А., Грузін Д. В. Куліш Пантелеймон Олександрович // Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. – Київ: Наук. думка, 2009. – Т. 5: Кон – Кю. – С. 468–560.

3. Куліш Пантелеймон // Українська мала енциклопедія: 16 кн.: у 8 т. / проф. Є. Онацький. – Накладом Адміністрації УАПЦ в Аргентині. – 1960. – Т. 3, кн. VI: Літери Ком – Ле. – С. 786–787.

4. Сарбей В. Г. Національне відродження України / В.Г.Сарбей // Серія «Україна крізь віки»: У 15 т. – Київ: Альтернативи, 1999. – Т. 9. – 336 с.

В. І. Проніна, студентка групи ПЗПП-20-5 (ХНУРЕ, Харків)

Е. А. Коваленко, канд. філос. наук, доцент (ХНУРЕ, Харків) – науковий керівник

ПИТАННЯ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ В ТВОРЧОСТІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Письменники і поети є одними з творчих діячів, які активно впливають на розвиток мови, впливаючи тим самим на самосвідомість народу, що в свою чергу сприяє вільному, демократичному державотворенню. Гідним представником розбудови цього питання в нашій культурі стала видатна українська поетеса Леся Українка, творчість якої припадає на переламний період української історії, другу половину ХІХ та початок ХХ століть.

Леся Українка ще змалку розумілася на питаннях мовної культури. Тому всі її твори завжди писались найкращою літературною мовою. Дбаючи про культуру літературної мови, поетеса завжди оминала місцеві волинізми, дбаючи про всеукраїнськість своєї мови. Леся Українка глибоко розуміла силу слова, а тому постійно пильнувала його досконалість. Це позначалось не тільки у змісті, але й у естетиці висловлювань:

Промінням ясним, хвилями буйними,
Прудкими іскрами, летючими зірками,
Палкими блискавицями, мечами
Хотіла б я вас висловить, слова![1]

Леся Українка писала свої твори в жанрах поезії, лірики, епосу, драми, прози, публіцистики, працюючи також в галузі фольклористики. Зокрема двісті двадцять народних мелодій було записано в її виконанні. Беручи активну участь в українському національному та жіночому русі, поетеса неодноразово торкалася питання державотворення.

В якості прикладу можна взяти збірку «Невільничі пісні», вірш «І все-таки до тебе думка лине...» та інші.

У вищезгаданому вірші авторка висловлює тугу за долю Батьківщини та робить своєрідний заклик. Провідними символами цього твору є сльози та кров, що символізують пасивне співчуття та саможертвну боротьбу за свободу рідної землі. І в даній поезії авторка є прихильницею активного спротиву. Це відображається у рядку:

Доволі вже їм литись, –

Що сльози там, де навіть крові мало! [1]

Також прикладом активної зацікавленості у ідеї державотворення є вірш «І ти колись боролась, мов Ізраїль...». У ньому Леся Українка переосмислює історію України та окреслює шляхи її звільнення від Російської Імперії. Це відображається у рядках:

Борись і добувайся батьківщини,
бо прийдеться загинуть у вигнанні
чужою-чуженицею, в неслав'ї.

І, може, дасться заповіг новий,
і дух нові напише нам скрижалі [1]

Патріотизм Лесі Українки простежується і в її листах. Також з епістолярних творів можна побачити зміни у політичній позиції авторки. Своєму братові Михайлу 25 лютого 1891 року Леся Українка пише: «Ти кажеш, що ніби з мого листа вільнішим духом повіяло, – може. Дай то Боже! Але якщо правда, що тут, у сій стороні, я почувую себе якось вільніше, то знов же ніколи і нігде я не почувала так доткливо, як тяжко носити кайдани і як дуже ярмо намуляло мені шию. Не знаю, чи коли вдома були в мене такі години тяжкої, гарячої, гіркої туги, як тут, у вільнішому краю. Мені не раз видається (ти знаєш, як розвинута у мене „образна“ думка, – отже, не здивуєшся), що на руках і на шії у мене видно червоні сліди, що понатирали кайдани та ярмо неволі. І всі бачать ті сліди, і мені сором за себе перед вільним народом. Бачиш, у мене руки в кайданах, але серце й думка вільні, може, вільніші, ніж у сих людей, тим-то мені так гірко, і тяжко, і сором»[2].

Безперечно, попри те, що Леся Українка почувалася вільною, думки про «ярмо на шії» рідного народу виникали і до цієї поїздки, варто лише пригадати твори, написані раніше, до 1891 року, а також кореспонденції того ж періоду, однак, за її власним висловлюванням, вона «прокинулася» саме тоді, причому з кожним роком жаль, сором за свою країну, роздуми про долю України не тільки не полишали Лесю Українку, а й усе більше «сушили» її серце.

Поставити діагноз безперечно хворому суспільству було легко, адже комплекс «недержавної людини» (а саме у цьому Леся Українка вбачала одну з основних проблем української людяності) російський царизм розвивав досить довго і цілеспрямовано. Українському народові протягом століть чіпляли ярлик меншовартості, перетворюючи його у деморалізовану отару овець, яка, заклопотана щоденною боротьбою за «хліб насущний», не думає більше ні про що. Але як правильно лікувати це суспільство? Де знайти ліки? Леся Українка розуміє, що за відсутності у готовому вигляді державницького світогляду у

масовій свідомості потрібна сила з почуттям обов'язку і відповідальності, яка стала б не стільки до захисту держави, мури якої майже зруйновані, скільки будителем народу, консолідуючою ланкою. На думку письменниці, цією силою повинна стати еліта нації, її найосвіченіші представники української інтелігенції. Саме вони здатні виховувати співвітчизників гідними українцями, а не лояльними підданими пануючих над ними імперій. Зважаючи на це, поетеса у 1896–1897 роках фактично пов'язує перспективи української боротьби за незалежність із українською соціал-демократією, тим самим пропонуючи відмовитися нарешті від туги за минулим і зосередити зусилля на боротьбі за краще майбутнє.

Одним із кращих напрямів у цій боротьбі Леся Українка називає соціал-демократичний рух, заснований на національному підґрунті. Адже ситуація «нація – пан і нація – раб» є для омріяної долі України неприйнятною на терені будь-якої з імперій – чи то Російської, чи то Австро-Угорської. «Тоді тільки починається справді вільна, не шовіністична, але й не „рабська” національна психологія, коли людина каже: я може б і вміла бути іншою, але не хочу і не потребую, бо я хоч не ліпша, так зате й не гірша від інших, принаймні від тих, що хочуть мене на свій лад змінити. Приймайте мене такою, як я є, і тою, ким я сама хочу бути, не ваше діло вибирати мені мову і звичаї, – пише Леся Українка Михайлові Кривинюку 26 березня 1903 року і додає: – Ініціатива до федеральних відносин була давно створена з боку українців, ще за часів Драгоманова, та навіть Шевченка, і потім повторялась не раз і не була підтримана збоку „старших братів” ... се понижає нас, що ми ліземо брататись, а на нас навіть і не зважають, чи ми є на світі. Годі!»[2].

Роблячи підсумок з вищезазначеного, треба визнати, що Леся Українка була і залишається вагомою постаттю української літератури, мови та культури загалом. Вона не тільки не боялася висловлювати своє співчуття до країни, а й активно брала участь у розбудові майбутньої української держави. Важливо і сьогодні не забувати її творчий і громадянський внесок у незалежність України, аби залишатися суверенною європейською країною.

Література

1. Українка Леся. Зібрання творів у 12 томах. К.: Наукова думка. Том 1. 1975. 448 с.
2. Савчук В. Погляди Лесі Українки на проблему «недержавного чоловіка» (на матеріалі листів письменниці до М. Кривинюка та Ф. Волховського): збірка наукових праць Леся Українка і сучасність. Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. С. 257–269.

С. П. Руцька, студентка групи КІУКІ-20-9 (ХНУРЕ, Харків)

Л. І. Бадєєва, кан. іст. наук, доц. (ХНУРЕ, Харків) – науковий керівник

ВПЛИВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ НА СУСПІЛЬСТВО

У статті аналізується вплив української мови на формування суспільства, чинники, які впливали та впливають на його розвиток, аналізується зв'язок мови з національною самосвідомістю українців, досліджується мовна ситуація в Україні стосовно російської мови.

Ключові слова: українська мова, національна свідомість, асиміляція, мовна політика.

Питання популяризації української мови вже кілька століть лишається актуальним, це зумовлено минулим України й українців. Мовне питання нерозривно пов'язане з боротьбою українського народу за незалежність, утвердженням державності й суверенітету.

Метою цієї роботи є дослідження впливу української мови на суспільство. Формування і розвиток мовної політики в Україні. Дослідження протистояння української та російської мов.

Мова народу є найважливішим компонентом його національності та культури. Цих поглядів також дотримуються Л. Т. Масенко [2], О. М. Куць [3], В. В. Заблоцький [3], В. А. Гошовська [4]. Дослідники вважали, що мова виникає разом із утворенням етнічної спільноти й одночасно є умовою його спілкування, ідентифікації та існування.

Соціальна сторона мови, її формування і розвиток, зумовлений суспільними чинниками, в той же час має зворотній вплив на діяльність людини в суспільстві, її політичну реалізацію. Тому не дивно, що в процесі утворення держави мовна політика не лише активно служить досягненням цієї мети, але й є засобом формування в суспільстві базових цінностей його існування.

У суспільстві продовжується тривала дискусія щодо мовної проблеми, яка особливо загострюється в періоди виборів як складних політичних програм, обговорюється в ЗМІ, формуючи у громадян нервозне сприйняття гуманітарної політики і перспектив української державності.

Першим правовим актом, який засвідчив утвердження державності України, стало проголошення 1989 року української мови державною мовою УРСР. У прийнятому тоді Законі про мови зазначалося, що «українська мова є одним із вирішальних чинників національної самобутності українського народу» [1]. Її державність забезпечує «гарантування його суверенної національно-державної майбутності».

Нинішню мовну ситуацію України характеризує конфлікт між двома літературними мовами – українською та російською. Адже асиміляція значної частини українського населення, витіснення української мови російською у східних, південних і частково центральних областях України, становить одну з головних перешкод у побудові національної незалежної держави.

Виходячи з історичних особливостей формування етнічного складу України, характерною рисою яких було мовне протистояння русифікованого міста й українського села, коли українці є корінним етносом майже на всій її території, та сучасного розселення, мають кількісну перевагу на всій території, окрім Криму, роль державної мови в Україні має виконувати одна мова – українська. Проте зросійщення і полонізація вищої верстви українського суспільства гальмували творення зразкового варіанта мовлення освіченої частини соціуму, що відіграло впливову роль у розвитку літературних мов нації. Як мова найчисленнішого, найстаршого етносу, українська мова відповідно до загальноприйнятої світової практики виконує функцію єдиної державної мови в Україні. Руйнування мовного простору рівнозначне до позбавлення народу його єдності і спадщини, традицій, культури.

Побудувати Україну як незалежну державу можна, лише спираючись на історичні корені українського народу, а отже – на його мову, яка забезпечує нормальне функціонування національного організму в усіх його виявах. Мова виражає єдність держави. Без української мови не може бути української держави.

Проте деформованість мовної ситуації України полягає в тому, що співвідношення українськомовної та російськомовної частин населення не відповідає співвідношенню українців і росіян на її території. Внаслідок відсутності соціологічного дослідження території України кількісний розподіл населення за мовною ознакою невідомий. Загальну картину ускладнює також наявність змішаного українсько-російського мовлення, так званого суржику.

Складовою розбудови національної держави, становлення демократії та громадянського суспільства в Україні є активна і цілеспрямована мовна політика, покликана утверджувати українську мову як державну в усіх сферах суспільного життя. Від того, як побудована державна мовна політика, якими є її цілі та пріоритети, залежить стабільність і цілісність суспільства, його самодостатність, ефективне функціонування і розвиток.

Отже, мова є одним з найважливіших засобів людського спілкування, інструментом формування і вираження думки, що виявляється в її реагуванні на соціальні фактори. У галузі мовної політики, культурі мовлення треба зійти з хибного шляху штучного зближення української мови з російською і зорієнтуватися на природні, зумовлені історичною традицією, шляхи розвитку, повернути українській мові природність звучання.

Література

1. Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки про мови в Українській РСР. – Київ : Знання, 1989. – 8 с.
2. Масенко Л. Мова і суспільство. Постколоніальний вимір Київ, 2004. – 164 с.
3. Куць О. М., Заблоцький В. В. Мовна політика в Україні: аналіз та впровадження: Монографія. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2007. – 300 с.
4. Гошовська В. А. Мовна політика в Україні : навч.-метод. матеріали / В. А. Гошовська; уклад.: А. В. Фоменко, Ю. В. Стрілецька. – К. : НАДУ, 2013. – 36 с.

О. А. Савченко, голова циклової комісії, спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії, викладач-методист, викладач української мови та літератури
(*КЛК ХНУВС, Кременчук*)

ПРОБЛЕМА АКТИВНОГО ТА ПАСИВНОГО ІСНУВАННЯ ЛЮДИНИ В СВІТІ У ТВОРЧОСТІ ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША

Когорта українських письменників ХІХ сторіччя, серед яких був Пантелеймон Куліш, був не лише визначним майстром мистецького слововиявлення, а й будівничим української держави на теренах проблем, потреб національного духовно-культурного розвитку України. Щодо творчого доробку письменника вистачить на укладання зібрання творів, а ділових якостей та активності – щоб засвітити в серцях українців потребу натхненно працювати в освітянському та культурно-мистецькому напрямках своєї держави.

Першорядне визнання автора приніс П. Кулішу роман-хроніка «Чорна рада» – україномовний історичний роман ХІХ століття. Автор почав працювати над твором, маючи досвід художнього осмислення історії української держави в таких творах, як роман «Михайло Чарнишенко», оповіданнях «Січові гості», «Мартин Гак», «Орися» [2, с. 103].

Письменник розпочав свою роботу над романом, ознайомившись з козацькими літописами «Самовидця» і «Граб'янки», бо в основу сюжету твору були покладені історичні події, які відбулися в Ніжині 1663 року. У літописі Самовидця є розділ, який називається «1663 рік», у якому змальовані події, які відбувалися на «чорній раді». Щодо літопису Граб'янки є думка: якби Я. Сомко та І. Попович залишилися живими, тоді б українська держава була єдина і не було б Руїни.

Історичний роман-хроніка відзначається багатством художніх засобів розкриття образів твору – в діях і мові персонажів твору, шляхом письменницької характеристики. Невичерпним джерелом народної мудрості в романі є народні прислів'я і приказки, які відіграють образотворчо-мистецьку роль. Психологічна характеристика персонажів твору доповнюється образними висловами, виявом стану душі, характеристикою автора за допомогою фольклорних засобів.

Щодо історичного колориту його створюють визначені розгорнуті описи природного світу, побутових деталей. Неймовірно яскраво описані народні звичаї, традиції, культура зазначеної епохи.

Характеристика Пантелеймона Куліша як прозаїка була б недостатньо розглянутою без прочитання оповідань, які створені автором. Зокрема, зразком прозової спадщини є оповідання «Орися», у якому автор розмістив значну кількість пригодницько-казково-легендових мотивів. Як наголошував П. Куліш, у творі використані сюжетні мотиви «Одіссеї». Сюжетні мотиви трактуються автором довільно, а яскравість українського колориту зображуваного дає читачам відчуття старовинних українських легенд.

У спадщині Пантелеймона Куліша є новелістичні оповідання «Мартин Гак» та «Січові гості», які написані у 60-х роках ХІХ сторіччя, містять у собі глибоку психологічну основу. Автор назвав їх оповіданнями з народних уст, що містять значно менше, порівняно з оповіданням «Орися», описового фольклорно-казкового матеріалу. Прозаїк уважно поставився до внутрішніх переживань героїв, обставин життя, які спонукають персонажів до вчинків.

Пантелеймона Куліша вважають неперевершеним майстром оригінальних поетичних збірок «Досвітки», «Хуторна поезія», «Дзвін». Поетична збірка «Досвітки» наслідувала ранні твори Шевченка, зокрема тематику, ідеї, образи, особливості побудови вірша, стиль народнопоетичних мотивів. У цих поезіях використано значну кількість народнопоетичних художніх засобів, є порівняння, епітети, метафори, мовні звороти, навіть рядки з народних пісень. У збірці «Досвітки» П. Куліш відкриває для себе Україну, своє покликання бути поетом і, перш за все, свідомим громадянином. Найціннішим для кожного українця у автора є рідне слово, пророче слово поета. Символічним для поезії Пантелеймона Куліша, його духовної творчості є образ Тараса Шевченка, якого він називав батьком нації. Михайло Коцюбинський, читаючи поетичний доробок Куліша, виокремив саме цю збірку. Його пріоритетом у збірці «Досвітки» є шанобливе ставлення до минулого держави – співець Шевченко, козаччина, народний рух, політика, яка спрямована на запобігання військових дій, захист і проповідування християнсько-гуманістичних форм співжиття.

Творча майстерність П. Куліша стає виразнішою у поетичних збірках «Хуторна поезія» і «Дзвін». У період створення цих збірок автор переосмислив історичне минуле, зокрема добу козаччини в історії України. Він проти

насильства, руїни, для нього ідея полягає у культурно-просвітницькій роботі, засоби досягнення мети – самовдосконалення особистості, зростання культурного рівня українського народу. У збірці «Хутірна поезія» часто вживаються образи кобзаря, кобзи.

Щодо збірки «Дзвін» вона є найдосконалішою у творчості поета у плані світоглядної еволюції та індивідуального стилю. Пантелеймон Куліш вважає, що насильство та руїна, їх засудження – це засоби досягнення мети, тут вагомим є активна участь представників українського народу. Знову ж таки автор наголошує на духовному розвитку суспільства, а саме: українське слово, материнська мова, залюбленість у красу навколишнього світу, любов як найвище і найблагородніше почуття. Доречним є те, що Микола Зеров зазначав, що Пантелеймон Куліш засуджував гнівну-нищівну оцінку, як неприйнятне соціальне явище, з позиції особистої зацікавленості, стурбованості поета щодо майбутнього України [1, с. 150]. Юрій Шевельов вказував на Кулішеву місію щодо прокидання нації і ця місія може бути виконана попри всі нездоланні перешкоди [3, с. 15].

Громадянська лірика збірки відзначається різноманітністю жанрів, а також поєднанням ознак медитації, оди, інвективи, поетичного маніфесту, послання, роздуму, ліричного пророцтва. Автор вірить у могутню, чудодійну силу рідного слова, яка поверне Україні давню міць, волю і славу – воскресить Україну.

Підсумовуючи усе вищезазначене, хочеться зацентувати увагу на словах Івана Франка, який називав Пантелеймона Куліша – будівничим на полі духовного розвою України. Він залишився вірним національній ідеї, жив і вмер українцем. Так про нього говорив Микола Вороний. Його багатогранна діяльність громадянина, поета, прозаїка, драматурга, перекладача, фольклориста, історика, мовознавця, літературознавця, критика, видавця і до сьогодні не втратили актуальності, мистецької і наукової вартості.

Література

1. Зеров М. «Досвітки» Літературна діяльність Куліша в 70-90 рр.// М. Зеров. Твори. К., 2001. Т. 2. С. 209.
2. Левчик Н. Будівничий духовного відродження України. Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. 2005. № 1, С. 103–113.
3. Шевельов Ю. Вибрані листи Пантелеймона Куліша. Нью-Йорк – Торонто. 1984. С. 33.

РОЛЬ МОВНИХ ФОРМУЛ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ТЕХНІЧНИХ ФАХІВЦІВ

Сьогодні вимагає від студентів технічних вишів добре володіти не тільки обраним фахом, знатись на технічних новинках, а й уміти продемонструвати свої знання, презентувати власну ідею, вести діалог, переговори тощо. Актуальність теми зумовлена тим, що зменшення годин на гуманітарні предмети, зокрема на «Усне фахове мовлення» не сприяє всебічному розвитку особистості. Мета нашої роботи – привернути увагу до проблеми, яка наразі є важливою для формування мовленнєвих компетентностей студентів.

Безперечно, сучасний випускник технічного вишу повинен багато чого знати та вміти (перелік усіх компетентностей ми знаходимо в освітньо-професійних програмах). Одна з компетентностей – мовленнєва. Саме грамотне, правильне мовлення – запорука професійного успіху. Ще давні греки говорили про важливість саме грамотного мовлення. При першому знайомстві зазвичай ділові партнери оцінюють один одного, і вміння спілкуватись враховується обов'язково при створенні уявлення про свого ділового партнера. Нам приємно спілкуватись з грамотною людиною, а не подумки виправляти мовленнєві помилки.

Студенти мають можливість засвоїти основні правила проведення ділових бесід, переговорів, нарад тощо під час вивчення курсу «Українське фахове мовлення». Одна з тем висвітлює мовленнєві фрази, які вживаються у діловому спілкуванні. Мовлення людини налічує понад п'ятнадцять груп мовленнєвих фраз: привітання, представлення, прощання, згода, заперечення, похвала тощо. Найбільш важливим є перший момент знайомства або привітання. Тому варто заздалегідь продумати фрази, які ви будете використовувати. Привітання: *Доброго ранку!* – *Добрий ранок!* – *Доброго дня!* – *Добрий!* *Доброго вечора!* – *Добрий вечір!* – це стилістично нейтральні вислови. Ці вітання у відповідну пору доби можна вживати до всіх людей. Мовлення часто після вітання може продовжуватись фатичними фразами. «Ці фрази мають призначення не повідомляти інформацію, а надавати природності спільному перебуванню з іншою людиною, привернути до себе її увагу, підготувати до сприйняття певної інформації тощо» [2, с.124].

Фатичні фрази називають контактовстановлювальними, потрібними для «обміну словами», встановлення контакту, отримання секунди, щоб зібратись з думками. Це фрази: *Як ся маєте?* *Як поживаєте?* *Як живеться?* *Що нового?* *Що у тебе доброго?* *Як справи?* *Як успіхи?* *Що чути?* Використання таких фраз не потребує докладної відповіді.

Знайомство або представлення – важливий професійний вид взаємодії. Зазвичай теж супроводжується мовними етикетними формулами. Можна

обійтися центральною фразою: *«Познайомтеся, будь ласка, шановні колеги»*. Після цього звичайно нові знайомі обмінюються кількома загальними фразами.

Формула прохання може варіюватися від власне прохання у вишуканій формі до наказу і навіть вимоги. Форма прохання-наказу зумовлена обов'язковістю офіційно-ділового стилю. Формули на зразок *«прошу надати»*, *«прошу повідомити»*, *«прошу вважати»* найчастіше використовуються у розпорядчих документах. Увічлива формула прохання реалізується за допомогою етикетних комбінацій, характерних для певних текстів: *«зробіть ласку»*, *«не відмовте в люб'язності»*, а також за допомогою формул з підрядними конструкціями: *«Будемо Вам дуже вдячні, якщо ...»*. *«Будемо раді, якщо ...»*.

Вибачення – це словесне спокутування провини. Якщо провини невелика, можна сказати: *«Вибачте мені!»*, *«Пробачте!»*, *«Даруйте!»*, *«Прошу вибачення!»*, *«Перепрошую Вас!»*. Якщо більша – краще сказати: *«Пробачте, якщо можете!»*. Мовні формули вибачення, як правило, мають етикетний компонент – мовну форму *«будь ласка»*: *«Вибачте, будь ласка, ...»* або ускладнені проханням за вибачення: *«Просимо вибачення за несвоєчасне виконання»*, *«Просимо вибачення за непередбачені зміни»*, *«Просимо вибачення за створені не нами незручності»*, *«Просимо вибачити за неможливість вчасно виконати ...»*. Особливу увагу слід звернути на те, що в українській мові, на відміну від російської, дієслова *«вибачте»*, *«пробачте»*, *«простіть»* вимагають давального відмінка залежних слів: *«Вибачте мені»* (у російській мові використовується родовий відмінок – *«Извините меня»*).

Подяку слід висловлювати спеціально дібраними до відповідної ситуації виразами. За дрібну послугу можна сказати *«Дякую!»*, *«Спасибі!»*. Якщо вам зробили щось значне, краще використати такі форми: *«Сердечно Вам дякую!»*, *«Прийміть мою найщирішу вдячність!»*, *«Дозвольте висловити Вам найщирішу подяку!»*. Додатковий етикетний компонент *«щиро»* підсилює подяку *«Щиро дякую за ...!»*, *«Щиро дякуємо вам за ...!»* Потрібно запам'ятати, що дієслово *«дякую»* вимагає після себе займенника у давальному відмінку, на відміну від російської мови. Порівняйте: рос. *благодарю Вас (кого?)*, укр. – *дякую Вам (кому?)*.

Отже, мовні етикетні норми реалізуються в поведінці, манерах, умінні правильно і красиво говорити. Володіння мовою, мовними нормами в процесі мовленнєвої діяльності людини визначає її культуру Знання норм українського мовленнєвого етикету – ознака вихованості й запорука професійного успіху сучасного управлінця.

Література

1. Олійник О. Б. Культура мовлення: навчальний посібник для вузів / О. Б. Олійник, В. Д. Шинкарук. – К. : Кондор, 2008. – 295 с.
2. Мацько Л. І. Культура української фахової мови: навчальний посібник / Л. І. Мацько, Л. В. Кравець. – К. : Академія, 2007. – 359 с.

О. С. Серета, студент 1-го курсу, спеціальність «Право» (ХНУВС, Харків)
М. О. Овчинников, канд. філол. наук, доцент (ХНУВС, Харків) – науковий керівник

РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОГО СЛОВНИКАРСТВА У ХХ СТОЛІТТІ

Постановка наукової проблеми. Лексикографія або словникарство – це наука, що має практичне застосування, пов'язане зі створенням словників. Словники необхідні для вивчення рідної й іноземної мов, для піднесення культури усної й писемної мови і загалом інтелекту людини. Культурний рівень нації та рівень розвитку мови часто оцінюють за кількістю виданих словників.

Лексикографія виникла з практичних потреб пояснення незрозумілих слів, що спочатку здійснювалося у вигляді тлумачення написів на полях і в тексті рукописів книг. Отже, предметом лексикографії є збирання слів тієї чи іншої мови, їх систематизація, опис словникового матеріалу.

Актуальність вибраної теми обумовлена тим, що користування словниками різних типів не тільки підвищує грамотність і знання мови, але й розширює світогляд людини, підносить її загальнокультурний та професійний рівень.

Мета написання даної роботи – дослідити розвиток української лексикографії у ХХ столітті, вивчити лексикографічні джерела, проаналізувати виникнення та розвиток різних типів словників.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Глибоке наукове дослідження з історії української лексикографії представлено у працях Л. Симоненко, П. Горещького, Б. Галаса, В. Німчука. Історію української лексикографії більшість мовознавців пов'язує з відповідними часовими періодами та важливими подіями в історії української мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток українського словникарства у ХХ столітті можна поділити на декілька етапів. *Перший етап* (1917 – початок 1930-х років) займає вагомим місце в розвитку української лексикографії. Його характерною рисою є розгортання лексикографічної роботи. Переважна більшість опублікованих словників намагалася задовольнити потреби суспільства та максимально повно подати своєрідну українську лексику. Саме тому з'явилися словники, в яких автори намагалися створювати слова з морфем української мови та не запозичувати лексику з інших мов.

Лексикографічну роботу цього періоду слід розподілити за мовною спрямованістю на: перекладні загальномовні українсько-російські словники (*Словарь української мови* Б. Грінченка); перекладні загальномовні російсько-українські словники (*Російсько-український словник* С. Іваницького і Ф. Шумлянського); термінологічні словники: медичні, природничі, ботанічні, технічні тощо. (наприклад, *Словник ботанічної номенклатури, Філософський словничок*); інші типи словників (*Історичний словник українського язика*). Протягом 1926–1932 рр. було видано понад 30 термінологічних словників. У поглядах на засади добору термінологічної лексики протидіяли дві тенденції, що уособлювали мовознавці, які працювали відповідно в Києві й Харкові.

Перші заперечували використання іншомовних слів, наполягаючи на вживанні власне українських назв, наприклад: не *процент*, а *відсоток*; не *екватор*, а *рівник*.

На другому етапі розвитку українського словникарства у ХХ ст. (1933 – початок 1950-х років) значно зменшилася продукція нових словників і лексикографічна робота перебувала у застої. Така ситуація була спричинена репресіями проти української інтелігенції, боротьбою з українським «буржуазним націоналізмом» й уніфікацією української лексики. Істотні зміни настали передусім у галузі термінології. Для виправлення попередніх українських термінів виникали спеціальні термінологічні бюлетені. Одночасно виходили термінологічні словники для середньої школи, як наприклад «*Російсько-український словник математичної термінології для початкової школи*» (1934). До основних загальнономовних словників належить «*Російсько-український словник*» (1937), укладений С. Василевським та Є. Рудницьким, що містив близько 45000 слів. У 1950-х роках розгорнулася робота над іншомовними словниками. Так, зокрема, у 1948 р. виник «*English-Ukrainian dictionary*», в якому подані найуживаніші англійські слова і звороти. Окрім того були укладені словники мови письменників, найчастіше орієнтовані на Т. Шевченка, наприклад, «*Шевченкова лексика. Словопоказчик до поезії Т. Г. Шевченка*» (1951).

Для третього етапу (кінець 1950-х – кінець 1980-х років) характерно розширення лексикографічної роботи через послаблення ідеологічного тиску. Виникла значна кількість словників різних типів. Із загальнономовних варто назвати найповніший за тих часів «*Українсько-російський словник*» (1953–1963), виданий за редакцією І. Кириченка. Активізувалася робота над іншомовними словниками. Так, до найвизначніших робіт зазначеного періоду слід зарахувати «*Польсько-український словник*», «*Французько-український словник*» та інші. Значну роль в українській лексикографії 1970-х – 1980-х років відіграв тлумачний «*Словник української мови*» в 11 томах. Протягом 1959 – 1970-х років вийшли друком російсько-українські термінологічні словники. Важливе місце в українській лексикографії посідають словники спеціального призначення: «*Фразеологічний словник української мови*», словники крилатих слів, діалектні словники, етимологічні словники – «*Словник староукраїнської мови 14–15 ст.*», орфоепічні (словник-довідник «*Українська літературна вимова і наголос*» за ред. М. Жовтобрюха). До наших часів продовжується робота над «*Етимологічним словником української мови*», що почалася на початку 1980-х років.

Висновки дослідження. Лексикографічні праці українських лексикографів ХХ століття стали міцним підґрунтям для подальшої роботи над українськими словниками вже в період після проголошення незалежності України.

Література

1. Дубічинський В. В. Лексикографія української мови. Харків: НТУ «ХП», 2002. 56 с.
2. Кочан І. М., Токарська А. С. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія. Львів, 1992. 162 с.
3. Кульчицька Т. Українська лексикографія ХІІІ–ХХ ст.: Бібліографічний показчик. Львів, 1998.

Д. С. Собко, студентка групи ПЗП 20-8 (ХНУРЕ, Харків)

А. В. Сергієва, ст. викл. (ХНУРЕ, Харків) – науковий керівник

ВТІЛЕННЯ ІДЕЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ У ТЕАТРАЛЬНОМУ, ЛІТЕРАТУРНОМУ ЖИТТІ ТА МУЗИЦІ XIX СТОЛІТТЯ

Проблеми національного самоусвідомлення і новочасного професійного рівня були визначальними для різних галузей українського мистецтва: освіта та наука, образотворче мистецтво, живопис, скульптура, архітектура, театральне життя та музична культура. Постатями, які принесли найбільший вклад у культуру XIX століття були Шевченко, Франко, Котляревський, Грушевський, Драгоманов.

У перші десятиріччя XIX ст. в Україні виникає професійний театр (Київ, Харків, Полтава, Ніжин, Катеринослав), але український репертуар для тогочасних мандрівних труп був небагатий, за винятком п'єс І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка, пізніше Т. Шевченка.

Першим твором народною мовою, який почав процес її оформлення у сучасну літературну мову, стала «Енеїда» І. Котляревського. Пародія на поему Вергілія, де троянський герой Еней показаний козацьким ватажком, була опублікована у Петербурзі у 1798 без відома автора. Творчість І. Котляревського започаткувала нову українську драматургію і була своєрідним доробком у царині світського театру.

Традиції І. Котляревського продовжив Г. Квітка-Основ'яненко, основоположник художньої прози в новій українській літературі, один із засновників Харківського професійного театру. Великий успіх мали соціально-побутові комедії Г. Квітки-Основ'яненка «Сватання на Гончарівці» (1835) і «Шельменко-денщик» (1838).

Друга половина XIX століття стала часом формування професійного українського театру та класичної музики. У 1864 році у Львові відкрився перший професійний театр.

Театр корифеїв знаменує собою розквіт українського професійного театру. Одним з найвидатніших діячів українського театру корифеїв був І. Карпенко-Карий. Він написав 18 оригінальних п'єс. Серед них – «Мартин Боруля», «Сто тисяч», «Хазяїн», «Сава Чалий» та ін. Його акторська творчість позначена щирістю і психологічною глибиною почуттів, філософським розумінням суспільного буття.

Українська музика була невід'ємною складовою побутово-реалістичного і романтичного театру, доповнювала його психологічну дію, чіткіше окреслювала людські характери. Тут багато важив неповторний чар української народної пісні.

Композитори охоче писали музику для хорів, використовуючи народний обрядовий мелос: щедрівки, купальські й весільні пісні тощо. Це сприяло піднесенню української пісні на рівень високого професійного мистецтва. У другій половині XIX ст. виникає система української музичної освіти. Відкрилися музичні училища у Києві, Одесі, Харкові, Львові

Поміж усіх видів і жанрів музичного мистецтва найнесприятливіші умови склалися для розвитку опери. Д. Антонович пояснював це тим, що для опери були затісні рамки українського музично-драматичного театру; фахової підготовки актори не мали, відсутньою була національна оперна традиція і, головне, не було державного опікування українською культурою.

Українська національна ідея особливо виразно прозвучала у творчості Т. Г. Шевченка та М. П. Драгоманова.

Яскраву сторінку в національно-культурне та духовне відродження українського народу вписав І. Я. Франко – видатний український письменник, філософ, історик, економіст, мовознавець, фольклорист та етнограф, визначний громадський та культурний діяч. І. Франко продовжив традиції своїх попередників, зокрема Т. Шевченка, на ниві духовної культури, вніс вагомий вклад у розвиток національної і соціальної свідомості українського народу. В історії української літератури І. Франко займає одне з провідних місць як видатний поет. Велике народне визнання принесли йому поетичні збірки: «З вершин і низин», «Давнє і нове», «Зів'яле листя» та ін.

Поряд з іменами Т. Г. Шевченка та І. Я. Франка слід назвати М. С. Грушевського – видатну постать української духовної культури. Він є автором понад двох тисяч наукових праць у галузі вітчизняної історії та літературознавства. Понад 15 років М. С. Грушевський очолював Наукове товариство ім. Т. Г. Шевченка, яке після реорганізації (1892 р.) фактично виконувало функції Академії наук.

Отже, протягом XIX ст. українська культура, незважаючи на несприятливі обставини, досягла значних успіхів. Талановиті вчені, літератори й митці створили багато класичних творів, що стали вагомим внеском у скарбницю світової духовності.

Література

1. Історія Української культури. – К., 1994. – 456 с.
2. Україна крізь віки: У 15 т.–Т. 9: Національне відродження України / Сарбей В. Г.; ред.: Смолій В. А.; НАН України. Ін-т історії України. – К.: Альтернативи, 1999. – С. 292.
3. Гусев В. І. Історія України: підруч. для інозем. студ. вищ. навч. закл. / В. І. Гусев, Г. Д. Казьмирчук, В. П. Капелюшний, М. Г. Казьмирчук, Г. С. Черевичний; кер. авт. кол. Г. Д. Казьмирчук. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. – С. 224, 269.
4. Попович М. В. Нарис історії культури України / М. В. Попович. – К.: АртЕк, 1999. – С. 329.
5. Грицак Я. Нариси з історії України. Формування української модерної нації XIX – XX століття / Я. Грицак. – Вид. 2. – К.: Генеза, 2000. – С. 136.

М. О. Стукалова, студентка 1-го курсу, спеціальність Право» (ХНУВС, Харків)
М. О. Овчинников, канд. філол. наук, доцент (ХНУВС, Харків) – науковий керівник

ІНШОМОВНІ ЗАПОЗИЧЕННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ПРАВНИЧІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Постановка наукової проблеми. Походження і розвиток української юридичної термінології тісно пов'язані з історією української державності, національного права, української мови. Природа термінології як специфічної знакової системи, а також паралельне співіснування в ній двох підсистем (національної та інтернаціональної) зумовили генетичну неоднорідність лексичного складу сучасної української наукової термінології.

Актуальність теми. На сучасному етапі розбудови української держави і розвитку української мови правничо-термінологічні дослідження мають важливе значення як передумова розвитку національної юридичної науки, освіти і практики, оскільки без таких досліджень неможливе остаточне формування й унормування української правничої термінології.

Мета написання даної роботи – дослідження основних джерел виникнення української юридичної термінології; аналіз мовних та позамовних чинників, які обумовлюють широке використання іншомовних запозичень у правничій термінології; вивчення способів запозичення слів; з'ясування особливостей взаємодії національних та інтернаціональних компонентів в юридичній термінології.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми українського термінотворення, вживання та функціонування термінологічних одиниць вивчали вітчизняні вчені Т. Кияк, Т. Панько, І. Кочан, Г. Мацюк та ін. Питання запозичення досліджували А. Олійник, П. Селігей, Л. Архипенко. На сучасному етапі також проведені ґрунтовні дослідження, в яких розглядаються запозичення в юриспруденції (І. Вакулик, Г. Сергєєва).

Виклад основного матеріалу дослідження. Словниковий склад юридичної термінології формувався з різних джерел. Умовно їх можна поділити на такі групи: **1.** Запозичення латинських та грецьких термінів і правових понять, які стали підґрунтям для термінології різних правових систем. З латинської мови запозичені такі терміни: *алібі, адвокат, арешт, віктимологія, експертиза, кодекс*. З грецької: *амністія, дактилоскопія, наркоманія, демократія*. **2.** Використання власне мовних термінів, тобто слів спільнослов'янського, староукраїнського походження: *суд, право, закон, злочин, обшук, свідок, позов, податок, понятий*. **3.** Надходження термінології з розвинутих сучасних європейських мов. З французької мови запозичені такі терміни: *арбітраж, афера, гарантія, паспорт, преамбула, прокурор, шантаж*. З німецької: *арешт, штраф, вексель, трасологія*. З англійської: *імпічмент, імпорт, детектив, кілер, хуліган*. З італійської: *бандитизм, валюта, карантин, контрабанда, мафія*. **4.** Існування термінології нормативно-правових актів України (Конституції, законів, кодексів), міжнародних документів, згода на

обов'язковість яких надана Верховною Радою України. 5. Використання нових термінів як результату перекладацької діяльності.

Наявність іншомовних термінів у правничій термінології пояснюється історичними умовами, в яких відбувся розвиток мови і її носія – народу. Запозичення іншомовної лексики посідають значне місце серед багатьох факторів, що впливають на збагачення словникового фонду мови.

До зовнішніх немовних причин запозичення слів однієї мови іншою належить наявність політичних, економічних, науково-технічних і культурних зв'язків між народами. У наслідок проникнення необхідних запозичень мова не лише не втрачає національної самобутності, а й збагачується і вдосконалюється.

Якщо слова з однієї мови прямо переходять в іншу, такі запозичення називають безпосередніми. Існує давня традиція застосування грецьких і латинських слів у правничій термінології (*рецидив, санкція, нотаріус, презумпція, кодекс, юрисдикція, експертиза* тощо).

Опосередковані запозичення з'явилися в українській мові внаслідок посередництва третьої мови. Так, з латинської через французьку мову увійшли слова *прокурор, віза, версія* і т. ін.

Серед запозичених термінів виділяють шар інтернаціоналізмів – таких міжнародних термінів, які вживаються не менше ніж у трьох неспоріднених мовах і мають греко-римську основу (*амністія, апеляція, класифікація, мораль*). Також існують такі іншомовні слова, як екзотизми – слова, що називають специфічні явища правового побуту, державного устрою, законодавчих актів окремих країн (*констебль, кнесет, шериф*).

Щоб іншомовне слово стало запозиченням, воно повинно пройти етап засвоєння. Слова запозичуються разом із значенням предмета чи поняття, яке воно визначає. Термін, який не має асоціації з іншомовними словами в рідній мові, є більш точним і конкретним (*біатриди, ексгумація*).

Висновки дослідження. Практично жодна мова при утворенні термінів не може обійтися своїми власними ресурсами, тому термінологія української мови поповнює свої запаси звідусіль, поєднуючи національні та інтернаціональні елементи. Кожна наука у своїй основі інтернаціональна, у її створенні беруть участь учені різних країн. Ефективне міжнародне наукове спілкування також значно полегшується за умови уніфікації та стандартизації термінології.

Література

1. Артикуца Н. В. Мова права і юридична термінологія: навч. посібник. К.: Стило, 2004. 277 с.
2. Панько Т., Кочан М., Мацюк І. Українське термінознавство. Львів: Світ, 1994. 92 с.
3. Усенко І. Б. Українська юридична термінологія // Українське державотворення: невитребуваний потенціал / За ред. О. М. Мироненко. К.: Либідь, 1997. С. 38–63.
4. Чулінда Л. І. Українська правнича термінологія: навч. посібник. К.: Магістр. XXI сторіччя, 2005. 112 с.
5. Юридична термінологія: довідник // Редкол.: В. В. Головченко, В. С. Ковальський та ін. К.: Юрінком Інтер, 1998. 224 с.

М. О. Стукалова, студентка групи ПЗдср-20-1 (*ХНУВС, Харків*)

В. В. Заборовський, канд. іст. наук, доц. (*ХНУВС, Харків*) – науковий керівник

ВІДОБРАЖЕННЯ ВІЙНИ НА СХОДІ УКРАЇНИ У МИСТЕЦТВІ

Мистецтво – сама та галузь, через яку люди якнайкраще можуть виразити свої переживання, турботу, схвильованість, підтримку, взагалі свою позицію щодо подій, які відбуваються у такому недоброму світі. Також воно є одним з головних джерел історії, через його витвори можна побачити немало історичних, суспільно значущих подій. Українська візуальна культура демонструє активне включення і відгук на історичні та соціально-політичні реалії останніх років.

Першим видом мистецтва, через яке пройшли біль і скорбота українців є образотворче мистецтво, а саме плакатна графіка. У такий складний час популярності набуває саме патріотичний плакат. Є багато українських митців, які вирішили виразити свою позицію саме через нього.

«Шлях свободи. П'ять років України в плакатах Нікіти Тітова» – 23 роботи художника, створені у 2013-2018 роках, розповідають про Україну та її війну. «“Шлях свободи” – це ключові, героїчні і часом трагічні події, через які нам доводиться пройти на шляху до змін і справжньої незалежності», – описує плакатний ряд Нікіта Тітов. Загалом у доробку Нікіти Тітова – більше 70 плакатів, і більша частина з них так чи інакше порушує тему війни. Серед них роботи про Майдан, про ключові події війни на Донбасі: Іловайськ, битву за Донецький аеропорт, про «режим тиші» та життя на лінії зіткнення.

«Для мене війна почалася влітку 2014 року. Саме тоді я вперше відчув, що ця війна буде страшна і триватиме вона довго. І щоб передати ці відчуття, я взяв одну із робіт Марії Примаченко та намалював її в камуфляжі. Я хотів показати, як війна усе яскраве і барвисте перетворює на страшну реальність. І це треба пам'ятати щодня, щоб перемога була швидшою», – так Тітов означив одну з центральних тем своєї творчості

Тітов втілює образи волонтера, добровольця, розвідника, патріота. Низка плакатів присвячена полоненим і політв'язням РФ. «Про них треба говорити, їх потрібно підтримувати, давати їм відчувати і знати, що країна їх не покинула», – коментує Микита.

Ще одним небайдужим митцем – патріотом стала Беата Куркуль. Полька за національністю, литовка за громадянством, українка за тяжінням серця,

медик та історик відповідно до записів у дипломах, художник – за покликанням, волонтер – за велінням душі. Події останнього буремного часу, які, власне, й зумовили відродження дещо забутого патріотичного плаката, надихнули Беату на створення засобами комп'ютерної графіки зображень на тему війни та її героїв. На роботах гіперреалістичні палаючі танки, утлі вантажівки, згарища й вибухи поміщені в буяння небесних барв, окутані флером сумної романтики. У смуги природних хмар вливаються хмари вогнищ-пожеж. І від цієї переконливої та пронизливої краси відчуваєш внутрішнє щеміння, ніби пережив такий собі катарсис і якимось ураз очистився, посвітлішав, подобришав.

Один з тих, для кого патріотизм – не пустий звук, – Олексій Бондаренко, який «розширив географію проекту, присвяченого патріотичному плакатові». Діапазон його творчих іпостасей вражає: іконопис, пластичне різьблення по дереву, дизайн інтер'єрів, ковальська справа, малювання ілюстрацій та концептартів, урешті, плакат. Саме через патріотичний плакат художник виразив свою небайдужість до війни та її учасників.

Неоднозначним видом мистецтва, що проникливо зображає тему жахливої реальності є кінематограф. Про такі нерадісні події знято не один фільм. Це історія та пам'ять для кожного.

«Кіборги». Драма про оборону Донецького аеропорту вийшла в кінці 2017 року і на довгий час стала своєрідним еталоном героїчного кіно про воїнів АТО. Картину Ахтема Сеїтаблаєва за сценарієм Наталії Ворожбит консультували справжні обранці ДАП Андрій «Богема» Шараскін, Євген «Маршал» Жуков, Кирило «Доцент» Недря і Євген «Адам» Межевікін. А ідея народилася з телепроекту про українських військових і добровольців, ведучим якого був Сеїтаблаєв. Критики хвалили «кіборгів» за добре опрацьовану психологію героїв, а акторів за майстерну гру. Можливо, картині

бракує екшену при деякому надлишку філософії, зате «кіборгам» вдалося залучити в кінотеатри рекордну на той момент кількість глядачів.

«Іловайськ 2014: Батальйон Донбас». На відміну від «кіборгів», «Іловайськ 2014», також присвячений першим місяцям війни, був скоріше терапевтичним проектом для безпосередніх учасників Іловайського котла. Тоді, в серпні 2014 року, колони українських сил, що виходять по нібито «зеленому коридору» з окупованого міста, були віроломно розстріляні військами регулярної армії РФ. Через кілька років командир штурмової бригади батальйону «Донбас» Тарас «Бішут» Костанчук попросив Михайла Бриниха написати на основі історій бійців сценарій, а Івана Тимченко попрацювати над режисурою. Сам же при цьому взявся продюсувати картину, а також виконав в ній головну роль.

«Наші котики». Вважається, що психологічну травму можна назвати перебореною, коли над викликаними її подіями нарешті можна посміятися. Підійти до АТО з гумором спробувала команда фільму «Наші котики». Писав сценарій і займався постановкою Володимир Тихий, а в команду продюсерів увійшла колишня в.о. міністра охорони здоров'я Уляна Супрун. Починається фільм дуже бадьоро – з кадрів палаючого Кремля і українських танків на московській Красній площі. А потім скочується в історію про пригоди команди боягузливих добровольців і тупої журналістики на позиції під «смішною» назвою «Туалет». Фільм не можна назвати ні художньою, ні касовою, ні гумористичною удачею. Але за сміливу спробу посміятися над наболілим і за реакцію, яку він викликав у російських пропагандистів, «котики» все ж стали достойними.

Ще багато українських митців не залишилося осторонь. Головне, що про це пам'ятають, це зображують і щиро вірять, що все те погане залишиться лише у витворах мистецтва, а не болісними шрамами на душі українця.

Література

1. «Українознавчий альманах». Випуск 18 – Ольга Ліщинська «Українське візуальне мистецтво як висловлювання: від Євромайдану до військового протистояння на Сході України»
2. «Віче» – Журнал Верховної Ради України. 23–24/2015; 17/2015.
3. Плакат – брат барикад. URL: <http://veche.kiev.ua/gallery/1/> (дата звернення 05.10.2020 р.)
4. 23 плакати про війну й Україну. У Києві відкрилася виставка Нікити Тітова. URL: <https://novynarnia.com/2018/12/18/titov-posters/> (дата звернення 05.10.2020 р.)

В. А. Уваренко, студентка групи Ф-6-ПЗдср-20-4 (ХНУВС, Харків)

М. О. Овчинников, канд. філол. наук, доцент (ХНУВС, Харків) – науковий керівник

КОМУНІКАТИВНІ ОЗНАКИ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ ЮРИСТА

Постановка наукової проблеми. Вільне володіння державною мовою в її усній і писемній формах, багатством словникового складу, орфографічними й пунктуаційними навичками, готовність до продуктивного спілкування з різними категоріями громадян є не лише показником загальної культури особистості юриста, а й запорукою його успіху у професії, конкурентоспроможності на сучасному внутрішньому й міжнародному ринку праці.

Актуальність вибраної теми полягає в необхідності вивчення основних комунікативних ознак мовлення юриста. Особи, які здійснюють юридичну діяльність, постійно стикаються з людьми різних професій і різного рівня культури. Кожного разу їм доводиться знаходити потрібні слова, аргументувати сказане та правильно висловлювати думки. Від того, як висловив свою думку юрист, залежить, наскільки правильно його зрозуміють клієнти або колеги. Відтак особливої значущості набуває проблема мовленнєвої культури юриста, яку слід розвивати та удосконалювати як на етапі його професійного становлення, так і у подальшій професійній діяльності.

Мета написання даної роботи – дослідження основних комунікативних ознак мовлення юриста та аналіз типових мовних помилок.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми формування й удосконалення культури мовлення фахівців розглянуто в роботах таких дослідників: Н. Бабиц, В. Виноградова, А. Коваль та інших. Окремі питання розвитку культури мовлення юристів порушено у працях Л. Барановської, Р. Кацавця, Н. Руколянської, А. Скорофатової. Різноманітні аспекти формування комунікативної компетентності майбутніх юристів досліджували Г. Ахмеянова, О. Желнова, С. Зайцева, О. Калита, І. Саражинська.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглянемо головні ознаки культури мовлення юриста. *Правильність*, тобто відповідність прийнятим орфоепічним, орфографічним, граматичним, лексичним нормам. Еталоном правильності слугують норми, правила вимови, наголошування, словозміни, слововживання, орфографічні та пунктуаційні правила в писемному мовленні тощо. Завдяки цьому реалізується інформаційно-інформативна функція мовлення, здійснюється цілеспрямований вплив на свідомість людини.

Різноманітність: володіння мовним багатством народу, художньої і публіцистичної літератури, лексичним арсеналом літературної мови; використання різноманітних мовних одиниць; стилістично обґрунтоване використання словосполучень і речень; постійне вдосконалення й збагачення мовлення. Так, бажання уникнути одноманітності викладу потребує знань слів-синонімів або їх фразеологічних відповідників: *помилитися – прорахуватися – припуститися помилки; дозволити – дати право; порадити – дати пораду; не*

могти – не мати змоги, не мати можливості. При цьому слід брати до уваги стилістичну маркованість слів і сталих зворотів, щоб доречно використовувати їх у певній сфері спілкування.

Виразність забезпечується оригінальністю у висловлюванні думок з метою ефективного впливу на партнера по комунікації. Цій меті слугують засоби художньої виразності (порівняння, епітети, метафори); фонетичні засоби (інтонація, тембр голосу, темп мовлення); приказки, прислів'я, цитати, афоризми, крилаті слова і вирази; синтаксичні фігури (звертання).

Ясність, тобто доступність мовлення для розуміння тих, хто слухає. Вона забезпечує адекватне розуміння сказаного, не вимагаючи від співрозмовника особливих зусиль при сприйнятті. Ясності мовлення сприяють чітка дикція, логічне й фонетичне наголошування, правильне інтонуювання.

Точність, або відповідність висловлювань того, хто говорить, його думкам. Виявляється точність мовлення юриста у використанні слів відповідно до їх мовних значень, що сприяє виробленню в нього звички називати речі своїми іменами.

Чистота, тобто бездоганність усіх елементів мовлення, уникнення недоречних, невластивих українській мові іншомовних запозичень. Забезпечується вона мовною грамотністю, мовним чуттям фахівця. Необхідно знати українські відповідники до іншомовних слів і надавати їм перевагу, наприклад: *апріорі* – незалежно від досвіду, *баланс* – рівновага, урівноважування; *форсувати* – прискорювати, посилювати; *бартер* – обмін; *брокер* – посередник; *дилер* – торговець, агент із продажу; *аргумент* – доказ, *фон* – тло, *фіктивний* – вигаданий, несправжній тощо.

Логічність: точність вживання слів і словосполучень, правильність побудови речень, смислова завершеність тексту. Причинами помилок у логіці викладу можуть бути: поєднання логічно несумісних слів (*жахливо красивий, страшно весело*); наявність у словосполученні зайвих слів – плеоназмів: (*легальний закон – закон; народна демократія – демократія; захисний імунітет – імунітет; сьогоднішній день – сьогодні; моя власна думка – моя думка; моя автобіографія – автобіографія*); незнання різниці у значенні слів: *вибачте мені* (просимо в когось) і *вибачаюсь* (перед собою); *обумовлювати* (ставати в залежність від певних умов) і *зумовлювати* (бути причиною чогось).

Висновки дослідження. Правильна вимова, вільне, невимушене оперування словом, уникнення вульгаризмів, архаїзмів, діалектизмів, слів-паразитів, зайвих іншомовних слів, наголошування на головних думках, фонетична виразність, інтонаційна розмаїтість, чітка дикція, розмірений темп мовлення, правильне використання логічних наголосів і психологічних пауз, взаємовідповідність між змістом і тоном, між словами, жестами та мімікою – все це необхідні елементи культури мовлення юриста.

Література

1. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення. Львів: Світ, 1990. 232 с.
2. Руколянська Н. В. Формування культури фахового мовлення майбутніх правників. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2015. Вип. 42. С. 268–275.

І. О. Хамінов, студент групи ПЗП-20-13 (*ХНУРЕ, Харків*)

Л. І. Бадєєва, кан. іст. наук, доц. (*ХНУРЕ, Харків*) – науковий керівник

РОЛЬ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА В УКРАЇНСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ ВІДРОДЖЕННІ

Актуальність роботи зумовлена посиленням уваги до творчості та діяльності Т. Г. Шевченка у наш час. Пов'язано це з тим, що у творах Т. Шевченка кожна людина завжди могла знайти й знаходить зараз щось для себе близьке й потрібне. Сучасна людина за допомогою його творів може дати відповіді майже на всі питання, які хвилюють її зараз, у ХХІ ст.: починаючи від материнської любові та застережень поета щодо кохання до підняття проблем, пов'язаних із військовими діями та політичним життям.

Проблема вивчення та популяризації спадщини Т. Шевченка вирішується на державному рівні. Так, 11 квітня 2012 р. було підписано наказ Президента України №257/2012 «Про додаткові заходи з підготовки та відзначення 200-річчя від дня народження Тараса Шевченка».

Дослідженням життєвого та творчого шляху великого Кобзаря займалися О. Бабишкін, М. Жулинський, Д. Степовик та інші вчені,

Мета роботи – відобразити вагомий внесок Тараса Григоровича Шевченка в українському національному відродженні.

Багата українська культура з другої половини ХVІІІ ст. почала виявляти ознаки занепаду. Це давалося взнаки і в колишній Гетьманщині, і в Правобережній Україні, зокрема у західних землях. Тут остаточно перемогла унія, а з втратою православ'я цей регіон фактично був позбавлений тих політичних і культурних орієнтирів, за які він боровся протягом століть як складова частина однієї національної держави. Поступово занепадала й традиційна українська культура західних міст. Книгодрукування, яким колись пишалися Львів, Острог, Перемишль, згасла. Літературна мова ледь жевріла в церковнослов'янщині. Поступово у Східній Україні єдиним засобом літературного спілкування стає російська, у Західній – польська й латинська, у Закарпатті – латинська й угорська мови.

Творчість Т. Шевченка, відгомони ідей кириломефодіївців були головним побудником, який на початку 60-х років спонукав ціле гроно обдарованих молодих людей із сполонізованих дворянських родин Правобережжя повернутися в українське національно-культурне середовище. Серед визначних імен тут – економіст і публіцист Т. Рильський, історик В. Антонович, мовознавець К. Михальчук, етнограф Б. Познанський, лікар К. Юркевич та ін.

Шевченко є основоположником нової української літератури і родоначальником її революційно-демократичного напрямку. Саме в його творчості повно розвинулися ті начала, які стали провідними для передових українських письменників другої половини ХІХ – початку ХХ століть.

Тенденції народності й реалізму були вже властиві в значній мірі і творчості попередників Шевченка. Шевченко перший в українській літературі виступив як істинно народний поет, твори якого з усією повнотою відбили почуття й думки трудящих мас, їх віковічні визвольні прагнення. Норми української літературної мови, створені на народній основі, дала поезія Шевченка. Один з таких прикладів цитата Тараса Шевченка « Борітеся – поборете, Вам бог помагає! За вас правда, за вас сила І воля святая!» з твору «Кавказ».

Основні мовні джерела великий народний поет черпав із скарбів фольклору і живої розмовної мови. Він відібрав від загальнонародної мови все найбільш істотне і яскраве і розкрив у своїй творчості багатство, гнучкість, красу і милозвучність українського слова.

У 1843–1845 рр. Тарас Григорович написав свої революційні поеми «Сон», «Кавказ», «Великий льох», «І мертвим, і живим...», «Заповіт». Звинувачуючи у поневоленні України російських царів та імператорів, Шевченко відкидає ідею нероздільності Малої і Великої Росії та лояльності до імператорів. Ніколи раніше українські інтелектуали так не протестували проти російського гноблення України. Всіма своїми творами Шевченко відстоював національне і соціальне визволення українського народу, його державність і незалежність. Увесь наступний український національний рух тією чи іншою мірою пов'язаний з творчістю поета, а його мученицька доля надихала на боротьбу, багато поколінь українців.

Велике значення мало те, що Шевченко зміг побачити український національний рух як складову процесу визвольної боротьби всіх слов'янських народів. Він мріяв, «щоб усі слов'яни стали добрими братами». Поет передавав свої поезії-заклики до єднання у спільній боротьбі лідерам національних рухів слов'ян Павлу Шафартику та Адаму Міцкевичу. Завдяки цьому український народ і його національно-визвольна боротьба ставали відомими у Європі.

Отже, ідеї Т. Шевченка справили величезний вплив на свідомість тогочасних людей, та постали одними з найголовніших причин українського національного відродження. «Огненне слово його наскрізь проймало серце не тільки тих, кому близьке було народне горе, а й тих, кому й байдуже було до того. Всі дивувалися красі та силі тієї простої мови, якою Шевченко виливав свої вірші. Увесь світ став прислухатися до його мови, а на Україні вірші приймали як благовісне, пророче слово» – сказав про письменника Панас Мирний.

Література

1. Бабишкін О. Шевченкова слава. К., 1989. 32 с.
2. Жулинський М. Г. Шевченко Тарас // Енциклопедія історії України: у 10 т./ редкол. В. А. Смолій та ін.. – Наукова думка, 2013. С. 619.
3. Степовик Д. Наслідуючи Христа: Віруючий у Бога Тарас Шевченко. К., 2013. 480 с.
4. Шевченко – все про митця. URL: <http://taras-shevchenko.com.ua/ua/content/citati-shevchenka.htm> (дата звернення 02.10.2020 р.)

Н. П. Ходєєв, студент 1-го курсу, спеціальність «Право» (ХНУВС, Харків)
М. О. Овчинников, канд. філол. наук, доцент (ХНУВС, Харків) – науковий керівник

ВИКОРИСТАННЯ НЕВЕРБАЛЬНИХ ЗАСОБІВ У ПРОЦЕСІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Постановка наукової проблеми. Невербальна поведінка особистості багатofункціональна. За допомогою різноманітних засобів спілкування вона створює образ партнера у спілкуванні, формує ці стосунки, є індикатором психічного стану особистості, виступає як уточнення, підсилює емоційну насиченість комунікації, підтримує оптимальний рівень психічної близькості між учасниками спілкування, виступає показником статусно-рольових відносин.

Актуальність вибраної теми роботи визначається тим, що вона спрямована на поповнення знань про невербальну взаємодію між людьми у процесі міжкультурної комунікації.

Мета написання даної роботи – розкриття основних проблем невербального спілкування у процесі міжкультурної комунікації, вивчення різних видів невербального спілкування, їх значення та причин прояву.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Останнім часом з'явилась значна кількість праць, присвячених міжкультурній комунікації, але слід зазначити, що дослідники беруть до уваги здебільшого вербальний складник, який на сьогодні є більш структурованим і вивченим. Сучасна наука має різні погляди на невербальні засоби спілкування:

- у контексті осмислення загальних програм і способів людської поведінки (Дж. Холл, А. Фрізен, А. Піз, Дж. Фаст та ін.);
- формальний та семантичний аналіз невербальних знаків у співвідношенні з мовними знаками (Т. Ніколаєва, К. Шерер, І. Шаронов);
- власне лінгвістичні, соціолінгвістичні, психолінгвістичні та інші аналітичні розробки, направлені на розпізнання за вербальними та невербальними знаками психологічних та емоційних станів, дослідження національної специфіки мовленнєвої і немовленнєвої поведінки, аналіз способів відображення невербальної поведінки у художній літературі (А. Вежбицька, П. Екман, К. Крейдлін, С. Павлова та ін.).

Виклад основного матеріалу дослідження. Щоденно комуніканти використовують десятки жестів, майже не замислюючись над їх смислом. Проте, однакові жести чи рухи у традиціях різних народів можуть мати зовсім різне значення. Звичайно, бувають універсальні жести, які тлумачаться в усіх країнах практично однаково. Кивок головою майже завжди означає «так», згоду. Жест «знизування плечима» означає, що людина не знає або не розуміє. Але не завжди міміка і жести тлумачаться так легко.

Навіть костюм і його колір можуть нести неоднозначну інформацію в різних частинах світу. Той жест, яким російська людина скрушно демонструє пропажу чи невдачу, у хорвата означає успіх і задоволення. Якщо в Голландії

ви повернете вказівним пальцем біля скроні, маючи на увазі якусь дурницю, то вас не зрозуміють. Там цей жест означає, що хтось сказав дуже дотепну фразу. Говорячи про себе, європеєць показує на груди, а японець – на ніс. У деяких країнах Африки сміх – це показник подиву і навіть замішання, а зовсім не прояв веселощів.

Рідко трапляється, коли ми говоримо, не супроводжуючи слова якою-небудь дією, в якій головну роль незмінно грають руки. Італійці і французи відомі тим, що вони в усьому покладаються на свої руки, коли потрібно рішуче підтвердити слова або додати бесіді більш невимушений характер. Небезпека полягає в тому, що жести рук сприймаються по-різному – залежно від того, в якій країні ми в даний момент перебуваємо. Так, у США, та й у багатьох інших країнах, «нуль», утворений великим і вказівним пальцем, «говорить» про те, що «все нормально», «відмінно» або просто «ок». В Японії його традиційне значення – «гроші». У Португалії і деяких інших країнах він буде сприйнятий як непристойний. Коли француз, німець чи італієць вважає чужу ідею дурною, він виразно стукає себе по голові, і навпаки, коли англієць або іспанець стукає себе по лобі, всім ясно, що він задоволений собою. Якщо голландець, стукаючи себе по лобі, показує вказівним пальцем угору, то це означає, що він гідно оцінив розум співрозмовника. Німці часто піднімають брови вгору на знак захоплення чієюсь ідеєю. Така ж поведінка в Англії буде розцінена як вираження скептицизму.

У більшості західних цивілізацій, коли постає питання про роль правої і лівої руки, жодній з них не віддається переваги (якщо, звичайно, не враховувати традиційного рукостискання правою рукою). Але на Близькому Сході, як і в інших ісламських країнах (таких, як Індонезія або Малайзія), не можна протягнути будь-кому їжу, гроші або подарунок лівою рукою. Там вона відома як нечиста рука і користується поганою славою. Також у мусульманських народів не дозволяється під час бесіди, сидячи на стільці, закидати ногу на ногу. Проте в арабів, латиноамериканців і представників Південної Європи прийнято торкатися один одного у процесі спілкування, тоді як це нехарактерно для народів Східної Азії і практично виключено для індійців та пакистанців.

Висновки дослідження. Добре знання невербальної мови різних народів дозволяє впевнено поводитись у процесі міжкультурної комунікації, організувати взаємодію, розуміти й враховувати психічний стан партнерів.

Література

5. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ: Вид. центр «Академія», 2004. 344 с.
6. Піз А., Піз Б. Мова рухів тіла. Київ: ТОВ «Компанія ОСМА», 2015. 426 с.
7. Радевич-Винницький Я. Етикет і культура спілкування. Львів: СПОЛОМ, 2001. 224 с.
8. Чмут Т. К., Чайка Г. Л., Лукашевич М. П. Етика ділового спілкування. Київ: МАУП, 2003. 208 с.

О. О. Чучко, студент групи ПЗП-20-3 (*ХНУРЕ, Харків*)

Л. І. Бадєєва, канд. іст. наук, доц. (*ХНУРЕ, Харків*) – науковий керівник

ВАСИЛЬ СТУС ЯК МИТЕЦЬ, ЩО БОРОВСЯ ЗА НАЦІОНАЛЬНЕ ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНИ

In this article I am trying to describe the impact that Vasyl Stus had on the national revival of Ukraine, value of his hard work and the heritage that he has left for Ukrainians across generations. He is the man to look up to for the people of Ukraine in the time of national crisis. The effort that he has put into resurrecting a national spirit cannot be undervalued. It could be even said that his work is one of the reasons that Ukraine is independent today. That's why I chose to examine and explore his biography, works, other scientists' studies on the matter. I want Ukrainians to be aware who they should be thankful to.

Останнім етапом національного відродження України було дисидентство. Митці, студенти, звичайні люди, які боролися за демократизацію суспільства, вільний розвиток української мови та культури, реалізацію прав українського народу на власну державність. Чи не найяскравішим представником українського дисидентства без сумніву можна назвати Василя Стуса. Вивченням впливу цього митця на національне відродження України та його біографії займалися: В. Т. Кіпіан, Д.В. Чобіт, Р.С. Титикало й І. Костін та ін. Автори ставили за мету – розкрити досі не піддані розголосу факти з біографії.

Хоч і народився Стус на Вінниччині, з двох років він жив у Сталіно (нині Донецьк). Школу закінчив із срібною медаллю, Потому вступив на історико-філологічний факультет педагогічного інституту, де безперестанно працював у бібліотеці, вже тоді став членом літературного об'єднання – «Обр'ю». З молодих років він уже захоплювався літературою та поширенням української в маси. Закінчивши 1959 навчання з червоним дипломом, три місяці працював учителем української мови й літератури в селі Таужне, після чого два роки служив у армії на Уралі. Саме під час навчання і служби він почав писати вірші. Тоді ж він для себе відкрив німецьких поетів Гете і Рільке, переклав сотні їх творів, але згодом всі переклади було конфісковано й втрачено. У 1959 році в «Літературній Україні» опублікував свої перші вірші з напутнім словом Андрія Малишка.

У 1961–1963 роках викладав українську мову та літературу в середній школі в Горлівці. У 1963 став редактором газети «Соціалістичний Донбас», де пропрацював 7 місяців, доки не поїхав до Києва навчатися до Інституту літератури ім. Т. Шевченка. За час перебування в аспірантурі підготував і здав до видавництва першу збірку творів «Круговерть».

На цьому закінчилося «дитинство» Стуса. Його «доросле життя» почалося з перших його кроків у дисидентстві. 4 вересня 1965 року, під час прем'єри фільму Сергія Параджанова «Тіні забутих предків», у кінотеатрі «Україна» в Києві, взяв участь в акції протесту. Стус разом з Іваном Дзюбою, В'ячеславом Чорноволом, Юрієм Бадзьом закликав партійних керівників і населення столиці засудити арешти української інтелігенції, що стало першим громадським політичним протестом на масові політичні репресії в Радянському Союзі у післявоєнний час. За участь у цій акції його відраховано з аспірантури. Хоч митцю й прийшлося змінити безліч професій, а через дисидентську діяльність його твори не друкували, наступні 7 років стали найщасливішими у його житті, як казав сам митець. Але згодом цій фортуні прийшов кінець.

12 січня 1972 року – перший арешт; впродовж майже 9 місяців поет перебував у слідчому ізоляторі. Саме тоді було створено збірку «Час творчості». На замовлення КДБ, твори Стуса прорецензував старший науковий співробітник Інституту літератури ім. Шевченка Арсен Каспрук. Поетичну збірку «Зимові дерева» він назвав поетикою «декадансу, ідейного занепаду», «Нормальна неупереджена людина прочитати її може лише з обридженням, із зневагою до „поета“, що так порочить свою землю і свій народ». На початку вересня 1972 київський обласний суд за звинуваченням в «антирадянській агітації й пропаганді» засудив Стуса до 5 років позбавлення волі і 3 років заслання. Весь термін ув'язнення перебував у мордовських таборах, де його катували та знущалися над ним представники КДБ. Більшість віршів, що Стус писав у таборі, вилучалася і знищувалась, лише деякі потрапили на волю через листи до дружини. З ув'язнення звернувся із заявою до Верховної Ради СРСР з відмовою від громадянства: «...мати радянське громадянство є неможливою для мене річчю. Бути радянським громадянином – значить бути рабом...».

Повернувшись до Києва, Стус не полишив дисидентської діяльності, доказом чого свідчить його вступ до УГГ. Разом із цим через підірвану митецьку репутацію попри розхитане здоров'я гроші заробляв на заводі.

У травні 1980 був знову заарештований, визнаний особливо небезпечним рецидивістом і у вересні засуджений на 10 років примусових робіт і 5 років заслання. Відмовився від призначеного йому адвоката Віктора Медведчука зі словами «Другий прокурор мені не потрібен», намагаючись самому здійснити свій захист. За це Стуса вивели із зали суду і вирок зачитали без нього. Таким чином, у Стуса було вкрадене належне йому за законом «останнє слово».

Стусові, що з листопада 1980 перебував у таборі, заборонили бачитися з родиною, останнє побачення було навесні 1981. Однак його записи 1983 року вдалося переправити на Захід. 1985 року українська діаспора намагалась висунути Василя Стуса на здобуття Нобелівської премії з літератури, але не

встигла підготувати всі матеріали відповідно до процедури номінації. Табірними наглядачами знищено збірку «Птах душі» з приблизно 300 віршами Стуса. На знак протесту проти жорстокого поводження табірної адміністрації з політв'язнями він кілька разів оголошував голодування. У січні 1983 року, за передачу на волю зошита з віршами, на рік був кинутий у камеру-одиночку. 28 серпня 1985 року Стуса відправили до карцеру за те, що він, читаючи книгу в камері, сперся ліктем на нари (хоча це й не порушення режиму; офіційна причина, за свідченням співв'язнів поета, була наклепом). На знак протесту він оголосив безстрокове сухе голодування. Помер уночі проти 4 вересня, можливо, від переохолодження. За офіційними даними, причина смерті – зупинка серця. Товариш Стуса, також колишній політв'язень, Василь Овсієнко нарівні з цією версією висував припущення про загибель від удару карцерними нарами, цілком імовірно, навмисне влаштовану наглядачами.

Дружина отримала повідомлення про смерть чоловіка вранці п'ятого вересня. Всупереч її проханню, поховання відбулось без присутності рідних. Смерть поета приховувалась радянською владою від його друзів-дисидентів до середини жовтня. Права на перепоховання адміністрація не надавала до завершення терміну ув'язнення. Особисті речі Стуса також здебільшого не повернулись до його родини. Тільки у листопаді 1989 року завдяки клопотанням рідних і однодумців, поета перепоховали в Києві на Байковому кладовищі. До нас дійшли тільки 5 збірок його віршів: «Круговерть» (1965), «Зимові дерева» (1970), «Веселий цвинтар» (1971), «Час творчості/Dichtenszeit» (1972), «Палімпсести» (1971–1977, опублікована 1986).

Таким чином, розкриваючи біографію Василя Стуса, ми бачимо увесь його спадок та непосильний труд, усе, що він поклав на вівтар, заради нашої незалежності права на волевиявлення в нашій державі. Він став обличчям народу, як це свого разу зробив Шевченко, але, як Кобзар не застав часу без панщини, так і сам Стус не застав незалежної України, до створення якої він приклав не тільки руку, а й душу.

Тож збережімо пам'ять про нього та інших наших національних героїв – людей, що доклали безліч зусиль заради того, щоб ми з вами, тобто українці, жили у своїй незалежній державі та розмовляли своєю неповторною милозвучною мовою. Тільки завдяки ним ми маємо сьогодні право називати себе українцями.

Література

1. Кіпіані В. Справа Василя Стуса. 2019. 668 с.
2. Чобіг Д. Нарцис. 2001. 89 с.
3. Титикало Р., Костін І. Стус без шансу на захист: ведмежа послуга Медведчука», 2016.

Є. Я. Шкредова, студентка групи ІТУ-20-3 (*ХНУРЕ, Харків*)

Н. О. Ластовець, канд. іст. наук, ст. викл. (*ХНУРЕ, Харків*) – науковий керівник

ВПЛИВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ НА ДЕРЖАВОТВОРЧИЙ ПРОЦЕС

The role of the Ukrainian language in the process of state formation is analyzed. Bright examples of national revival in the literature are given.

Роль мови в процесі державотворення є складним і багатограним питанням. Спираючись на думки дослідників цієї проблеми, можемо стверджувати, що мова відіграє ключову роль в об'єднанні країни й творенні нації. Мова поєднує людей більше, ніж класова та релігійна приналежність, більше, ніж спільна історія чи етнічне походження [2, с. 85]. Мова є однією з ключових складових процесу державотворення, бо без неї не може існувати жодна країна.

Офіційною мовою нашої держави є українська. Звернімося до джерел походження української мови. За однією з теорій, носіями праіндоєвропейської мови були представники археологічної культури, які проживали в Понтійських степах, частина з яких є територією сучасної України. Українська мова входить до слов'янської групи мов і належить до східної підгрупи. Також побутує думка, що українська мова була мовою матері, в той час коли російська вважалася офіційною. Саме завдяки цьому вона сповнена великою кількістю пестливих та мелодійних слів. На думку Оксани Забужко, є цікавим той факт, що українські письменниці Леся Українка і Ольга Кобилянська у листуванні використовували українську мову в поєднанні з усіма пустотливими «міау» й «чіча-лялями», щоб «утеплити», «оріднити» письмо [1, с. 150]. «... Власне оте «материнське» приватне, «простацьке» й «щире» – походження (з вернакуляру) й забезпечило було літературній українській ту підвищену чуттєву температуру (пластичність і абсолютну, воістину «елліністичну» природність емоційної афектації), яку більшість західноєвропейських мов, зіштивнілих і задубілих у шорах нормативного узусу, на той час уже втратили (англійська, наприклад, – після Шекспіра й взагалі елизаветинців), а відповідні національні літератури ностальгійно оплакували як свій «золотий вік» і прекрасну юність. Власне на цю «південну чутливість» так небезпідставно заздрили нам класики російської літератури, чия мова розвивалася зовсім іншими шляхами й завжди була непорівнянно більше «батьківською», ніж «материнською», – від Льва Толстого («Я дуже люблю вашу народну українську мову, звучну, цвітасту і таку м'яку. У вашій мові стільки ніжних, сердечних, поетичних слів: ясочко, зіронько, квітонько, серденько...» [3, с. 195]) до А. Солженіцина, з його безугавними наріканнями на втрату «теплої малоросійської культури»...» [1, с. 142].

Вважається, українська літературна мова виникла на основі «полтавського діалекту». Український поет родом з Полтави, Іван Петрович Котляревський, є засновником нової української літератури. Він своєю «Енеїдою» об'єднав

українське слово і світову культуру. «Енеїда» – перший твір, написаний живою українською мовою, на народній основі. Остаточне сформування нової української літературної мови закінчилося літературно-мовною діяльністю Т. Г. Шевченка. Його традиції у розвитку української літературної мови провадили далі у своїй творчості й інші письменники. Попри важкі часи, українські письменники починають друкувати свої твори в Російській імперії. Так уперше «Кобзар» був виданий у 1840 році в Санкт-Петербурзі. Він та інші видання українських письменників стали ніби ін'єкцією української культури в культуру імперську. Але незабаром почались замовчування і заборони. Першою визначною подією став Валуєвський циркуляр, підписаний 30 липня (18 липня) 1863 року. У таємному розпорядженні міністра внутрішніх справ Російської імперії Петра Валуєва наказувалося призупинити публікацію релігійних, навчальних і освітніх книг, написаних «малоросійською» (українською) мовою, однак дозволялась публікація художньої літератури.

Другою впливовою подією був Емський указ (18 (30) травня 1876 р.), спрямований на витіснення української мови з культурної сфери (церква, музика, театр, книгодрукування (заборона ввезення на територію імперії книг, що надруковані українською мовою). Наслідком розпорядження про заборону друкування українською мовою стало те, що багато авторів стали видавати свої твори в Галичині, деякі почали записувати українські народні пісні латиницею.

Наступним важливим етапом був період українізації. Ця політика здійснювалась з 1920-х до початку 1930-х років ЦК КП(б)У й урядом УСРР з метою зміцнення радянської влади в Україні засобами поступок у вигляді запровадження української мови в школі, пресі й інших ділянках культурного життя. Але у травні 1933 року почались масове нищення української інтелігенції. Початком був арешт Михайла Ялового (12–13 травня) і самогубство Миколи Хвильового, у недоброї пам'яті харківському будинку «Слово». Кульмінацією дій радянського репресивного режиму стали масові розстріли «контрреволюціонерів». Загалом в один день за рішенням несудових органів було страчено десятки представників української інтелігенції – цвіту української нації. Але попри всі перешкоди в 1991 році українська мова стала офіційною мовою незалежної України.

Підсумовуючи, можна зазначити, наша рідна мова відіграла ключову роль у процесі державотворення. Попри всі заборони, репресії та складні часи, в 1991 році Україна стала незалежною державою з єдиною офіційною мовою. Нарешті українці отримали змогу жити і розвиватися як самостійна, незалежна нація зі своєю унікальною історією та культурою.

Література

1. Заблужко О. Notre Dame d'Ukraine: Українка в конфлікті міфологій. К.: Видавничий дім «Комора», 2018. 656 с.
2. Іваншин В., Радевич-Винницький Я. Мова і нація. Дрогобич: Відродження, 1994. 218 с.
3. Терлак З. М., Сербенская А. А. Украинский язык для начинающих. Л.: Изд-во «Свит», 1992. 264 с.

КУЛЬТУРНИЦЬКИЙ ЕТАП НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОЖЕННЯ

Література. У XIX ст. продовжувалося становлення нової української літератури, яке почалося в другій половині XVIII ст. Від давньої шкільно-церковної літератури через бурлескно-травестійні жанри, елементи сентименталізму, романтизму українська література йшла до реалістичного зображення життя. Розвиваючись на власному ґрунті, вона мала тісні зв'язки з іншими слов'янськими літературами. Найважливіше значення у формуванні нової української літератури на початку XIX ст. мала творчість І. Котляревського, П. Гулака-Артемівського, Г. Квітки-Основ'яненка, Є. Гребінки, М. Шашкевича. Ці письменники, широко використовуючи надбання української літератури попередніх часів, стали все яскравіше змальовувати дедалі більше сторін сучасного й минулого життя суспільства: сподівання, буденне життя, побут, звичаї, гумор, оптимізм простих людей. Письменники змальовували образи несправедливих панів-кріпосників, їх аморальність, духовну спустошеність, показували хабарництво, підступність, зловживання службовим положенням царських чиновників тощо.

Важливим чинником національно-культурного відродження стала творчість українських письменників та поетів-романтиків: Є. П. Гребінки, Л. І. Боровиковського, М. І. Костомарова, А. Л. Метлинського та ін. Вони висунули на перший план духовне життя людини, наповнили літературу патріотичним духом. Саме романтики визнали українську мову першорядним чинником розвитку української національної культури. Основоположником нової української літератури, її першим класиком став Іван Петрович Котляревський (1769–1838). Маючи великий хист до віршування, І. Котляревський на сюжетній основі «Енеїди» Вергілія створив бурлескно-травестійну поему, яка була вперше видана в трьох частинах у 1798 р. в Петербурзі на кошти конотопського поміщика Максима Парпури (без відома автора) під назвою «Енеида, на малороссийский язык перелицованная І. Котляревским». Повний текст поеми вийшов у 1842 р. в друкарні Харківського університету. Написана барвистою народною мовою, «Енеїда» містить гумористично-сатиричне, але в цілому правдиве, реалістичне зображення життя й побуту України другої половини XVIII ст. Автор малює образи простих людей, їх доброту, розум, спритність, порядність, завзяття, мужність, патріотизм, засуджує користолюбність, жадібність, тупість, жорстокість панів і чиновників.

У 1817–1818 рр. І. Котляревський написав п'єси «Наталка Полтавка» (музика М. Лисенко) і «Москаль-чарівник», які вперше були поставлені на сцені Полтавського театру в 1819 р. У головних ролях виступав видатний актор М. Щепкін. П'єси І. Котляревського поклали початок новій українській драматургії.

Одним з видатних поетів першої половини XIX ст. в Україні був Петро Петрович Гулак-Артемівський (1790–1865). Він ввійшов у нову

українську літературу як автор, насамперед байок («Справжня добрість», «Пан та Собака», «Солопій та Хівря» тощо.), байок-приказок, віршів побутового характеру, віршованих і прозових послань. Критикою кріпосницьких порядків і висловленням співчуття до гнобленого поміщиками селянства найбільш яскраво відзначається байка «Пан та Собака» (1818), що стала найвідомішим твором автора.

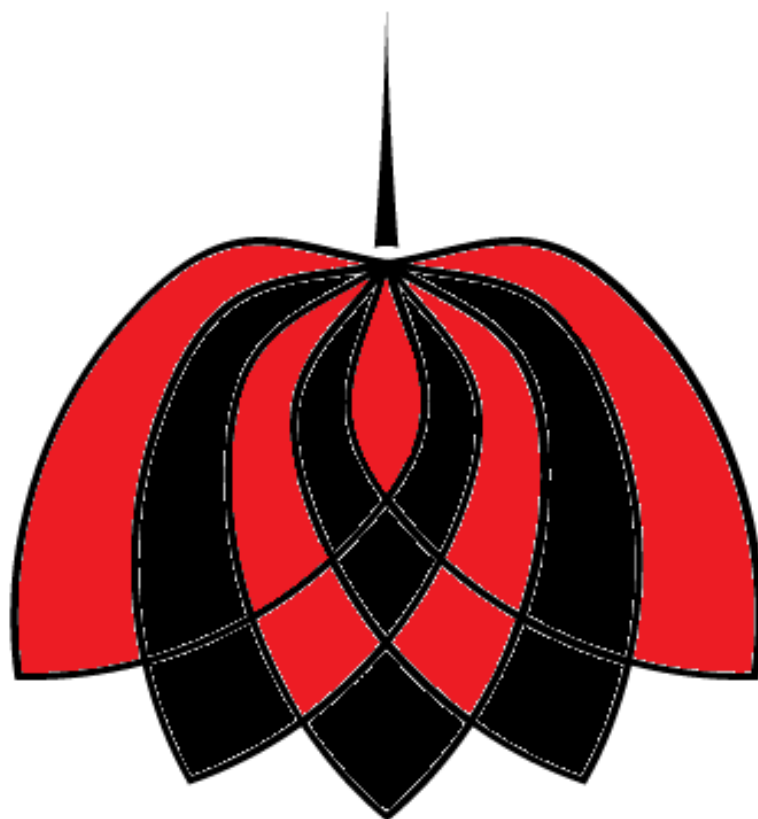
У розвитку прози в новій українській літературі визначне місце належить Григорію Федоровичу Квітці-Основ'яненку (1778–1843). Серед його творів найбільш відомі п'єси українською та російською мовами – «Дворянские выборы», «Шельменко-денщик», «Сватання на Гончарівці» тощо, повісті й оповідання – «Маруся», «Сердешна Оксана», «Салдацький патрет», «Конотопська відьма» тощо, романи й повісті російською мовою – «Жизнь и происхождения Петра Степанова, сына Столбикова», «Пан Халявский» тощо. У творах відображалася панорама життя України і, насамперед, простих людей. Селян і селянок автор показував розумними, щирими, чесними, чуйними, моральними. У його творчості сильними були елементи сентименталізму та ідеалізації селянського життя. Письменником широкого діапазону – поетом, прозаїком, видавцем був Євген Павлович Гребінка (1812–1848). У 1834 р. в Петербурзі вийшов збірник «Малороссийские сказки», де було опубліковано 25 його байок українською мовою. Використавши тематику й сюжети байок Крилова, Є. Гребінка створив оригінальні твори, сповнені українського національного колориту, настроїв й дум українських селян. Є. Гребінка писав українською й російською мовами ліричні поезії. У романтичній поезії російською мовою «Богдан», у прозових творах російською мовою – романі «Чайковський», повісті «Ніжинський полковник Золотаренко» та деяких інших Є. Гребінка любовно, в дусі народних дум і пісень оспівав героїчне минуле України, боротьбу українського народу проти іноземних загарбників-турків, кримських татар, польських шляхтичів, високо оцінив Богдана Хмельницького.

Повне завершення становлення нової української літератури, остаточне літературне оформлення української національної мови завершилося у творчості великого національного поета, письменника, художника Тараса Григоровича Шевченка. У 1840 р. вийшла його перша збірка віршів та поем «Кобзар». Найвідоміші поетичні твори поета: «Заповіт», «Думи мої, думи мої», поеми «Причинна», «Катерина», «Гайдамаки», «Єретик», «Сон», «Кавказ» та інші. З появою глибоко народних за змістом і високохудожніх за формою творів Шевченка українська література посіла чільне місце серед інших слов'янських літератур і вийшла на світову арену.

Література

1. Греченко В. А., Кислюк К. В. Історія української культури: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. К.: Кондор-Видавництво, 2013. 352 с.
2. Чорна Н. В., Горячковська Г. М. Історія української культури: Навч. посібник. Харків: ХНУРЕ, 2012. 200 с.
3. Заборовський В. В., Овчиников М. О. Історія української культури. Навчальний посібник. Харків: ХНУРЕ, 2014. 200 с.
4. Культурне відродження в Україні. За ред. Сілаєвої Т. О. Львів: Астериск, 1993. 187 с.

Секція 3
Філософсько-політичні аспекти
боротьби України за національну
незалежність

А. С. Богдан, студ. гр. Ф6-ПСдср-20-2 (ХНУВС, Харків)

Н. А. Кобилко, канд. філол. наук, ст. викл. (ХНУВС, Харків) – науковий керівник

ПЕРШИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ФЕНТЕЗІ-ФІЛЬМ «СТОРОЖОВА ЗАСТАВА»: ЧИ ЗАЛИШИЛОСЬ ХОЧ ЩОСЬ ВІД ОРИГІНАЛЬНОЇ ІСТОРІЇ?

Культура України тривалий час розвивалася в несприятливих умовах. Українське кіно майже завжди відставало від європейського. Але в останні роки наша держава приділила значну увагу його розвитку. Українські фільми регулярно виходять у кінопрокат, їх демонструють на світових кінофестивалях, багато картин добре сприймаються кінокритиками.

Безперечно, в українському кінематографі простежуються значні зрушення, але в той же час стрімко зростають деякі культурні проблеми. Картини дуже часто знімають на основі вітчизняної літератури. Але якщо пильно придивитися, то можна побачити, що режисери відхиляються від оригінальних сюжетів, а від книг не залишається майже нічого, крім основної ідеї. Для того, щоб ґрунтовно розібратися в цій проблемі, ми вирішили порівняти книгу та фільм «Сторожова застава». Чи залишилось хоч щось від оригінальної історії?

«Сторожова застава» – це дитячий історичний роман, написаний Володимиром Рутківським. Події твору відбуваються в 1097 році на землях Київської Русі. Туди таємно потрапляє через портал часу п'ятикласник Вітько Бубненко та стає учасником захопливих героїських подій.

12 жовтня 2017 року екранізація роману «Сторожова застава» вийшла у прокат в українських кінотеатрах.

Якщо пильно придивитися, то у фільмі майже нічого не залишилось від оригінального сюжету. В одному з інтерв'ю автор роману «Сторожова застава» Володимир Рутківський говорить: «– Скажіть, а як Ви поставилися до того, що сценаристи перекроїли ваш текст, і сценарій виявився трохи інший?

– Та не трохи інший (сміється), там від мого тексту залишилося 25 чи 30%. Але я що? Я все ж таки для сценариста застарий. Хоча й маю великий досвід: працював сценаристом на Одеській кіностудії, коли там ще знімали “Место встречи изменить нельзя”. У всіх процесах і на всіх етапах брав участь. Знаю, що є погляд кіношників. Вони вважають, що якщо не повернуть цю книжку на 180 градусів, то гріш їм ціна. І я знав, коли підписував договір, на що йду. Тільки пригрозив Дерманському (Олександр Дерманський – український дитячий поет, прозаїк та казкар, сценарист «Сторожової застави» – прим. ред.): “Сашко, якщо тебе колись будуть екранізувати, то сценаристом буду я!” Але це не допомогло: мій текст переписали. Знаю, що режисер Юрій Ковальов завжди був страшенно закоханий в Карпати і в печери Довбуша, тож він і поміняв Дніпро, Дніпровські плавні на Карпати. Вирішили, що в Україні історичних

фільмів багато, а фентезі немає. Тому й написали власне перше українське фентезі. Отак і поставили. Адже в такому викладі більше шансів на успіх» [1].

У романі події відбуваються в 1097 році, але режисери фільму замінили його 1120 роком. Також вони змінили вік героїв і додали чари. Ніякої темної магії, ніяких кам'яних големів, які можна побачити у кінострічці, у книзі немає.

Від роману залишили богатирів Ілька, Олешка та Добриню, п'ятикласника Вітька Бубненка та декількох фантастичних героїв. Хоча герої та їхні імена ті ж самі, але насправді це зовсім інша історія. Твір Володимира Рутківського пронизаний історичними деталями, він більше зосереджений на переосмисленні легенд. Можливо, книга менш пригодницька та героїчна, але події більш реалістичні та правдивіші. Більше людяності в персонажів та менше жанрових шаблонів. Добрим прикладом є Ілля Муромець. Так у романі він постає не лише богатирем без недоліків, а ще й чоловіком, який краде черешні в діда Овсія тому, що дуже любить солодощі.

Вітько з кінострічки, на відміну від його літературної версії, більш дорослий і сучасний. Хлопець у стародавніх латах і з мечем сприймається сучасним, бо легко використовує слова «чувак», «круто» та інший сленг.

Фільм «Сторожова застава» описує половців тільки як хижих воїнів, але, якщо прочитати книгу, можна дізнатися, що серед них є й мирні хлібороби, які товаришують із русичами.

На думку багатьох кінокритиків, ще однією різницею та недоліком є занадто мале зображення краєвидів України. Ті хто знайомий з романом, аж ніяк не чекали на ті українські пейзажі, які побачили у фільмі. Хоча краєвиди в кінострічці були фантастичні, але в оригіналі навкруги застави зовсім не було гір. Режисери замінили локації Дніпра на Карпати.

Отже, фільм кардинально відрізняється від книги. Він більш фантастичний, має більше чарів, а також простежується набагато менше історичних акцентів, ніж в оригіналі. Сценарій фільму значно поступається першоджерелу. Роман Володимира Рутківського більш пророблений, персонажі складні та різносторонні. Він розкриває дуже глибоку та надзвичайно актуальну для сучасності тему зв'язку поколінь, шанобливе ставлення до своєї Батьківщини, а також любові до неї. Мова автора є простою та захопливою, а на сторінках роману можна простежити історизми. Навіть другорядним персонажам автор приділяє значну увагу.

Сучасна кінематографія все більше віддаляється від українських канонів, не заглиблюється в сюжет, а просто намагається показати більш яскраву картинку.

Література

1. Бондар С. Автор «Сторожової застави» Володимир Рутківський: «Українська нація як нація вже відбулася». URL: <https://opinionua.com/2017/10/31/avtor-storozhovo%D1%97-zastavi-volodimir-rutkivskij-ukra%D1%97nska-naciya-yak-naciya-vzhe-vidbulasya/> (дата звернення 11.10.2020 р.)
2. Рутківський В. Г. Сторожова застава: повість із життя Київської Русі. Київ, 2012. 302 с.

А. С. Міносян, канд. іст. наук, проф. (*ХДУХТ, Харків*)

О. М. Варипаєв, кан філос. наук, доц. (*ХДУХТ, Харків*)

КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ПРОБЛЕМАТИКИ «ВІЙНА ТА ХАРЧУВАННЯ» НА ПРИКЛАДІ ГЕТЬМАНЩИНИ ТА ЗАПОРІЗЬКОЇ СІЧІ У XVII–XVIII СТ.

Дослідники гастрономічної культури звертають увагу на дуже тісний зв'язок проблематики війни, військових дій та харчування, пов'язуючи їх у загальну культурологічну картину епохи. Для нас видається цікавим зробити таке порівняння на матеріалі військових подій XVII та XVIII століть на Гетьманщині та у Запорізькій Січі, виявивши витоки ментальних та харчових звичок українського народу.

Традиції харчування козацького війська мають велике значення з зору проблематики «війна та їжа», оскільки підтримка боєздатності воїна завжди була важливим фактором розвитку культури харчування у багатьох культурах та цивілізаціях світу. Ресурси тогочасного суспільства були спрямовані на забезпечення війська та його харчового забезпечення, тому що вони виконували найважливішу функцію охорони рідної держави.

Війни – це не тільки кров та плондрування, це й завжди передача та трансфер якихось технологій, звичаїв народу до тих народів, з якими велися бойові дії або які оточували ту чи іншу цивілізацію.

Страви, продукти, рослини – все це теж передавалося шляхом запозичення у той час. Так, до України соняшник, прянощі, кава були колись запозичені саме у період воєн Європи із країнами Америки.

З Османської імперії, за думкою новітніх дослідників, до козацького побуту входить тютюн, який у свою чергу був запозичений з Північної Африки, та десь у XVII столітті вже починається розповсюдження його в Османській імперії та передача спорідненим народам шляхом проникнення у їхній побут цього продукту. Через Крим тютюн потрапляє до України і створює репрезентативну культуру куріння та відношення до трубки (згадаймо художнє відображення у піснях, думках та гоголівському «Тарасі Бульбі»), без якої навіть не можна уявити козаків та козацтво.

Харчування великої султанської армії, яка іноді налічувала близько трьохсот тисяч чоловік, у різних війнах та конфліктах повинно було звичайно орієнтуватися на якісь місцеві продукти, запозичувати їх, так само, як і виготовлені страви з них. Відбувався й зворотній процес, завдяки якому відбувалося розповсюдження страв Османської імперії у тих культурах, з якими вона взаємодіяла.

Як не парадоксально, але війна могла виконувати функцію так званого культурного обміну, запозичення страв та звичок харчування, поширення їх у людській цивілізації. Сучасна культурна антропологія та історичні дослідження спрямовують свою увагу при дослідженні воєн не на полководця, воєнну тактику та причини конфлікту, але й на взаємопроникнення культур, культурологічний бік військових конфліктів.

У відповідності з дещо примітивними технологіями військової справи воєнні дії та звички були все ж таки дуже залежні від природи та відзначалися сезонністю. Звісно, що починалися війни ще за римським звичаєм навесні, а намагалися скінчити війну восени. Це було пов'язано з багатьма проблемами й з боку їжі, наприклад зберігання та забезпечення питною водою. Кухня військових зазвичай відрізнялася космополітичністю, у ній змішувалося багато інгредієнтів. Звісно, коли була нестача продовольства, треба було якось забезпечити військо, тому вживалися у їжу якість домашки та нетрадиційні продукти.

У період XVII та XVIII ст., на відміну від вживання пива та вина раніше, отримали розповсюдження міцні напої, такі як спирт чи горілка. Вони слугували стимуляторами як у поході, так і безпосередньо перед початком бойових дій, про що маємо багато свідочств у козацьких літописах. Крім того горілка слугувала анестезією, була основою лікувальних настоямок та пов'язок, знезаражувала воду.

Основою гетьманської армії було козацьке ополчення, яке повністю знаходилась на самозабезпеченні. Від козака вимагалось, щоб він мав забезпечення себе продовольством десь на тримісячний період часу.

Регламентувалася й величина козацьких обозів, один віз був розрахований приблизно на десять чоловік. Вже тільки у XVIII ст. були розроблені так звані продовольчі магазини, які мандрували разом з військом, створювалися стаціонарні бази продовольства в містах та селах.

Збереглися документальні свідчення про асортимент продуктів, якими держава забезпечувала козаків-найманців. У першу чергу, це зернові продукти, борошно здебільшого житнє або гречане, меншою мірою пшеничне. Важливими інгредієнтами харчування були сало, яке довго зберігалось, сіль, що слугувала не тільки для смаку, але була й консервантом, сухарі, солонина, різні види копченої, в'яленої, але більш сушеної риби під загальною назвою тарань, яка входила до різних продуктів, наприклад відомих козацьких тетері, соломахи, борщів. М'ясо вживалося порівняно рідко у їжу, причому у раціоні запорізьких козаків переважала дичина, а не м'ясо свійських тварин.

Отже, можна сказати про те, що цілісне культурологічне дослідження феномену їжі може відбуватися і крізь призму війни та військових дій.

А. І. Долгий, студент групи ПЗП-20-9 (*ХНУРЕ, Харків*)

А. В. Сергієва, ст. викл. (*ХНУРЕ, Харків*) – науковий керівник

ГЕНЕЗА УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ФІЛОСОФІЇ ДМИТРА ЧИЖЕВСЬКОГО

Феномен національної ідентичності визначає сутність народного буття та перспективи розвитку громадського суспільства. В умовах впливу ідеологічних чинників гібридної війни на соціальну думку, збереження культурної ідентичності та національної цілісності набуває значення державної безпеки. Так, аналіз генези феномену національної ідентичності дозволить накреслити етапи становлення культуровідповідного, цілісного, демократичного суспільства. Надбання видатного українського філософа, соціолога, культуролога Дмитра Івановича Чижевського містить ґрунтовне дослідження української ідентичності. Отже, дослідження феномену генези української ідентичності за творчим надбанням Дмитра Івановича постає актуальним для вирішення проблеми сутності української ментальності та збереження скарбу національної культури в глобалізованому просторі сучасного світу.

Доля вченого та його досліджень були приречені на емігрантське буття. Певний час вітчизняна наукова думка не розглядала належно його дослідницький спадок. Лише часи незалежності України відкрили науковим колам українського мислителя. Проте, ідеї вченого вимагають подальшого вивчення. Так, спадок Д.І. Чижевського українська наука розглядає в контексті лінгвістичних та історико-філософських досліджень. Слід відзначити роботу І. В. Валявко, [1] що розглядає особистість вченого крізь шар його епістолярного спадку. Проте, зазначимо, що ідея генези української ідентичності, у творчості Д. І. Чижевського, постає недостатньо вивченою та потребує додаткового висвітлення.

Тож метою дослідження постає вивчення феномену генези української ідентичності у творчості Д. І. Чижевського.

Зазначимо, що питання національної ідентичності набуває гострого наукового попиту в період національного відродження України в ХІХ ст. Діяльність «Руської трійці», українських декабристів, Кирило-Мефодієвського товариства, Наукового товариства імені Тараса Шевченка тощо. Так, український історик М. Костомаров розглядає питання національної ідентичності у світлі природовідповідності та чуттєвої образності української ментальності [6, с. 117].

Між тим, варто прослідити становлення національної ідентичності в історії української філософської думки для з'ясування глибинного змісту постулатів Д. І. Чижевського, щодо феномену української ментальності.

Варто підкреслити, що мислитель висуває три тези відносно структури української ідентичності.

«По-перше, світосприйняття українця ґрунтується на чуттєвій емоційності» [5, с. 130] Це впливає, згідно з думкою Д. І. Чижевського, на високий рівень образної естетизації культурного простору. Так, в народній

культури, окрім традиційного професійного мистецтва, багато прикладної естетики. Образність останньої проникає у всі сфери людського буття. Варто зазначити, що даний чуттєвий естетизм народних образів поєднується з трансцендентною вертикаллю. Візерунки, які оздоблюють побут українця мають культовий і декоративний характер, одночасно. Причиною даного явища є нерозривний зв'язок нашого народу з природою. Наразі, візерунки, що прикрашають вишиванки або писанки відтворюють образи природного світу, а також містять культове значення.

По-друге, за думкою Д. І. Чижевського, ментальна ідентичність українця втілюється у індивідуалізації та прагненні свободи [5, с. 137]. Вчений встановлює цивілізаційний зв'язок між викликами лісо-степової зони, в якій відбувалось формування української нації, та свободолубивою рисою української ментальності. Слід підкреслити, що дана ментальна риса пов'язана з чуттєво-образним світосприйняттям. Так, у творах Г. С. Сковороди основний критерій українського буття – сродну працю, яка відповідає схильностям і можливостям людини [3, с. 754]. Індивідуальний внесок серця кожної особистості у соціальний порядок буття філософського вчення Г. С. Сковороди закладає основи концепції українського кордоцентризму. Останню буде сформовано мислителем П. Юркевичем [4, с. 761]. Однак, Д. І. Чижевський доповнює концепцію кордоцентричної ментальності українців третьою складовою.

Так, по-третє, важливою складовою національної ідентичності українців є динамічність та прагнення до змін [5, с. 155]. Вчений пов'язує динамічну рису ментальності: частково з ландшафтним розташуванням етносу в лісо-степовій та степовій зонах, що змушувало народ переміщатись; а також, частково з історичним шляхом України, яка боролась за збереження власної ідентичності й водночас, сприймала риси інших культур.

Отже, за філософією Д. І. Чижевського, трьохрівнева структура феномену української ідентичності охоплює три рівні людського буття. Так, чуттєва образність природовідповідності відображає фізичну сферу існування народу. Індивідуалізм і лібералізм в характері етносу втілює соціальний та екзистенціальний сенс народного буття. Водночас, динамізм і рухомість в феномені української ідентичності розкриває духовний зміст національної ментальності, що прагне до розвитку й трансцендентного існування. Зазначимо, що народ, ідентичність якого ґрунтується на трансцендентному русі екзистенції, зберігає свою унікальність через саморозвиток та цілісність і єдність природи, людини і духовної активності.

Література

1. Дмитро Іванович Чижевський і його сучасники. Листи, спогади / упор. І. Валявко, О. Чуднов, В. Янцен. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. – 528 с.
2. Етносоціальні трансформації в Україні. / відп. ред. Б. В. Попов. – К. : Український Центр духовної культури, 2003. – 308 с.
3. Історія філософії. / за ред. Ярошовець В.І. – К. : 2002. – С. 753–755
4. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні / Д. Чижевський. – К. : «Орій», 1992. – 230 с.
5. Ясь О. Характеристики Багатоликий Микола Костомаров. / О. Ясь. – К. : Либідь, 2018 – 304 с.

М. Є. Кісельгова, студентка групи ПЗП-20-5 (*ХНУРЕ, Харків*)

Е. А. Коваленко, канд. філос. наук, доц. (*ХНУРЕ, Харків*) – науковий керівник

РОЗСТРІЛЯНЕ ВІДРОДЖЕННЯ – НЕЗАБУТНІЙ ПРИКЛАД БОРОТЬБИ ЗА УКРАЇНСЬКУ НАЦІОНАЛЬНУ НЕЗАЛЕЖНІСТЬ ТА КУЛЬТУРУ

У 20-і роки 20 століття в Україні починається процес позитивного культурного піднесення, який набув назву «українізація». Найвидатніші представники української національної еліти своєю творчістю намагалися донести до широких верств населення головні здобутки української культури за весь період її розвитку. Це позитивно вплинуло на розвиток національної свідомості і стало процесом культурного відродження української нації в найкращих позитивних його проявах. Цей процес відбувався, на жаль, в нетривалому часі. У кінці 20-х – на початку 30-х років почалось згортання цього позитивного прояву, завдяки тиску більшовицької ідеології і репресивній машині знищення всього, що було пов'язано з українською культурою. Завдяки цьому постраждало багато представників української інтелігенції, які були репресовані, а згодом і знищені. Все це завдало тяжкого удару по подальшому розвитку національної культури, наслідки чого ми спостерігаємо і зараз.

У цей час прийшло нове покоління з моральним тягарем перемог і поразок боротьби за національну незалежність, з розумінням свого шляху України у світовій історії, незалежних у судженнях, з розмаїттям ідей щодо розвитку української культури. Суттєво зріс рівень нової української інтелігенції. Зокрема вперше в літературі визначилась велика кількість письменників та поетів. Українські науковці говорили з кафедр національних університетів. У галузі мистецтва відбулися інноваційні зміни, які можна було порівнювати з тогочасним світовим мистецтвом. В українській літературі виникли нові течії та напрями, які гідно конкурували між собою, поповнюючи світову літературну скарбницю.

Саме в 20-х роках українська література досягла якісно нового, європейського рівня, про що свідчить багато факторів. Головний серед них – те, що це вже була література вільна, упевнена в собі, позбавлена комплексу меншовартості. Дмитро Фальківський, який належав до письменників, покоління котрих відомий літературознавець Ю. Лавріненко назвав «розстріляним відродженням», писав:

Комусь дано діла творить великі,
Що ниткою простягнуться в віки,
А з мене досить,
Що не був дволикий,
Що серця не міняв на мідяки.[2, с. 11]

Головними літературними об'єднаннями тих часів були «Ланка» (пізніше «МАРС»), «Плуг», неокласики «Молодняк», «Спілка письменників західної України», ЛОЧАФ (об'єднання армії та флоту). Найвпливовішим був «Гарт», який пізніше був перейменований на «ВАПЛІТЕ» («Вільну Академію Пролетарської Літератури»).

Значною подією стала літературна дискусія 1925–1928 років, яку розпочала і продовжила ВАПЛІТЕ в особі Миколи Хвильового памфлетами «Камо грядеш?», «Думки проти течії», «Апологети писаризму» та «Україна чи Малоросія?». Письменник виступив проти примітивізму та епігонства радянської літератури і закликав митців орієнтуватися на кращі зразки світової літератури. Від обговорення шляхів розвитку української літератури дискусія поступово перейшла з культурної в політичну, особливо після проголошеного Хвильовим гасла «Геть від Москви!», котрий мав на увазі, що не можна брати за зразок популярні в той час російські «виробничі романи», частівки, агітки як «високу поезію».

Головним питанням було: бути чи не бути українській літературі як самобутньому мистецькому явищу в контексті світового духовного розвитку. ВАПЛІТЕ перемогла в цій дискусії, довівши наявність і необхідність національної, специфічної української літератури, орієнтованої на Європу, а не на Росію.

Розстріляне відродження було остаточно знищене під час великого терору. Кульмінацією репресій став розстріл 3 листопада 1937 року. Того дня були розстріляні видатні представники українських політичних, військових, інженерних, наукових та мистецьких кіл. Серед митців були Микола Зеров, Микола Куліш, Лесь Курбас, Валер'ян Підмогильний та інші. Під політичним та моральним тиском Хвильовий змушений був розпустити очолювану ним ВАПЛІТЕ і, врешті-решт, покінчив життя у 1933 році самогубством.

Постріл 13 травня 1933 року був трагічною крапкою в історії українського відродження пореволюційних років. Проте все, здійснене українськими митцями, зосталося в скарбниці національної культури. Це одна з неперевершених її сторінок, запорука майбутнього розвитку, яка має позитивне відлуння і зараз. Культурне відродження 20–30 років ХХ століття не зникло безслідно. Всупереч нормативам «соціалістичного реалізму», та жорсткого тиску з боку влади все ж з'являлися високохудожні твори в різних культурних напрямках, такі як драми І. Кочерги, кіноповість «Україна в огні» О. Довженка, романи Ю. Яновського, Л. Первомайського, А. Малишка, І. Муратова та ін.

Література

1. Розстріляне відродження // Мала енциклопедія етнодержавознавства / Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, упорядник Юрій Іванович Римаренко [та ін.]. – Київ : Генеза : Довіра, 1996. – 942 с.
2. Фальківський Д. «Полісся»: поезій збірка третя / Д. Фальківський. – Харків ; Київ : Західна Україна, 1931. – 51 с.

КОЛЕКТИВНИЙ ПОРТРЕТ УКРАЇНСЬКОГО ДИПЛОМАТА ПЕРІОДУ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1921 РР.: ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ

Період Української революції надзвичайно багатогранний і включає в себе, поряд зі спробами вирішення соціальних проблем, перші кроки молоді держави на міжнародній арені. У зв'язку з цим, з особливою гостротою, постає вивчення всієї сукупності зовнішніх і внутрішніх чинників, що впливали на ефективність закордонної роботи, в тому числі, за допомогою просопографічного методу. Розгляд окремих персоналій та їх сукупності дозволяє більш точно відтворити внутрішню ситуацію, що склалася в дипломатичних представництвах революційної доби, встановити базові закономірності організації діяльності, відповідності рівня матеріального забезпечення потребам представництв.

Дипломатичних представників Української держави доцільно аналізувати як особистостей, сформованих під впливом декількох чинників:

- походження (станове походження та станова приналежність), що впливало на формування соціокультурної пам'яті, та її ретрансляцію в середині професійної групи;
- світогляду, тобто набору ідеологічних та соціальних стереотипів, які нав'язувалися середовищем проживання та перебування;
- історичного періоду, зумовлені середовищем перебування.

У першому чиннику, тобто походженні, важливо розрізняти такі складові як «станове походження» та «станову приналежність». Обидва фактори детермінують базові установки штату представництв, але саме у їх взаємозв'язку відбувається формування відправних точок для аналізу дипломата. Станове походження виступає в формі ідей, часто нейтрально або національно-патріотично виражених в якості відправної точки. Ототожнення себе з нащадками козацької старшини або патріотично налаштованих верств населення, які обстоювали права та свободи українського народу в різні періоди історії, мало значний вплив на методи та ефективність роботи

Чинник світогляду окреслює вплив культурної, освітньої складової на формування особистостей дипломатичних представників, які в результаті революційного процесу стали представниками інтересів Української держави за кордоном. Історичний період також слід виділити окремо. Революційна доба, через особливості характеру процесу, значно вплинула на швидкість подій, що відбувалися, і на зміну внутрішньої ситуації в країні, міжнародної обстановки, спричинила світоглядний злам у переважній більшості політичної еліти молоді Української держави.

Головна проблема дослідження впливу кожного з чинників полягає в неможливості цілеспрямованого контролю над станом об'єкту.

Аналіз особистостей зі сформованим світоглядом та прожитим життям достатньо складний процес.

Для дипломатичних представників як професійної групи недоцільно розглядати внутрішню спорідненість (тільки для окреслення конфліктних ситуацій), але важливою є партійна приналежність та політичні уподобання, особливо для розгляду пріоритетів зовнішньої діяльності.

У представників дипломатичної групи можна виділити два визначальні компоненти – ототожнення себе з певним соціальним станом та політичні уподобання, детерміновані віком, середовищем проживання та набутим досвідом суспільної роботи. Ці зміни в нормальних умовах стабільного економічного розвитку є порівняно повільними, в змістовному плані консервативними, еволюційними і завжди зберігають пам'ять про минуле. І саме тут вступає в силу третій чинник – історична епоха, в якій відбувалося створення, становлення та діяльність українських закордонних дипломатичних представництв. Вплив великої кількості зовнішніх та внутрішніх факторів, що сприяли зміну світогляду (уподобань, розуміння процесів, свої ролі в історії та позиції).

Досягти цього дозволяє розбиття генеральної сукупності на різноманітні категорії, наприклад за віком (датою народження та смерті), освітою (вища, середня, початкова, фах, університет, рік вступу та закінчення навчального закладу), займаною посадою (голова дипломатичного представництва, радник, секретар, аташе, урядовець, кур'єр). Матеріали дозволяють аналізувати життя дипломатів як представників окремої професійної групи, допомагають простежити внутрішні зміни та еволюцію розуміння процесів та методів роботи постійних закордонних представництв (посольств та надзвичайних дипломатичних місій).

Література

1. Верстюк В., Осташко Т. Діячі Української Центральної ради: Біографічний довідник. К.: Б.в., 1998. 255 с.
2. Веденєєв Д. Дипломатична служба Української держави. 1917–1923 роки. К.: Наук.-вид. від. НА СБ України, 2007. 260 с.
3. Гайдуков Л. Традиції України в підготовці дипломатичних кадрів: діалог з історією, 1918–1922 рр. // Науковий вісник Дипломатичної академії України. 1998. Вип. 1. С. 66–71.
4. Дацьків І. Дипломатія українських державних утворень у захисті національних інтересів 1917–1923 рр. Т.: Астон, 2009. 519 с.
5. Ластовець Н. О. Освітній рівень та віковий поділ українських дипломатичних представників початку ХХ століття // Гілея: збірник наукових праць. Дніпро, 2016. Вип. 109 (№ 6). С. 74–77.
6. Ластовець Н. О. Життя та діяльність представників українських дипломатичних місій (1918–1921 рр.): дис. ... кан. іст. наук. Харків, 2018. 269 с.
7. Матвієнко В. Дипломатичне забезпечення розбудови державності: перші відомства закордонних справ України // Науковий вісник Дипломатичної академії України. 2008. Вип. 14. С. 207–211.
8. Соловйова В. Дипломатична діяльність українських національних урядів у 1917–1921 рр. К.: Ін-т історії України НАН України, 2006. 394 с.
9. Стопчак М. Особовий склад дипломатичного корпусу доби національно-визвольних змагань: історіографічний огляд // Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 років. 2012. Вип. 7. С. 64–88.
10. Стрельський Г. Українські дипломати доби національно-державного відродження (1917–1920 рр.): біогр. довід. К., 2000. 48 с.

А. С. М'якшин, студент групи КІУКІ-19-2 (*ХНУРЕ, Харків*)

А. В. Сергієва, ст. викл. (*ХНУРЕ, Харків*) – науковий керівник

ФІЛОСОФСЬКО-ПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ БОРОТЬБИ УКРАЇНИ ЗА НАЦІОНАЛЬНУ НЕЗАЛЕЖНІСТЬ

The revival of the nation and the struggle for independence are a series of events connected with the national liberation struggle of the Ukrainian people. Fighters for the independence of Ukraine defended the idea of statehood in different historical epochs.

«Ми б'ємося за те, чому нема ціни
в усьому світі, – за Батьківщину»

Ол. Довженко

Із тисяч народів і народностей світу майже 200 вирости в нації – створили свої держави й домоглися визнання світової спільноти, серед них – Україна. Ми маємо тисячолітню традицію державності – Київську Русь, Галицько-Волинське князівство, Велике князівство Литовське, Козацька держава, державні утворення 20-го століття. Ця історія не була безперервною: під впливом зовнішніх (завоювання) та внутрішніх (міжусобиць) чинників українські території не раз потрапляли під владу держав-завойовниць, люди ставали їх підданими та об'єктами політики денаціоналізації. Знаходячись майже в постійній колоніальній залежності, українцям вдалося протягом століть створити, зберегти і вдосконалити свою особливість.

Актуальність нашої роботи зумовлена тим, що сьогодні питання державності гостро постає на тлі політичних конфліктів. Мета дослідження – з'ясувати філософські аспекти державотворення в Україні.

Філософські ідеї в Україні почали формуватися приблизно з кінця Х століття. Значною мірою цьому сприяла християнізація Київської Русі, яка змінила світогляди та культурно-ціннісні орієнтири. В духовному і політичному житті кожного народу є події й роки, які назавжди входять в його історію, визначають характер буття, місце і роль у світових цивілізаційних процесах. Є такі події і в нашій історії, що перед усім світом засвідчили прагнення українського народу до вільного, щасливого, заможного життя.

На нашому славному історичному шляху були і могутня Київська держава Володимира Великого, Ярослава Мудрого, перша християнська республіка в Європі – Запорізька Січ, відчайдушний порив до свободи часів Івана Мазепи, започаткування власної державності в Українській Народній Республіці. Слід згадати найвидатніших з поміж них, чий імена назавжди увійшли в історичну пам'ять, у душу народу України. Великого у звершеннях, у любові до землі предків, і трагічного у помилках своїх Богдана Хмельницького, грізного вояку, оборонця вольностей козачих Івана Сірка, мудрого будівничого й політика, відданого ідеї незалежності

України Івана Мазепу, творця першої Української конституції Пилипа Орлика, героїв народних повстань Івана Гонту, Максима Залізняка, Устима Кармелюка і Олексу Довбуш.

Шлях України – це шлях побудови самостійної, демократичної, незалежної правової держави. У цьому джерело внутрішньої стабільності і національної злагоди, відродження національної свідомості – складний і багатоступеневий процес втілення в життя ідеї створення економічно заможного та соціально здорового суспільства. Зберегти незалежність, збудувати міцну державу – наш святий обов'язок перед попередниками, які були корінням, джерелом української держави, які залишили нам у спадок любов до Батьківщини, вивірені часом і випробуваннями кращі риси народної душі, національного характеру.

Українцям не байдуже, що їм запропонує близьке майбутнє і як складатиметься доля країни. Народ виступає за зміни, які будуть вести до демократичної України, що дає надію на майбутнє. Ця надія виникає на основі доброї традиції боротьби за волю України!

Наш народ протягом багатьох століть мріяв про незалежність своєї держави. Завдяки тисячолітній боротьбі за право мати свою національну державу, свободу, мову, історію, культуру, Український народ досяг своєї мети.

Успіх нинішнього українського державотворення значною мірою залежить від того, чи зуміємо ми об'єктивно проаналізувати власний історичний досвід, зокрема усвідомити, як формувалася і функціонувала українська державна ідея, процес зародження та розвитку якої виявився довготривалим, складним, а на деяких етапах й вельми суперечним.

Це великою мірою зумовлено надзвичайно непростотою історичною долею українського народу, численними перешкодами на шляху становлення його етичної самосвідомості, жорстокими переслідуваннями тих, хто намагався підняти національне питання в умовах чужоземного поневолення.

За час своєї незалежності Україна пододала шлях від республіки у складі колишнього СРСР, до відомої у світі держави, – 123 країни визнали нас, а майже 90 країнами встановлені дипломатичні відносини, тому кожному громадянину зрозуміло, що країну чекає тернистий, важкий і довгий шлях входження у світовий простір. Сьогодні ми прагнемо, щоб в нашій країні панував мир, любов та злагода.

Тож згадаймо слова Ліни Костенко: «...оці степи, це небо, ці ліси, усе так гарно, чисто, незрадливо, усе як є – дорога, явори, усе моє, все зветься – Україна. Така краса, висока і нетлінна, що хоч спинись і з Богом говори»

Література

1. Верига В. Нариси з історії України (кінець XVIII – початок XX ст.). Львів, 1996. 447 с.
2. Грушевський М. Ілюстрована історія України / уклад.: Й. Трояк, В. Верстюк. Донецьк: ТОВ ВКФ «БАО», 2008. 736 с.
3. Литвин В. Історія України: Підручник. К.: Наукова думка, 2009. 991 с.

В. А. Уваренко, студентка групи ПЗдср-20-4 (*ХНУВС, Харків*)

В. В. Заборовський, канд. іст. наук, доц. (*ХНУВС, Харків*) – науковий керівник

КОЛІВЩИНА ЯК СПРОБА НАЦІОНАЛЬНО-ДЕРЖАВНИЦЬКОЇ РЕСТАВРАЦІЇ

Коліївщина (1768–1770) була національно-визвольною боротьбою українського народу за відновлення своєї суверенної держави з революційною моделлю соціальної рівності, яка лише згодом була реалізована і діє досі на Європейському континенті. Її проводом стали герої-гайдамаки, які, не злякавшись тортур та смерті, зривалися в бій, за волю України й за свій народ «життя своє віддаючи».

Коліївщина – селянсько-козацьке повстання на Правобережній Україні у 1768 році проти кріпосницького, релігійного та національного гніту шляхетської Польщі. Очолив це повстання виходець із запорозької бідноти Максим Залізняк, а його найближчим сподвижником став Іван Гонта. Коліївщина стала найвищим етапом гайдамацького руху. Супроводжувалося масовою різаниною єврейського і польського населення на Поділлі та Волині. Навесні 1768 року в урочищі Холодний Яр під Чигирином запорізький козак Максим Залізняк зібрав загін повстанців, які обрали його козацьким полковником. 26 травня (6 червня) гайдамацький загін вирушив у похід. Повстанське військо здобуло Жаботин, Смілу, Черкаси, Богуслав, Канів, Лисянку. Сили повстанців швидко зростали.

На початку червня 1768 року повстанське військо наблизилося до Умані, яка належала магнатові С. Потоцькому. Проти гайдамаків Максима Залізняка шляхта вислала полк надвірних козаків на чолі з уманським сотником Іваном Гонтою. Проте Гонта разом з козаками перейшов на бік повсталих і розпочав наступ 9 (20) червня 1768 на Умань. Після здобуття Умані повстанські загони розташувались табором поблизу міста. Рада повстанців обрала М.Залізняка гетьманом і князем смілянським, а І. Гонту – полковником і князем уманським.

У червні-липні 1768 року на Правобережжі діяло близько 30 загонів на чолі з гайдамацькими ватажками М. Швачкою, А. Журбою, С. Неживим, П. Тараном, С. Лепехою, І. Бондаренком, Я. Релятеєм, Н. Москалем та іншими.

Увечері 6 липня 1768 р. Кречетников (російський полководець) запросив на бенкет Залізняка, Гонту та інших гайдамацьких ватажків, де заарештував їх разом з їхніми приголомшеними товаришами. На початку липня, близько 840 гайдамаків були передані полякам і страчені. Іван Гонта був страчений у селі Серби поблизу Могилева-Подільського на третій день тортур. Наприкінці липня Залізняка разом з 73 гайдамаками засудили на побиття батогами, таврування, виривання ніздрів і довічне заслання до Сибіру.

Першим публічно висловив захоплення Коліївщиною та підкреслив національно-визвольний мотив повстання Тарас Шевченко. Та не лише він у своєму творчому доробку оспівав Максима Залізняка, а й Михайло Старицький у «Останніх орлах» та Василь Радич в історичному романі «Максим Залізняк». Микола Лисенко ж написав музику до пісні «Ой літа орел» та думи «Про козака Максима Залізняка».

Навколо легендарного українського повстання 1768 року існує чимало інсинуацій, які нерідко поширюються не тільки українофобами але й українськими патріотами, що підпадають під вплив ворожої пропаганди несвідомо. Найголовнішою такою українофобською брехнею є твердження про Коліївщину, як про бунт «нещасних пригноблених селян» з виразно лівацьким та антиаристократичним ухилом. Нерідко до цього додаються твердження про повну відсутність державницької ідеї у повсталих. Повстання надвірних козаків – це остання спроба відновлення козацької республіки в кордонах часів Богдана Хмельницького, зухвало зупинена московськими військами. Вороги намагалися нівелювати її значення, ввести в оману майбутні покоління українців. Але на захист визвольних потуг гайдамаків став геній Тараса Шевченка, а також десятки інших патріотів-дослідників.

Вони – в міру тогочасних можливостей – розкривали справжню сутність Коліївщини. Проте поглянути неупереджено на події 1768 року, проаналізувавши весь спектр віднайдених документів, стало можливим тільки в Незалежній Україні. Повстанці усіх часів хотіли, щоб українці були господарями на своїй землі, щоб не було ані соціального, ані релігійного, ані національного гніту.

П. П. Філіпчук, студент групи КІУКІ 20-4 (ХНУРЕ, Харків)
А. В. Сергієва, ст. викл. (ХНУРЕ, Харків) – науковий керівник

ЦІНА СВОБОДИ

Today, when it comes to the formation and preservation of Ukraine's statehood, we are increasingly faced with the question: “Who are we? Where? What are we? How have our long-suffering people lived throughout their history?”

*Що є свобода? Добро в ній яке?
Кажуть, неначе воно золоте?
Ні ж бо, не злотне: зрівнявши все злото,
Проти свободи воно лиш болото*

Г. Сковорода

Відомо, що природі вчать у природи, осягненню людини – у людей, а мудрості життя – в історії суспільства.

Розгляд філософсько-політичних аспектів боротьби нашої держави за національну незалежність має велику актуальність. Адже, кожен із нас намагається зрозуміти свої потреби в суспільстві, знайти в ньому своє місце. Зробити майбутнє щасливим можна, лише по-справжньому зрозумівши, яке було минуле. Як говорять, минуле не може нам сказати, що робити, але воно може попередити, що робити не треба. Розгляд питань державності допомагає не лише краще пізнати історію України, а й сприятиме піднесенню національної свідомості, патріотизму, що вкрай необхідно в наш непростий час.

Українці точно мають право пишатися своєю роллю у зміні світу. У грудні 1991 року, коли українські громадяни масово пішли голосувати за свою незалежність. Тодішні події в Україні мали далекосяжні міжнародні наслідки, й дійсно змінили хід історії: уже за тиждень після українського референдуму, розпався Радянський Союз і президент США Джордж Буш оголосив про завершення довготривалої та виснажливої «холодної» війни [2, с. 74].

Потім світ побачив Україну на телеекранах у листопаді 2004 року, коли вдягнений у святковий помаранчевий колір натовп, заповнив вулиці та площі Києва, вимагаючи справедливих виборів, і таки домогся свого. Помаранчева революція дала спільну назву кольоровим революціям, що прокотилися у багатьох країнах, а в цьому році подібна революція триває у наших сусідів – білорусів, сколихнувши авторитарні режими влади. На жаль, кольорові революції не виправдали сподівань багатьох людей, але залишили по собі тривалі спогади й надію на те, що одного дня все може змінитися. Українці знову заявили про себе в листопаді 2013 року, коли ще раз заповнили київські вулиці, цього разу на підтримку тісніших зв'язків з Європейським Союзом.

Готовність українців виходити на вулиці та стояти там при мінусових температурах дні, тижні й місяці здивувала й надихнула громадян Центральної та Східної Європи [3].

Події в Україні набули неочікуваного та трагічного повороту на початку 2014 року, коли зіткнення між протестувальниками та урядовими військами жорстоко розірвали атмосферу початку протестів. Спецпризначенці та снайпери відкрили вогонь, поранивши та вбивши десятки демонстрантів. Ці події назвали Революцією Гідності [1, с. 20].

Що спричинило українську кризу? Яку роль у цих подіях відіграє історія? Хто має права на Крим та Східну Україну? Чому українські події мають важливі міжнародні наслідки? Подібні питання, що останніми роками порушувались знову й знову, заслуговують на детальні відповіді. Незважаючи на те, що зараз важко передбачити результат нинішньої української кризи, знання історії допоможе нам розібратися в потоці щоденних новин і дозволить вдумливіше реагувати на події й формувати їхні результати.

На мою думку, є всі підстави з повним правом заявити, що Україна, як самостійна і самодостатня держава, відбулася. Народ, який зумів вистояти і зберегти себе у вогненному горнілі революцій, світових війн, нещадних голодоморів, репресій. Народ, який прийняв на себе удар Чорнобиля. Народ, який відчув себе єдиним цілим.

Цивілізаційний вибір України вже зроблено остаточно. 24 серпня 1991 року, «помаранчева» революція 2004 року, Революція Гідності уже увійшли в життя українського народу як символ самоствердження у вільному політичному просторі. Нам ще треба наполегливо вчитися жити і діяти в цивілізованому світі, де є чесний бізнес, високопродуктивна праця, ощадливість, свідомо дисципліна і висока відповідальність.

Доленосного значення для нас набуває відродження духовності – невід’ємної складової відродження державності. «Духовність, – писав Олесь Гончар, – це як озонова пелюстка, що так обережно обгортає планету і не дає зруйнувати життя».

Наша історична пам’ять, розуміння того, хто ми і якого роду, допоможуть нам зміцнити державу й українську націю. Без усвідомлення цього, нам, молодому поколінню, буде важко творити і працювати в країні, яка має все, щоб посісти гідне місце в європейському і світовому суспільстві.

Література

1. Брама Європи / С. Плохій ; пер. з англ. Р. Ключка. 2-ге вид. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2018. 496 с.
2. Остафійчук В. Ф. Історія України: сучасне бачення. К.: Знання-Прес, 2007. 424 с.
3. Плохій С. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності URL: <https://history.wikireading.ru/hWGq3naхKp> (дата звернення 14.10.2020 р.)

Н. П. Ходєєв, студент групи ПЗдср-20-4 (*ХНУВС, Харків*)

В. В. Заборовський, канд. іст. наук, доц. (*Харків, ХНУВС*) – науковий керівник

ТОТАЛІТАРИЗМ ЯК ФЕНОМЕН ХХ СТ.

Термін «тоталітарний» увійшов у політичну лексику завдяки лідеру фашистської Італії Беніто Муссоліні та ідеологу фашистської партії Джовані Джентіле, які намагалися створити тоталітарну державу за принципом: «все у державі, нічого поза державою, нічого проти держави». Наприкінці 20-х років ХХ ст. цей термін одержав розповсюдження в англomовній пресі стосовно гітлерівського режиму та політичного устрою в Радянському Союзі.

Теорія тоталітаризму складалася у 40–50-х роках ХХ ст. завдяки роботам західних політологів Ф. Хайєка, Х. Аренд, К. Фридриха, З. Бжезинського, Р. Арона, К. Поппера та ін. Нова хвиля інтересу до проблеми тоталітаризму припала на кінець 80-х – початок 90-х років ХХ ст., коли відбувся крах тоталітарних режимів у СРСР та інших країнах колишнього соціалістичного табору. Автори вважають, що тоталітарним можна назвати той політичний режим, який має: єдину офіційну ідеологію, відповідно до якої має жити кожен член суспільства і яка відображає все політичне життя країни; єдину масову партію, яка очолюється лідером-вождем і зрощується з державою; систему терористичного політичного контролю, усунення будь-якої опозиції режиму, мілітаризація суспільства, нагнітання психозу щодо пошуку ворогів; монополію партії-держави на контроль за всіма засобами масової інформації (зміст інформації, її дозування для суспільства береться під суворий контроль); монополію партії-держави на контроль за збройними силами, правоохоронними та каральними органами; централізоване керівництво економікою за допомогою адміністративно-командної системи управління.

Американський політолог М. Картіс називає більше десяти ознак тоталітарності. Існують й інші точки зору на проблему тоталітаризму. Зрозуміло, що, як і кожне соціальне явище, тоталітарний політичний режим може мати багато визначень. Проте, незважаючи на кількість ознак, думки фахівців можна об'єднати одним загальним твердженням, що тоталітарний політичний режим тим і відрізняється від інших типів політичних режимів, що встановлює тотальний контроль над усіма сферами суспільного життя, над кожною особою, її діями і навіть думками. Цей загальний момент можна вважати тлумаченням суті тоталітаризму. Тоталітарний політичний режим став реальністю у ХХ столітті, проте його ідейні коріння сягають глибокої давнини. Тоталітарні погляди і, насамперед, ідеї необхідності повного підкорення частини цілому, індивіда державі існують більше двох тисячоліть. Об'єктивними передумовами виникнення тоталітаризму були особливості соціокультурної динаміки періоду індустріалізму, що поєднували процеси

швидкого руйнування структур традиційного суспільства, одержавлення суспільного життя, посилення соціальних функцій держави. Політичними провідниками тоталітаризму стали масові партії на чолі з лідером-вождем, які прагнули до монополізації державної влади, пропагували «світле майбутнє» згідно із запропонованими ними символами віри. Фундаментальною соціально-психологічною основою тоталітаризму є соціальний конформізм (некритичне прийняття і слідування пануючим точкам зору і стандартам, стереотипам масової свідомості та пропагандистським кліше). До головних рис соціального конформізму відносяться: відсутність індивідуальної точки зору, «стадні» почуття бути «як усі», рабська залежність від влади, маніпулювання свідомістю, стандартність мислення, створення образу ворога, з яким не може бути примирення тощо. Тому соціальну базу тоталітаризму складають маргінальні групи і прошарки населення, найбільш сприятливі до пропаганди тоталітарних ідей.

Прихід до влади тоталітарно орієнтованих партій та їх кадрове злиття з державним апаратом вивели тоталітаризм із сфери політичних уявлень і теорій у сферу політичних реалій. Політичний тоталітаризм у ХХ ст. існував у вигляді комунізму, фашизму і націонал-соціалізму. Історично першою класичною формою політичного тоталітаризму був **комунізм (соціалізм) радянського типу**. В Росії у жовтні 1917 р. прийшла до влади соціал-демократична партія, яка проголосила своєю метою побудову держави диктатури пролетаріату. На практиці з перших кроків радянської влади стала укріплюватися диктатура партії, її центральних органів і персонально – вождів. Почала складатися традиція особистого керівництва як у партії, так і у державі. Партійний контроль над урядовою політикою доповнювався шляхом включення членів партії у всі відділи адміністративного апарату на всіх рівнях. Партія здійснювала призначення на ключові адміністративні посади держави. В роки громадянської війни більшовики поставили поза законом всі інші політичні партії. Комуністичний тоталітаризм являв собою повне знищення приватної власності, надання абсолютної влади державі, ідеологізацію політичного життя, терор (табори, політичні процеси проти інакомислення, чистки, насильство проти суспільства). Це означало повну ліквідацію автономії особистості.

Фашистська партія Італії та націонал-соціалістична партія Німеччини будувалися на воєнний зразок й підкорялися суворій дисципліні. У радянського і німецького проявів тоталітаризму багато спільних рис і це визначається майже всіма дослідниками. Починаючи з суттєвих особливостей тоталітарного режиму взагалі і закінчуючи суто зовнішніми деталями (специфіка партійного життя та організації, адміністративно-управлінська структура, масові заходи, навіть архітектура, художня література, кінематографія, живопис, музика тощо).

Історія довела, що тоталітарний політичний режим має достатньо високу можливість мобілізації ресурсів і концентрації засобів для досягнення

обмежених цілей, наприклад, перемоги у війні, необхідності оборонного будівництва, індустріалізації тощо. Деякі автори розглядають тоталітаризм як одну з політичних форм модернізації слабкорозвинених держав. Проте, політичний досвід ХХ століття також доводить, що тоталітарний режим сам себе штовхає до загибелі, рано чи пізно виявляє свою неефективність, недоцільність, невідповідність людській природі. В деяких країнах тоталітарні режими були ліквідовані збройними силами коаліції інших країн (гітлерівський режим у Німеччині у 1945 р.), у деяких країнах – скинуті, в інших країнах їх вдалося досить мирно трансформувати в демократичні або напівдемократичні режими (постсоціалістичні держави).

Тоталітаризм як крайня форма соціального контролю, що вимагає тотального контролю над свідомістю людей, – це не тільки явище минулого, але й одна з можливих альтернатив розвитку людства сучасності та майбутнього. Посилення ролі засобів масової інформації, поява нових інформаційних технологій, створення глобальних комунікативних мереж і насамперед Інтернету може бути використане як в інтересах укріплення демократії, розширення політичної інформованості та компетентності громадян, так і в цілях укріплення привілейованого положення певних соціальних груп або окремих держав. Швидкий доступ до інформації практично про кожного громадянина або організацію, її централізоване оброблення й узагальнення дають можливість владі повністю контролювати дії та у непрямий спосіб управляти поведінкою людей. Інформаційно-фінансовий тоталітаризм – це явище нове та мало вивчене. Проте він розвивається дуже динамічно. Перешкодою розвитку інформаційно-фінансового тоталітаризму може бути лише реальний рух на шляху до здійснення ідеалів народовладдя, свободи особистості та соціальної справедливості.

Література

1. Арндт Х. Джерела тоталітаризму. К.: Дух і літера, 2002. 576 с.
2. Колбеч Г. К. Політика: основні концепції в суспільних науках. К.: КМ Академія, 2004. 128 с.
5. Аверинцев С. Тоталитаризм: ложный ответ на реальные вопросы. URL: http://www.gymer.info/bibliotek_Buks/Pilit/Articl/baum_evr.php (дата звернення 14.10.2020 р.)
6. Арон Р. Демократия и тоталитаризм. URL: http://www.gymer.info/bibliotek_Buks/Pilit/Aron/index.php (дата звернення 14.10.2020 р.)
7. Цыганков А. Современные политические режимы: структура, типология, динамика. URL: http://www.gymer.info/bibliotek_Buks/Pilit/Articl/Cignk_index.php (дата звернення 14.10.2020 р.)

«Національно-визвольна боротьба та становлення і збереження
державності України»

Матеріали XIV Всеукраїнської науково-практичної конференції

Відповідальний випусковий:

В. Л. Циганенко

Редакційна колегія:

В. Л. Циганенко
А. В. Сергієва
Н. О. Ластовець

Комп'ютерна верстка:

Н. О. Ластовець

Матеріали збірника друкуються в авторському варіанті

Підп. до друку 18.11.2020 Формат 60x841/16. Спосіб друку – ризографія.

Умов. друк. арк. 11,5 Тираж 85 прим.

Зам. №

Ціна договірна.

ХНУРЕ, 61166, Харків, пр. Науки, 14

Віддруковано в редакційно-видавничому відділі ХНУРЕ
61166, Харків, пр. Науки, 14